

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ALİ KEMAL'İN *BİR SAFHA-İ TÂRÎH* ADLI
ESERİNİN ÇEVİRİ YAZIYA AKTARIMI, EDEBİYAT
TARİHÇİLİĞİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Emine Neşe DEMİRDELER

Enstitü Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı
Enstitü Bilim Dalı : Yeni Türk Edebiyatı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Yılmaz DAŞCIOĞLU

HAZİRAN - 2014

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ALİ KEMÂL'İN *BİR SAFHA-İ TÂRÎH* ADLI
ESERİNİN ÇEVİRİ YAZIYA AKTARIMI, EDEBİYAT
TARİHÇİLİĞİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Emine Neşe DEMİRDELER

Enstitü Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Enstitü Bilim Dalı : Yeni Türk Edebiyatı

Bu tez 25/06/2014 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof. Dr. Yılmaz DAŞCUOĞLU	BAŞARILI	Yılmaz
Yrd. Doç. Dr. Edilsemir HABER	Başarılı	Edilsemir
Doç. Dr. İsmail HİRA	Başarılı	İsmail HIRA

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Emine Neşe DEMİRDELER

25/06/2014

ÖNSÖZ

Ali Kemâl, İkinci Meşrutiyet ve Mütareke dönemlerinde, muhalif tavrı, sivri çıkışları ve milli mücadeleye karşı görüşleriyle dikkatleri üzerine çekmiş, yaşadığı dönemden günümüze değin çok konuşulmuş, hakkında çalışmalar yapılmış, kimilerince bir vatan haini, kimilerince ise düşünceleri uğruna katledilmiş bir dava adamı olarak görülmüş yazar, şair, gazeteci ve devlet adamıdır.

Şiir, roman, deneme, çeviri gibi türlerde çok sayıda eser vermiş olan yazar, hem edebî hem de siyasî tarihimize açısından önem arz etmektedir. Bu tezde incelenen *Bir Safha-i Târîh* adlı eser, yazarın Aralık 1912- Haziran 1913 tarihleri arasında *İkdâm* gazetesine yazdığı "Bir Safha-i Târîh" adlı yazı dizisindeki on iki adet denemenin bir araya getirilmesi ve bunlara bir giriş ve sonuç yazısı eklenmesiyle oluşturulmuş; 1913 yılında İkdâm Matbaası'nda kitaplaştırılmıştır. Bu çalışmayla *Bir Safha-i Târîh* üzerinden Ali Kemâl'in sosyal, politik, edebî ve kültürel konulardaki düşünceleri tespit edilmeye çalışılmış, Ali Kemâl'in fikrî portresinin netleşmesine katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

Ahmet Fikret Kılıç'ın hazırladığı *Ali Kemâl'in Gazete ve Mecmualarındaki Kültür-Edebiyat-Sanat Yazıları* adlı yüksek lisans çalışması (1989), Ebubekir Akkaymak'ın hazırladığı *Ali Kemâl'in Kimliği ve Siyasî Faaliyetleri* adlı yüksek lisans tezi (1994), Ahmet Fikret Kılıç'ın *Ali Kemâl ve Türk Edebiyatı* başlıklı doktora tezi (1995) ve yine Ahmet Fikret Kılıç'ın *Ali Kemâl Bir Muhalifin Hikayesi* (2010) adlı kapsamlı portre çalışması konu ile ilgili yapılan diğer akademik çalışmalardır.

Çalışmamızı hazırlarken yukarıda sayılan eserlerden Ahmet Fikret Kılıç'ın *Ali Kemâl ve Türk Edebiyatı* adlı doktora tezine ulaşamadığımızı belirtmek isteriz.

Ali Kemâl'le ilgili hazırlanan Suzan Özcengiz'e ait *Ali Kemâl'in Edebî Eserlerinin Tedkiki* (1955) ve Eser Kırakürek'e ait *Münekkit Olarak Ali Kemâl* adlı iki adet de lisans bitirme tezinin tespit edildiğini belirtmemiz gerekir.

Çalışmamız üç ana bölümden oluşmuştur. İlk bölümde Ali Kemâl'in hayatı, sanatı ve eserleri hakkında bilgiler verilmiştir. *Bir Safha-i Târîh*'in incelenmesine ayrılan ikinci bölümde eser, biçim, kapsam, içerik ve üslup açılarından değerlendirilmiş, Ali Kemâl'in eserindeki sosyal, politik, edebî ve kültürel düşünceleri üzerinde durulmuş, tespit edilen fikirlerden Ali Kemâl'in fikrî yapısıyla ilgili çıkarımlarda bulunulmuştur. Üçüncü

bölümde ise Arap harfleri ile basılmış olan *Bir Safha-i Târîh*'in çeviri yazıya aktarımı yapılmıştır.

Çalışmamın tüm aşamalarında benden desteğini esirgemeyen kıymetli hocam Prof. Dr. Yılmaz Daşcıoğlu'na, değerli meslektaşlarım ve kardeşlerim Arş. Sema Bal, Arş. Gör. Gülay Açar, Arş. Gör. Uğur Uzunkaya, Arş. Gör. Elmas Karakaş ve Arş. Gör. Hilal Erdoğan'a, çevirileriyle Almanca kaynaklardan yararlanabilmemi sağlayan Onur Çalık'a, anneme, babama ve canım kardeşim Levent'e teşekkürlerimi sunarım.

Emine Neşe DEMİRDELER

25.06.2014

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iv
ÖZET	v
SUMMARY	vi
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: ALİ KEMÂL'İN HAYATI, SANATI VE ESERLERİ	3
1.1. Ali Kemâl'in Hayatı	3
1.2. Sanatı	10
1.2.1. Ali Kemâl'in Şiirleri ve Şairliği	10
1.2.2. Ali Kemâl'in Romancılığı	14
1.3. Eserleri	17
1.3.1. Telif Eserler	17
1.3.1.1 Sorbon Darülfünü'nunda Edebiyat-ı Hakikiye Dersleri (1896, 2007)	17
1.3.1.2. İki Hemşire (1898)	18
1.3.1.3. Çölde Bir Sergüzeşt (1898) (Bir Safha-ı Şebâb içinde) ..	18
1.3.1.4. Paris Musâhabeleri (1898-1899, 1913)	18
1.3.1.5. Muterizlere Ecvibe-i Müskite (1898)	18
1.3.1.6. Tunus (1900).....	18
1.3.1.7. Mesele-i Şarkıyye: Medhal (1900).....	19
1.3.1.8. Üç Tarz-ı Siyaset içinde "Cevabımız" (1907,1911,1976)19	
1.3.1.9. Yıldız Hatırât-ı Elîmesi (1910)	19
1.3.1.10. Edebiyat ve Siyasiyât (1910).....	20
1.3.1.11. Fetret (1911, 1912, 2003).....	20
1.3.1.12. İlm-i Ahlak (1912).....	20
1.3.1.13. Bir Safha-i Târîh (1913)	21
1.3.1.14. Bir Safha-i Şebâb (1913).....	21
1.3.1.15. Ricâl-i İhtilâl (1913).....	21
1.3.1.16. Raşit Müverrih mi, Şair mi? (1918)	21
1.3.1.17. Ömrüm (1958, 2004).....	22
1.3.2. Tercüme Eserler	22
1.3.2.1. Bir Mahkûmun İzdivacı Yahut Istakad Köprüsü Cinayeti (Alexis Pouillet'den tercüme) (1890, 1891)	22
1.3.2.2. Kadın Mektupları (Marcel Prevost'tan tercüme) (1896) .23	
1.3.2.3. Jülyet'in İzdivacı (Marcel Prevost'tan tercüme) (1898) .23	
1.3.2.4. Avanture De Desert (1899)	23
1.3.2.5. Târîh-i Siyâsi (1909)	23
1.3.3. Gazete ve Mecmualar.....	23
1.3.3.1. Gülşen	23
1.3.3.2. Mecmua-i Kemâl	24
1.3.3.3. Türk	24

1.3.3.4. Yeni Yol	24
1.3.3.5. Peyâm	24
1.3.3.6. Peyâm-ı Sabâh	25
1.3.4. Basılmayan Eserleri	25
BÖLÜM 2: SAFHA-İ TÂRÎH KİTABININ İNCELENMESİ.....	27
2.1. Safha-i Târih Kitabının Biçim, Kapsam ve İçeriği.....	27
2.1.1. Biçim	27
2.1.2. Kapsam ve İçerik	27
2.2. Üslubu	29
2.2.1. Denemeci Üslubu.....	29
2.2.3. Betimleme	32
2.2.2. Öyküleme.....	34
2.3. Sosyal ve Politik Konular Hakkında Ali Kemâl'in Düşünceleri.....	36
2.3.1. Halkın Siyasi Konularda Uyanış Yaşaması Gerektiği Düşüncesi	36
2.3.2. Batıyla Münasebetlerin İlerlemesi Gerektiği; Medeniyetin Batıda Olduğu Düşüncesi.....	39
2.3.3. Rusya'nın Büyük Bir Tehlike Oluşu	40
2.3.4. Osmanlı Devleti'nin Diğer Devletlerle İlişkileri Üzerine Düşünceler	41
2.3.5. Mısır Meselesi	44
2.3.6. Tarih Bilinci ve Siyaset İlişkisi.....	50
2.4. Edebi ve Kültürel Konular Hakkında Ali Kemâl'in Düşünceleri	52
2.4.1. Toplumların Kalkınmasının Ancak İlmî İlerleme ile Olabileceği Düşüncesi	52
2.4.2. İdeal Edebiyatçı Tipinin Özellikleri.....	53
2.5. Tarihsel Kişiler	56
2.5.1. Yabancı Devlet Adamı, Düşünür ve Edebiyatçılar	56
2.5.1.1. Otto von Bismarck.....	58
2.5.1.2. II. Katerina	62
2.5.1.3. I. Alexandre	63
2.5.1.4. Büyük Petro	64
2.5.1.5. Georges Clemenceau	65
2.5.1.6. Honoré Gabriel Riqueti de Mirabeau	67
2.5.1.7. Albert Sorel	69
2.5.2. Türk Tarihinden Sımlar	71
2.5.2.1. Fatih Sultan Mehmet	72
2.5.3. Türk Edebiyatından Sımlar	74
2.5.3.1. Ahmet Mithat Efendi	74
2.5.3.2. Muallim Nâcî	76
2.6. Kitabın Önemi ve Değeri	77

BÖLÜM 3: SAFHA-İ TÂRÎH KİTABININ ÇEVİRİ YAZIMI.....	79
SONUÇ.....	219
KAYNAKÇA.....	222
EKLER.....	227
ÖZGEÇMİŞ.....	305

KISALTMALAR

TBEA : Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi

TDEA : Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi

AB : AnaBritanica

Tezin Başlığı: Ali Kemâl'in *Bir Safha-i Târih* Adlı Eserinin Çeviri Yazıya Aktarımı, Edebiyat Tarihçiliği Açısından İncelenmesi

Tezin Yazarı: Emine Neşe DEMİRDELER **Danışman:** Prof. Dr. Yılmaz DAŞCIOĞLU

Kabul Tarihi: 25.06.2014

Sayfa Sayısı: vi(ön bölüm) + 227 (tez) +78 (ek)

Ana Bilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Bilim Dalı: Yeni Türk Edebiyatı

Ali Kemâl'in İstibdat, İkinci Meşrutiyet, Mütareke ve Milli Mücadele dönemleri Türk tarihinin siyasi ve sosyal açılardan en karışık dönemlerine tanıklık etmiş ve bu esnada düşüncelerini ortaya koymaktan çekinmemiş bir edebiyatçı, gazeteci ve fikir adamı oluşu, onun düşünce yapısının ve eserlerinin tarih ve edebiyat gibi beşerî bilimlerden ilgilendiği konuların olması sebepleri olmuştur.

Ali Kemâl'in pek çok eserini halkı aydınlatmak, bilinçlendirmek ve bilgilendirmek için yazmış olduğunu söylemek mümkündür. *Bir Safha-i Târih* adlı eserin inceleme konusu olarak seçilmesindeki amaç, kitabı tanıtmak, bu vesileyle Ali Kemâl'in düşünce yapısının genel resmini idrak için hazırlanan çalışmaların ardından yapboza bir parça daha eklemektir.

Bu nedenle tezin ilk bölümünde Ali Kemâl'in hayatı, sanatı ve eserleri hakkında bilgiler verilerek inceleme çalışmasına zemin oluşturulmuştur. İkinci bölümde *Bir Safha-i Târih*'in biçim, kapsam ve içeriği hakkında detaylı bilgiler verilmiş, ardından Ali Kemâl'in kitapta kullandığı üslup üzerine bir inceleme yapılmıştır. Daha sonra Ali Kemâl'in eserindeki düşünceleri sosyal, politik, edebî ve kültürel olmak üzere tasnif edilmiş ve bunlar üzerinden Ali Kemâl'in fikrî dünyası hakkında çıkarımlarda bulunulmuştur.

İnceleme bölümünün ardından gelen üçüncü bölümde Arap harfleriyle basılmış olan *Bir Safha-i Târih* adlı eserin çeviri yazıya aktarımı yapılmıştır. Metindeki Arapça ve Farsça kelimelerin karşılıklarının verildiği bir lügatçe de hazırlanmıştır. Son olarak ekler başlığı altında metnin tipkibasımı verilmiştir.

"Kitabın önemi ve değeri" bölümünde eserin edebiyat tarihi açısından önemine değinilmiş, "Sonuç" bölümünde ise Ali Kemâl'in sosyal, politik, edebî ve kültürel konulardaki fikirleri ve *Bir Safha-i Târih* adlı kitabın biçim, kapsam ve içeriği açısından genel olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ali Kemâl, *Bir Safha-i Târih*, Milli Mücadele, İttihat ve Terakkî, *İkdâm*, Deneme

Title of the Thesis: Transcription and Review of Ali Kemal's Book Named *Bir Safha-i Târih*

Author: Emine Neşe DEMİRDELER

Supervisor: Professor Yılmaz DAŞCIOĞLU

Date: 25.06.2014

Number of pages: vi(pre text) + 227 (main body)
+78 (app.)

Department: Turkish Language and Literature **Subfield:** Contemporary Turkish Literature

Ali Kemal, who lived in Ottoman Empire during period of autocracy, second constitutionalist period, period of truce and period of national struggle is a brave intellectual man, a journalist and a man of letters who didn't afraid of expressing his true ideas although there was an oppressive regime in his country. By the effects of these time and place he lived, and his idealistic character, his worldview and works become an attractive research topic for social sciences like history and literature.

It is possible to say that Ali Kemal's first aim of writing his books and articles is to raise awareness of people of his country to enlighten them about 'the new world order'. Our purpose of choosing his book *Bir Safha-i Târih* as a research topic is to introduce the book, and to add a new piece to works about Ali Kemal to help to complete the puzzle about him.

Therefore, in the first chapter of our work, information about Ali Kemal's life, art and works has given to form a basis for research part. In the second chapter, detailed data about style, scope and content of *Bir Safha-i Târih* has given and his literary style is analysed. After that, by classifying his ideas about social, political, literal and cultural topics under related titles, an inference has made about his world of thought.

Then, in the third chapter, transcription of the text has given.

Finally, in the appendix part, by adding facsimile of the text and a glossary, our work has completed. In the "importance and value of the book" titled part the importance of the book in terms of literature history, in the "conclusion" part; social, political, literal and cultural opinions of Ali Kemal and style, scope and content of the book are commentated generally.

Key Words: Ali Kemâl, *Bir Safha-i Târih*, National Struggle, Union and Progress Association, *İkdâm*, Essay

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

İkinci Meşrutiyet ve Mütareke dönemlerinin çok konuşulan muhalif yazar, gazeteci ve siyaset adamlarından olan Ali Kemâl, Türk edebî, siyasî ve basın tarihinin önem arz eden isimlerinden biridir. Edebiyat alanında şiirden denemeye, romandan eleştiri yazılarına kadar pek çok türde örnekler vermiş olan yazarın, şiir haricindeki edebî türleri kendi açısından fikirlerini aktarabileceği bir ifade alanı, okur açısından ise bilgi, bilinç ve kültür edinilen bir kaynak olarak gördüğü söylenebilir. Bu anlamda kimi eserlerinde roman tekniklerinden yararlanırken aslında gerçek olayları anlattığını ifade eden yazar, edebiyatı bir araç olarak kullanmıştır. Bunların dışında çeşitli süreli yayınlarda da edebî üslubundan vazgeçmeden serbest yazılar yazmış, bu yazılarla halkı çeşitli açılardan bilinçlendirmeyi ve aydınlatmayı amaçladığını ifade etmiş, bu anlayışla pek çok metin ortaya koymuştur.

Ali Kemâl'in, basının bir ülkenin kaderini tayin etmedeki rolü, halkın üzerindeki etkisi ve siyasi hayatla doğrudan bağlantısı gibi hususlara kafa yormuş olduğu ve fikirlerini hayata geçirmek için ömrü boyunca çaba harcadığı verdiği eserlerin hem niteliklerinden hem de niceliklerinden anlaşılmaktadır.

Çalışmamıza konu olan *Bir Safha-i Târîh* adlı kitap da yazarın kendine has bakış açısıyla yazdığı on iki deneme, sunum ve sonuç bölümlerinden oluşmaktadır. Eserin temel yazılış amacı, halkı siyasi ve kültürel konularda bilgilendirmek ve bilinçlendirmektir.

Bu çalışma, Ali Kemâl'in *Bir Safha-i Târîh* adlı eserinde incelenen kültürel meseleler, tarihi ve edebî hadiseler hakkındaki düşüncelerini konu almıştır.

Çalışmanın Önemi

Ali Kemâl, yaşadığı dönemin siyasi ve sosyal olaylarına hakim, tarihe son derece düşkün, edebiyat tutkunu bir düşünce adamı olarak tanımlanabilir. Bu çalışma, gençlik döneminden ölümüne değin ülkenin kaderini belirleyen kritik dönemlerde gazetecilik, şairlik, yazarlık ve devlet adamlığı yapmış, titizlikle incelenmesi gereken bir kişilik olarak Ali Kemâl'in *Bir Safha-i Târîh* adlı eserini her yönüyle tanıtmaya vesilesiyle yazarın fikrî dünyasına ışık tutmaya yardım etmesi açısından önem taşır.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada Ali Kemâl'in *Bir Safha-i Târîh* adlı kitabı çeviri yazıya aktarılarak ve biçim-içerik açısından detaylı bir incelemeye tabi tutularak, hem kitabın edebiyat alanında çalışan araştırmacılar tarafından daha kolay ulaşılır hale gelmesi, hem de bu yolla Ali Kemâl'in fikrî portresinin netleşmesi için yapılan akademik çalışmalara bir yenisinin daha eklenmesi; bir anlamda yapboza bir parça daha konularak Ali Kemâl'in düşünce dünyasına dair büyük resmin ortaya konmasına katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Yöntem

Çalışmamızda ilk olarak Arap harfleriyle basılmış olan metin çeviri yazıya aktarılmıştır. Metin çeviri yazıya aktarılırken uzun ünlüler, ayın ve hemze harfleri belirtilmiş, transkripsiyon alfabesi kullanılmamıştır.

Metindeki Farsça ve Arapça kelimeler günümüz Türkçesinde kullanılmaya devam ediliyorsa, bu kelimelerin imlası TDK yazım kılavuzu esas alınarak verilmiştir. Diğer Arapça ve Farsça kelimeler ve tamlamalar, izafetler, uzun ünlüler, ayın ve hemze harfleri belirtilerek yazılmıştır. Metinde geçen Farsça ve Arapça kelimelerden de bir lügatçe hazırlanmış, bu lügatçede ayın ve hemze harfleri gösterilmemiş, yalnızca uzun ünlüler verilmiştir. Lügatçe hazırlanırken Ferit Devellioğlu'nun Osmanlıca Türkçe Lügatı (Devellioğlu, 2010) ve RedHouse Turkish English Lexicon'dan (W., 2006) yararlanılmıştır.

Metin içinde metnin orijinaline dâhil olmayan her şey köşeli parantez içine alınmış, Arapça ifadelerin Türkçe karşılıkları aynı sayfada, dipnotlarda verilmiştir.

Daha sonra metin biçim kapsam ve içerik açısından değerlendirilmiştir. Ardından Ali Kemâl'in bu metinlerdeki düşünceleri; sosyal ve politik konular hakkında Ali Kemâl'in düşünceleri, edebi ve kültürel konular hakkında Ali Kemâl'in düşünceleri ve tarihsel kişiler ana başlıklarıyla bir tasnife tâbi tutulmuş, kitabın önemi ve değeri bölümünde ise tespit edilen fikirlerle ilgili değerlendirilmelerde bulunulmuştur.

BÖLÜM 1: ALİ KEMÂL'İN HAYATI, SANATI VE ESERLERİ

1.1. Ali Kemâl'in Hayatı

Ali Kemâl; pek çok yazar ve gazeteci tarafından hakkında kalem oynatılmış, araştırmalar yapılarak yaşamı ve ölümü üzerine söz söylenmiş, kimilerince desteklenmiş, savunulmuş, kimilerince suçlanmış bir gazeteci, fikir adamı ve edebiyatçıdır. Milli mücadeleye muhalif duruşu nedeniyle edebiyatçı kimliğinden ziyade gazeteci ve siyaset adamı kimlikleriyle gündeme gelmiştir. Çalkantılı hayatı, Kuva-yı Milliye'ye karşı oluşu ve trajik ölümü hakkındaki tartışmalar günümüzde dahi devam etmekte olan Ali Kemâl, ömrü boyunca çiftlik idareciliğinden şairliğe, siyaset adamlığından roman yazarlığına, bakanlıktan üniversite hocalığına kadar pek çok işle uğraşmış ve genç denebilecek bir yaşta linç edilerek öldürülmüştür. (Uzun, 1989, s. 407)

Ali Kemâl Bey'in doğum tarihiyle ilgili çeşitli belirsizlikler olmakla birlikte,¹ pek çok kaynakta 1867 yılında İstanbul'un Süleymaniye semtinde doğmuş olduğu kabul edilmektedir. Asıl adı Ali Rıza olan Ali Kemâl Bey, öğrencilik yıllarında Namık Kemâl'e duyduğu büyük hayranlık nedeniyle Rıza adını kullanmayı bırakarak, ismine gayri resmî bir şekilde Kemâl adını ekleyecektir. (Gezgin, 2010, s. 26)

Babası sanayici, mum tüccarı ve mumcular kethüdası olan Hacı Ahmed Efendi, o zaman Kastamonu şimdi Çankırı vilayetine bağlı olan Kalfat köyünde doğmuş ve oldukça genç bir yaşta İstanbul'a hicret etmiştir. (Kuneralp, 1999, s. 13) Oldukça dindar bir kişi olan Hacı Ahmed Efendi, her türlü yeniliğe, yeni fikir ve kurumlara karşı olmasıyla tanınır. (Karaveli, 2009, s. 28)

Ali Kemâl de babası Hacı Ahmed Efendi'yi dini bütün bir kişi ve maddi durumu iyi olan bir esnaf olarak tanıtmıştır. Kendi hatıratı olan *Ömrüm*'de, babasının Asmaaltı Balkapanı'ndaki dönemin meşhur tüccarlarından biri olduğunu söyler, padişaha olan bağlılığına vurgu yapmakla beraber kendisinin siyasete ilgisi olmayan birisi olduğunu da belirtir. Ali Kemâl'e göre babası, mülkünün milletinin samimi bir hizmetçisi saf bir Osmanlı'dır. (Ali Kemâl, 2004, s. 13)

¹ Faruk Gezgin, *Ali Kemâl Bir Muhalifin Hikâyesi* (2010) adlı eserinde konu ile ilgili detaylı açıklamada bulunmaktadır.

Hacı Ahmed Efendi, ilk eşi ölünce Çerkez bir cariye olan anne Hanife Feride Hanım'ı satın alır ve onunla evlenir. Hanife Feride Hanım, son derece münevver, enerjik bir kadındır ve oğlunun eğitimine yön veren, belirleyici kişi olur. (Karaveli, 2009, s. 28) Batılı dünya görüşüne yakın olan Ali Kemâl'in dış dünyaya daha kapalı duran ve yeniliklere sıcak bakmayan babasından ziyade, babasına göre çok daha açık fikirli, eğitime önem veren, farklı kültürlerle yabancılaşmaktan çekmeyen bir karaktere sahip olan annesinden daha çok etkilenmiş olduğunu söylemek yanlış olmaz.

İhtimamlı bir çocukluk dönemi geçiren Ali Kemâl, gençliği boyunca pek çok okul tanır. Önce, dini ilimler öğrenmesi için oturdukları mahallede bulunan Mekteb-i Feyziye'ye, ardından Kaptanpaşa Rüştiyesi'ne ve Gülhane Askeri Rüştiyesi'ne devam eder. (Gezgin, 2010, s. 20) (Uzun, 1989, s. 405) Kuvvetli hafızasıyla ünlü olan Ali Kemâl, Mekteb-i Feyziye'de aldığı dini eğitim sayesinde çocuk yaşında hafız olmuştur. Hafızlık gibi bir donanım kazandıktan sonra ise askeri bir kuruma devam etmesi onun için yavaş yavaş hayatı çekilmez kılar. (Karaveli, 2009, s. 29)

Okul hayatında hep zeki bir çocuk ve genç olarak dikkat çekmiş olan Ali Kemâl, zaman içinde akıllı olmasının yanı sıra haşarlıklarıyla da ünlenmiştir. Okul arkadaşlarıyla karıştığı birtakım işler devam ettiği eğitim kurumlarından uzaklaştırılmasına sebep olur. Gülhane Askeri Rüştiyesi'nden de böyle bir sebeple atılır. Ali Kemâl'in oğlu emekli diplomat Zeki Kuneralp de, babasının hayatını anlattığı *Ali Kemâl A Portrait* adlı kitabında, bu okuldan atılma hadisesi üzerine Ali Kemâl'in annesinin "acı acı ağladığını", oğlunun eğitimine devam etmesini arzu ettiği için üzüntü duyduğunu, buradan anlaşılacağı üzere Ali Kemâl'in babasından ziyade annesinden etkilenmiş olduğunu belirtmiştir. (Kuneralp, 1993, s. 1)

Ali Kemâl, bir süre Süleymaniye Camii'nin cami derslerini takip eder. Bu derslerde yalnızca dini eğitim almadığı, edebi değeri olan dini şiirler de okunduğu bilinmektedir. (Karaveli, 2009, s. 29) Bu dersleri, 1882 yılında zekâsı, eğitimi ve Hafız Behram isimli bir Darüssaâde ağasının tavsiye mektubu yardımıyla leylî öğrenci olarak Mülkiye'ye girişi takip eder. (Ali Kemâl, 2004, s. 22-25) Ali Kemâl, 1882 senesinde Mülkiye'de öğrenci olduğunda 13-14 yaşlarında bir çocuktur.

Mülkiye yılları, onun yayın hayatı için önemli gelişmelere sahne olur. Ali Kemâl, Mülkiye sayesinde âlemi başka bir bakışla görmeye, hayatı fikren ve ruhen yaşamaya başladığını ifade eder. (Ali Kemâl, Ömrüm, 2004, s. 25)

O zamana kadar haşarı bir öğrenci olarak nam salmış olan Ali Kemâl, Mülkiye'ye girişi ile birlikte, okumaya, öğrenmeye ve edebiyata ciddi ilgiler duymaya başlar. Ayrıca Orhan Karaveli'ye göre üst düzey görevler üstlenecek devlet memurları yetiştirmeyi hedefleyen bu okulun, Ali Kemâl üzerindeki en önemli etkilerinden biri gözlerini Batı'ya çevirmesi olmuştur. (Karaveli, 2009, s. 30)

Zaman içinde *Vakit*, *Ceride-i Havadis*, *Hakikat* gibi gazetelerin özellikle edebiyat sütunlarını takip etmeye başlar (TBEA, 2003, s. 83) ve gitgide şairliğe özenir. Yahya Kemâl'in, "Türkçesi çok iyi, pür-gû" biri olarak anlattığı, sadece yazıda değil günlük konuşmalarında da irsâl-i mesel² usulüyle konuştuğunu söylediği ve "tam bir kitap adamı" olarak tanımladığı Ali Kemâl (Yahya Kemâl, 2006, s. 63-65) mülkiye yıllarında Muallim Nâcî, Ahmet Mithat Efendi, Mehmet Celâl, Ali Ulvi gibi isimleri büyük bir ilgi ile okur. Ancak en çok Ahmet Mithat Efendi'yi ve Muallim Nâcî'yi takip eder. Bu dönemde Ali Kemâl'in üzerinde bu iki ismin tesiri yüksek oranda hissedilmeye başlamıştır.

Edebiyat ve dil konularına her zaman önem vermiş olan Ali Kemâl, bu takipler sonucu üstad olarak Muallim Nâcî'yi benimsemiş, Hâmid ve Tevfik Fikret'i beğenerek takip etmiştir. (Aras, 1977, s. 114) Servet-i Fünûnculara Yahya Kemâl'in deyimleriyle müteneffir olmuş (Yahya Kemâl, 2006, s. 63) bu bağlamda Halit Ziya'ya, Cenap Şahabettin'e, Hüseyin Cahit'e karşı durmuş ve ayrıca Türkçüleri de benimsememiştir. (Aras, 1977, s. 114)

Gülşen adlı dergi, onun, okuldaki arkadaşları ile birlikte ilk süreli yayın denemesi olmuştur. Bu dergiyi beraber çıkardığı arkadaşlarıyla, pek çok siyasi ve edebî faaliyet içinde bulunur. (Gezgin, 2010, s. 24) Yazılarını ve şiirlerini bu dergide yayımlar. Ayrıca bu dergi onun için dönemin aydınlarıyla tartışmalara, hatta sert münakaşalara girebileceği bir alan haline gelir. Ancak bu tartışmalar genellikle, alt yapısı olan, donanımlı ve temkinli bir yazarın değil, genç, tecrübesiz ve heyecanlı bir dergicinin fevrî faaliyetleri olarak değerlendirilmiştir.

² İrsâl-i mesel: Konuşurken atasözü kullanma.

Zaman içinde, biraz da hocası Mizancı Murat'ın etkisiyle, toplumsal ve siyasi hadiselerle edebiyattan fazla ilgi göstermeye başlar. Edebî konulardaki fevrî ve sert üslubu aynı şekilde bu konulardaki yazılarında da kendini göstermeye devam eder.

Fransızcaya ve Fransız kültürüne ilgisinin arttığı 1880'li yılların ikinci yarısında Paris'e giderek Fransızcasını geliştirir. Paris'teki hareketli hayata kendini kaptırmadan, Sadık Belîğ isimli arkadaşının da tavsiyesiyle Cenevre'ye gelir ve bir süre burada yaşar. Burada da çeşitli dersler alır. 1887 yılında tekrar Paris'e geçer. Ardından aynı yılın sonlarına doğru tekrar İsviçre'ye gider ve oradaki eğitimine devam eder. (Gezgin, 2010, s. 30-31)

1888 yılında İstanbul'a dönüşünü gerçekleştirir ve Mülkiye'deki eğitimine devam edebilmek için sınavlara girer. Bu dönemde Avrupa'da gördüklerinden etkilenmiş olan Ali Kemâl, orada gördüğü talebe cemiyetlerine benzer bir oluşum kurmak ister. Yahya Kemâl'e göre aslında bir cemiyete, bir maksada yâr olmak hilkatinde olmayan Ali Kemâl (Yahya Kemâl, 2006, s. 68-69) bu sebeple karakola götürülmüş ve sorguya çekilmiştir.

Fahreddin Reşad'la ve o dönemde beraber gizli dernek kurma girişimleri yüzünden tutuklandıkları Abdülhalim Memduh ile birlikte *Mütâlâa* dergisini çıkarırlar. Dergi ilk sayısından sonra yayın hayatına devam edemez. Tutukluluk hali 9 ay süren Ali Kemâl, sürgün edilerek memuriyet görevi adı altında Halep'e gönderilir. Burada 1891 yılında Mekteb-i İdadi'de Lisan-ı Osmanî muallimliğine tayin edilir.

Bu dönemde boş vakitlerinde tefsir ve Arapça öğrenmeye çaba gösterir. Noksan olan Fransızcasını geliştirmeye çalışır. Hatta bu çalışmaların faydasını daha sonra eksik olan bir Kuran tefsiri girişimi ile ortaya koymaya çalışmıştır. (Gezgin, 2010, s. 57-58) 1893 yılında Maarif Nezareti'nin idadîler için açtığı ahlak kitabı yarışmasında Ali Kemâl'in eseri *İlm-i Ahlak* birinci seçilir. Ancak nezaret, Ali Kemâl'in bir sürgün olduğunu fark edince, kitabının hakkını teslim etmek bir yana, onun görevden azlini ister. Bu sebeple eğitim hizmetinden uzaklaştırılmış ve 1893 sonlarında kendisine hoşlanmadığı bir görev olan Meclis-i İdare ve Sorgu Hâkimliği ve Savcılığı görevi verilmiştir. (Gezgin, 2010, s. 60) Bir süre sonra İstanbul'a geri gelir. Hakkında arama emri olduğunu öğrenince 1895 yılında Paris'e kaçar ve 1896'da Paris'teki siyasal bilgiler öğrenimini tamamlar. Hüseyin Cahit ile olan husumetlerinin filizlendiği bu süreçte, edebî faaliyetlerinde

Servet-i Fünûn edebiyatını tenkit eden yazılar yazmaktan kaçınmaz. Cemil Meriç, Hüseyin Cahit-Ali Kemâl tartışmasında Ali Kemâl'i daha samimi bulduğunu "Hüseyin Cahit'le tartışmalarında Ali Kemâl'i çok daha dürüst, çok daha tarihe hürmetkâr, çok daha bizden bulmuşumdur." sözleriyle ifade eder. (Meriç, 2005, s. 166)

1899'da üç cilt halinde ve daha sonra 1913'de iki cilt halinde basılan *İkdam*'daki meşhur *Paris Musâhabeleri* de fikirlerini yansıtmak için iyi bir vesile olur. Uzun yıllar bu yazı dizisini sürdürür. Bu dönemde *İkdam*'a Sorbon'da verilen edebiyat ve tarih derslerinin özetlerini içeren yazılar yolladığı bilinmektedir. Bu yazılar *Sorbon Darülfünûnunda Edebiyat-ı Hakikiye Dersleri* adı ile 1896'da basılmıştır. Bu süreç yine onun Servet-i Fünûnculara ağır eleştirilerde bulunduğu ve Hüseyin Cahit'i "Hüseyin Cahil" ifadesi ile ağır bir şekilde tenkit ettiği zaman dilimine denk gelmektedir. (Bengi, 2000, s. 73)

1897 yılında daha sonra uzaklaşacağı ve neredeyse tamamen zıt düşeceği Jön Türklere katılır. Bu üyelik dört beş ay kadar sürmüştür. (Gezgin, 2010, s. 73) Bu dönemin ardından hayatı çok hareketli geçecektir. Abdülhamit ile görüşmesi ve yavaş yavaş fikirlerinin değişikliğe uğramasıyla İstanbul'a dönüş yapar. Bu dönüş aslında Jön Türklerden kopuşunun da bir habercisidir. Bu kopuş, takip eden yıllarda müthiş bir karşıtlığa hatta düşmanlığa dönüşmüştür.

Ali Kemâl, aynı yıl Brüksel konsolosluğunda kâtiplikle görevlendirilir fakat sefirle arası açıktır, görevini yerine getirip Brüksel'e gitmez. Ardından sefir, sarayın Jön Türklerle anlaşmasını ve bir genel affın çıkarıldığını öğrenen Ali Kemâl'i, Brüksel'e davet eder. Bu durum üzerine istifa eden Ali Kemâl, tam da bu olayların olduğu sırada Mısır'da, bir prensin çiftliğini idare etmek için 1900 yılında Kahire'ye davet edilir. Bu arada 1899 yılında *İki Hemşire* romanını ve 1900 yılında *Çölde Bir Sergüzeşt* romanını ve aynı yıl Mısır'da *Mesele-i Şarkîye: Medhal* anı ve inceleme kitabını yazmıştır.

Maddi durumu iyice kötüye giden Ali Kemâl, prensin davetini reddetmek için herhangi bir sebep göremez. Bu teklifin kabulü *Tunus* ve *Mes'ele-i Şarkîye* kitaplarının, tek sayı çıkabilen *Mecmûa-i Kemâl* dergisinin ve *Türk* gazetesinin ortaya çıkmasına zemin hazırlar.

Ebubekir Akkaymak'ın "Haccülharameyn bir babanın, kumarbaz, Hristiyan bir hanımla evli, ömrünün büyük kısmını Avrupa'da geçirmiş bir evladı" (Akkaymak, 1994, s. 257) olarak tanımladığı Ali Kemâl, bahsi geçen hanımla 1903 yılında evlenir. Bir dönem

daha çeşitli şehirlere uğrayarak 1908 yılında İstanbul'a dönüş yapar. Mülkiye'de siyasi tarih dersleri ve Darülfünun'da Osmanlı tarihi dersleri vermeye başlar. Bu dönemde *İkdam*'daki yazılarıyla İttihat ve Terakki Fırkası'nı şiddetle eleştirir. Bu süreç Ali Kemâl'in İttihat ve Terakki aleyhinde keskin ve şiddetli sözlü ve yazılı saldırılar gerçekleştirmeye başladığı döneme denk gelir.

Bu atışmalar daha sonra İttihat taraftarlarıyla mahkemelik olması sonuçlarına kadar varır. Olaylar bu denli ciddileştikten, Ali Kemâl safını ve düşüncelerini açık açık ortaya koyduktan sonra, 31 Mart vakası sonrasında gerginleşen ortamda İttihatçılar tarafından öldürülme endişesiyle tekrar Paris'e, oradan da Londra'ya kaçar ve orada yerleşir. Ancak Paris'le bağlarını koparmaz. Paris, onun hayatında önem taşıyan bir şehirdir ve oraya gidiş gelişleri devam eder.

Yeni Yol adlı meşhur dergisini de bu dönemde, 1909 yılında Paris'te çıkarır. 1910 yılında da kendisine ait olduğu sanılan *Yıldız Hâtırat-ı Elîmesi* adlı romanı İstanbul'da yayımlanır. Bu süreçte ilk eşi İsviçreli bir baba ve İngiliz bir annenin kızları olan Winifred Brun'i de kaybeden Ali Kemâl, *Fetret* (1911) isimli romanını yazar. 1912 yılında *Sorbon Darülfünûnunda Edebiyat-ı Hakikiye* dersleri adlı kitabı tekrar basılır.

1912 senesinde yaşanan iktidar değişikliğiyle gelen af ile Ali Kemâl de İstanbul'a dönüş yapabilecek sürgünler arasındadır. Bu dönüşten sonra *İkdam*'da yazmaya devam eder. Onun bu gidişatını İttihatçıların tarihe damga vuran hareketlerinden 23 Ocak 1913 Bâbîâli Baskını durduracaktır.

Bu baskının ardından üç ay kadar mecburi olarak Viyana'da kalan Ali Kemâl, 22 Şubat'tan itibaren "Viyana Mektupları" adlı yazı dizisini *İkdam*'da yayımlar. Bu yazılarda iktidarı eleştirmemiş, sert çıkışlarda bulunmamış ve Osmanlı'nın içişlerindeki durumunu tenkit etmeden Avrupa karşısındaki durumunu değerlendirmiştir. (Gezgin, 2010, s. 139)

Döndüğü zaman Büyüka'da *Bir Safha-ı Târîh* (1913) ve *Ricâl-i İhtilâl* (1913) adlı kitaplarını yazar. Yine 1913'te *Hemşire* ve *Çölde Bir Sergüzeşt* romanları *Bir Safha-i Şebâb* adıyla tekrar basılır. Ali Kemâl, aynı yılın eylül ayının sonunda *İkdam*'dan ayrılarak yine aynı yılın kasım ayında *Peyâm* gazetesini çıkarır. (Gezgin, 2010, s. 136) 1914 yılında da ikinci evliliğini Sabiha Hanım ile gerçekleştirir.

Ali Kemâl'in bu yıllarda yazdıklarını beğeni ile okuyanlar da yok değildir. Onun yazılarından rahatsız olan halktan ziyade hükümettir ve bu durum hükümetin onun ağır tenkitlerine daha fazla dayanamayarak yayın organlarını kapattırmasına sebep olur.

Bu olaydan bir ay sonra Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması onun maddi olarak iyiden iyiye sıkıntıya düşmesine, hayatının pek çok evresinde olduğu gibi bir süre yazıdan, gazetecilikten uzak durmasına, öğretmenlik ve ticaret gibi asıl ilgi alanlarından ilgisiz işlerle uğraşmasına sebep olur.

Savaşın bitimine doğru yazın hayatı ile ilgili yasaklar daha az sıkı hale geldiğinde ise Ali Kemâl, yavaş yavaş yazılarına dönüş yapar. Bu dönemden sonra siyaset dünyasında çok daha fazla yer almaya başlar. *Tarih-i Siyasi ve Râşid Müverrih mi Şair mi?* adlı kitaplarının yayımlanması da bu döneme (1918) denk gelir. (Uzun, 1989, s. 406)

Bu dönemden sonra Ali Kemâl, muhalefette yaşanan hareketlenme ile siyaset alanında çok daha fazla etkin olacaktır. 1918 yılında, gazeteciliğe dönmeyeceğini açıklasa da tekrar İttihatçılara karşı yazılar yazmaktan kendini alamamıştır. (Gezgin, 2010, s. 153) Bu yazıları, aynı sene başmuharrirliğine başlamış olduğu *Sabah*'ta herhangi bir çekince duymadan yayımladığı söylenebilir. Yine aynı sene Osmanlı Sulh ve Selamet Cemiyeti'ni kurar ve İtilaf Fırkası'nın genel sekreteri olur. 1919 yılında, o zamanlarda "memleketin kötü talihini değiştirecek insan" (Gezgin, 2010, s. 158) olarak gördüğü Damat Ferit kabinesinde Maarif ve Dâhiliye nazırlıklarında bulunur. Bu görevle beraber Darülfünun'u ıslah girişimlerinde ve eğitim alanında yeni düzenlemelerde bulunmak için çalışmalarda bulunmuştur.

Ali Kemâl, bir İngiliz mandası taraftarıdır. Bu nedenle İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nde Merkez Kurulu Üyesi olur. Ayrıca Halide Edip Adıvar, Celâl Nuri, Refik Halit, Ahmet Emin, Celâl Muhtar, Velid Ebuuzziya gibi kişilerle bir araya gelerek 14 Ocak 1919'da Wilson Prensipleri Cemiyeti'ni kurar. Bu cemiyet Amerika'dan yardım isteyen bir cemiyet olarak bilinir. Bu dönemde bir grup Amerikalı, bu fikir için Anadolu'ya gelmiş ve incelemelerde bulunmuştur. (İsmail Çetişli, 2007, s. 101)

26 Ağustos 1919'da Ferid Bey'le aralarında çıkan görüş ayrılığı sonucu nazırlıktan istifa eder. Yakın tarihlerde *Peyâm*'ı tekrar çıkarmaya karar verir. Bu gazete *Sabah* gazetesi ile birleşerek *Peyâm-ı Sabâh* olarak çıkmaya başlar. *Peyâm-ı Sabâh* ile Milli Mücadele karşıtı fikirlerini şedîd bir şekilde paylaşan Ali Kemâl, kurtuluşun Fransız ve İngilizlerle

uzlaşarak bulunabileceğine yürekten inanmaktadır. Ali Kemâl'e "Artin Kemâl" denilmesinin sebeplerinden biri budur. (Uzun, 1989, s. 406)

Bu arada 1922 senesinin Ağustos ayında, başta Rıza Tevfik olmak üzere, Cenap Şahabettin, Hüseyin Daniş ve Ali Kemâl gibi isimleri istifaya davete kadar varan (Gezgin, 2010, s. 202) öğrenci boykotu olayına kadar, Ali Kemâl'in Darülfünûn'daki derslerinin de devam etmiş olduğunu belirtmek gerekir.

Savaş süresince Ali Kemâl, milli mücadeleye muhalif fikirlerini ortaya koymaya devam eder. Milli Mücadele'yi yeni bir ittihatçı hareket olarak değerlendiren Ali Kemâl (Gezgin, 2010, s. 169) Yunan işgalinin bozgunla sonuçlanmasına kadar bu tavrını korumuş, bu galibiyet üzerine 1922 senesinde "Gayelerimiz Bir İdi ve Birdir" başlıklı bir yazı ile fikirlerinde yanıldığını ifade etmiş, böylelikle fikren yenilgiye uğradığını kabul etmiştir.

Bu karışık dönemde öfkeli ve inatçı tavrıyla dikkatleri fazlaca üzerine çekmiş olan Ali Kemâl Bey, 5 Kasım 1922 tarihinde yargılanmak için İstanbul'dan Ankara'ya kaçırıldığı sırada, tren yolculuğunu bitiremeden Birinci Ordu Kumandanı Nureddin Paşa'nın emriyle, İzmit tren garında linç edilerek öldürülür. Cesedi İsmet Paşa'nın gardan geçeceği bir zamana denk getirilecek şekilde teşhir edilir.

1.2. Sanatı

1.2.1. Ali Kemâl'in Şiirleri ve Şairliği

"Ali Kemâl'in Hayatı" bölümünde, yazarın hareketli bir çocukluk ve gençlik döneminin ardından girdiği Mülkiye'de ilk şiir zevkini edinmeye başladığını, dönemin pek çok şairini tecessüs ve heyecanla takip ettiğini ve şiire yalnızca okur olarak değil bir şair olarak da ilgi duyduğuna değinmiştik.

Ali Kemâl'in edebiyata bir üretici olarak katkıda bulunması da şiirle başlar.

Basılan ilk şiirleri, Ahmet Mithat Efendi ve Muallim Nâcî tarafından beğeni ile karşılanır. Ali Kemâl, gençlik yıllarında neredeyse bulduğu her süreli yayını ilgiyle okumuş, takip etmiş, yazılanlar üzerinde fikir yürütmüştür. Genç akranlarının dönemin mecmualarında, gazetelerinde basılan eserlerini imrenerek okumuş ve onlar gibi olmak istemiştir. Bu hislerini Ömrüm'de şu cümlelerle anlatır:

"Gençlerden Mehmet Celâller, Ali Ulviler gibi Nâci peyrevlerine bile nazar-ı hayretle bakar, gıpta ederdim. O zaman en büyük emelim onlara benzeyebilmek, Tercüman'a öyle gazeller, nazîreler göndermekti" (Ali Kemâl, 2004, s. 29)

Dönemin yazarlarını ve şairlerini merakla izlemiş, Ahmet Mithat Efendi'ye saygı, Muallim Nâcî'ye ise yüksek bir hayranlık duymuş, onu ilgiyle takip etmiştir. Yahya Kemâl'in deyimiyile, görünüşte batılı fakat kafaca son derece şarklı olan Ali Kemâl'in, hocası Muallim Nâcî'ye olan bu sevgisi, sonraları bütün edebiyat çevrelerince bilinecek ve Ali Kemâl bir eski edebiyat taraftarı olarak tanınacaktır.

Yahya Kemâl, onun bu Nâcî hayranlığını şu şekilde tenkit eder:

"Teceddüd etmemiş ve teceddüd edemez bir kafa olduğu için Muallim Nâcî'yi Türk şiirinin son peygamberi gibi görürdü." (Yahya Kemâl, 2006, s. 62)

Ancak Ali Kemâl'e göre Muallim Nâcî'yi sevmemek, o dönemde adeta moda olmuştur. Bu duruma yine hatıratında "Nâcî'yi beğenmemek, daha o zamandan itibaren bazı gençlerimizce bir süs hükmünde idi. Bu ibtila o muhitte gittikçe çoğaldı." (Ali Kemâl, 2004, s. 29) sözleriyle değinir.

Ali Kemâl, Muallim Nâcî'nin dile hâkimiyetini ve şairliğini övgüyle karşılarken onun fikren de ileri bir insan olduğunu, ancak hiçbir açıdan takdir edilmediğini, aksine üzerine fazlasıyla gidildiğini dolayısıyla edebiyat-ı cedidecilere düşman edildiğini düşünmektedir. Ona göre özellikle Recaizade Mahmut Ekrem ile girdikleri ses getiren ve çok uzun süren tartışmalar, Muallim Nâcî'nin yüzünü bilhassa eski şiire çevirmesine ve yanlış tanınmasına sebep olmuştur. Buradan hareketle Ali Kemâl'in dönemin edebî ortamı içerisinde dikkate değer bir bilinç sahibi olduğu sonucuna ulaşılmalıdır. Genel hatlarıyla eski ve yeni şiir yanlılarının sürdürdüğü bir tartışma olarak süregelen hadiseler esnasında genel temayül eski şiirin temsilcisi olarak Muallim Nâcî'yi, yeni şiirin temsilcisi olarak ise Recaizade Mahmut Ekrem'i kabul etmek iken, bu düşünceler ile onun çağına aykırı bir fikrî yapıya sahip olduğu sonucuna varılabilir.

Bunların yanında Ali Kemâl'in hatıratı incelendiğinde, Muallim Nâcî ve Recaizade Mahmut Ekrem ile ilgili fikirlerinde tek taraflı, saplantılı bir bağlılık içinde olmadığı görülür. Recaizade Mahmut Ekrem'in başarılı bulduğu yanlarını dile getirmekten, hatta ona övgülerde bulunmaktan imtina etmemiştir. Ona göre Ekrem Bey, o edebiyat

dönemine göre gerçek bir üstattır. Edebiyatı, Muallim Nâcî'ye nazaran daha iyi kavrar, anlatır ve öğretir. Talim-i Edebiyat ise hayırlı bir kitaptır ve her şeyiyle fikrî yeniliklerle doludur. Ali Kemâl'e göre bu kitap yeni bir çığır açmış, emsali olmayan bir eserdir. (Ali Kemâl, 2004, s. 56)

Yine de Ali Kemâl'i tam bir eski edebiyat meftunu olarak tanımlamak mümkündür. Günlük konuşmalarında bile pek çok eski edebiyat numunesini örnek olarak kullanır, edebi bir zevk duyarak dile getirir. Ona göre eski edebiyat bütün güzellikleri nefsinde toplamıştır ancak onun en büyük kusuru nazımdan ibaret olmasıdır. "Onlar hakkında şiiirlerinden başka hiçbir şey bilmiyoruz" diyerek eski edebiyatın kendi gözünde bir noksanını dile getirir. (Ercilasun, 1995, s. 149) Şeyh Vasfî, Halil Edib, Faik Esad, Müstecâbi-zade İsmet, Mehmet Celâl, Ahmet Rasim, Samih Rıfat gibi isimlerle beraber Hazine-i Fünûn, Resimli Gazete, Musavver Malumat, Musavver Fen ve Edeb ve İrtika gibi dergilerde yayımladıkları yazılarla Edebiyat-ı Cedîdecilere, batıyı taklit etme, gayr-ı milli olma, halktan uzak ve yapay bir dil kullanma, Fransız şiiirinin acayip hayallerini Türk şiiirine taşıyarak anlaşılmaz hale getirme gibi suçlamalarda bulunmuştur. (Akyüz, 1995, s. 90)

Ali Kemâl'in şiiirle ilgili görüşlerinde aruza rağbet etmiş olduğu, hece veznine ve milli edebiyata karşı çıktığı görülür. (Ercilasun, 1995, s. 228) Hece vezniyle yazan şairlerden yalnızca Rıza Tevfik'i başarılı bulduğunu ifade etmiş olsa da (Ercilasun, 1995, s. 149) hatıratında lisan ve kitabet muallimi Halil Edip Bey'in hece vezni ile yazdığı şiiirlerin de mükemmel olduğunu dile getirdiği görülmektedir. (Ali Kemâl, 2004, s. 36) Buradan hareketle Ali Kemâl'in aruzla ilgili bir fikrisabiti olmadığı, hece vezniyle yazılmış şiiirlerden başarılı olduğunu düşündüklerini de pekâlâ okuduğu ve takdir ettiği sonucuna ulaşılabilir.

Talebelik yıllarını eski ve yeni şiiir tartışmalarının en hararetli olduğu dönemlerde geçiren Ali Kemâl'in kendi şiiirlerinde de farklı tarzlar denemiş olması garip değildir. Gitgide şiiirle ilgili fikirlerinde değişmeler yaşamış ve bir bakıma; kendi yolunu seçmiştir.

Ahmet Rasim, Ali Kemâl'in içinde bulunduğu grubu mutavassıfın olarak tanımlamıştır. Ramazan Korkmaz'a göre mutavassıfın dönemi edebiyatçıları klasik sanatla yeni estetiğin sentezinden doğan üstün eserler ortaya koyamamış olsalar da, belirli bir çizgiyi

eserlerine taşımayı başarmışlardır. Onların, Avrupai yenilikleri doğrudan uygulamaya koymak isteyen edebiyatçılar karşısında daha ılımlı oldukları söylenebilir. Ayrıca milli anlayışı temsil etmeleri ve tenkit yazıları yazmaları ile dikkat toplamışlardır. Ramazan Korkmaz, bu grup edebiyatçıları Muallim Nâcî gibi görmez ve o ayarda klasik zevkin temsilcisi olmadıklarını ifade eder. (Korkmaz, 2009, s. 118) Faruk Gezgin'e göre "mutavassıt kelimesi -başka anlamlarının yanında- batılılaşma yolunda bir orta yol tutturanlar için" de kullanılır. O, böylece Avrupaileşmek fikrinin belirmesinin akabinde karşı bir kutbun oluşmasının sağlandığını ve böylece gelenekçilerin belirlediğini ifade eder. (Gezgin, 2011, s. 28) Zamanla Ali Kemâl'in hayranı olduğu Muallim Nâcî, mutavassıtın denilen bu ara neslin Doğu kanadına kayarken, kendisi onun Batı kanadına yaklaşacaktır. (Özgül, 2004, s. V)

Ali Kemâl, ona büyük bir aydınlanma yaşattığını düşündüğü Mülkiye'ye girdiği ilk yıllardan itibaren, mevzun metinler yazma isteği ile doludur. Bu dönemde yazdığı ilk şiirlerinde gazel, nazire, tahmis örnekleri vermiş, bunların yanında yeni şiir şekillerini de kullanmıştır. Zaman içerisinde içerik ve konu bütünlüğünü sağlama açısından daha fazla olanaklar sağlayan yeni şekil ve türlerde karar kılmıştır. (Gezgin, 2010, s. 239)

Faruk Gezgin'e göre, önce eski ile yeni arasında olarak nitelendirilebilecek eserler vermiş olan Ali Kemâl, Tercüman-ı Hakikat, Saadet, Gülşen, Berk, Nihal, Muhit, ve Hizmet'te yayınlanan şiirlerinden "Ser-balin-i Cananda- (Gözlerin)e Nazire", "Cananı Görüş", "Tahmis-i Gazeli Muallim", "Tahmis: Ser-balin-i Cananda", "Sevdiklerim", "Seher", "Halka-i Huban", "Arz-ı Hal", "Âlem-i Seher", "Sevmem", "Mersiye", "Bir Çiçek" ve 1887 yılında İstanbul'dan Avrupa'ya firarı sırasında yazdığı başlık koymadığı şiirleriyle o dönemde gelecek vaat etmekte olan bir şair olarak görülmektedir. (Gezgin, 2010, s. 239)

Şair olarak başlarda parlak geleceği olacağının düşünülmesi, fakat sonraları orta seviyeli bir şair olarak anılmasını, zaman içinde içine düştüğü sıkıntılı siyasi durumlar nedeniyle gazete ve mecmualardaki fikir yazılarına, yani genel olarak nesre doğru yönelmesinin bir sonucu olarak düşünmek mümkündür.

Yahya Kemâl ise Ali Kemâl'in yetenekli bir şair olduğunu düşünmez. O "Ali Kemâl'in eski şiire vukufu vardı. Ancak o şiirin, şiirini değil, fasahatini yahut felsefe ve zarafete nisbeti olduğu kadar değerini anlardı" sözleriyle Ali Kemâl'in "Şiiri hem söylemenin,

hem duymanın" onun yaratılışında bulunmadığını ifade etmiştir. (Yahya Kemâl, 2006, s. 64) Yahya Kemâl bu düşüncelerin devamında

“Ne söylesem ki harabım ne eylesem ki harâb”

mısraını örnek vererek beğenisini dile getirir. Ancak bu mısraın istisnai olduğunu ifade eder ve genel olarak Ali Kemâl'in manzumelerini tatsız bulduğunu söyler. Ona göre Ali Kemâl, ne ilimde ne de edebiyatta "bir vadiye akmış" birisi olamamıştır. (Yahya Kemâl, 2006, s. 64)

Faruk Gezgin, Halep sürgününde daha çok düzyazıya yöneldiği görülen Ali Kemâl'in, Halep'ten İstanbul'a gönderdiği "Bir Manzume", "Bir Bedevi Kızına", "Fırat Vadisinde" ve "Hep Sensin" şiirlerini onun şairliğinin sağlam bir zemine oturduğunu gösteren edebi eserler olarak yorumlamıştır. Ona göre Ali Kemâl, daha sonra "Sen Piyer Kilisesi'nde" ve "Roma Civarında Adriyen Harabesinde" gibi yeni tarzda şiirler yazmış olsa da Halep'te yazdığı şiirlerde yakaladığı başarıyı bu şiirlerde yakalayamamıştır. (Gezgin, 2010, s. 239) Bu durum, daha önce de belirtildiği gibi Ali Kemâl'in özel hayatının, siyasi-gazeteci kimliklerinin de etkisiyle şiirden uzaklaşması ve fikir yazılarına yönelmesi ile açıklanabilir.

Edebi hayatına önce sıkı bir şiir okuru, daha sonra da şair kimliği ile atılan Ali Kemâl'in üç adet de romanı bulunmaktadır. Onun romancılığına genel bir bakış, inceleme çalışmamız öncesinde bir edebiyatçı olarak Ali Kemâl portresini daha net çizebilmek için gereklidir.

1.2.2. Ali Kemâl'in Romancılığı

Edebi eserleri, yalnızca yazarların iç dünyalarının birer ürünü olarak kabul etmek, onları yazarlarının yaşadıkları toplumu ve yazdıkları dönemin mevcut durumunu göz ardı ederek değerlendirmek pek olanaklı değildir. Ancak bu etkilerin oranı toplumsal olayların şiddeti, dönemin siyasi sosyal fonu ve yazarın mizacı ile bağlantılı olarak değişir. Örneğin neredeyse hiçbir eserinde sosyal temalar işlememiş olan Ahmet Hâşim, Çanakkale Savaşı'na cephede, fiilen katılmıştır. Bu gibi örnekler çoğaltılabilir. Bu nedenle hayat, toplum ve edebî eser etkileşimlerinin titizlikle incelenmesi gerekir.

Ali Kemâl'in romanları da roman tekniği, karakter oluşturma ve kurgu açısından zayıf, fikrî içeriğe ağırlık verilmiş, yazarın bireysel tarihinden ve dönemin siyasi sosyal

fonundan bağımsız değerlendirilemeyecek eserlerdir. Bu eserlerde hazin aşk vakaları realist bir metotla işlenmiş, dildeki sadeleşme hususuna önem verilmiş, tenkitler daha çok aydın kesimin fikrî dünyasındaki, yaşayışındaki ve kültür seviyesindeki aksaklıklara yöneltilmiştir. (Akyüz, 1995, s. 146) Eserlerdeki kişiler, yazarın kurduğu ütopyik dünyayı inşa ederken kullandığı birer unsur olarak çizilmiştir. Ayrıca yazar, kimi eserlerinde başından geçen olayları yine kurgu ile birleştirerek roman denemelerinde bulunmuştur.

Her ne kadar eserlerini edebi kaygı gütmeyen yazdığını ve kısmen gerçek olayları aktardığını belirtse de, kurgusal bir dünya çizdiği ve roman tekniğinden yararlandığı için onun eserlerini edebi eser kapsamına almamak yanlış olur.

Yazar, realist tarzda kaleme aldığı İki Hemşire ve Fransızcaya da çevrilmiş olan Çölde Bir Sergüzeşt romanlarının konularını gerçek hayattan almıştır. Ali Kemâl'in Batı edebiyatında da Flaubert gibi realist yazarlara özel bir ilgi duyduğu ve onları detaylı olarak incelediği bilinmektedir. Ancak yazmış olduğu bu kitaplar, birer denemeden öteye geçememişlerdir. (Gezgin, 2010, s. 242) Yahya Kemâl de Ali Kemâl'in Halep sürgününde yazdığı bu iki roman denemesini yavan, acemice bulduğunu ifade eder. (Yahya Kemâl, 2006, s. 64)

Süheyla Yüksel, 1890-1895 arasında Halep'in ve çevresindeki küçük yerleşim birimlerinin idarî, sosyal yaşantısı Ali Kemâl'in eserlerinin satır aralarında bulmanın mümkün olduğunu belirtir. (Yüksel, 2009, s. 1488)

Yüksel'e göre İki Hemşire'de şehrin iki farklı dünyası müslüman ve gayrimüslim kesim arasındaki yaşayış, refah ve kültürel farklılıklar dört genç kızın hayatından bir kesitle dile getirilir. Çölde Bir Sergüzeşt'te ise Ali Kemâl, Halep dışına çıkar, bir memlahadaki yaşantıya, ahlaki ve idari bozukluklara dikkat çeker ve kahramanı vasıtasıyla bir sürgünün İstanbul özlemini, yaşadığı mekâna yavaş yavaş alışınca veya alışmak zorunda kalınca da bu özlemin yerini farklı bir dünyaya olan hayranlığa dönüştüğünü anlatır. (Yüksel, 2009, s. 1488)

Ayrıca tarihî roman başlangıç ve sonucu geçmiş zaman içerisinde gerçekleşmiş olan hadiselerin, devirlerin ve bu devirlerde yaşamış olan insanların hikayelerinin edebi ölçüler içinde yeniden inşa edilerek meydana getirilen edebi eser olarak tanımlanırsa (Argunşah, 2002, s. 444) bu iki romanı tarihî roman olarak nitelenmek mümkündür.

Türk modernleşme tarihindeki ana dönemeçler, yani Birinci Meşrutiyet, İkinci Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemleri aynı zamanda yoğun bir ütopya faaliyetinin de görüldüğü zaman dilimleridir. (Kılıç, 2004, s. 76) Ali Kemâl'in romanları arasında en dikkate değer olan Fetret de, bir ütopyalar romanı olarak kurulmuştur. Bu kitapta yazarın fikrî dünyasını, ideallerini ve gelecekte var olacağını hayal ettiği ülkenin yeni düzenini semboller ve kendi hayatındaki gerçek kişiler üzerinden ortaya koyduğu görülmektedir.

Ali Kemâl, Fetret adlı eserinin "Mukaddeme" bölümünde söylediği şu sözlerle edebi eserlere bakışını özetlemiş gibidir:

"Bence maksud ise, esasen bu ikinci sınıf halkımıza hizmettir. Bütün endişe saikasıyledir ki Fetret'in hikâyeye temas eden cihetlerini, vak'alarını, fecâlarını daha ziyade çoğaltmak, mündericatını cezbedar, müteheyyic kılmak hoşuma gitmedi. Hakîkate, fenne yaklaşan fasıllarını ise azaltmak elimden gelmedi... Dediğim gibi kar'ilerimi eğlendirmekten ziyade düşündürmek endişeleri beni öyle şaibelerden sıyanet etti." (Ali Kemâl, Fetret, 2003, s. 43-44)

Yine aynı bölümde eserinin yazılma amacını şu cümlelerle ifade eder:

"Fetret bir hikâye değil, bir tarihtir, yok bir tarihçedir... Lûtfen okuyanlarımız, bu kitapta, belki az çok hakaik-i tarihiyye ve edebiyye bulurlar. Mesela bir fasılda Fransa İhtilâl-i Kebîri'ne dair tedkik ve tetebbu mahsûlü bazı fikirlere tesadûf ederler, diğer fasıllarda ise tekâmül-i edebîmizin oldukça hakikate yaklaşır bir tarifini görürler... Bu mülahazalara mebnî zannetmem ki, sırf eğlenmek, hatta eğlenerek müstefid olmak için hikâye okuyanlar bu eserden mahzuz olsunlar; fakat yine zannetmem ki her türlü neşat-ı fikri düşünmekte arayanlar bu teliften hoşnut kalmassınlar." (Ali Kemâl, Fetret, 2003, s. 43)

Ali Kemâl, bu sözleriyle Fetret romanını edebî haz almak isteyenler için değil, düşünmek isteyenler için yazdığını açıkça ifade eder. Okurun bu kitapta tarihi bilgiler ve hatta bu bilgilerden yola çıkarak yapılan derin incelemeler bulacağını söyler. Bu sözler, Ali Kemâl'in o dönem için henüz yeni bir tür sayılan roman sanatına bakışını özetler gibidir.

Ali Kemâl'in geleceğe dair planlarının ve ideallerinin zayıf bir roman tekniği ile kaleme alınmış hali olarak kabul edilebilecek Fetret romanı, yukarıdaki açıklamalarla paralel

olarak batılılaşma, edebiyat ve dil, gençliğin durumu ve geleceği, kadın erkek ilişkileri ve özellikle evlilik konularında ciddi analizler içerir.

Bu açıklamalara bakarak, Edebiyat-ı Hakikiye Dersleri'nin "Mukaddime" bölümünde yazılanlar da benzer düşünceleri dile getirmesi bakımından dikkate değerdir:

"Zehâbıma kalırsa, edebiyat tıpkı tıp gibi bir fendir. Beriki; hikmet, kimya... gibi ulümdan isti'âne ile beşeriyetin refâhiyet-i maddiyye'sine, sıhhat-i bedeniyye'sine çalışıyor öbürü de ilm-i menâfi-ür-ruhtan, felsefeden, saireden istifâza ile nezâhat-ı fikriyyemize, selâmet-i maneviyyemize hizmet eyliyor." (Ali Kemâl, 2007, s. 37)

Ali Kemâl, edebiyatın bir fen olduğunu dile getirir ve fennin insanlığın maddi iyiliği için, edebiyatın ise insanlığı düşünmeye sevk ederek onun manevi menfaatleri için var olduğu düşüncesini paylaşır. Bu ifadeler, romanlarını yazarken takındığı tutum ile örtüşmektedir.

Ali Kemâl'in gazeteci ve siyaset adamı kimliği ile süreli yayınlarda kullandığı kışkırtıcı üsluba romanlarında fazla rastlanmaz. Aksine, hissiyatını ve düşüncelerini çok daha munis bir tarzda okura aktarır. Bu durum, yazarın edebiyat okuru ile kurduğu iletişimin, süreli yayınlarda hedef aldığı karşıt düşünceli şahıslarla kurduğu iletişimden farklı olduğunu gösterir. Bu iki üsluptan yola çıkarak düşünmeye sevk etmek istediği halk ve hâlihazırda düşünen ancak ona göre yanlış şeyler düşünen, aydın fakat kendisine muhalif bir kitleden bahsetmek mümkündür.

1.3. Eserleri

1.3.1. Telif Eserler

1.3.1.1 Sorbon Darülfünü'nunda Edebiyat-ı Hakikiye Dersleri (1896, 2007)

Eserin ilk baskısı İkdâm Matbaası tarafından İstanbul'da çıkmış, bu ilk baskıya bir takım ekleme ve tashihler yapılmış ve Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı'na ikinci baskısı yaptırılmıştır. (Gezgin, 2010, s. 247) Çeviri yazıya aktarılmış hali ise Bahriye Çeri tarafından hazırlanmış ve 2007 yılında Hece Yayınları'ndan çıkmıştır.

1895 yılında hakkında arama emri olduğunu öğrenen Ali Kemâl, Paris'e kaçtığı dönemde siyasal bilgiler öğrenimini devam ettirmiş, orada aldığı derslerin önem arz

ettiğini fark etmiş, bu tarih ve edebiyat derslerinin notlarından oluşan yazıları İkdâm dergisine göndermiştir. Sorbon Darülfünü’nda Edebiyat-ı Hakikiye Dersleri, Modern Fransız edebiyatını her yönüyle tanıtan bir eserdir. Eser birden fazla yazının bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur ve Türk edebiyatı için dönemin modern tenkit anlayışını tanıtmaya açısından önem taşır. (Uzun, 1989, s. 407)

1.3.1.2. İki Hemşire (1898)

Ali Kemâl’in 1898 yılında Tahir Bey Matbaası’nda basılan romanıdır. 1913 yılında Bir Safha-i Şebâb adı ile Çölde Bir Sergüzeşt adlı romanla beraber İkdâm Matbaası’nda basılmıştır. Yazar, bu romanında kısmen kendi başından geçen olayları konu almıştır.

1.3.1.3. Çölde Bir Sergüzeşt (1898) (Bir Safha-ı Şebâb içinde)

Ali Kemâl’in 1898 yılında Tahir Bey Matbaası’nda basılan romanıdır. Yazarın sürgün yıllarından yaşadıklarından izler taşıyan bu roman, 1913 yılında Bir Safha-i Şebâb adı ile İki Hemşire adlı romanla beraber İkdâm Matbaası’nda tekrar basılmıştır. Bu roman daha sonra Fransızca’ya çevrilmiştir. (Gezgin, 2010, s. 242)

1.3.1.4. Paris Musâhabeleri (1898-1899, 1913)

1899’de üç cilt halinde ve daha sonra 1913’de iki cilt halinde basılan İkdâm’daki meşhur Paris Musâhabeleri, o dönemde, Ali Kemâl’in fikirlerini yansıtmaya için iyi bir vasıta olmuştur. Bu eserleri oluşturan yazılar, uzun yıllar İkdâm’da bir yazı dizisi olarak basılmıştır.

1.3.1.5. Muterizlere Ecvibe-i Müskite (1898)

Ali Kemâl’in 1898 yılında İstanbul’da basılan 72 sayfalık risalesidir. Bu kitapçıkta Ali Kemâl, edebi, siyasi, toplumsal konulardaki fikirlerini ortaya koymuş, o dönemde tartışma halinde olduğu kişilerle yaşadığı durumlara açıklık getirmiş ya da cevap mahiyetinde yazılar yazmıştır.

1.3.1.6. Tunus (1900)

Çiftlik idareciliği için İspanya ve Tunus üzerinden Kahire’ye giden Ali Kemâl, yol hatıralarını Tunus isimli kitabında toplamıştır. Bu kitap, Matbaa-i Osmaniye tarafından 1900 yılında basılmış 16 sayfalık bir risale mahiyetindedir.

1.3.1.7. Mesele-i Şarkiyeye: Medhal (1900)

Ali Kemâl'in, Kahire yıllarında Matbaa-i Osmaniye'de basılan kitaplarından biridir. Birçok bilim adamının eserleri ve fikirleri referans alınarak Doğu meselesinin ortaya çıkışı, aşamaları, genel olarak mahiyeti açıklanmış, Doğu ve Batı dünyaları çeşitli açılardan eleştirilmiştir.

1.3.1.8. Üç Tarz-ı Siyaset içinde "Cevabımız" (1907, 1911, 1976)

Üç Tarz-ı Siyaset'in ilk baskısı 1907 yılında Kahire, Matbaa-i İctihat'te 80 sayfa halinde basılmıştır. İkinci baskısı 1911'de İstanbul Matbaa-i Kader'den 60 sayfa olarak çıkmıştır. Son baskısı ise Enver Ziya Kartal tarafından çeviri yazıya aktarılmış ve 1976 yılında Ord. Prof. Dr. Enver Ziya Karal'ın önsözüyle Türk Tarih Kurumu tarafından Ankara'da basılmıştır.

Kitap Yusuf Akçura'nın 1904'te Zoya Köyü'nde kaleme aldığı "Üç Tarz-ı Siyaset", Ahmet Ferit'in Haziran 1904'te Mısır'da kaleme aldığı "Bir Mektup" ve Ali Kemâl'in 26 Mayıs 1904'te Mısır'da kaleme aldığı "Cevabımız" adlı yazılardan oluşmuştur. (Akçura, 1976, s. 36,44,55)

Ali Kemâl, Akçura'nın yazısını Türk gazetesinde yayımlanan "Cevabımız" adlı yazısında sert bir şekilde eleştirmiştir. Osmanlıcılık, İslam birliği, Türk birliği gibi düşünceleri ağır bir dille tenkit etmiş, kurtuluşun önce bireysel olarak gerçekleşmesi gerektiğini savunmuştur. (Kartal, 1976, s. 10)

1.3.1.9. Yıldız Hatırât-ı Elîmesi (1910)

Ali Kemâl'e ait olduğu düşünülen 1910 yılında, İstanbul, İkbâl-i Millet Matbaası'nda basılan 33 sayfalık kısa romandır. Eserin müellifinin adı açıkça Ali Kemâl olarak belirtilmemiş olsa da, hem biçim ve içerik özelliklerinden dolayı hem de kitabın üzerinde ayın harfi ve "Kemâl" adı yazması sebebiyle kitabın Ali Kemâl'e ait olduğu düşünülmektedir. Yurt dışında kaçak olarak yaşaması ve 31 Mart vakasından sonra Yıldız sarayı için çalıştığı öğrenilmesi, müellif ismi konusunda böyle bir tutum benimsemiş olmasını açıklayabilir. Eser, istibdat devrinde acı çeken bir kadının hayatını konu alır. (Gezgin, 2010, s. 146)

1.3.1.10. Edebiyat ve Siyasyât (1910)

Ali Kemâl'in 1910 yılında İkdâm Matbaası'nda basılmış 108 sayfalık eseridir. Üzerinde adı bulunmamakla beraber birtakım şifahi bilgilerle ona ait olduğu kabul edilmiştir. (Uzun, 1989, s. 407)

1.3.1.11. Fetret (1911, 1912, 2003)

Ali Kemâl'in 1911 yılında İngiltere'de kaleme aldığı romanıdır. 1911 yılının sonlarından itibaren İkdâm'da neşredilmeye başlanmıştır. Bu kitapta yazar, ana karakter Fetret'in şahsında kendi hayatını anlatmış, siyaset, edebiyat ve toplum hakkındaki fikirlerine yer vermiş, bir nevi kendi biyografisi üzerinden, sanat yoluyla okura düşüncelerini ulaştırmıştır.

Ali Kemâl, kitabının ana karakteri Fetret'le, Ali Kemâl'in vefat eden ilk eşi Winifred Brun'dan doğan Wilfred'den esinlenerek, Tevfik Fikret'in Haluk'u, Mehmet Akif'in Asım'ı gibi bir karakter idealize etmeye çalışmıştır. Annesi İngiliz, babası Türk olan bu genç yazar için, Doğu-Batı sentezinin sembolüdür. (Ali Kemâl, Fetret, 2003, s. 11) Yazar, fikrî dünyasını okura sunabilmek için kurgusallıktan uzaklaşmış, hatta eserinin bazı yerlerinde bunun bir tarih kitabı olarak kabul edilmesi gerektiğine değinmiştir.

1.3.1.12. İlm-i Ahlak (1912)

Ali Kemâl'in Halep'te Mekteb-i İdâdî muallimi olduğu dönemde Maarif Nezâreti tarafından bir ahlak kitabı yarışması açılır. 1893 yılında düzenlenen bu yarışmaya Ali Kemâl de İlm-i Ahlak adlı kitabıyla katılmış ve birinci olmuştur. Ali Kemâl, bu kitabı yazarken, Kuran ve hadisler gibi dini kaynaklardan yararlanmış ve din alanındaki bilgisini ortaya koymuştur.

Bu kitabıyla pek çok eleştiri ve aynı zamanda pek çok da övgü toplayan yazara, kitabı yazdığı dönemde bir sürgün olması sebebiyle hakkı teslim edilmemiş, hatta kitap, sürgünlüğü dolayısıyla onun muallimlikten azline sebep olmuştur.

Baha Tevfik, bu kitap üzerine sert eleştirilerde bulunmuş, Ali Kemâl'in "Türkçe, Arapça, ve Fransızca bilenlere mahsus serseri bir çalışkanlıkla" bu kitabı meydana getirmiş olduğunu ve rastgeldiği eserlerden systemsiz olarak yararlandığını ifade etmiştir. Bu tartışma uzun müddet sürmüştür. (Ülken, 2011, s. 237,238)

1.3.1.13. Bir Safha-i Târîh (1913)

Tezimizin konusu olan eser, yazarın İkinci Meşrutiyet döneminde, 1912-1913 yıllarında İkdâm'da neşredilen ve her başlıkta farklı konulara değindiği bir takım yazılarının terkiinden oluşan kitabıdır. İkdâm gazetesinde, hikâye tarzında ele alınmış edebî, ictimâî, siyasi parçalardan oluşan bir kitap olarak tanıtılan eser (Gezgin, 2010, s. 140), yazarın siyasî tarih şuurunun gelişmesine hizmet maksadıyla bir araya getirdiğini belirttiği, memleket içinde ve dışında cereyan eden günlük olayların ilhamıyla yazdığı yazılardan meydana gelmiştir (Uzun, 1989, s. 407)

1.3.1.14. Bir Safha-i Şebâb (1913)

1913 yılında, 1898 yılında Halep'te yazılıp Malumat ve Servet'te tefrika edilen, oradaki sürgün yıllarında kısmen kendi başından geçen olayların hikâye edildiği romanı İki Hemşire ve yine Halep günlerine dair Çölde Bir Sergüzeşt adlı romanlarının, Bir Safha-i Şebâb adı ile bir araya getirilmiştir. Bu baskıda, iki romanın yanısıra bir mukaddime ve bir hatime bölümü eklenmiştir (Gezgin, 2010, s. 15)

1.3.1.15. Ricâl-i İhtilâl (1913)

26 Temmuz-31 Ağustos tarihleri arasında tefrika edilen Ricâl-i İhtilâl, Ali Kemâl'in Fransız İhtilâli'nin en önemli dört kişisinin hayat hikâyelerini konu ettiği ve her açıdan tanıttığı eseridir. Eser, 1913 yılında Matbaa-i İkdâm tarafından İstanbul'da basılmıştır. Kitap, yazarın pek çok diğer eseri gibi, İkdâm'da çıkan yazılarından oluşmuştur. Kitapta Condorcet, Saint-Just, Danton ve Robespierre'in hayatı detaylı olarak anlatılmıştır. İlk üç isim İkdâm metinlerinden derlenmiş, Robespierre maddesi ise daha sonra eklenip bir kitap haline getirilmiştir. (Gezgin, 2010, s. 150) Bu eser, Ali Kemâl'in Fransız İhtilâli ve etkileri hakkındaki düşüncelerini ortaya koyması ve dönemin aydınlarının Fransız İhtilâli hakkında malumat edinmesi için önemli bir kaynak olmuştur.

1.3.1.16. Raşit Müverrih mi, Şair mi? (1918)

Ali Kemâl'in 1918 yılında Sancakyan Matbaası'nda basılan 112 sayfalık eseridir. Yeni Mecmua'da Vakanüvis Raşid hakkında Ahmet Refik tarafından yayımlanan bir yazı ve Refik Halit'in Peyâm dergisini eleştirmesi üzerine kaleme alınmıştır. Bu eserde Ali Kemâl, Osmanlı'da eski devirlerde tarihçiliğin ilmî olarak bulunmadığını iddia eder ve bu konuda çalışmalarını sürdüren Ahmet Refik'i eleştirir (Gezgin, 2010, s. 214). Ali

Kemâl bu eserinde, Raşid'in tarihçiliği iyi yapamadığını ifade ederek, kendisi, tarihçiliğin nasıl yapıldığını ortaya koymaya çalışmış; III. Ahmed dönemini ele almıştır. Bu eserle Ali Kemâl'in tenkitçi tarafı ortaya çıkmıştır. (Uzun, 1989, s. 406).

1.3.1.17. Ömrüm (1958, 2004)

Ali Kemâl'in Halep'ten Paris'e kaçana kadar geçen ilk yirmiyedi yılına dair hatıratır. 1913'te yayımlanmaya başlayan Peyâm gazetesinde, aynı yılın Ekim ayından itibaren tefrika edilmiş, bu tefrikalar Peyâm'ın 1914 yılında kapatılmasına kadar 22 sayı halinde devam etmiştir. 1919 yılında Peyâm gazetesinin yayın hayatına geri dönmesi ile eski bölümler tekrar ele alınarak hatırlatılmış, ardından da yeni tefrikalara geçilmiştir. Bu yeni bölümler 8 Nisan 1920 yılına kadar sürmüş ve gazete Sabah gazetesiyle birleşerek Peyâm-ı Sabâh adını alıncaya kadar basılmaya devam etmiştir. Eserin tamamı 1922 yılının Ekim ayına kadar basılan bölümlerle beraber toplamda 32 tefrikadan meydana gelmektedir. (Ali Kemâl, Ömrüm, 2004, s. II)

Eseri ilk olarak 1958 yılında Ali Kemâl'in oğlu Zeki Kunalp, Latin alfabesine aktarmış ve yayıma hazırlamıştır. Kitabın çeşitli okuma hataları içeren bu baskısında Kunalp, "Ömrüm Sonrası" başlığı ile babasının hayatının daha sonraki yıllarını da özetleyerek esere katkıda bulunmuştur. Bu baskı, Ali Kemâl'in hayatının özellikle ilk döneminin aydınlatılması için önemli kaynaklardan biri olmuştur.

2004 yılında ise Metin Kayahan Özgül, eseri tekrar yayıma hazırlamıştır ve bu baskı da "Geçen Gün Ömürdendir" başlıklı Metin Kayahan Özgül imzalı bir önsöz ve kitabın son kısmına eklenen bir fotoğraf albümü ile Hece Yayınları'ndan çıkmıştır.

1.3.2. Tercüme Eserler

1.3.2.1. Bir Mahkûmun İzdivacı Yahut Istakad Köprüsü Cinayeti (Alexis Pouillet'den tercüme) (1890, 1891)

Alexis Pouillet'nin 1890-1891 yıllarında İstanbul'da Türkçe olarak basılan romanının çevirisinin Ali Kemâl tarafından yapıldığı düşünülmektedir. Bu roman dört cilt olarak, İstanbul'da basılmıştır. (Gezgin, 2010, s. 243) Birinci ve ikinci cildi 135 sayfa olarak, üçüncü cildi ise 73 sayfa olarak Asaduryan Şirket-i Mürettebiye Matbaası'nda, dördüncü cildi 50 sayfa olarak Ahter Matbaası'nda basılmıştır. (Gezgin, 2010, s. 247)

1.3.2.2. Kadın Mektupları (Marcel Prevost'tan tercüme) (1896)

Ali Kemâl'in Marcel Prevost'tan çevirdiği, ilk baskısı 1896'da İkdam Matbaası'nda yapılan ve İkdam'da yayımlanan bir eserdir. İkinci baskısı ise Yeni Kadın Mektupları adı ile Teshil-i Tıbaat matbaasında basılmıştır (Gezgin, 2010, s. 247). İçinde "İbrahim Hikmet" imzasıyla Ali Kemâl tarafından yazılmış birkaç mektup da vardır (Uzun, 1989, s. 406).

1.3.2.3. Jülyet'in İzdivacı (Marcel Prevost'tan tercüme) (1898)

Marcel Prevost'un 1896 tarihli Le Mariage de Julitte adlı eserinin 1898 yılında yapılan Ali Kemâl çevirisidir. Kitap, Malumat ve Tahir Bey Matbaaları'ndan 142 sayfa olarak çıkmıştır.

1.3.2.4. Avantage De Desert (1899)

Ali Kemâl'in Çölde Bir Sergüzeşt adlı romanının Fransızca tercümesidir. Gustave Seon tarafından tercüme edilmiş ve 112 sayfa olarak 1899 yılında İstanbul'da basılmıştır.

1.3.2.5. Târîh-i Siyâsi (1909)

Charles Seignobos'un 1987 basımlı Histoire Politique de L'Europe Contemporaine adlı kitabının Ali Kemâl ve Ali Reşat'ın birlikte yaptıkları çeviridir. Kitap İstanbul İkdam Matbaası'ndan 461 sayfa olarak çıkmıştır.

1.3.3. Gazete ve Mecmualar

1.3.3.1. Gülşen

1886-1887 yılları arasında çıkan haftalık edebi mecmuadır. Sahibi Kitapçı Kırkor, sermuharriri Hüsameddin'dir. Mecmuada çoğunlukla Ali Kemâl ve Mülkiye'den arkadaşlarının yazıları basılmıştır. Dergide İbrahim Fehim ve Ali Kemâl'in pek çok şiiri ve yazısına rastlanabileceği gibi, Ahmet İhsan, Ahmet Rasim, Abdullah Enver, Abdülhakî, Abdülhalim Memduh, Ahmed Feyzi, Ahmed Reşid, Ali Nusret, Ali Rıza, Aziz Mahmud, Baki-i Irakî, Cenab, Hüsnu, H. Hıfzı, İbnü'î İsmail, İbnürreşad, İbrahim Edhem, Mahfi, Mehmet Celâl, Mehmet Emin, Mehmet Fuad, Mehmet Rüştü, Mehmet Ziver, M. Asım, Osman Cemi, Ömer Ferid, Sami, Recep Vahyi, Ş. Mazhar, Tepedenlizade H. Kamil ve Zühdü gibi yazarların da pek çok yazısı basılmıştır (Bakırcıoğlu, 1979, s. 397).

1.3.3.2. Mecmua-i Kemâl

Ali Kemâl'in 1 Haziran 1901 yılında, Mısır; Matbaa-i Osmanî'de, 1 sayı basılmış mecmuasıdır. Ali Kemâl, bu mecmuanın başyazarı ve yazarı olmuştur. Bu dergideki pek çok yazı kendisine aittir; bu yazılarda çeşitli seyahatlerde yaşadıklarını, çeşitli konulardaki fikirlerini ve edebî anlamdaki telif- tercüme eserlerini paylaşmıştır. Ali Kemâl'in neredeyse tek başına çıkardığı bu mecmua, her ne kadar yayın hayatına devam edemese de, yazarın girişimci gazeteci kimliğini ortaya koymak için önem arz etmektedir.

1.3.3.3. Türk

Türk, 1903-1907 arasında haftada bir gün basılan ilmi, edebi ve siyasî gazetedir. Fevzi Celan, Mehmet Said, Hüseyin Ali gibi isimler, gazetenin yetkili isimleri olarak basılmış, dönemin siyasi şartları ve gazetenin idari bazı sebepleri nedeniyle imtiyaz sahibinin ya da sorumlu müdürün kimliği açıkça verilmemiştir. Yazı kadrosu da yine aynı sebeplerle açıkça yazılmamış ve tek tek yazıların altında sahiplerinin isimleri verilmemiş olsa da, gazetenin başyazarlığı yapan ve gazetenin sahibi olan kişinin Ali Kemâl olduğu bilinmektedir. Ayrıca yıllar içinde bu gazete hakkında yapılan araştırmalar sonucunda gazetenin yazı kadrosunda Abdullah Cevdet, Yusuf Akçura, Ahmed Ferid, Hüseyinzade Ali Turan gibi isimlerin bulunduğu belirlenmiştir. (TDEA, 1998, s. 400)

1.3.3.4. Yeni Yol

Ali Kemâl'in 18 Ekim 1909 tarihinde Paris'te yayın hayatına başlayan, 13 Aralık 1909'da hükümet tarafından yurda sokulması yasaklanan ve 20 Aralık 1909 tarihinde kapanan, 5 sayı çıkabilmiş mecmuadır. (Gezgin, 2010, s. 131)

1.3.3.5. Peyâm

14 Kasım 1913 - 22 Temmuz 1914 tarihleri arasında 242 sayı çıkmış olan siyasi ve edebi gazetedir. Ali Kemâl'in başyazarlığını yaptığı bu gazetenin kuruluş döneminde Yakup Kadri yazı heyeti müdürlüğünü yapmış, gazetede Yahya Kemâl, Mehmet Rauf gibi pek çok önemli ismin yazıları basılmıştır. Bu ilk döneminde iki kere kapatma cezasına çarptırılan gazete, 22 Temmuz 1914'te tamamen kapatılmıştır. 1919 yılında gazete yazarlığına geri dönen Ali Kemâl, Peyâm gazetesini kaldığı numaradan

çıkarmaya devam ettirmiş, aynı yılın sonuna kadar bu durum böyle sürmüştür. Gazetenin Peyâm-ı Edebî adlı bir edebiyat eki mevcuttur (Kahraman, s. 256).

1.3.3.6. Peyâm-ı Sabâh

8 Kasım 1920 ile 7 Kasım 1922 tarihleri arasında İstanbul'da çıkmış günlük gazetedir.

Ali Kemâl, maddi sıkıntılar nedeniyle Peyâm adlı gazetesini Mihran Efendi tarafından çıkarılan Sabah gazetesi ile birleştirme kararı almış, Peyâm-ı Sabâh da böylelikle ortaya çıkmıştır. (Oral, 1990, s. 247)

Başta Ali Kemâl olmak üzere, Rıza Tevfik, Cenap Şahabettin gibi yazarlar, bu gazetede milli mücadeleyi tenkit eder nitelikte yazılar yazdılar. Ali Kemâl'in başyazarı olduğu Peyâm-ı Sabâh gazetesi, Kuva-yı Milliye aleyhinde, halkı bu hareketten uzak tutmak yolunda en önde gelen gazetelerden biri idi. (Çakmak, 2009, s. 5) Bu nedenle bu gazete, Mustafa Kemâl tarafından Anadolu'ya sokulmasının yasaklandığı birçok gazeteden biri oldu. (Çakmak, 2009, s. 5) Gazete çeşitli çevrelerden oldukça tepki topladı. İzmir'in kurtuluşunun ardından Ali Kemâl 9 Eylül 1922'de son yazısını yazdı ve ortadan kayboldu. 11 Eylül tarihinde Sabah gazetesi Peyâm'dan ayrıldığını ilan etmiş olsa da birkaç gün daha Peyâm-ı Sabâh adıyla basıldı. Bir ay sonra da Mihran Efendi'nin tutuklanmaktan korkması nedeniyle gazete tamamen kapatıldı. Rıza Tevfik, Halid Fahri, Faruk Nafiz, Osman Fahri, Mehmet İzzet, Muallim Cevdet, Atıf Azmi, Mehmet Tevfik, Mahmud Muhiddin gibi isimler gazetenin başlıca yazarlarıdır. (Oral, 1990, s. 248).

Bu gazeteyle alay etmek için Aka Gündüz tarafından 1921 yılında Anadolu'da Peyâm-ı Sabâh adında bir gazete çıkarılmaya başlandığı da bilinmektedir (Oral, 1990, s. 248).

1.3.4. Basılmayan Eserleri

Ali Kemâl ile ilgili kapsamlı bir biyografi çalışması³ hazırlayan Fikret Gezgin, Ali Kemâl'in çeşitli kitaplarında ve çıkardığı süreli yayınlarda hazır olduğu, basılacağı duyurulan, ancak basılmayan eserlerinin adlarına da yer vermiştir. Bahsi geçen eserler şöyledir: Makaleler, Müselles yahut Garam, Hikâyeler, Bir Safha-i Hayât, Nisvan-ı İhtilâl, Hayatım, Târîh-i Siyasi Dersleri: Devlet-i Osmaniye ve Avrupa, Kamus-ı Kemâl, Cihân-ı Meşrutiyet, Tercüme-i Şerife (Gezgin, 2010, s. 248).

³ Fikret Gezgin, *Ali Kemâl: Bir Muhalifin Hikâyesi*, İsis Yayınları, İstanbul, 2010.

Ŗimdi Bir Safha-i Târîh adlı kitabın hem biçim hem de içerik açısından değeriendirildiği ve bu çalışmanın asıl bölümü olan inceleme kısmına geçilecektir.

BÖLÜM 2: SAFHA-İ TÂRÎH KİTABININ İNCELENMESİ

2.1. Safha-i Târih Kitabının Biçim, Kapsam ve İçeriği

2.1.1. Biçim

Ali Kemâl'in Bir Safha-i Târîh adlı eseri İkdâm'da basılan "Bir Safha-i Târîh" adlı yazı dizisinin toplu olarak basılarak bir kitap haline getirilmesiyle oluşturulmuş bir eserdir. Eser İkdâm Matbaası'nda basılmıştır ve 159 sayfadır (1329, 1913). Kitaba alınan ilk yazı 1328/22 Aralık 1912; son yazı ise 4 Haziran 1329/17 Haziran 1913 tarihlidir. (Gezgin, 2010, s. 140)

Çalışmamıza esas aldığımız eser, İSAM kütüphanesinde ve Milli Kütüphane'de bulunmaktadır.

Eser 1928'den önce kitaplaştırılmış olduğundan tamamı eski harflerle basılmıştır. Kapak bölümünde, en yukarıda yazarın adı ortalanmış olarak yer alır. Onun altında, aynı hizada kitabın adı bulunur. Kitabın adının altında kitaptaki yazıların bir listesi sunulmuştur. Bu isimler "Mukaddime", "Başka Bir İctimâ-i Süferâ", "Ahmet Mithat Efendi", "Plevne", "Berlin Mü'temer-i Kebîrine Dâ'ir", "Romanoflar", "1813", "Klemanso", "Bir Vahdet-i Mu'azzama", "Büyük Bir Müverrih", "Hazret-i Fâtih", "Mehmet Ali", "Yine Mehmet Ali" ve "Hâtime" olarak listelenmiştir. Bu bir çeşit içindekiler bölümünün altında "Matba'a-i İkdâm" ve onun altına da eserin hicri takvime göre basım yılı olan 1329 rakamı eklenmiştir.

Bütün eser boyunca sıklıkla kullanılan yabancı özel isimler, okudukları gibi yazılarak genellikle parantez içinde verilmiştir. Kitapta paragraflara dikkat edilmiş, noktalama işaretleri tamamıyla bugünkü kullanımlarıyla olmasa da kullanılmıştır.

2.1.2. Kapsam ve İçerik

Ali Kemâl, Bir Safha-i Târîh'e alınan ve ilk olarak İkdâm'da teker teker basılmış olan yazılardan, "bir safha-i tarihler" olarak bahseder. Yazar, kitabın "Mukaddime" bölümünde, bu yazıları, günlük olayların ilhamı ile yazdığını ifade etmiştir. Kimi yazılarda halka ders ve ibret verici tarihi olaylar anlatılır, başarılı bir siyasetçi, asker ya da devlet adamı nasıl olmalıdır, nasıl olmamalıdır önemli tarihi karakterlerin hayatları

üzerinden anlatılır. Osmanlı'nın tarihi hadiselerde düştüğü durumlar da kıssadan hisse mahiyetinde detaylarıyla betimlenmiştir.

Ali Kemâl'e göre yazıldığı tarihten dört ay önce Londra'da gerçekleşen elçiler toplantısı "Başka Bir İctima-ı Süfera" adlı yazının kaleme alınmasına sebep olmuştur. "Ahmet Mithat Efendi" başlıklı yazı ile Ahmet Mithat Efendi çeşitli açılardan hem olumlu hem de olumsuz yönleriyle eleştirilmiş, çağdaşlarıyla karşılaştırılmış, Ali Kemâl'e göre önemi ve değeri ortaya konmuştur. Edirne kuşatması ise "Plevne" başlıklı yazının yazılmasına vesile olmuştur. "Berlin Mü'temer-i Kebîrine Dâ'ir" adlı yazı ile Osmanlı Devleti'nin Berlin Kongresi'nde Avrupa'nın büyük devletleri karşısında düştüğü trajik durum anlatılmış, bu yazı ile tarihten ders alma ve bu sayede halkı aydınlatma amaçları güdülmüştür. "Romanoflar" başlıklı yazıda Rusya'nın meşhur Romanov Hanedanı ve onun önemli fertleri hakkında bilgiler sunulmuş, bu hanedana dâhil başarılı devlet adamları çeşitli açılardan değerlendirilmiş, kimi açılardan takdir edilmiş kimi açılardan da eleştirilmiştir. "1813" başlıklı yazı ile Napolyon'un Leipzig Savaşı ile uğradığı hezimet detaylarıyla anlatılmış, Alman devlet adamlarının başarıları ve metanetleri okura beğeni ile sunulmuştur. "Klemanso" başlıklı yazıda ise yazar, yüksek hayranlık ve saygı duyduğu Fransız devlet adamı, doktor ve gazeteci Georges Clemenceau hakkında değerlendirmeler yapmış, onu okurlarına tanıtmıştır. Ali Kemâl, "Bir Vahdet-i Mu'azzama" adlı yazısında da sefahate çok düşkün, fakat oldukça dikkate değer bir deha sahibi olduğunu düşündüğü Fransız asker ve devlet adamı Honoré Gabriel Riqueti de Mirabeau'yu hayatından bazı kesitlerle anlatmıştır. "Büyük Bir Müverrih" başlıklı yazıda, yaygın olarak Yahya Kemâl'in hocası olarak tanınan, ancak Fransa'da aldığı eğitim sırasında Ali Kemâl'in de kendisinden dersler aldığı Albert Sorel çeşitli açılardan tanıtılmıştır. Yazar, "Hazret-i Fâtil" bölümünde ise İstanbul'un fethi ile ilgili teknik detaylar ve bu önemli hadise ile ilgili tarihi bilgiler sunarken, Fâtil Sultan Mehmet ile ilgili övgü dolu değerlendirmelerde bulunarak Osmanlı tarihinin hatalarına olduğu kadar övünç kaynaklarına da vurgu yapılması gerektiğini savunmuştur. "Mehmet Ali" ve "Yine Mehmet Ali" bölümlerinde ise Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanı ve dönemde Osmanlı Devleti'nin diğer devletlerle diplomatik ilişkileri detaylandırılarak anlatılmıştır.

Ali Kemâl, devletlerarası ilişkilerin geçmişteki durumlarından hatırlatmalar yaparak tarihin tekerrürüne vurgu yapmıştır. Bahsi geçen tüm bu isimler, bağlam içerisinde

yazıların yazıldığı tarihlerdeki güncel olaylara gönderme niteliği taşır. Ali Kemâl'in bu anlamda İkdâm'ı ya da kitabı okuyacak olan halka ders verme görevi üstlendiği görülmektedir. Yazarın bu kitapla pek çok farklı dönemden, medeniyetten, ülkeden, toplumdaki verdiği örneklerle bir beyin fırtınası yaratma çabası ortaya koyduğu açıktır. Bu şekilde düşünüldüğünde Bir Safha-i Târîh'in, tarihe dair bir bağdaştırmalar denemesi olduğu söylenebilir.

2.2. Üslubu

Ali Kemâl'in Bir Safha-i Târîh adlı eseri üslup açısından değerlendirildiğinde üç ana yaklaşımdan söz etmek mümkün görünmektedir. Bunlardan ilki denemeci üslubu, ikincisi öyküleme, sonuncusu ise betimleme olarak karşımıza çıkar.

2.2.1. Denemeci Üslubu

Bir Safha-i Târîh, İkdâm gazetesinde peyderpey basılmış olan, tarihi olayları ve tarihi kişilere dair değerlendirmeleri pek çok bölümde denemeci üslubu ile aktaran on dört yazıdan meydana gelmiştir. Bu nedenle, bu yazılar üslup açısından değerlendirilirken Ali Kemâl'in gazeteci ve denemeci yönlerinin dikkate alınması gerekir.

Bu unsurlar göz önüne alındığında değerlendirmeye gazete ve denemenin tanım ve önemleri hakkında bilgi vererek başlamak uygun olacaktır.

Nuri İnuğur'a göre gazete, her çeşit haberi topluma ulaştıran günlük haber aracıdır. Gazete, günlük haberlerle beraber okurun ilgisini çekebilecek muhtelif türde yazılara da yer verir. Halkı doğrudan doğruya etkiler ve sosyal bir müessese olduğu için hem kamuoyu yaratır, hem de kamuoyuna yön verir. Bu sebeple gazete; halkı haberdar etmekle görevli, yönetici otoriteleri uyaran, sınırsız uğraş alanına sahip yayın organıdır. (İnuğur, 2005) Bu anlamda Ali Kemâl'in Bir Safha-i Târîh'e aldığı yazılarını ilk olarak İkdâm'a yazmış olması düşündürücüdür. Bunu gazete vasıtasının bahsedilen nitelikleri ile açıklamak ise mümkün görünmektedir.

Ayrıca Oya Tokgöz'e göre gazetecilikte insanların ilgisini çekme olgusu mesleğe tümüyle egemendir. İnsanların ilgisini çekmek kamunun ilgisini çekmek olarak algılanmaktadır. (Tokgöz, 1981, s. 68-69) Öyleyse Ali Kemâl'in yine ilgiyi bahsettiği konulara çekmeyi ve doğrudan sokaktaki insanla buluşmayı amaçlamış olduğu düşüncesine bu noktada varılabilir.

Deneme ise "Birey ya da toplum yaşamının bilimsel ya da güncel bir konusu üzerine anlaşılması kolay, ancak sanat ve bilgi düzeyi bakımından derinlikli, düşünce boyutuyla olduğu kadar duygu ve estetik yönden de doyurucu, bilinçli bir öznellikle kaleme alınmış bir edebiyat türü" olarak tanımlanabilir. (Mengi, 2005, s. 353) Deneme türünün pek çok farklı türü vardır. Bunlardan tarihi deneme, tarihi olaylar hakkında bilgiler veren denemelerdir. (Canbek, 2001, s. 145) Siyasi denemeler, yazarın politika ilgili değerlendirmeler yaptığı deneme türüdür. (Canbek, 2001, s. 148) Portre denemeler ise bir kişiyi fiziki görünümü, tinsel ya da kişilik özellikleriyle betimleyen metinlerdir. (Canbek, 2001, s. 151) Bu bağlamda Ali Kemâl'in "Bir Safha-i Târih"lerinin de birer siyasi, tarihi ve portre deneme örneği olduğu söylenebilir.

Kullanılan üsluptan yazarın samimiyet, yargı, beğeni, ironi, rahatsızlık, eleştirel anlatım içeren, açıklama yapmaya, bilgilendirici yaklaşıma dayanan tutumlar sergilediği net bir şekilde görülebilir. Ayrıca deneme üslubu, Bir Safha-i Târih'te güncel olaylar üzerinde durma, tarihi olaylara göndermeler yapma, direkt olarak tarihi olayları anlatma ve bu anlatılan olaylar üzerinden okura tavsiyelerde bulunma olarak kendini gösterir.

Ali Kemâl'in, deneme türünde kaleme aldığı ve halkın aydınlanmasını amaç edindiği bu yazılarında okuruna mesaj veren ifadelerden bir tanesi aşağıdaki gibidir:

"Bu 'itikâdı halkımıza ilkâ etmek öyle kuru sözlerle, hatta uzun uzadıya nasihatlerle bile olmaz. Olsa olsa neşriyât-ı 'ilmiye ile olur. 'İlmin te'sîri büyüktür. Hepimiz hiç değilse târihimizi Avrupa'ya temâs eden noktalarıyla, nükteleriyle, hâsılı siyâsiyâtıyla tettebbu'a alırsak bu kusurlarımızı görür ve ıslâh ederiz." (Ali Kemâl, 1913, s. 7)

Okura doğrudan mesaj verilen bir diğer bölümde üslubun metnin yazar tarafından belirtilen amacına hizmet ettiği söylenebilir:

"Bu yazılardan maksûd, bir parça müdde'iyâne ise de söyleyebiliriz, halkımızın terbiye-i siyâsiyesine âcizâne bir hizmettir. Hâdisât-ı âhîre gösterdi ki biz cidden intibâh-ı siyâsiyeye muhtâç bir kavimiz... Bu intibâhı ise en ziyâde tettebbu'ât-ı târihiyeden alabiliriz." (Ali Kemâl, 1913, s. 3)

Ali Kemâl, işlediği konular hakkında kendi kişisel görüşlerini deneme türüne uygun, öznel bir tarzda sunar:

"Moskof ile çarpışmak Osmanlılar için târîhî, ırsî bir ülfettir. İnsan her iki devleti de mütেকâbilen ilmî ve amelî bir surette her nokta-i nazardan tetkîk edince bu muhârebeleri iptidâları ne ise, fakat sonraları 'âdetâ bir cennet, Türklerin bir cenneti 'add eyler. Çünkü devlet-i Osmanîye'nin o mühlik hasmına galebe çalmasını 'akla değil, hayâle bile sığdıramaz." (Ali Kemâl, 1913, s. 6)

Öfke, beğeni, üzüntü gibi çeşitli duygular barındıran ifadeler Ali Kemâl'in eserini monoton olmaktan çıkarır. Ali Kemâl, yazılarında yine deneme türüne uygun bir şekilde bu gibi subjektif ifadelere yer vermiştir. Bu ifadeler eserde heyecanlı ve samimi bir tarzda yer bulmuştur:

"Kırk elli seneden beri görmediği, geçirmediği kalmayan, siyâsetin her türlü girîzgâhlarından giren, çıkan, neş'esini de, humârını da, zevkini de, mihnetini de bol boluna tadan bu ihtiyâr bugün mücâdelât-ı fikriye ve siyâsiyede yine demir gibidir, gençlere rahmet okutur, kemâl-i hayâtında yaptıklarını hâlâ ferâh ferâh yapar durur, çünkü fikren müterakkîdir, müt'eâlîdir, bu kudret-i fikriyesine hizmet etmek için mu'acciz bir lisân, belîğ bir kalem gibi iki mü'essir vâsitaya mâliktir" (Ali Kemâl, 1913, s. 74-75)

Benzeri bir örnek de şu şekildedir:

"O târîh o zamâna kadar okuduklarımdan başka bir târîh o müverrih başka bir müverrih, o üstâd başka bir üstâd idi." (Ali Kemâl, 1913, s. 97-98)

Ali Kemâl, kimi zaman deneme üslubunun karakteristiklerinden biri olan sohbet havasında, son derece öznel ifadelerle özeleştirilerde de bulunur:

"Yok biz hakâ'ik-i târîh-i 'âlemden bu derece gâfiliz. Lâkin târîhimizde aynı hatâyâta hâlâ mı hâlâ düşeriz. Pâdişahlarımıza alelîtlâk ricâl-i devletimize hakâ'ıka değil hayâlata göre birer vücûd, hüvviyyet veririz. Menkabeler, fıkralar, fikirler 'atfeyleyiriz." (Ali Kemâl, 1913, s. 149)

Estetiğin, deneme türü için önemli bir unsur olduğuna değinilmişti. Ali Kemâl'in, metinlerini beyitlerle anlam ve estetik açısından beslemiş olması da denemeye has serbest üslubun bir özelliği olarak görülebilir:

"Yine aynı pâdişâhın lisânından:

Şîrler pence-i kahrımdan olurken lertzân

Beni bir gözleri âhûya zebûn etti felek.

garamiyâtını dediririz" (Ali Kemâl, 1913, s. 149-150)

Bu duruma bir başka örnek de aşağıdaki gibidir:

"Bu mülâhazaya binâen de Paşa'nın sözleri hey'etçe lâ-kaydâne dinlendi, zâten: Varak-ı mihr-i vefâyı kim okur? Kim dinler?" (Ali Kemâl, 1913, s. 46)

Yazar, fikir ve değerlendirmelerini de bilimsel bir makale yazar gibi atıflarla kanıtlayarak değil, deneme tarzında paylaşır:

"...en bülent üdebâmızda, şu'arâmızda bâ-husûs mutâbakat-ı elfâzca; Ârabîden, Fârisîden alınan kelimelerin mevki'-i istimâllerince galatlara tesâdüf edilir; fakat Âtespâre, Şerâre mü'ellifinde, Sirac Ahmet Efendi'nin oğlu, Varna'da mekteb-i rüşdî mu'allimi bilâhire Rusçuk'ta yâ Sakız'da müstantık mu'âvini Ömer Hulusi Efendi'de edilmez. Hele Tercümân-ı Hakîkât muharriri Mesud Harabati'de, Muallim Nâcî'de hiç edilmez."

Ali Kemâl, hem bir gazeteci ve fikir adamı olmanın getirdiği sorumlulukla bilgi ve fikir ağırlıklı yazılar kaleme almış, hem edebiyatçı kimliğiyle bu yazıların estetik değerden yoksun, kuru metinler olmasından kaçınmış, hem de samimi tarzıyla, duygularını yansıtmaktan çekinmeden okura yaklaşmayı amaçlamıştır. Yukarıda seçili örneklerden de hareketle Ali Kemâl'in Bir Safha-i Târîh adlı eserindeki kendine has tarzının, deneme üslubuyla kesişen yanları olduğu açıktır. Gazete gibi halka doğrudan temas eden bir araçla deneme üslubunu birleştirmiş olması, bu açıdan bakıldığında şaşırtıcı değildir.

2.2.2. Öyküleme

Öyküleme yolu ile anlatım, düşünceleri olaylar vasıtasıyla iletmeyi amaçlar. Oluşan hikâyeler sayesinde okura fikirler aktarılır ya da bilgi verilir. Ayrıca "hikâye anlatıcısı, yaşanılan, yaşanabilir veya yaşanılacak olan olay veya olayları anlatır. Bu açıdan hikâye anlatımı, insanın yaşamış olduklarından derlediği, kimi zaman hoşça vakit geçirmeye, çoğu zaman da gerçek dünyaya ilişkin ortaya çıkan bir iletişim aracıdır." (Sütçü, 2013, s. 81)

Bu bilgilerden hareketle Ali Kemâl'in Bir Safha-i Târîh adlı eserinde öykülemeye de başvurduğu söylenebilir. Kitaba alınan tüm yazılarda yaşandığı iddia edilen tarihi

olaylar birer hikâye gibi aktarılır. Bu aktarımın temel amacı, Ali Kemâl'in kitabın muhtelif yerlerinde dile getirdiği gibi halkı bilgilendirmek ve aydınlatmaktır.

Kitaptan öykülemeye işaret eden unsurlara pek çok örnek verilebilir. İstanbul'da gerçekleşen elçiler toplantısını Ali Kemâl şu ifadelerle anlatır:

"Bu târîhten otuzaltı sene evveli idi, yine İngiltere devleti yine şark işleri için, fakat bu sefer İstanbul'da düvel-i mu'azamma süferâsını bir ictimâ'a dâvet eylemişti. Bütün devletler bu dâvete icâbet eylediler, çünkü o zaman da büyük bir muhârebeden, ahvâl-i şarkiyeye bir herc [ü] mercten korkuyorlardı" (Ali Kemâl, 1913, s. 9)

Bahsi geçen toplantı Ali Kemâl'in kendi ifadesine göre o günkü tarihten (1913) 36 sene önce; 1877 yılında gerçekleşmiştir. Ali Kemâl'in doğum yılı pek çok kaynakta 1867 olarak kabul edildiğine göre Ali Kemâl'in bu toplantıya fiilen katılmış olma ihtimali yoktur. Buna karşın olaylar birinci tekil şahıs ağzından görülen geçmiş zaman kipinde aktarılır. Bu durum öykülemenin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Benzeri bir durum "Plevne" başlıklı bölümde de görülür:

"İstanbul mü'temerinden dört ay sonra idi. Devletlerin her türlü vesâtetleri artık te'sîr etmedi. 23 Nisân (1877) de Rusya bize 'ilân-ı harp eyledi, zâten dört aydan beri bu emniyye için hazırlanıyordu. Biz ise bermu'tâd-ı keşmekeş içinde idik, henüz ne yapacağımızı pek bilmiyorduk."

Bu örnekte de bir öncekinde olduğu gibi yazarın şahit olmasına imkân olmayan hadiseler, görülmüş, yaşanmış gibi aktarılmıştır. Yazarın bu üslubu okurun ilgisini çekmek ve heyecan unsurunu arttırmak için kullandığı düşünülebilir.

Ali Kemâl, eserinde olayları bir hikâye ya da roman gibi belli bir olay örgüsü içinde verirken aralarda da kendi fikirlerini dile getirerek anlatılanların gerçek olaylar olduğunu hatırlatır ve okurun güncel dünyaya dönüş yapmasını sağlar:

"O vekâyi'-i sâdeyi öylece nazar-ı im'ândan geçirmeliyiz, geçirmeliyiz de filhakîka o zamandan beri hulkan bir inhitâta uğramış mıyız? düşünmeliyiz, şâyet uğramış isek ne esbâba mebnî böyle olmuştur? o ciheti de pîş-i tefekkürde almalıyız." (Ali Kemâl, 1913, s. 39)

Yazar, kimi yerlerde de sorular sorarak metne okunurluk açısından ivme kazandırmayı amaçlamıştır:

"Lâkin (Bismark) [Otto von Bismarck] o vakit böyle mi düşünürdü? İhtimâldir..." (Ali Kemâl, 1913, s. 51)

Bu yazılar yazılırken amaçlanan, yalnızca tarihte yaşandığı iddia edilen olayları okura birer olgu olarak aktarmak olsaydı, bu tamamen kurallı cümlelerle ya da bilimsel üsluba yakın bir tarzda yaklaşımlar kullanılarak da yapılabilirdi. Ancak yukarıdaki örneklerden anlaşılacağı üzere Ali Kemâl, metne okunurluk kazandırmak ve bu şekilde onu okura yaklaştırmak için pek çok bölümde, metinleri daha akıcı bir okunuşa sahip, merak uyandırıcı ve etkileyici kılan hikâyeci anlatım yoluna gitmiştir.

2.2.3. Betimleme

Betimleme, varlıkların iç ve dış dünyasını tasvir etmek anlamına gelir. Yazar bu yolla, okurunu yönlendirmek istediği hayal dünyasına sürükler, metnine gerçeklik duygusu kazandırır, bu şekilde heyecan ve canlılık yaratır. Ali Kemâl, kitabın kimi yerlerinde betimlemelerin görselleştirici gücüne başvurmuştur. Bunu yaparken aynı hocası Albert Sorel gibi, hadiseleri, tarihi kişileri okurunun zihninde canlandırmayı amaçladığı söylenebilir. Sorel hakkında söylediği şu sözler manidardır:

"Mu'allim İngiltere'den i'tibâren Avrupa devletlerini mücmelen gavâmız-ı siyâsiye i'tibârıyla tasvîre başladı. O belîğ idi. Natûk, müheyycâne natûk idi. O meziyet bir taraf[a], lâkin en derîn hakâ'ik-i târîhiyeyi ne derece vüzûh ile müdellelen temhîd eyliyordu. Yalnız memleketleri, hükûmetleri değil eşhâsı, ricâli bile nazarlarda tecessüm ettiriyordu." (Ali Kemâl, 1913, s. 98)

Bu açıklamadan Ali Kemâl'in betimlemenin insan üzerindeki etkisinden hoşnut olduğu çıkarılabilir.

Eserin pek çok yerinde öykülemeyle beraber rastlanan betimlemelere örnekler verilebilir. Berlin Kongresi hakkında yazılan "Berlin Mü'temer-i Kebîrine Dâ'ir" başlıklı yazıda net betimlemelere rastlanır:

"Düvel-i mu'azzama ile devlet-i Osmanîye'nin murahhasları 13 Hazîran 1878'de resmî elbiselerini lâbis, nişanlarını hâmil oldukları halde açık arabalara râkîben latîf bir havâ ile safına dizilmiş bir cemm-i gaffîrîn arasından geçtiler, (Racivil)

[Rogerville] sarayına girdiler. Rusya murahhası ihtiyâr (Gorçakov) [Mikhail Dmitrievich Gorchakov] tekerlekli bir koltukla merdivenden yukarı çıkarıldı." (Ali Kemâl, 1913, s. 41)

Ali Kemâl, bu ifadeleriyle okurunu Berlin Kongresi'ndeki diplomatik atmosfere sokmayı amaçlamıştır. O, kitabın pek çok bölümünde halkın siyasi konularda uyanış yaşaması gerektiğini, bu kitabı da bu sebeple yazdığını ifade etmiştir. Bu durum göz önüne alındığında betimlemelerin amacı halkın dikkatini siyasi konulara çekmek, siyasetin ciddiye alınması gereken ciddiyette bir iş olduğunu görselleştirici bir şekilde aşılacaktır denebilir.

Aynı bölümün devamından örnekler verilebilir:

"(Bismark) [Otto von Bismarck] birinci katta ilk salonda murahhasları istikbâl etti, müzâkerâta tahsîs olunan hücre-i vesî'aya götürdü. At na'lı şeklinde büyük bir masa bu dâ'irenin bir cihetine pencerelerin önüne yerleştirilmişti. A'zâ-yı mü'temer için yüksek arkalı koltuklar, kanepeler içinde sandalyeler konulmuştu." (Ali Kemâl, 1913, s. 42)

Alıntılarında da betimleyici ifadeler içeren parçalar kullandığı görülmüştür. Rus İmparatoru Birinci Aleksandr'ın, babası Birinci Pavel'in öldürülmesinin ardından durumunu anlatan bir parça şöyledir:

"Bu hâdise-i fecî'anın ferdâsında şühûd-ı vak'adan biri şu satırları yazıyordu:

"Yeni imparator ağır ağır yürüyordu, dizlerini bükülmekten 'âdetâ men' edemiyordu, saçlar karmakarışık, gözler girye içinde idi, refîârına, etvârına bakılınca bâr-ı âlâm altında ezilmiş bir adama benziyordu." (Ali Kemâl, 1913, s. 60)

Elbette bu ifadeleri doğrudan Ali Kemâl'in üslubu olarak kabul etmek yanlış olur. Ancak onun seçimleri de dolaylı yoldan üslubuna işaret eder ve onunla bağdaştırılabilir.

Eserde yalnızca somut varlıklar betimlenmemiştir. Örneğin "Ahmet Mithat Efendi" başlıklı bölümde Ahmet Mithat Efendi'nin yazar kişiliğinin betimlendiği görülür:

"Zaten (Kâ'inat), (Mufassal) muharriri o devirde yazı yazarların üslupça değil bolluk vüs'at-ı ma'lûmat i'tibâriyle en mümtâzı idi, arz ettiğimiz gibi Ş. Sami Bey bir tarafa bırakılırsa mefkûdü'l-emsâl idi." (Ali Kemâl, 1913, s. 22)

Benzeri şekilde yazılan bir mektup soyut özellikleriyle betimlenmiştir:

"...şimdi 15, 16 sene oluyor, bir arkadaşımıza yazdığı münşiyâne, mürşidâne, müverrihâne bir mektupta Ruslarda, Rusya târîhiden Moskova'dan, Napolyon'dan [Napolyon] bahsediyor..." (Ali Kemâl, 1913, s. 27)

Ali Kemâl, bütün bu örneklerden görüldüğü gibi, anlattığı olayları betimlemelerle okurunun gözünün önüne getirmek, onları okura adeta yaşatmak ister gibidir. Kitabın yazılış amacı betimlemelerle ilgili fikir yürütmek için yardımcı olur. Halkı aydınlatmak isteyen Ali Kemâl, bunu okurun ona duyacağı inançla gerçekleştirmek istemiştir. Okurun gerçeklik duygusu yakalayabilmesi bu açıdan önem arz eder. Bu teknikle yazarın gerçeklik duygusunu pekiştirmek istediği sonucuna varılabilir.

2.3. Sosyal ve Politik Konular Hakkında Ali Kemâl'in Düşünceleri

2.3.1. Halkın Siyasi Konularda Uyanış Yaşaması Gerektiği Düşüncesi

Ali Kemâl, pek çok süreli yayında ve eserinde yazdığı yazılarda ilerlemenin ancak halkın her konuda bilinçlendirilmesiyle olabileceğini ifade etmiştir. Ona göre halkın aydınlanma yaşaması gereken bir konu da siyasettir. Ali Kemâl, bu amaçla geçmişe atıf yapan pek çok yazı yazarak siyasetin inceliklerini anlatmaya çalışmış, diğer devletlerin diplomatik yaklaşımlarından örnekler vermiş ve artık modern dönemde büyük devletlerin sistemsiz ve plansız olarak hareket edemeyecekleri mesajını vermeyi amaçlamıştır.

Ali Kemâl bu konudaki fikirlerini şu şekilde anlatır:

"Bu yazılardan maksûd, bir parça müdde'iyâne ise de söyleyebiliriz, halkımızın terbiye-i siyâsiyesine 'âcizâne bir hizmettir. Hâdisât-ı âhîre gösterdi ki biz cidden intibâh-ı siyâsiyeye muhtâç bir kavimiz... Bu intibâhı ise en ziyâde tettebbu'ât-ı târîhiyeden alabiliriz." (Ali Kemâl, 1913, s. 3)

Ali Kemâl'e göre Osmanlı için istila döneminin, fetihlerin bitmesi, öğrenme, ilerleme döneminin de bitmesi anlamına gelmektedir. Buradan batıyla münasebeti, öğrenme, ilerleme ile ilişkilendirdiği sonucuna ulaşılır:

"Vaktâ ki devr-i istilâmımız hitâma erdi, artık cihân-ı garba doğru ilerleyemez olduk, fütuhâtımız durdu, çok geçmeden devr-i vukûfumuz inhitâta yüz tuttu..." (Ali Kemâl, 1913, s. 3-4)

Ali Kemâl'in halkın savaşıla ilgili tutumunu gözlemlediği görülür. Kanun-i Esasî'nin ilan edildiği sıra yapılan gösterilerde halkın savaş yanlısı görülmesini dikkatle izlemiştir:

"Hâriçte halk nümâyişlerde bulunuyor, meşrûtiyet için îlân-ı şâdmanî eyliyorlardı. Aynı zamanda, "Yaşasın harp!" diye bağıryorlardı." (Ali Kemâl, 1913, s. 13-14)

Bu örnekten hareketle Ali Kemâl'in halkın fevri yaklaşımına ihtiyatlı yaklaştığı söylenebilir. Ona göre fevri olmak artık çözüm değildir. Genel olarak savaşı ilk çözüm yolu olarak görmediği, ona göre devrin artık kol kuvvetinin değil diplomatik yeteneğin devri olduğu fikri pek çok eserinden çıkarılabilecek bir düşüncedir. Buradan hareketle, halkın yine siyasi bir uyanışa ihtiyaç duyduğu düşüncesini çıkarmak zor değildir.

Bu düşüncelere karşın, Ali Kemâl'e göre herhangi bir savaş durumunda da vazgeçmek, yenilgiyi kabul etmek, düşmana teslim olmak doğru olmaz. Bu durumu hem siyasi açıdan doğru bulmamakta, hem de tarihte yenilgilerin bile devletleri şanlı kılacaklarını ifade etmektedir. Ona göre tarih öyle yenilgilere sahne olmuştur ki, bunlar ancak o direnişi göstermiş olan devleti, askeri yüceltir. Ayrıca kimi yenilgiler, öyle destansı anılır ki, yaşandıktan sonra dahi siyasi olaylara pozitif anlamda etki eder.

Ali Kemâl bu duruma, uzun bir direnişin ardından yenilgi ile sona eren Plevne Savaşı'ndan sonra imzalanan Berlin Antlaşması'nı, Sivastopol direnişinin ardından imzalanan Paris Antlaşması'nı örnek olarak göstermiştir. (Ali Kemâl, 1913, s. 39) Bu düşüncelerden, Berlin Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de geniş topraklar kaybetmiş olmasına karşın Girit, Doğu Bayazıt ve Eleşkirt'in korunmasının, Paris Antlaşması örneği ile de Osmanlı Devleti'nin savaştan önceki sınırlarına kavuşmuş ve Rusya'nın yarattığı tehlikelerden bir süre kurtulmuş olmasının (Gencer, 2014) kastedilmiş olduğu düşünülebilir.

Ali Kemâl, kitabın "1813" başlıklı bölümünde de yine halkı siyasi konularda uyanışa çağırmak için önemli bulduğu bir devirden bir parça sunar. Yazının yazıldığı tarihten (1913) tam 100 sene önce meydana gelmiş Leipzig Savaşı (1813), bir devletin ve

milletin hiçbir zaman esarete boyun eğmemesi mesajını vermek amaçlanarak okura sunulmuştur.

Ali Kemâl, Prusya'nın Fransa boyunduruğundan kurtulma hikayesini heyecanlı bir üslupla anlatır. Ali Kemâl'e göre Prusya'nın düşüşü Büyük Frederik'in oğlu II. Frederik'in savaştan yana olmayan, devleti askerlik alanında ileri götürememiş yönetim politikası ile başlar. Buradan Ali Kemâl'in devletin askerî gücünü önemseydiği anlaşılır. Ali Kemâl'e göre İhtilâl savaşlarında Prusya'nın "gelişi güzel, baldırı çıplak ceşy-i perîşân ihtilâl" (Ali Kemâl, 1913, s. 64) olarak tanımladığı Fransız İhtilâli'ne yenik düşmesi de bu sebeptir.

Ayrıca Ali Kemâl'in Fransız İhtilali için baldırı "çıplak ceşy-i perîşân ihtilâl" ifadesini kullanması dikkate değerdir. Bu ifade Ali Kemâl'in milliyetçiliği öne çıkarmaya yanaşmayan ve ihtilal karşıtı bir bakış açısına sahip olduğunu destekler niteliktedir. Safiye Kıranlar da Ali Kemâl'in milliyetçilik uğruna gerçeklerin çarpıtılarak aktarılmasını tenkit ettiğini ifade etmiştir. (Kıranlar, 2010, s. 28)

Ali Kemâl, bunları anlatırken, anlattığı olaylar esnasında diğer devletlerin tutumlarını da vermeyi ihmal etmez. Örneğin Prusya, bu düşüş döneminde Ruslarla gizli antlaşmalar yapmış ve çıkarlarına göre Lehistan ile yaptığı antlaşmayı bozmuştur. Öte yandan yine Prusya ve Avusturya'nın Fransa meselesine ilgisi tamamen yüzeyseldir. Aslında onlar da Lehistan olayında kendilerine toprak düşmesi için fırsat kollamakta ve bu nedenle de Fransa olayıyla adeta zoraki bir şekilde ilgilenmişlerdir. (Ali Kemâl, 1913, s. 64) Ali Kemâl, bu ilişkileri siyasi yaklaşımların izahı için bir vesile saymıştır. Onun bunlar gibi devletlerarası olayları vermesindeki amaç, halkı duygusallıktan uzaklaştırmak, siyasetin gereklerini anlatmak ve devletlerin çıkarları doğrultusunda stratejik davrandıklarını ve bu yaklaşımların meşru olduğu mesajını vermek olabilir.

Bunların yanında yazarın yine aynı bölümde, Napolyon'un 1813 Leipzig Savaşı'na kadar olan 14-15 senelik dönemde mütemadiyen zaferler yaşamamasının onu dünyanın hâkimi olma yolunda hırslandırmasını da ibretle karşıladığı görülür. (Ali Kemâl, 1913, s. 67) Ona göre birkaç böyle büyük bir saltanatın birkaç yarı mağlubiyetle sarsılabilmesi dehşet vericidir. (Ali Kemâl, 1913, s. 67)

Leipzig Savaşı'nda Fransa'nın neredeyse tüm Avrupa'ya meydan okuyan tavrı devletler arasında genel bir rahatsızlık yaratmıştır. İngiltere, Avusturya, Rusya, Prusya gibi pek

çok ülke Fransa'ya karşı birleşmiş ve Napolyon'u hezimete uğratmışlardır. Ali Kemâl, bu fena hadiselerin devletler ve milletler için aslında kötü olmadığı mesajını verir. Ona göre bu gibi belalar ülkelerin uyanışına sebep olan itici güçlerdir. Almanlar, Fransızların baskıcı gücü altında ezilmeler, bu uyanışı, bu ilerlemeyi sağlayarak 1813 zaferine ve geldikleri yüksek noktaya erişemezlerdi der. Hatta bu uyanışı kastederek, Alman İmparatorluğu'nu asıl hazırlayan kişinin Napolyon olduğunu ifade eder. (Ali Kemâl, 1913, s. 71)

Ali Kemâl'e göre düşüşler yaşamak normaldir. Başarı ise düşüşlerden pay çıkarıp onlardan büyük uyanışlar yaratmak, tekrar ayağa kalkabilmektir. O, belalardan yılıp, onlardan ders çıkarılmazsa ilerleme sağlanamayacağını söylemiştir. (Ali Kemâl, 1913, s. 73)

Ali Kemâl, insanların dışışleri ile yeteri kadar ilgili olmadıklarını düşünür. Halbuki ona göre bir kavmin tamamen ıslah olabilmesi için bu idraki edinmesi şarttır. Bu fikirlerini Albert Sorel'in düşünceleri üzerinden şu şekilde ifade etmiştir:

"Pek yakından ta'kîp, tedkîk eylediği için 1875 harb-i elîmine varıncaya kadar bütün o hâdisât-ı siyâsiye (Sorel)in [Albert Sorel] tenvîr-i efkârına pek çok hizmet etmişti. O sâhib-i tedkîk görüyordu ki âmme, ekseriyet-i âmme mesâ'il-i hâriciye ile derece-i kifâyede meşgûl olmuyorlardı, bu mes'eleleri kâffe-i gavâmızıyla idrâk etmiyorlardı. Hâlbuki bir kavmin bi-hakkın tehzîbi o iştigâl ile bu idrâki edinmeye mütevakıftır." (Ali Kemâl, 1913, s. 102)

Bu örneklerde ve Bir Safha-i Târîh'in asıl yazılma amacının halkı siyasi konularda bilinçlendirmek olduğu da dikkate alındığında, yazarın bu husus üzerinde oldukça durmuş olduğu görülmektedir.

2.3.2. Batıyla Münasebetlerin İlerlemesi Gerektiği; Medeniyetin Batıda Olduğu Düşüncesi

Ali Kemâl, pek çok eserinde olduğu gibi Bir Safha-i Târîh'te de Avrupa ile olan ilişkilerin Osmanlı Devleti'nin kendi menfaati açısından ilerlemesi gerektiğini savunmuştur.

Eserde bu konuyla ilgili ilk olarak Avrupalıların kullandığı miladi takvimi kullanma sebebine; ilimde hicrî takvim kullanmanın pek çok zorluğa sebep olacağına değinir.

"Medeni dünyadan uzaklaşmak değil, ona yaklaşmak isteriz" diyerek medeni olanın Avrupa olduğunu düşündüğünü görmek mümkündür. (Ali Kemâl, 1913, s. 8) Bu örnekten hareketle, yine Avrupa merkezli bir bakış açısından söz edilebilir.

Ahmet Mithat Efendi'nin batılılaşma sürecinde, bir noktadan sonra ilmen, fikren yetersiz kaldığını anlatırken de benzeri bir noktaya değinmiş, onun batılı bakış açısından istifade edemeyen bir nesle ait olduğunu ifade etmiştir. (Ali Kemâl, 1913, s. 25) Bu konuda Ziya Paşa'yı istisnai sayarak dönemin pek çok aydını için de aynı fikirde olduğunu belirtir. Bu durum, Ali Kemâl'in ilerleme düşüncesinin merkezinde batı olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Örneğin, Ali Kemâl'e göre Berlin Kongresi'nin Osmanlı'nın aleyhinde sonuçlanmış olması Batılı devlet adamlarının politik başarıları ile gerçekleşmiştir. Siyaset konusundaki yetersizlik, Osmanlıyı haklı ya da haksız olmak fark etmeksizin çekinik bir duruma sokmuştur. Metinde, bu konuya binaen diplomatik konulardaki başarılı hamlelerin örneklerinin hep Avrupa ülkelerinden verildiği görülebilir.

Öte yandan Ali Kemâl'in, pek çok Osmanlı devlet adamı, şair ve yazarın yanısıra Clemanceau, Albert Sorel, Mirabou, II. Katerina, I. Aleksandr gibi pek çok önemli şahsiyetin hayatından önemli dönemlere değinmiş, onlar hakkında bilgiler sunmuş olması da tesadüf değildir. Ali Kemâl, Osmanlı halkına kendi tarihi kadar yabancıların tarihini, onların devlet adamlarını, aydınlarını, her kesimden başarılı olan önemli kişileri tanıtmayı, medeni dünyaya açılan kapının anahtarı gibi algılamıştır.

2.3.3. Rusya'nın Büyük Bir Tehlike Oluşu

Ali Kemâl, Rusya'nın Osmanlı Devleti için büyük bir tehlike olduğunu kitaptaki yazılarda defalarca ifade eder. Lale devrinden itibaren kuzeyden ve doğudan yavaş yavaş Rusya sorununun başladığını "Mukaddime" bölümünde geçen şu sözlerle aktarır:

"o târihten itibaren bir refk-i muhteremin pek mudakkıkâne tasvîr eylediği lâle devrine girdik. Biz o devir içinde âlemden bîhaber yuvarlanır, yaşarken şarkımızdan, şimâlimizden Rusya gibi bir belâ birden bire yükseliyordu." (Ali Kemâl, 1913, s. 4)

Ona göre, Lale devrinin ardından iki yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti'nin başına bela olan Rusya, Berlin anlaşmasına kadar yaşanan tüm çarpışmalarda onu büyük zararlara uğratmış, Küçük Kaynarca antlaşması imzalandıktan sonra da sürekli onun geleceğini

ve bağımsızlığını örslemiştir. Zıştovi, Yaş, Bükreş, Akkerman, Edirne, Hünkâr İskelesi antlaşmalarını perişan edici hadiseler olarak nitelendirdiği görülür. (Ali Kemâl, 1913, s. 5)

Ali Kemâl, ayrıca Osmanlı Devleti'nin Rumeli'den çıkarıldığı dönemde, Rusya'nın Balkan hükümetlerine arka çıktığını da ifade eder. (Ali Kemâl, 1913, s. 5) Ona göre Rusya ile savaşmak Osmanlı için tarihi bir alışkanlıktır ve Balkan hükümetleriyle savaşmak da Rusya'yla savaşmaya denktir.

2.3.4. Osmanlı Devleti'nin Diğer Devletlerle İlişkileri Üzerine Düşünceler

Ali Kemâl'in Bir Safha-i Târîh adlı eserinin ağırlıklı olarak siyasi konularla ilgili yazılmış yazılardan oluştuğu söylenebilir. Bu nedenle kitapta sürekli tekrar eden meseleler genellikle Osmanlı Devleti'nin diğer devletlerle ilişkileri ile ilgilidir.

Örneğin, "Başka Bir İctima-ı Süfera" başlıklı yazıda, yazının yazıldığı tarihten 36 sene önce İstanbul'da gerçekleştirilen elçiler toplantısı anlatılmıştır. O dönemde Nikola İgnatief adlı Rus elçi, Türkler için pek çok felaket planı hazırlamaktadır, diğer devletler de bu durumdan haberdardırlar. Ancak ortak fikirlerde buluşmakta ve dolayısıyla birlikte hareket etmekte sorun yaşamaktadırlar. Bu toplantı da, bu konuların görüşülmesi için Londra hükümeti tarafından teklif edilmiş ve bütün büyük devletler tarafından kabul edilmiştir.

Bu toplantıya sadece elçiler değil pek çok devlet adamı da katılır. Bu devlet adamları İngiltere'den Salisbury, Osmanlılardan da Safvet Paşa ve Ethem Paşa'dır.

Ali Kemâl, görüşmelerin kimi kısımlarında Osmanlı devlet adamlarından ayrı olarak toplanıldığını ifade eder. Ona göre bu ayrı toplantılar iyi niyetli planların habercisi değildir ve Osmanlı devlet adamları da durumun farkındadırlar. Ali Kemâl'e göre batı, Osmanlı devletini Rusya belasından kurtarmak bir yana, onunla işbirliği içerisinde Osmanlı üzerinde siyasi planlarını gerçekleştirmek istegindedir.

Bu günler, Kanun-i Esasi'nin ilan edildiği tarihe denk gelmektedir. Ali Kemâl, tüm bu görüşmeler devam ettiği sırada meşrutiyetin ilanının halk arasında heyecanla karşılandığını ifade eder. (Ali Kemâl, 1913, s. 14) Ona göre bu heyecanlı ortam, Avrupa devletlerince hoş karşılanmaz. Ali Kemâl bu durumu, onların Türklerin özgürlükçü

düşünce yanlısı olmadıklarına aslen inanmadıklarına ve öyle dahi olsa politik çıkarlar açısından bu gelişmelerin kendileri için hayırlı olmadığına inandıklarından kaynaklandığını düşünür.

"Düvel-i muazzama"nın verdiği teklifler bu görüşmelerde kabul edilmez. Bu red cevapları yeni görüşmeleri ve teklifleri beraberinde getirir. Son teklife göre Sırbistan ve Karadağ ile olan mevcut durum korunacak, Bulgaristan, Bosna ve Hersek devletlerin kontrolü altında ıslah edilecektir. Osmanlı devleti teklifleri kabul etmez ve görüşmeler sona erer. Bu toplantı için İstanbul'a gelen devlet adamları İstanbul'u bir sonuç alamadan terk ederler.

Ali Kemâl, yaşanan bu olayları eleştirir. Ona göre orta yolun bulunamaması, bu görüşmelerden bir sonuç çıkmamış olması, görünüşte bir rest çekme gibi algılanabilir. Ancak uzun vadede küçük imtiyazlar dahi verilmek istenmeyen konularda büyük zararlara uğranılmıştır. Bahsi geçen topraklar elden çıkmış, politik davranılmamıştır.

Ali Kemâl bu noktada, meseleleri siyasi zekânın kıvraklığıyla çözmeyi değil, rest çekerek savaş yanlısı olma durumunu da sert bir dille eleştirmiştir:

"O zaman efkâr-ı umûmiye bizde o derece harbe mâ'il idi ki kimse o selin önüne geçemedi." (Ali Kemâl, 1913, s. 16-17)

Yazar, o dönemde Osmanlıları savaşa sevk eden düşüncenin yine ecnebler tarafından kasti olarak bir dedikodu gibi yayıldığını ifade eder ve yabancıların Osmanlıları tarihte her zaman kandırdığını, onları gerçek olmayan sözlerle şaşırtmaya çalıştığını ifade eder. (Ali Kemâl, 1913, s. 17) Bu ifadeler Ali Kemâl'in Avrupa devletleri ile ilgili düşüncelerinde aydınlatıcıdır. Buna göre Ali Kemâl'in, saf bir ecnebi hayranlığı beslediğini söylemek, yabancı devletleri tamamen dost olarak gördüğünü düşünmek yanlıştır. O, politikanın incelikleri olan bir mesele olduğunu, bilgi birikimini ve derinlikli düşünmeyi gerektirdiğini düşünür. Özellikle tarih boyunca Avrupa ülkeleri ile muhatap olmuş olan Osmanlı devletinin saf olmak gibi bir şansı olmamalıdır. Ona göre bunun sonucu helak olmaktır.

Ali Kemâl'in en çok eleştirdiği konulardan biri de bitmek bilmeyen savaş merakıdır. Kim, neden savaş kararı vermektedir sadrazam bile barış yanlısı olduğu halde neden hala bu yönde kararlar alınmaktadır anlam veremez. (Ali Kemâl, 1913, s. 18) Bu

fikirlerin satır aralarından yine diplomasi eksikliğine yapılan bir eleştiriyi görmek mümkündür.

"Başka Bir İctima-i Süfera" başlıklı bölüme benzer şekilde, "Berlin Mütemer-i Kebîrine Dair" adlı yazıda da geçmişte gerçekleşmiş bir siyasi hadise üzerine Osmanlı Devleti'nin diğer devletlerle ilişkisi ve onlar karşısındaki durumuna değinilmiştir. Yazıya konu olan Berlin Kongresi, 13 Haziran-13 Temmuz 1878 tarihleri arasında büyük güçler olarak kabul edilen İngiltere, Almanya, Fransa, Rusya, İtalya, Avusturya-Macaristan ile Osmanlı Devleti arasında gerçekleştirilmiştir. Ayastefanos Antlaşması ile

"Tuna kıyılarından Adriyatik'e kadar uzanan bir imparatorluğun en önemli kısmının, Osmanlı Avrupa'sının elden çıkması ve bunun Rusya tarafından gerçekleştirilmesi, dengesiz olarak Balkanlar'da Bulgarlar lehine adeta küçük bir imparatorluk kurulması Osmanlı Devleti kadar Yunanistan'ı, Sırbistan'ı ve hiç şüphesiz Avrupa'nın Almanya ve Avusturya blokunu ve Britanya İmparatorluğu'nu yakından rahatsız etmiştir." (Ortaylı, 2014)

Berlin Kongresi ile Osmanlı Rumelisinin elden çıkmasına sebep olan bu antlaşma sonucunda Avrupa'da baş gösteren rahatsızlıklar üzerinde değerlendirmeler yapmak ve yeni kararlar almak amaçlanmıştır.

Ali Kemâl, Bir Safha-i Târîh'te kongreden bazı detayları betimleyici bir şekilde anlatır. Ali Kemâl'e göre tarih boyunca galip konumunda olduğunda dahi Avrupa'ya sözünü dinletememiş olan, üstelik mevcut durumda Kırım Savaşı ve 93 Harbi'nin ardından mağlup konumunda bulunan Osmanlı'nın devlet adamları, bu büyük güçler karşısında adeta dikkate dahi alınmamıştır:

"Devlet-i Osmâniye gâlip iken Avrupa'ya karşı sözünü dinletemiyordu da mağlûp iken mi hakkını ihkâk edecekti?" (Ali Kemâl, 1913, s. 47)

Ali Kemâl'e göre metanetli bir diplomat olan Otto von Bismarck, kongrenin güçlü addedilen devletlerine çok daha yumuşak davranırken Osmanlı'ya göz açtırmamıştır. İlk görüşmelerin dokuz gün sonrasında Bulgaristan meselesi için ilk teklif götürülmüştür. Bu teklifle Bulgaristan üç kısma ayrılmak istenmiştir. Rusya bu fikri kabul etmese de beş gün sonra tekrar sunulan teklif ile karar alınabilmiştir, böylelikle Osmanlı Avrupası küçük bir Bulgar prensliğine izin vermiştir. Yani Osmanlı mağlup girdiği görüşmeden yine mağlup olarak ayrılmıştır.

Ali Kemâl Bir Safha-i Târîh eserinde bu tavrı, insafsız ve adaletsiz bulur. Taraflı bir bakış açısı ile yönetilen kongrenin, daha adil bir şekilde sürdürülmesi durumunda hem Avrupa için, hem de Osmanlı için daha uygun sonuçların söz konusu olabileceğine değinir. Berlin Kongresi Ali Kemâl'e göre siyasi anlamda ibret verici bir hadisedir. (Ali Kemâl, 1913, s. 52)

2.3.5. Mısır Meselesi

“Mehmet Ali” ve “Yine Mehmet Ali” başlıklı bölümlerde Ali Kemâl, Birinci Balkan Savaşı olarak bilinen 1912-1913 İşkodra Kuşatması ve yine aynı dönemdeki Karadağ ve Avusturya hâdiselerini, o yıllardan yaklaşık yetmiş üç sene önce yaşanmış olan ve Mısır Meselesi olarak da bilinen Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanı ve ardından yaşanan diplomatik krizlerle ilişkilendirerek incelemiştir.

Ali Kemâl, bu olayı titiz bir çalışmayla araştırmış ve bir tarihçi hassasiyetiyle ele almıştır. Oldukça detaylı bilgiler verdiğini gördüğümüz yazar, bu bölümlerde de siyasetin ve diplomatik tavırların, devletlerin devamındaki hayatiyetine dikkat çekmiştir. Yazarın iki bölümde de bu konu üzerinde durmuş olması çalışmamızda bu başlığın ayrıca açılmasını gerekli kılmıştır.

1805-1848 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde Mısır valiliği yapmış olan Kavalalı Mehmet Ali Paşa II. Mahmut dönemindeki zayıf, istikrarsız devlet yönetimini fırsat bilerek, bir isyan çıkarmış ve Osmanlı Devleti'nin de içinde bulunduğu pek çok devlet arasında uzun süreler devam etmiş olan anlaşmazlıklara yol açmıştır. Ali Kemâl, tüm bu olayları, tarih bilinci aşılacak maksadıyla izahlı bir şekilde okura sunar. Onun bu konuda anlattıklarını özetlemek yerinde olacaktır.

Ali Kemâl'e göre Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa, çeşitli mücadeleler sonucunda Osmanlı padişahını mağlup etmiş, Şam'ı, Akka'yı almış, ardından Humus ve Beylan zaferlerini kazanmış ve Konya'da da Reşit Mehmet Paşa'ya galip gelmiştir. Git gide İstanbul'a yaklaşan Kavalalı Mehmet Ali Paşa, bu ilerleyişi ile II. Mahmut'u müthiş bir endişeye sevk etmiştir. Bu olay Osmanlı Devleti'nin bir iç meselesi olmaktan çıkmış, padişahı bütün büyük devletlerden yardım istemeye kadar götürmüştür. II. Mahmut'un bu imdat çağrısına yalnızca Rusya olumlu cevap vermiş, bunu kendisi için bir fırsata dönüştürmeyi planlamıştır. Böylece Rusya, hem Mehmet Ali Paşa'yı durdurabileceğini hem de Osmanlı Devleti'ni vesâyet altına alabileceğini öngörmüştür.

Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın yetenekli bir devlet adamı olduğunu düşünen Ali Kemâl, Rusların Osmanlı'nın yardım çağrısına samimiyetle cevap vermediğine inanır. Ona göre bu kadar başarılı bir devlet adamı Osmanlı'yı ele geçirecek olursa bu Rusya için çok daha tehlikeli bir durum arz edecektir. Halbuki bu vesileyle Mehmet Ali Paşa'yı aradan çıkararak Osmanlı Devleti'ni kontrol altına almak Rusların istedikleri gibi karar vermelerine ve daha sonra en uygun zamanda Osmanlı Devleti'ni işgal etmelerine zemin hazırlayacaktır. (Ali Kemâl, 1913, s. 119)

Ali Kemâl'e göre II. Mahmut'un Rusya'yla böyle bir münasebete girmeye çalışması siyasi anlamda büyük bir hatadır. Onun asıl amacı tacını ve kendisini bu karmaşık durumdan kurtarmaktır. O böyle düşünürken, küçük bir Mısır ordusunun kendi devletine karşı aldığı zaferler git gide artmakta ve gelecekte diplomatik sorunlara yol açacak sonuçlara varmaktadır.

Ali Kemâl, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın kolaylıkla eriştiği bu muvaffakiyetleri ayrıca o dönemde yaşanan Yunan isyanına ve Rus seferine bağlar. Ona göre bu hadiseler, Osmanlı ordusunu derinden sarsmış olaylardır. II. Mahmut, git gide daha büyük hezimetlere uğramış, diğer devletler bir yana Türklerin dahi takdir etmediği, kuvvetten düşmüş bir hükümdar haline gelmiştir.

İngilizler ve Fransızlar, Rusların bu yardım cevabından endişe duymuşlar ve meseleye müdahale etmek istemişlerdir. Buradaki amaç hem II. Mahmut'u hem de Mehmet Ali'yi Ruslardan kurtarmaktır. Bu müdahale sonucunda bir süre barış olduğunu, Mehmet Ali Paşa'nın da anlaşmaya ikna edildiğini ifade eden Ali Kemâl, aslında Mehmet Ali Paşa'nın padişahattan çok daha kuvvetli olduğunu, istese Anadolu'ya kolayca girebileceğini belirtmiştir. Bu anlaşmadan, Fransa ve İngiltere son derece memnun olmuşlardır. Rusya ise daha önce belirtilen konularda umutlanmaya devam etmiştir.

Bu anlaşmadan sonra Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa, ordusunu toplayarak Suriye'ye ve Atina'ya çekildiği için artık İstanbul'daki Rus donanmasının varlığına gerek kalmamıştır. Buna binaen, Rusya Osmanlı Devleti'yle gizli bir antlaşma olan Hünkâr İskelesi Antlaşmasını yaparak İstanbul'dan çekilmiştir. (Ali Kemâl, 1913, s. 122)

Bu antlaşma ile Rusya, bir kargaşa çıkararak Petersburg ordularını Osmanlı Devleti'ne kolaylıkla sokabilecektir. Ali Kemâl, bu durumu Osmanlı için tam bir tehlike, Rusya

için ise zafer olarak tanımlamıştır. Sekiz sene için imzalanmış olan Hünkâr İskelesi Antlaşması sözde gizlice yapılmış iken, İngiltere ve Fransa bu durumdan bir şekilde haberdar olmuşlar ve büyük bir panikle donanmalarını adalar denizine göndermişlerdir. Böylelikle sürekli olarak birkaç ay Avrupa devletleri Rusya ile savaş yaşama tehlikesi geçirirler. Ancak Avusturya buna müsaade etmemiş ve duruma müdahale etmiştir. Rusya'nın Hünkâr İskelesi Antlaşması'nı kendi lehine kullanmaması için Rusya'dan bir vaat alarak barışı sağlamıştır.(Ali Kemâl, 1913, s. 123)

Bunun sonrasında, Mehmet Ali de II. Mahmut da tahriklere kapılarak birbirleri aleyhine faaliyetlerde bulunmuşlardır. Özellikle Mehmet Ali Paşa hüküm sürdüğü bölgelerde verâset talep ederek ve ateşli propagandalar yürütmüştür. Avrupa devletleri yine bu körüklenen durumdan rahatsız olmuş, ancak pek bir şey yapamamışlardır. Hafız Paşa'nın emrindeki Osmanlı orduları Suriye'ye sokularak, Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa hain ve asi ilan edilmiştir. Bu hareket başladığı sırada Hünkâr İskelesi Antlaşması halen yürürlüktedir. Rusya ise elbette bu antlaşmadan faydalanmak ve bu karışıklıktan istifade etmek niyetindedir. Başta İngiltere olmak üzere muhatap bütün devletler bu duruma karşılardır. Fransızlar ise her ne şekilde olursa olsun savaştan çekinirler. (Ali Kemâl, 1913, s. 125)

Rusya, antlaşmanın hükümlerinden faydalanmamaya karar vererek, Ali Kemâl'e göre uyanık davranmıştır. Avrupa devletleriyle anlaşma yoluna gitmiştir. O sıralarda Nizip'ten Osmanlı ordusunun bozguna uğradığı haberi gelmiş bu olaydan altı gün sonra da II. Mahmut ölmüş, Sultan Abdülmecit Han ise on beş yaşındayken tahta geçmiştir. (Ali Kemâl, 1913, s. 125)

Ali Kemâl'e göre, Nizip bozgununu, dönemin kaptan-ı deryasının, -Sadrazam Ahmet Hüsrev Paşa'ya duyduğu düşmanlıktan dolayı- Osmanlı donanmasını Mehmet Ali Paşa'ya teslim ederek gerçekleştirdiği ihanet takip etmiştir. Tüm bu olayların ardından, Ali Kemâl'in ifadesiyle "pusulayı şaşırın" (Ali Kemâl, 1913, s. 126) Osmanlı hükümeti, Mısır'ı verâsetle Mehmet Ali Paşa'ya vermeye ikna olmuştur. Ancak Ali Kemâl, onun çok daha fazlasına göz dikmiş olduğunu ve de istediğini alacağını belirtir. (Ali Kemâl, 1913, s. 126)

Bu durumda Avusturya, Osmanlı Devleti'ne beş devletin bu konuda bir anlaşma yapmış olduklarını hatırlatarak, bu kararın verilmesi için anlaşmaya dâhil olan diğer devletlerin fikirlerinin beyanının da beklenmesi gerektiğini bildirmiştir.

Ali Kemâl'e göre bu karar doğu meselesi tarihinde meşhurdur. İngiltere, Avusturya, Almanya ve Rusya kararı imzalamışlar, Fransa ise aslen muhalif düşünüyorsa da rağmen Mehmet Ali'nin nasılsa hiçbir şart altında yenilmeyeceğini düşünerek, yok yere diğer devletlerle bozuşmamak adına sathen onay vermiştir. (Ali Kemâl, 1913, s. 127) Ruslar da içten içe Mehmet Ali Paşa Osmanlı'yı ele geçirecek diye korkmaktadırlar.

Ali Kemâl'e göre Kavalalı Mehmet Ali Paşa büyük bir Fransız hayranıdır. Hüküm sürdüğü yerlerde Napolyon gibi devlet adamlarının siyasi yaklaşımlarını örnek almış ve uygulamış, dolayısıyla Fransız nüfuzunu dolaylı olarak yaymıştır. Bu durum Fransa'nın da hoşuna gitmiş ve Mehmet Ali Paşa'ya politik sebeplerle, direkt olarak olmasa dahi destek vermesine sebep olmuştur.

Ali Kemâl, İngilizlerin tarihleri boyunca çeşitli devirlerden çeşitli devlet adamlarıyla geçtiğini, ancak onların dış siyasetinin hiç değişmediğini diplomatik ilişkilerdeki tavırlarının değişen devlet adamlarıyla beraber yön değiştirmedeğini ifade eder. Bu istikrar sayesinde İngiltere, büyük Napolyon'u bile hezimete uğratmıştır. (Ali Kemâl, 1913, s. 129)

Napolyon ise devletlerarası ilişkilerde son derece hırslıdır. Fransa'nın o dönemdeki bilinen sınırlarını mümkün olduğunca genişletmek için elinden gelen her şeyi yapmıştır. Hatta Mısır'ı bile işgal etmiş, Hint yolunu zapt etmek istemiştir. Ancak İngiltere buna izin vermemiştir. Napolyon'un düşüşü özellikle bu döneme denk gelmiştir. (Ali Kemâl, 1913, s. 130) Mısır meselesinde ise Londra, Fransa'yı hırslarından arındırmak için yollar aramıştır.

Fransa başvekili Thiers, Mehmet Ali Paşa'yı güçlendirmek, bu sayede onun bütün isteklerini Osmanlı hükümetine kabul ettirmek, dolayısıyla Fransız siyasetine katkıda bulunmak amacını gütmüştür. İngiltere ise Fransa'nın bu amacının farkında olduğu için Mısır'ın Osmanlı'ya bağlı kalmasını ister. Neredeyse savaşa sonuçlanacak olan bu mesele, Fransa'nın çekilmesiyle siyasi olarak son bulmuş ve Mehmet Ali Paşa hezimete uğramıştır. İngiltere başvekili Parlmerston bu durumu büyük bir zafer olarak addetmiştir. (Ali Kemâl, 1913, s. 132)

Ali Kemâl'e göre, aslında Parlmerston, Mehmet Ali Paşa'yı tamamen ortadan kaldırmak istemiş ama buna kalkışmamıştır; Mısır valiliğini ona bırakmaya karar vermiştir. 1839 yılının ağustos ayında bu teklif sunulmuş, eğer kabul etmezse zor kullanılacağı bildirilmiştir. Avusturya, Prusya ve Rusya bu teklifi kabul etmişlerdir. Ancak Fransa teklifi kabul etmemiştir. Fransa, Mehmet Ali'ye Mısır'la beraber Suriye, Akka ve Atina'nın da verilmesini istemiş, bu durum İngiltere ve Fransa arasında çok ciddi bir husumete yol açmıştır. Rusya ise bu karışıklıktan memnundur. (Ali Kemâl, 1913, s. 132)

Bu esnalarda yalnızca Mısır'da değil İspanya ve Cezayir'de de farklı açılardan İngiltere Fransa sürtüşmesi yaşanması mevcut durumun daha da kötüye gitmesine sebep olmuştur.

Almanya ve Avusturya, Suriye ve Mısır'ı Mehmet Ali'ye vermeyi planlamışlar, İngiltere başvekili Parlmerston da Fransa'ya Mehmet Ali'nin verâsetle Mısır'ı ve ömür boyunca da Akka paşalığını elinde bulundurmasını teklif etmiştir. Thiers ise kesin bir cevap vermemiş çünkü bu işi Fransa için çok daha azametli bir şekilde halletmek niyetindedir. (Ali Kemâl, 1913, s. 133)

O esnada, Mehmet Ali Paşa'nın en büyük düşmanı Sadrazam Hüsrev Paşa azli Mehmet Ali Paşa'nın meseleyi direkt olarak padişahla çözmek istemesine yol açmıştır. Thiers ise İstanbul'a bir grup memur yollayarak bu işi gizlice halledip daha sonra diğer devletlere açıklama niyetindedir. (Ali Kemâl, 1913, s. 134) Ancak bu durum çok fazla gizli kalamamış, Parlmerston İstanbul'daki İngiltere elçisi vasıtasıyla bu duruma engel olmak istemiştir. Bir yandan da çokça paralar harcayarak Suriye'yi Mehmet Ali Paşa'ya karşı kıskırtmıştır. Kafasında Fransa'ya bir oyun oynamak vardır. Fransa ile haberleşiyor görünerek gizli bir şekilde Fransa aleyhinde diğer devletlerle anlaşmayı planlamaktadır. (Ali Kemâl, 1913, s. 134) Diğer devletler de Fransa'nın bu istilacı, heyecanlı tavırlarından son derece rahatsızdırlar. İstanbul'daki Fransa elçisi bu durumu fark ederek Fransız başvekili Guizot ve Thiers'e bildirir. Ancak bu ikili devletlerin bu ittifakına ihtimal vermediği için bu habere inanmazlar. (Ali Kemâl, 1913, s. 135)

Parlmerston, Mehmet Ali Paşa'nın İstanbul hükümeti ile anlaşmasından çekinir, bu nedenle elini çabuk tutarak daha önce hazırlamış olduğu mukaveleyi bahsi geçen devletlere sunar. Bu devletlerse bu hareketin Fransa ile savaşa sebep olacağını

düşünerek önce buna onay vermezler. Ancak Parlmerston hiçbir şekilde savaş olmayacağını vaat ederek onları ikna eder. Bu anlaşmaya göre devletler, Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü sağlayacaklardır, Mehmet Ali Paşa eğer teklifi beğenmezse ona zor kullanılarak İstanbul ve Gelibolu boğazları da Osmanlı ile ortaklaşa muhafaza edilecektir. Mısır ve Akka paşalığı ona bırakılacak, Girit, Hicaz, Kuzey Suriye ve Atina ise ona verilmeyecektir. On gün zarfında karar vermezse Akka'yı da Mısır'ı da kaybedecektir. (Ali Kemâl, 1913, s. 136)

Bu anlaşma Fransızları da, müttefiki Mehmet Ali Paşayı da harap eden kararlar içerir. 15 Temmuz'da imzalanmasına rağmen 17 Temmuz'da Fransa'nın henüz durumdan haberi olmamıştır. Ali Kemâl'e göre Thiers aldatmak isterken aldanmıştır. (Ali Kemâl, 1913, s. 137) Yine de bu kararların bir süre daha uygulanmayacağını düşünerek yanlıya düşer. Kral Louis Philip de bu duruma çok kızar ancak görünüşte savaş yanlısı gibi bilinmek istese de, Thiers'in savaş istediğini, kendisinin ise bütün Avrupa ile karşı karşıya gelmek istemediğini gizli görüşmelerinde ifade eder. (Ali Kemâl, 1913, s. 138) Bu olaylar Fransa'da bir infialin patlak vermesine sebep olmuş, Fransa'ya karşı alınan kararlar tepki çekmiştir. (Ali Kemâl, 1913, s. 138)

Belçika kralı araya girerek olayları tatlıya bağlamak istemişse de işe yaramamış, kararlar aynen uygulanmıştır. Bu durumda Thiers her ne kadar sinirlense de Mehmet Ali Paşa'yı anlaşmanın maddeleri ile yetinmeye davet eder. (Ali Kemâl, 1913, s. 139)

O sırada İngiltere için iyi haberler gelmiş, Akka ve Suriye Avusturya ve İngiltere ordularına teslim olmuştur. Bu durumda İngiltere Mehmet Ali Paşa'ya Mısır'ı dahi bırakmamayı düşünür. Bu gelişmeler üzerine Thiers kralla ters düşerek istifa etmiş, bir ara savaşa yeltenmişse de buna kalkışmamıştır. (Ali Kemâl, 1913, s. 140)

Avusturyalı devlet adamı Metternich ise fikrî ihtilallerden çekindiği için olayı savaşız çözmek taraftarıdır. Amacı Mısır paşalığını verasetle Mehmet Ali Paşa'ya vermek, Fransa'yı da bu durumla yetinmeye ikna etmektir. (Ali Kemâl, 1913, s. 140)

Mısır meselesi ve boğazlar için iki ayrı antlaşma hazırlanmış ve bahsi geçen bütün devletler bunlara onay vermişlerdir. Ali Kemâl'e göre böylece Fransızların da izzet-i nefisleri okşanmış, bir nevi iade-i itibar edilmiştir. Ancak öyle dahi olsa Ali Kemâl, bu olaylardan Fransa'nın büyük zarar gördüğünü ifade etmiştir. (Ali Kemâl, 1913, s. 142)

Ali Kemâl'in bu olayları Birinci Balkan Savaşı'na gönderme yaparak anlattığı ve böylelikle ibret alınmasını sağlamaya, güncel ve tarihsel olaylar arasında bağlantılar kurabilme yeteneğini geliştirmeye yöneldiği söylenebilir. O, Mısır Meselesi'nde Fransa'nın tavrını fazla atak, hırslı ve gözü doymaz bulmuştur. Ona göre bu gibi yaklaşımlar devletleri felakete sürükler ve doğru diplomasinin dışındadır.

Ali Kemâl'in bu konuda anlattıklarının satır aralarından ülkelerin her zaman kendi menfaatlerini gözeterek diğer devletlerle dost ya da düşman oldukları mesajı çıkarılabilir. Savaş ise her zaman kol kuvvetiyle yapılmaz. Diplomatik ilişkilerle de savaşırlar ve diplomasi hafife alınmayacak kadar önemli sonuçlar doğurur.

2.3.6. Tarih Bilinci ve Siyaset İlişkisi

Ali Kemâl'in, Bir Safha-i Târîh adlı eserinde topladığı yazıları günlük olayların ilhamıyla yazdığına ve bu yazılar için, bu günlük olayları ilişkilendirdiği tarihi hadiseleri konu olarak seçtiğine değinilmişti. Ali Kemâl, "ilim ve bilim"e verdiği önemin sıklıkla altını çizmişse de, onun bu kitaptaki asıl amacı, tarih ve diplomatik ilişkiler bağlantısının önemini ortaya çıkarmak, doğru yazılan tarih metinlerinin özelliklerini belirlemek ve büyük ölçüde bunlara uymak, doğru yazılmış bir tarihin toplumlara siyasi anlamda ne gibi faydalar sağlayacağını altını çizmek olarak görülmelidir.

Ona göre siyaset bir ilim, bir fendir. Doktor olmak için tıp, hukukçu olmak için hukuk eğitimi alınması gerekli ise siyasetçi olmak için de ciddi bir anlayış geliştirmek şarttır. Ali Kemâl'e göre eğitim son derece önemlidir; eğitilmemiş insan ancak zarara yol açar. (Ali Kemâl, 1913, s. 147)

Tarihimiz boyunca süregelen siyasî zayıflığa dikkat çeken Ali Kemâl, hem halkın, hem de hükümetin siyasî anlamda bilinçlenmesinin pek çok konuda yapılan hataları engelleyebileceğini ifade eder. Ona göre Girit olayı, Trablusgarp Savaşı ve Birinci Balkan Savaşı bu hatalı yaklaşımların net sonuçlarıdır. (Ali Kemâl, 1913, s. 147)

Ali Kemâl, doğuluların tarih anlayışını eleştirir. Ona göre bizler, tarihi ağızdan ağıza dolaşan söylentilere, tevatürlere göre kurarız; onu bir nevi inşa ederiz. Hayal dünyamızda gerçeğe ait olmayan pek çok unsuru bilinen temel hatların üzerine koyar, hakiki tarihle ilgisi olmayan kurgusal bir dünya ortaya koyarız. Bu durum, hiçbir

devletin tarihini gerçekten bilmemekle, öğrenememekle sonuçlanır. Bu konudaki bilgisizlik ise ölümcül sonuçlara sebep olur. (Ali Kemâl, 1913, s. 147)

Ali Kemâl'e göre bir ülkenin geçmişini, tarih içindeki konumunu ve gelişimini bilmeden onunla doğru diplomatik ilişkiler kurulamaz. Çünkü devletlerin modern halleri geçmişlerinin bir sonucudur. (Ali Kemâl, 1913, s. 147)

Türklerin tarihi karakterlerine aslında sahip olmadıkları özellikler yüklemeleri, onlara fıkralar, menkıbeler, fikirler atfetmeleri Ali Kemâl'in düşüncesine göre bizleri siyasi anlamda geride bırakan yegâne hareketler olmuştur. O, bu atıfların hiçbir kaynak gösterilmeden sunulduğunu, kaynağı olmayan bu bilgilerin kati gerçeklermiş gibi algılanmasına yol açıldığını ve son derece çarpık bir tarih algısının yaratıldığını ifade eder ve bunu eleştirir. (Ali Kemâl, 1913, s. 149) Hatta yapılan bu kurgu ile Türk tarihindeki olumlu hadiselerin ve başarılı karakterlerin yüceltilmek istenirken alçaltılmış olduğunu ifade eder. Bunların uzun zamanlar eleştirilmemesini, sorgulanmamasını ise toplum olarak bu gibi sanatlı ifadelerin, anlatımların hoşumuza gittiğini söyleyerek açıklar. Hatta sadece geçmişte değil, yazının yazıldığı tarihte bile böyle olmaya devam ettiğinin altını çizer. Ona göre geçmişimizdeki tarihi metinler ne tertip, ne usul, ne üslup, ne kavramlar ve muhakeme açılarından tarih metinleri kapsamına girer. (Ali Kemâl, 1913, s. 151)

Ali Kemâl, bir tarih makalesinin nasıl yazılması gerektiğini de anlatmıştır. Ona göre böyle bir metin, sağlam belgeler kaynak gösterilerek yazılmalıdır. Kaynaksız tarih olamayacağını düşünen yazar, kendisinin de bu kitapta bu hususu büyük ölçüde benimsemeye çalıştığını ifade eder. Dikkat edildiğinde, eserde pek çok yerde bazı yabancı kaynakların adının geçtiği görülmektedir. Bir tarih makalesinde kullanılabilir kaynakları da "muharrerât/muhaberât-ı resmiye", "muasırların şahadetleri, beyanatları" ve "vakayi-i ma'rufe" olarak belirtmiştir. (Ali Kemâl, 1913, s. 152)

Bunun yanı sıra yazar, araştırmalarda tasnifin önemine de vurgu yapmıştır, araştırmayı yapacak kişi tarihçi olmasa bile örneğin bir kişi hakkında inceleme yapılacaksa, o kişinin hayatının çocukluk, gençlik ve yaşlılık önemi gibi kısımlara ayrılarak değerlendirilmesi gerektiğini ifade eder. (Ali Kemâl, 1913, s. 151) Ona göre bütün

büyük tarihçiler tasnif konusunda hassas davranmışlardır. Ali Kemâl'in bu durumu acemilik olarak gördüğü söylenebilir. (Ali Kemâl, 1913, s. 152)

Yazar, tarih biliminin de diğer bilimler gibi hakikati ortaya çıkarmak için var olduğunu savunur. Ona göre hakikatler şahsi hesaplara kurban edilmemelidir. Gerçekler üzerinde bu amaçlarla tahribat yapılmamalıdır. Gerçekleri ortaya çıkarmak için yapılanlar, tarihçi için iyi ya da kötü sonuçlar verebilir. Böyle olmaması için bir müdahalede bulunmak hakikati değiştiremez. (Ali Kemâl, 1913, s. 153)

Bu düşüncelerden Ali Kemâl'in "ilim" konusundaki hassasiyetleri, tarih bilimi ve uluslararası ilişkiler arasında kurduğu bağı, bir tarihi makalenin ne özelliklere sahip olması gerektiği gibi çıkarımlara ulaşılır. Ali Kemâl, kaynaksız bilgiler kullanılan metinlerin bilimsel olamayacaklarını, tarihi bir geçerlilikleri olamayacağını, kaynakların kullanımını, kullanılacak kaynakların neler olduğunu izah etmiş, diplomatik yaklaşımların tarih bilincinin köklü bir şekilde geliştirilerek yüksek seviyelere gelebileceğinin altını çizmiş, hem toplumun hem de aydın kesimin siyasi anlayıştan yoksun oluşunu eleştirmiş ve bu sorunlara çözümler üretmiştir.

2.4. Edebi ve Kültürel Konular Hakkında Ali Kemâl'in Düşünceleri

2.4.1. Toplumların Kalkınmasının Ancak İlmî İlerleme ile Olabileceği Düşüncesi

Ali Kemâl, neredeyse kitapta yayımlanan bütün yazılarında, fikrî gelişmenin önemine vurgu yapmış, ülkeler için ilerlemenin ve medenileşmenin tek yolunun bilimden geçtiğine ısrarla değinmiştir. Diğer devletlerin de bu şekilde ilerlemeler kaydettiklerini örnekler vererek anlatır:

"Büyük (Petro) [Petro] nispeten az bir zaman içinde yalnız kılıcıyla ordusuyla değil fakat fikriyle ihâtâsıyla küçüçük bir Moskova Çarlığı koskoca bir devlet mertebesine ref' eylemiştir." (Ali Kemâl, 1913, s. 5)

Ali Kemâl, Osmanlı'nın Rusya ile olan münasebetlerine değindiği bir bölümde de Osmanlı'nın Rusya'dan korunmasının ancak siyasi ilerleme ile gerçekleşeceğini, kuvvet yoluyla olamayacağını ifade eder ve tekrar ilimin yayılmasının önemine dikkat çeker. (Ali Kemâl, 1913, s. 7) Ona göre kusurları görmemezlikten gelmek, ilerlemeyi engeller.

Eksikler tespit ve ıslah edilmelidir. Anlayış bu şekilde olmazsa bir renk körlüğü içerisinde o ana kadar yapılan hatalar, yanlış bilinenler tekrar edilip duracaktır.

Ali Kemâl'in önemine en çok vurgu yaptığı meselelerden biri tarih ilmidir. Ona göre tarih ilminde geri kalmak, medeniyetçe yerinde saymak anlamına gelir. Plevne Savaşı'nı anlattığı "Plevne" başlıklı yazısında, savaşı detaylarıyla anlattıktan sonra yabancı bir muhabirin Osmanlı'nın ilk üç taarruzu kazanmasını övgü dolu sözlerle anlatışına dikkat çeker. Ardından, böyle tarihi bir olayı anlatırken sadece yabancı yazarların eserlerinden faydalandığını, çünkü Türklerin tarihlerindeki övünç kaynağı hadiselere gereken değeri vermediğini, onları olması gerektiği gibi yansıtmadığından yakınır. Bunu bir eksik, bir ihmal olarak görür. Buradan Ali Kemâl'in yanlış bir tarih yazımına istek duyduğu anlamı çıkarılmamalıdır. Ona göre, Türk tarihçiler, Türkler açısından yaşanmış olumlu bir olayı anlatmamayı irfan olarak kabul etmişlerdir. Hâlbuki bu yanlış bir tutumdur. Gerçeği değiştirerek anlatmak Osmanlı devletini ve toplumunu ancak zarara uğrattır. (Ali Kemâl, 1913, s. 38-39)

Ali Kemâl'in tarih bilimine verdiği önemi, yazıları yazdığı dönemde yaşanan güncel olaylarda okuru düşünmeye sevk etmek ve ders almak için tarihi olayları referans vermesini göstermek doğru olur. "Plevne" yazısının Edirne kuşatması üzerine bir hatırlatma mahiyetinde, "Bir İctima-i Süfera" adlı yazının Londra'daki elçiler toplantısı üzerine, İstanbul'da gerçekleşen eski bir elçiler toplantısını anlatması bu nedenledir. Ali Kemâl, benzer olduklarını düşündüğü durumlarda geçmişe başvurmuş, geçmişte yaşananları göstermiş ve tarih ilmini faydacı şekilde kullanmaya çalışmıştır.

2.4.2. İdeal Edebiyatçı Tipinin Özellikleri

Ali Kemâl, Bir Safha-i Târîh'te, Türk edebiyatındaki kimi isimler hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. Genel olarak Ahmet Mithat Efendi'yi bir edebiyatçı olarak ele aldığı bölümde, edebiyatçıları arasında karşılaştırmalar yapmıştır.

Ali Kemâl'in ideal bir edebiyatçıda aradığı birtakım özellikler bu metin üzerinden okunabilir. Bunlar; düzenli çalışma, eserlerdeki konu çeşitliliği, edebî anlamda batıyı dikkatle inceleme ve ondan haberdar olma, dil konusunda hassasiyet, sosyal ve siyasi konularda fikir yürütebilme kabiliyeti, yeterli tarihsel donanıma sahip olmak ve modern zamanın değişen dünyasına ayak uydurmak olarak sıralanabilir.

Şemsettin Sami, karşılaştırma yapılan isimlerden en fazla dikkat çekenidir. Ali Kemâl, Şemsettin Sami'yi Ahmet Mithat'tan düzen, yazılarındaki konu çeşitliliği ve kabiliyet açılarından daha üstün gördüğünü ifade eder. (Ali Kemâl, 1913, s. 19) Bu düşünce bölümün çeşitli yerlerinde tekrar edilir:

"Zaten (Kâ'inat), (Mufassal) muharriri o devirde yazı yazarların üslupça değil bolluk vüs'at-ı ma'lûmat i'tibâriyle en mümtâzı idi, arz ettiğimiz gibi Ş. Sami Bey bir tarafa bırakılırsa mefkûdü'l-emsâl idi." (Ali Kemâl, 1913, s. 22)

Ali Kemâl, böylece Ahmet Mithat Efendi'yi ele aldığı konuların çeşitliliği açısından takdirle anmış, edebiyata ve bilime hizmet etmiş olduğunun altını çizerek ona hakkını teslim etmiştir. (Ali Kemâl, 1913, s. 22)

Ali Kemâl'in Ahmet Mithat Efendi üzerinden eleştirdiği bir diğer durum ise batı edebiyatına gereken ilginin gösterilmeyişidir. Ona göre Ahmet Mithat da yüzeysel olarak bazı eserleri tercüme etmiş ama bu kültürlerin en önemli şairlerini, yazarlarını okumamıştır. Ali Kemâl, bunu büyük bir eksiklik olarak değerlendirir. (Ali Kemâl, 1913, s. 26)

Bunun yanı sıra Ali Kemâl'in önemseydiği bir diğer konu dilin doğru kullanımı konusunda gösterilmesi gereken hassasiyettir. Bu açıdan Muallim Nâcî ile Ahmet Mithat'ı karşılaştırılan Ali Kemâl, Muallim Nâcî'nin batıya dair fazla bilgiye sahip olmadığını, ancak onun da Türkçeyi düzgün konuşmak ve onun inceliklerini bilmek açısından çok daha başarılı olduğunun altını çizer. (Ali Kemâl, 1913, s. 21) Bu konuda Muallim Nâcî'nin Ziya Paşa'dan, Namık Kemâl'den ve Şinasi'den üstün olduğuna değinir. (Ali Kemâl, 1913, s. 22) Ona göre Türk tarihindeki en büyük edebiyatçıların eserlerinde bile Farsça ve Arapça kelimelerin kullanıldığı yerlerde hatalara tesadüf edilebilir. (Ali Kemâl, 1913, s. 22) Hatta Ahmet Mithat Efendi de Arapça gramer hatalarına çokça rastlanan edebiyatçılardan biridir. (Ali Kemâl, 1913, s. 28) Ancak Ömer Hulusi Efendi gibi, Mesud Harabati gibi, Muallim Nâcî gibi edebiyatçıların eserlerinde ise bu gibi hatalara tesadüf edilmez. (Ali Kemâl, 1913, s. 22) Ali Kemâl'e göre Muallim Nâcî, dile hâkimiyet özelliğini kullanarak yeni tarzlarda şiirler de söylemiştir. (Ali Kemâl, 1913, s. 21)

Burada dikkate değer bir diğer husus da Ali Kemâl'in bu noktada edebî metin-bilgi veren metin ayrımı yapmıyor oluşu, değerlendirmelerini tarih metni, edebiyat metni ya da ilahiyat metni ayrımı olmadan yapmasıdır:

"Târîhten, hikâyeden, ilâhiyâta kadar bütün o mü'ellefât, evet o mü'ellefât-ı sathıye nazar-ı im'âna alınsın, bu derece ibzâl-i mesâ'îye, o vüs'ate insan yine hayrân olmaktan zabt-ı nefis edemez." (Ali Kemâl, 1913, s. 23)

Ali Kemâl, Ahmet Mithat'ın bilgi yönünden zengin olduğunu düşündüğü telif eserlerini de değerlendirmiş, yazarın yalnızca edebi tarafı hakkında yorum yapmamıştır. Bu yaklaşım edebiyatın faydacı kullanımını benimsemiş olan Ali Kemâl'in edebiyat konusundaki tutumunun tutarlı olduğunu gösterir.

Ali Kemâl'in Ahmet Mithat Efendi üzerinden eleştirdiği bir diğer husus da siyasi ve sosyal açıdan zayıf olmaktır. O, Ahmet Mithat Efendi'nin özellikle siyasetle ilgili yazmış olduğu eserlere bakarak onun siyaseten "bir hiç" olduğunu ifade ederek ağır eleştirilerde bulunur. Ahmet Mithat Efendi'nin siyasî konulardaki noksanlıklarını "her devrin adamı" olmuş olması ve bu sırada kendini ilmen geliştirememiş, dolayısıyla kafasında bu konuda hiçbir endişe yaratmamış olması ile açıklar. (Ali Kemâl, 1913, s. 29)

Ali Kemâl, Muallim Nâcî ve Ahmet Mithat Efendi anlaşmazlığının büyümesi üzerine Ahmet Mithat Efendi'nin Muallim Nâcî ve taraftarlarını Tercümân-ı Hakikat'ten olaylı bir şekilde kovuşuna değinmiş ve o olaydan sonra Ahmet Mithat Efendi'nin gitgide bir sönüş yaşadığını ifade etmiştir. (Ali Kemâl, 1913, s. 24) Ali Kemâl'e göre devir ve onunla birlikte düşünceler, yaklaşımlar değişmektedir. Ona göre Ahmet Mithat Efendi'nin yavaş yavaş düşüşe geçmesi de bu değişimi yakalayamamış, fikrî açıdan yerinde saymış, edebiyatta, siyasette yetersiz kalmış olmasının bir sonucudur. (Ali Kemâl, 1913, s. 25)

Ali Kemâl, tarih bilgisi konusunda Ahmet Mithat Efendi'yi eleştirirken aslında dönemin ileri gelen edebiyatçıları da tenkit etmiştir. Dönemin büyük ediplerinin, tarih konusunda donanımını aşan, geniş konular işleyen eserler verme girişimlerinde bulunan Ahmet Mithat Efendi'den çok daha geri olduğunu düşünür. Hatta kimilerinin çok bilinen bazı tarihi kişileri dahi karıştırmak gibi hayati hatalar yaptığını, Ahmet Mithat Efendi'nin o kadar da kötü olmadığını ifade eder. (Ali Kemâl, 1913, s. 27) Bu açıdan

edebiyatçılar hakkında yorumlar yaparken onları yalnızca bireysel tarihleri içerisinde değil, dönemlerinin ileri gelenleri içerisinde bir yere koymaya çalıştığını da söylemek mümkündür.

Ali Kemâl, Ahmet Mithat Efendi'yi her ne kadar çeşitli açılardan eleştirmiş olursa olsun, onun ilk dönem eserlerinin genç nesil için eğitici ve öğretici olduğunu teslim etmiş, değerlendirmelerini saygı çerçevesi içerisinde yapmış ve ona şükranlarını sunmuştur. (Ali Kemâl, 1913, s. 30) Bu durumda Ali Kemâl'in edebiyatçının halkı aydınlatma, eğitme ve bilgilendirme misyonunu oldukça önemseydiği sonucuna varılabilir.

2.5. Tarihsel Kişiler

2.5.1. Yabancı Devlet Adamı, Düşünür ve Edebiyatçılar

Ali Kemâl, Bir Safha-i Târîh'te ağırlıklı olarak yabancı devlet adamlarının, düşünürlerin ve edebiyatçıların hayatlarına, onlarla ilgili kimi tarihi olaylara değinmiş, onların iyi ve kötü bulduğu tarafları üzerine değerlendirmeler yapmıştır.

Bu isimlerden Fransız Devlet adamı, doktor ve gazeteci Georges Clemenceau, Fransız asker ve siyaset adamı Honoré Gabriel Riqueti de Mirabeau ve Fransız tarihçi Albert Sorel kendileri hakkında yazılmış olan birer yazı ile tanıtılmıştır. Romanov Hanedanı ise Büyük Petro, ünlü Rus İmparatoriçesi İkinci Katerina, Rus İmparator Büyük Petro ve İkinci Katerina'nın torunu Birinci Alexandre'ın detaylı bir şekilde anlatıldığı "Romanovlar" başlıklı yazı ile tanıtılmıştır. Almanya'nın ilk şansölyesi Otto von Bismarck'a ise "Berlin Mü'temer-i Kebîrine Da'îr" başlıklı yazıda fazlaca değinildiği için, onu da Ali Kemâl tarafından incelenen başlıca isimlerden biri olarak kabul ettik.

Ali Kemâl, detaylı olarak anlattığı bu kişilerin yanısıra bütün eser boyunca 1883 yılında Osmanlı askeriyesinin ıslahı için göreve davet edilen Baron Von der Goltz; nam-ı diğer Golç Paşa, 1864-1877 yılları arasında Rusya'nın İstanbul Büyükelçiliği görevinde bulunan Nikolai İgnatiev, Britanya'nın 1874-1880 yılları arasında başbakanlığını yapmış olan Benjamin Disraeli Beaconsfield, İstanbul Konferansı'na İngilizlerin başdelegesi olarak katılan Lord Salisbury, natüralizm akımının öncülerinden edebiyatçı Emile Zola, 19. yüzyıl Alman tarihçisi Leopold von Ranke, 19. yüzyılın önemli Fransız tarihçisi Jules Michelet, yine 19. yüzyıl'da yaşamış olan İngiliz tarihçi Thomas Carlyle,

Fransız devrimi generali Napolyon Bonapart, 18. yüzyıl Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rus ordusunu komuta eden Mareşal Aleksandr Suvorov, 18. yüzyılın ikinci yarısında Rusya'ya hizmet etmiş olan komutan Mikhail Kutuzov, İkinci Mahmut tarafından Osmanlı ordusunu iyileştirmek için görevlendirilen Helmuth Karl Bernhard von Moltke, 1877 Osmanlı Rus Savaşı Tuna cephesi başkomutanı Nikolay Nikolayeviç, aynı savaş esnasında Rus ordusunda görevli olan Mareşal İosif Gurko, yine bu savaşta görevli General Nicolas de Krüdener, aynı savaş Balkan cephesi Rus generali Yuri Şilder, Kırım Savaşı'nda Rus askerlerini komuta eden Mikhail Dmitrievich Gorchakov, Romanya Prensi Şarl, Kırım Savaşı mühendis-generallerinden Eduard Totleben, Çar İkinci Aleksandr'ın danışmanı Pyotr Shuvalov, Rusya'da 17. yüzyılda Romanov Hanedanı'nı başlatan Birinci Michael, yine Romanovlardan İkinci ve Üçüncü Aleksandırlar, Büyük Friedrich ya da İkinci Friedrich adlarıyla da bilinen 18. yüzyıl Alman hükümdarı Friedrich Wilhelm, Avusturya İmparatoriçesi Maria Theresia, Romanov Hanedanı'ndan İkinci Katerina'nın oğlu Birinci Pavel, Yunanistan'ın ilk devlet başkanı Yannis Kapodistrias, Alman mistik yazar Madame Krüdener, 1888-1918 tarihleri arasında hüküm süren Alman İmparatoru İkinci Wilhelm, Alman edebiyatçı Goethe, Belçika Kralı Leopold, Fransız İhtilâli'nin en önemli aktörlerinden biri kabul edilen politikacı ve avukat Georges Danton, Prusya Kraliçesi Louise, 18. yüzyılın ikinci yarısında Prusya ordusunu yönetmiş olan Alman genelkurmay başkanı Gerhard von Scharnhorst, İsveç Kralı Bernadotte, Waterloo Savaşı'nda Napolyon'a karşı koyan kuvvetlerin başında olan Prusyalı Mareşal Gebhard Leberecht von Blücher, aynı savaşta İngiltere kuvvetlerini komuta eden Dük Hillingford Wellington, 1880-1881 yılları arasında Fransa başbakanlığı yapmış Jules Ferry, 1896-1898 yılları arasında Fransa başbakanı olan Jules Meline, Fransa'nın ilk cumhurbaşkanı Adolphe Thiers, üçüncü Fransa cumhurbaşkanı Mac Mahon, 1870-1871 yılları arasında Fransa parlamentosunda içişleri bakanlığı görevinde bulunan Leon Gambetta, 1899-1902 yılları arasında görev yapan Fransa başbakanı Waldeck Rousseau, 1902-1905 yılları arasında Fransa başbakanı olan Emile Combes, 19. yüzyıl ikinci yarısında Fransa parlamentosunda görevler alan Fransız politikacı Jean Jaures, 1898-1905 ve 1914-15 arasında Fransa dışişleri bakanlığı görevini yürüten Thelophile Delcasse, 19. yüzyılın ünlü Fransız düşünür ve tarihçilerinden Hippolyte Taine, 1643-1715 yılları arasında Fransa krallığı yapmış olan ve Fransız tarihinde tahtta en uzun süre kalan hükümdar olarak bilinen Ondördüncü Louis, ardından gelen Onbeşinci ve Onaltıncı Louisler, Rahip Mori, 1804-

1806 yılları arasında İngiltere başbakanlığı görevini üstlenen, İngiltere'nin en genç başbakanı olarak tanınan William Pitt, 1750-1763 yılları arasında görev yapan Fransız siyasetçi Lamoignon de Malesherbes, 18. yüzyılın ikinci yarısı ve 19. yüzyılın ilk yarısında çeşitli görevlerde bulunan Fransız siyasetçi Charles Maurice de Talleyrand, 19. yüzyılda Avusturya başbakanlığı yapmış olan Klemens von Metternich, Fâtih Sultan Mehmet döneminde İstanbul'da üç kere patrik olan Patrik İkinci Galladios, Fatih Sultan Mehmet'in meşhur portresini yapan İtalyan ressam Gentile Bellini, 15. yüzyıl Bizanslı tarihçi Doukas, Fatih Sultan Mehmet'in şâhi toplarını yaptırdığı Macar mühendis Urbain, 1449-1453 yılları arasında imparatorluk yapmış olan son Bizans imparatoru XI. Konstantin Paleologos, iki kere İngiltere başbakanı üç kere de dışişleri bakanı seçilen 19. yüzyıl siyasetçisi Henry John Parlmerston, 19. yüzyıl Fransız siyasetçi ve tarihçi François Guizot, Fransız tarihçi Frederic Masson, 19. yüzyıl Fransız yazar ve âlimi Gaston Paris gibi pek çok yabancı ismi olayların akışı içinde fazla detaya girmeden zikretmiştir.

Onun ayrı birer bölüm ayırarak incelediği ya da bir bölümün içerisinde fazlaca üzerinde durduğu kişilerin beğeni ile karşıladığı ve eleştirdiği taraflarından kendi portresine dair ipuçları yakalamak da mümkün olabilir. Bu nedenle Ali Kemâl'in metinde hayatlarına ve özelliklerine vurgu yaptığı bu kişiler hakkındaki düşünceleri üzerinde durmak yararlı olacaktır.

2.5.1.1. Otto von Bismarck

Ali Kemâl, eserlerinde takdir ettiği devlet adamlarından, askerlerden, hükümdarlardan çokça bahsetmiştir. Bunlardan bir tanesi de Otto von Bismarck'tır.

1 Nisan 1815 yılında Almark şehrinin Schönhausen bölgesinde doğan Otto Von Bismarck, Göttingen ve Berlin Jura da öğrenim gördü. Aachen ve Postdamdaki stajyerliğinden sonra, devlet hizmetini bitirdi. 1836-1839 yılları arasında mal varlığını yönetmeye başladı. Johanna von Puttkamer ile evlenmesi onun Hıristiyanlığı daha çok önemsemeye ve benimsemeye başlamasına etken oldu. Bu süreçte politik ilgileri kendileri gösterdi. 1848 yılında Berlin'de yaşanan devrimi keskin bir şekilde yargıladı. "Kreuzzeitungspartei" partisinin kurucularından oldu. Bu parti, sağ kanattan muhafazakâr bir parti idi. (Müller, 1990, s. 172)

Frankfurt'taki Alman parlamentosuna Prusya elçisi olarak katıldı. Prusya ile Avusturya'nın eşit haklara sahip olduklarını savunuyordu. Bu durum iki dev gücün arasında ki düalizm düşüncesini tetiklemekteydi. Bismarck, Alman birliğinde ki bu iki güçlü ülkeden birinin fazla olduğunu ve güçsüz olan tarafın çekilmesi gerektiğini düşünüyordu. Ona göre bu taraf Avusturya olmalıydı. (Müller, 1990, s. 172)

Orduda yapılan reform ile birlikte Kral ve askerî kabineler arasında anlaşmazlıklar arttı. Diğer yandan liberal çoğunluk tarafından hükmedilen ekonomiyi geliştirmeyi amaçlıyordu. “Yeni Dönem” adlı devirde Petersburg'a elçi olarak atandı. (Müller, 1990, s. 172)

Bismarck'la ilgili bilinmesi gereken en önemli hususlardan biri Almanya'yı Prusya'nın öncülüğünde birleştirmek isteği olarak düşünülebilir. Bunun gerçekleşmesi için en üst makamdan başlaması gerekiyordu. Ancak bunun için Avusturya bir engel teşkil ediyordu. (Müller, 1990, s. 173)

Bismarck yeni oluşturulmuş Alman İmparatorluğu'ndaki ilk “İmparatorluk Başbakanı” oldu. Politikadaki akıllı ve bilinenin dışındaki tutumu Avrupa'nın ortasındaki yerini alabilmiş ve çevresindeki diğer güçleri de birlik sistemine dahil edip dış politikasını dengeleyebilmişti. Bismarck, tüm bu güçleri bir arada tutup kontrol altına alabilmiş bir devlet adamı idi. “Sosyal güvenlik” meselesi onun çığır açan işlerinden birisiydi. (Müller, 1990, s. 173)

6 Aralık 1882 yılında Frankfurt ta “Alman Sömürge Derneği” kuruldu. Amaç sömürgecilik fikrini yaymak ve popüler hale getirmektir. Bismarck, aslında tüm sömürge planlarına karşıydı. Uzak mesafelerde bulunun sömürgelerin kontrolü zor olacaktı. Ancak 1884 yılında cesur tüccarların kazanmış oldukları bölgeleri “koruma alanları” olarak adlandırıp bu durumu kabul etti. Bugünkü Namibia, Alman–Güneybatıafrika olarak adlandırılıyordu. 29 yaşında ki II. Wilhelm Bismarck'ı krallığın ve krallık politikasının kurucusu olarak onurlandırdı. Ancak Bismarck bu görevden 20 Mart 1890 tarihinde uzaklaştırılmıştır. (Müller, 1990, s. 194)

Alman tarihinde önemli bir yere sahip olan devlet adamlarından olan Otto von Bismarck önderliğinde Avusturya, Fransa ile yaşanan savaşlarda Almanya dikkate değer galibiyetler kazanmış, bunların yanında İtalya ile ittifaka gitmiş, kendine has siyasi

yaklaşımları ile meydan okumaktan ziyade politik yaklaşımlarıyla hedeflediklerine ulaşmıştır.

Bir Safha-i Târîh'te Berlin Kongresi üzerinden Bismarck'ın devlet adamlığı ve siyasi konulardaki tutumu üzerinde değerlendirmeler yapıldığı görülür. Yahya Kemâl, Ali Kemâl'in Bismarck hayranlığından Siyasi ve Edebi Portreler'de bahsetmiştir. (Yahya Kemâl, 2006, s. 64) Bir Safha-i Târîh'te yazılanların, bunu destekler nitelikte olduğu söylenebilir.

Ali Kemâl, Bismarck'ın diplomatik ilişkilerde olağanüstü yetenekli ve başarılı biri olduğunu düşünür. Berlin Kongresi de, onun sağlam duruşu ve politik önsezileriyle Almanlar adına başarılı geçmiştir. Ali Kemâl'in kongrenin eksenini, merkezi olarak değerlendirdiği Bismarck, bu kongrede Osmanlılara karşı amansız, güçlü olan Ruslara ve İngilizlere karşı ise çok daha ılımlı yaklaşmış, belki de onun diplomatik yaklaşımının bir özeti olarak değerlendirebileceğimiz bir tavır ortaya koymuştur. Ali Kemâl, tüm bunlara rağmen onun kongredeki tavrını sert, dürüst, muğlak ve karışık meseleleri yetenekleri sayesinde çabucak çözebilen bir nitelikte olduğunu ifade eder. Çalışkan bir siyasetçi olarak tanınan Bismarck, devletin menfaatleri konusunda tamamen diplomatik yaklaşımlar sergiler ve herhangi bir konuda bir teklifle gelen bir ülkenin, önce kendisine ne sunduğuna bakar. (Ali Kemâl, 1913, s. 43) Bunu da Bismarck'ın duygusallıktan uzak profesyonel tavrına ve siyasi donanımına bağlamak mümkündür.

Ali Kemâl'e göre Bismarck'ın iyi ya da kötü olarak tanımladığı kişi veya toplumlar yoktur. Değişen zaman ve koşullara göre hareket eder ve muhatabının buna göre yanında ya da karşısında olur. Yeri geldiğinde devletlerarası alınan kararları dahi görmezden gelerek hileli olduklarını öne sürerken, Almanya'nın menfaatleri söz konusu olduğunda uluslararası antlaşmaların önemine ilişkin konuşmalar yapabilir, nutuklar atabilir.

Ali Kemâl, daha önce kongrede dürüst tavırlar sergilediğini söylediği Bismarck hakkında, metnin devamında:

"Re'îsinden diğer erkâna kadar bütün o hey'et murahhaslarımızı münsifâne, 'âdilâne dinleyebildiler belki o mes'eleler Avrupa için de, Türkler için de daha muvâfik bir sûrette fasl olunurdu" (Ali Kemâl, 1913, s. 47,48)

sözlerini kullanmıştır. Bu ifadede Osmanlı devlet adamlarını insafly ve adil bir şekilde dinlemediğini öne sürdüğü reis de Otto von Bismarck'tır. Bu noktada Ali Kemâl'in aynı yazı içerisinde tutarsızlığa düştüğü söylenebilir.

Ali Kemâl, Berlin Kongresi'ne Osmanlıyı temsilen orada bulunan Karatodori Paşa'nın hatıralarından alıntılar yaparak, eski zamanlardan beri Osmanlıya hürmet duyan Bismarck'ın siyaseti çok iyi bildiğine, siyaset adabına son derece bağılı olduğuna, bu nedenle geleceğini parlak gördüğü devletlere daha yakın durduğuna işaret eder. Duyduğu tüm hürmete rağmen ona göre Osmanlı'nın geleceği parlak değildir (Ali Kemâl, 1913, s. 49) ve bu nedenle onun Osmanlı Devleti'nin yanında olmaktan çoğunlukla kaçınmıştır.

Ali Kemâl'e göre Bismarck'ın doğu meselesi ile ilgilenmesinin asıl sebebi bu olayın büyük devletler arasındaki ilişkileri diplomatik açıdan etkilemesidir. O, asıl önemsedığı bu etkiler olmasa bu konuya bu kadar katlanmaz. (Ali Kemâl, 1913, s. 50)

Ali Kemâl'e göre Berlin Kongresi'ne katılmış devlet adamlarından büyük dehalar olarak tanımladığı Benjamin Disraeli, Gyula Andrassy, Lord Salisbury ve Otto von Bismarck'ın devirlerinden sonra diplomatik sorunların metanetle çözülemediğinden, küçük sayılabilecek sorunların zamanla büyük karışıklıklar çıkarmışlardır. Metnin yazıldığı tarih olan 1913 yılı ve civarı siyasi karışıklıklar ise bu isimler kadar başarılı diplomatların olmamasına bağlanmıştır.

Ali Kemâl'in diğer gazete yazılarında da Bismarck'la ilgili fikir beyan ettiği, tarihi olaylardan bahsederken onun adını çokça zikrettiği görülmüştür. Örneğin İkdâm'a yazdığı "Mekteb, Yine Mekteb Daima Mekteb" (1908) başlıklı yazısında onun dehasını takdir ettiği görülür:

"Bismarck gibi bin yılda bir yetişir bir deha-yı siyaset de zuhur ediverdi. O dağınık, karmakarışık Almanya'dan şu beht ile gördüğümüz müttehid, muazzam imparatorluk çıktı, türedi." (Kıranlar, 2010, s. 116)

Ali Kemâl'in Bismarck hakkındaki fikirleri beş sene sonrasında da pek değişmemiştir. Görülmektedir ki, Otto von Bismarck'ı siyasi anlamda bir deha olarak kabul eden Ali Kemâl, başarılı bulduğu bu devlet adamı üzerinden diplomasi ile ilgili düşüncelerini aktarmıştır.

2.5.1.2. II. Katerina

Ali Kemâl, Bir Safha-i Târîh adlı eserinde hayatlarının incelenmesinin faydalı olacağını düşündüğü devlet adamları hakkında bilgiler vermiş, onların iyi ve kötü yönlerini ele almış, değerlendirmiştir. Bu noktalara, giriş bölümünde söylediği gibi halkın siyasi idrakten yoksun olması sebebiyle değinmiş, bir devlet adamında olması ve olmaması gereken özellikleri vurgulamıştır.

Çariçe II. Katerina da Ali Kemâl'e göre bu önemli şahsiyetlerden biridir. Rusya'nın Romanov Hanedanı hakkında bilgi verdiği "Romanoflar" bölümünde II. Katerina'nın olumlu ve olumsuz özelliklerinden çokça bahsettiği görülür.

II. Katerina, Rusya'da 1762 yılından 1796'ya kadar hüküm sürmüş çariçedir. O, 1729 yılında Prusya'nın hizmetindeki küçük bir Alman prensinin kızı; Anhalt-Zerbst Prensisi Sophia adıyla dünyaya gelmiştir. 1744 yılında I. Petro'nun torunu Rus tahtına vâliht olan beş yaşındaki ikinci kuzeni Holstein-Gottorplu Piyotr ile evlenmiştir. Mutsuz bir evlilik geçiren Katerina'nın oğlu Pavel'in Piyotr'un oğlu olduğu şüphelidir. (Madariaga, 1997, s. 1-2) Ömrü boyunca pek çok sevgilisi olduğu kayıtlara geçmiş olan Çariçe, çalkantılı hayatı ve başarılı hükümdarlığı ile Rus tarihinin en çok ses getiren isimlerinden biri olmuştur.

Ali Kemâl'e göre Büyük Petro'dan sonra gelen hükümdarlar, Rusya'nın kaderinde büyük kırılmalar yaşatmamışlardır. Bununla birlikte onların devirlerinde bir düşüş de yaşanmış değildir. Ancak II. Katerina, bu diğer hükümdarlardan tamamıyla ayrılır. Soyu Almanlığa dayandığı halde, kanlı yollarla cebren ya da siyasi yollarla diplomatik olarak yaşadığı müddetçe Rusya'nın ilerlemesi için elinden gelen her şeyi yapmıştır. Hatta o kadar başarılı olmuştur ki, Büyük Petro'nun hayal ettiği mertebeyi dahi geçerek ülke topraklarını genişletmiş, ülkeyi her anlamda sağlam bir zemine oturtmuştur. (Ali Kemâl, 1913, s. 56)

Bunlarla beraber siyasi anlamdaki pek çok başarısına giden yolda gayri meşru yolları mubah görmüş, âşiklerini bu yolda kullanmış, imparator kocasına ihanet etmiş, hatta onu yine âşiklerine öldürtmüştür. Ali Kemâl'in ahlaki değerlerden yoksun, vefasız bir kadın olarak tanımladığı II. Katerina, yine Ali Kemâl'e göre tüm bu kötü özelliklerine rağmen herkesin sahip olamayacağı bir mertebedeki bir hükümdar olarak tanımlanmıştır.

Ali Kemâl'e göre kendisini her şeyiyle ülkesinin ilerlemesine adanmış bir hükümdar olan II. Katerina'nın hayatındaki her türlü utanç verici hadise, onun müthiş devlet yönetimi yanında silinir gider. Ali Kemâl, II. Katerina'nın hayatındaki karanlık sayfaları anlatırken onu şiddetle eleştirmiş olmasına karşın, ülkesine hizmet etmiş ve onu kalkındırmış bir çariçenin de hakkını ziyadesiyle teslim eder.

Ali Kemâl, "Ali Kemâl'in Hayatı" bölümünde değinildiği gibi İslami kültür içerisinde yetişmiş, inançlı biridir. Bu durumda ona göre Çariçe'nin hayatındaki fenalıklar, hem Ali Kemâl'in hem karakteri, hem inançları hem de "Romanoflar" bölümünde onun hakkında söyledikleri dikkate alındığında kabul edilebilir değildir. Fakat Ali Kemâl, tüm bunlara rağmen Çariçe'nin siyasi dehasını heyecanla anlatır. Buradan hareketle, Ali Kemâl'e göre II. Katerina, fikrî açıdan çok ileri, kendi döneminin en önemli dehalarıyla yarışacak kategoride bir zekâyâ sahiptir. Fakat bununla da kalmamış, bu özelliklerini ülkesinin hizmeti için kullanmış, başarılı da olmuştur. Bunlar bir hükümdar için onun hayatındaki diğer bütün şaibeleri silecek nitelikte sayılır. Tüm bunlardan hareketle, Ali Kemâl'in devletin bekasını her şeyin üzerinde tuttuğu değerlendirmesi yerinde olur.

2.5.1.3. I. Alexandre

I. Alexandre, (1877-1801) babası I. Pavel'in bir suikast sonucu öldürülmesinin ardından tahta çıkan Rus hükümdardır. Yirmi üç yaşında tahta çıkan I. Alexandre'ın Rusya'nın başına geçmesi onun genç oluşu, aydın eğitimi ve bir hükümdar olarak verdiği ilk beyanlarla büyük umutlarla ve sevinçle karşılanmıştır. Pek çok tarihçi tarafından kendisi için esrarengiz, gizemli çar, taçlı Hamlet gibi yakıştırmalarda bulunulmuş olduğu da bilinen I. Alexandre, kimilerine göre de istikrarsız, belirsiz ve çelişkili olarak tanımlanmıştır. Eğitime ise büyük annesi Büyük Katerina tarafından özel ihtimam gösterilmiştir. Onun aydınlanmaya dair fikirlerini bu özel eğitimlerle edindiği düşünülmektedir. (Nicholas V. Riasanovsky, Mark D. Steinberg, 2011, s. 312-313)

Ali Kemâl'e göre Romanov Hanedanı'ndan I. Alexandre, büyükannesi yetenekli hükümdar II. Katerina'nın pek çok özelliğini göstermiştir. Onun gibi yüksek bir fikrî güce sahip oluşu tarihe konu olmuştur. Napolyon'un Alexandre'ın zekâsı ile ilgili övgü dolu yorumlarına da atıfta bulunan Ali Kemâl, onun cesaretine de "o koca Napolyon'la bozuştı, yalnız bozuşmakla da kalmadı, Fransa'ya ilan-ı harp ederek (Moskova)

ric'atinden sonra o cihangirin sukûtuna sebep oldu" diyerek devlet adamlığındaki başarısına vurgu yapar.

I. Alexandre, siyasi zekâsı sayesinde sadece Fransa'yı değil, bütün Avrupa'nın siyasî hadiselerine müdahale ediyor, yabancı devlet adamlarından oluşan bir heyetle onların siyasi yaklaşımlarını daha yakından takip ediyor, öğreniyor ve onlara müdahale ediyordu. (Ali Kemâl, 1913, s. 61)

Ali Kemâl'e göre I. Alexandre, tüm bu politik kabiliyetini Madam Krüdener adında bir kadının peşinde harcamıştır. Bütün o kudretini bu uğurda kaybetmiş, nüfuzu azalmıştır ve gitgide yok olmuştur.

Ali Kemâl'in, bu hadiseyi anlatmasında yine ahlak ve siyaset ilişkisine vurgu yapmak istemesi önemli bir etkidir. Bu gibi devirlerin, tarihi kişilerin hayatlarından parçaların anlatılması, kitabın eğitici yönünün baskın olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilmelidir.

2.5.1.4. Büyük Petro

Ali Kemâl, eserinde tanıtmak üzere Romanov Hanedanı'nı tesadüfî olarak değil, çoğu ferdinin yetenekli ve çalışkan devlet adamlarından oluştuğunu düşündüğü için seçmiştir. Bu yetenekli hükümdarlardan biri de Büyük Petro'dur.

Büyük Petro ya da Deli Petro adlarıyla bilinen I. Petro (10 Haziran 1672 - 8 Şubat 1725), Rus tarihinde son derece enerjik ve güçlü biri olarak tanınır. Onun hükümdarlığının yanısıra fiziki kuvveti de dikkat çekmiştir. Aktif, pratik, problemleri çabukça çözebilen bir kişiliğe sahip olması onun başarılarının sırrı kabul edilebilir. Sistemli bir eğitimden geçmeyen Büyük Petro, okuma yazmayı güçlükle öğrenmiştir. Belki de bu nedenle eğitim ve öğretime son derece önem vermiş olduğu görülmektedir. (Nicholas V. Riasanovsky, Mark D. Steinberg, 2011, s. 225-227)

Ali Kemâl'e göre Büyük Petro da muhteşem bir zekâyâ sahiptir. (Ali Kemâl, 1913, s. 54) Onun dehası sayesinde Rusya, medeniyet dünyasına adım atmıştır. Bunu yaparken çok kanlı, ayıplanacak, tasvip edilmeyecek devlet işlerini yüksek bir siyasi strateji ile yönetmiş halkını cehaletin pençesinden kurtarmış, gafletten uyandırmıştır. (Ali Kemâl, 1913, s. 54)

Ali Kemâl, Büyük Petro'nun ülkenin başkentini Moskova'dan Peterburg'a aldırmasını da çok hayırlı bulur. Bu şekilde Rusya için kuzeyden ve güneyden denizlere ilerlemek ve böylelikle batı medeniyetleri sınırlarına dayanmak çok daha kolay olmuştur.

2.5.1.5. Georges Clemenceau

Ali Kemâl, Bir Safha-i Târîh'te "Klemanso" başlıklı yazısı ile "Fransa'nın kaplanı" olarak tanınan, bir dönem Fransa başbakanlığı yapmış devlet adamı, düşünür, gazeteci ve doktor Georges Clemenceau'yu (1841-1929) tanıtmıştır.

Gençliği köy ortamında geçen Clemenceau, 1789 devrimine hayran olan babası Benjamin Clemenceau'nun düşüncelerinden çok etkilenmiştir. Kasım 1861'de Paris'e giden Clemenceau daha sonra ABD'ye gider ve sonraki 4 yılının çoğunu burada geçirir. Amerikan içsavaşı sırasında Amerikalı politikacılara büyük hayranlık duymuş ve Fransa'da olmayan ifade ve tartışma özgürlüğünden etkilenmiştir. O dönemde evlenmiş ve üç çocuğu olmuştur. Ancak bu evlilik yedi sene sonra sona erer. 16 Kasım 1917 - 20 Ocak 1920 tarihleri arasında Fransa başbakanlığı yapan Clemenceau 1929 yılında hayatını kaybetmiştir. (AB, 2004, s. 48,50)

Ali Kemâl, Clemenceau'yu başlı başına Fransa tarihinden bir sayfa olarak tanımlar. (Ali Kemâl, 1913, s. 74) Ona göre esasen tabip olan, Napolyon'un saltanatının son dönemlerinde bir sebeple Amerika'ya giden, felsefe ile ilgilenen ve bu sırada İngilizce öğrenen, ülkesine döndükten sonra da öğrendiği felsefî bilgiler ile kendi düşüncelerini ortaya koymuş olan (Ali Kemâl, 1913, s. 77) Ali Kemâl'e göre Clemenceau, hayatın her türlü halini görmüş geçirmiştir ve fikrî mücadelesinde, siyasette "gençlere rahmet okutur." (Ali Kemâl, 1913, s. 74)

Ali Kemâl, Clemenceau'yu, sırnaşık bir üsluba, belîğ bir dile sahip, herhangi bir konuda hareket ederken tarihteki misallerden örnek almaktansa daha önce uygulanmamış şeyleri denemeyi seçen ve bu sayede başarılı olan ileri görüşlü biri olarak tanımlar. (Ali Kemâl, 1913, s. 75) Ali Kemâl'e göre Clemenceau'nun, fikrî hayatında her ne olursa olsun doğru bildiğinden şaşmayan, bunları söylemekten çekinmeyen bir yapısı vardır ve bütün hayatının incelenmesi gerekir. (Ali Kemâl, 1913, s. 77)

Ali Kemâl, onun siyasî hayatına aşırı düşüncelerle başlamış olduğunu ifade eder ve bu kadar aşırı birinin böylesine yükseleceğini kimsenin tahmin edememiş olduğunu ekler. Ancak ona göre Clemanceau, daha sonra daha orta yol arayan yaklaşımlar sergilemiştir.

Ali Kemâl, yazının bir bölümünde Ali Rıza Bey ve iki arkadaşı ile beraber yazının yazıldığı tarihten 15-16 sene önce Justice Gazetesi'nde Clemanceau'yu ziyarete gittiklerini şu şekilde anlatır:

"Türklüğe, 'amâl-ı ahrârânemize 'alâkadâr eylemek istedik. Bu mert metîn dehâ o zaman saç, sakal ağarmış, lâkin dinç bir pîr idi, bizi dikkatle dinledi, fikirlerimizi takdîr eyledi, muvaffâkiyetimiz için kâlen, kalemen elinden ne gelirse yapacağını söyledi, Filhakîka bilahare fırsat düştükçe söylediğini de yaptı. O zaman ne meb'ûs ne de a'yândan idi, sîten, siyâsete son derece düşkün idi." (Ali Kemâl, 1913, s. 76)

Ali Kemâl'e göre hayatı boyunca her zaman muhalif kalan Clemanceau, başlarda cumhuriyet konusunda oldukça yumuşaktır. Hatta krallığa dahi meylettği olmuştur. Fakat daha sonraları devlet rejimi konusunda çok müfrit bir tavırla cumhuriyet taraftarı olduğunu ortaya koymuştur. Bir keresinde reis seçilmesi söz konusu olmuştur. Rakibi Jules Meline ile aynı oyu almış, ancak ondan genç olduğu için kural gereği başkanlık Meline'e bırakılmıştır.

Ali Kemâl, bu olaydan sonra onun siyasi hayatındaki düşüşün başladığını ifade eder. Birtakım yolsuzluk, hırsızlık olaylarının hedefindeki şüpheli olarak anıldığını söyler.

Bu olaylarda önceleri dostu gibi görünen kişilerin Clemanceau'nun aleyhinde pek çok yazı yazmaları, bir daha vekil seçilememesinde etkili olur. Ancak Ali Kemâl, onun vazgeçmediği, ülkenin en bilindik gazetesini kendisine ifade alanı olarak seçtiğini ve müthiş üslubuyla orada edebî, hikemî makaleler yazdığını belirtir. (Ali Kemâl, 1913, s. 80)

Bu şekilde pek çok makale yazarak düşüşten kurtulan Clemanceau, tekrar siyasete de giriş yapar. Meclis-i ayana girer. Ali Kemâl'e göre fikren de yaşça da oldukça ileride olduğu için vekilliğe hiç de uzak değildir.

Muhalefette başarılı bir siyasetçi olarak anılırken hükümette hemen başvekil olmuştur. Başvekillik, onun bütün siyasi meziyetlerini göstermesi için bir fırsat olur. Komünist sosyalist görüşün lideri Jean Jaures karşısındaki en önemli muhalif güçtür. Fakat Ali

Kemâl'e göre rakibinin zayıf taraflarını bulan ve onu böylelikle kolaylıkla alt eden Clemanceau, Jaures dâhil pek çok siyasi saldırıyı fikrî gücüyle alt edebilmiştir. (Ali Kemâl, 1913, s. 82)

Ali Kemâl'e göre Clemanceau'nun siyasetten asıl çekilişi adeta kendi isteğiyle olmuştur. Onun meclisten sıkılmış olduğunu bu nedenle mecliste Fransa'nın Almanya'dan korktuğunu ima eden hiç söylenmeyecek bir laf ettiğini söyleyen Ali Kemâl'e göre Clemanceau kendi kendini devirmiştir. (Ali Kemâl, 1913, s. 83)

Buna karşın bu olayların üzerine çok yetenekli bir reisi olan meclis-i mebusan ile birtakım fikir ayrılıklarına düştüler. Clemanceau, bu konuda bir sonuca varmak için oldukça çabaladı ve bu vekiller heyetini devirmeyi başardı.

Ali Kemâl, bu anekdotu Clemanceau'nun "bir siyaset harikası" (Ali Kemâl, 1913, s. 84) olduğunu göstermek için vermiştir. Bir devlet adamının düşünüş döneminde dahi bu gibi önemli olaylara yol açacak işler yapabilmesi ona göre dikkate değerdir.

Ali Kemâl'in Clemanceau'nun hayatından bahsetmesi kendine göre ideal olan devlet adamı portresini çizmek için yapılmıştır. Bu bölümde, Ali Kemâl'e göre başarılı bir devlet adamının nasıl olası gerektiğine dair pek çok şey bulunabilir. Bu anlamda Ali Kemâl'in kitabın pek çok bölümünde olduğu gibi kendisine öğretici, aydınlatıcı bir misyon yüklediği görülebilir.

2.5.1.6. Honoré Gabriel Riqueti de Mirabeau

Ali Kemâl, pek çok tarihçinin düşüncesine göre siyasilerin tarihi olayların oyuncağı olduğunu, tarihin genel hatlarının devam ettiğini, ancak siyasilerin geçici olduklarını söyler. Ancak ona göre bazı isimler, tarihi olayları kısmen değiştirebilir ya da geciktirebilir.

Ali Kemâl'e göre ibret verici hayat öyküsüyle Mirabeau da bu kişilerden biridir. (Ali Kemâl, 1913, s. 87) Ona göre bir insan için Mirabeau gibi olmak hem büyük bir nimet, hem de büyük bir musibettir. (Ali Kemâl, 1913, s. 88)

Honoré Gabriel Riqueti de Mirabeau (9 Mart 1749, Bignon-2 Nisan 1791, Paris) Fransız İhtilali'nin başlarında ülkenin yönetimini elinde tutan Ulusal Meclis'in en etkili üyelerinden biri olan Fransız siyasetçi ve hatip olarak bilinir. Ünlü İktisatçı Victor

Riqueti'nin büyük oğludur. Onbeş yaşındayken Paris'e gitmiş, onsekiz yaşındayken Saints'teki bir süvari birliğine katıldı. Ancak bir süre sonra askeri disiplini bozduğu için cezalandırıldı. 1772 yılında evlendi. Pek çok yere borçlu idi ve uygunsuz davranışlar sergiliyordu. Önce İsviçre'ye ardından Hollanda'ya kaçtı. Bir ara zina ve kadın kaçırmaya suçlarından ölüme mahkûm edildi ancak daha sonra cezası iptal edildi. Karısının açtığı boşanma davası onun aleyhine sonuçlandı. Fransa İhtilali'ni hazırlayan gelişmeler yaşanmakta iken Mirabeau babasından destek göremedi. Despotizme karşı olmakla birlikte monarşiye bağlılığı biliniyordu. Krala karşı halkın sözcüsü olmak istiyordu. Ocak-Nisan 1790 tarihlerinde devrimi savunmasına karşın krala ve kraliçeye gizli danışmanlıklarda bulunmayı kabul etti. Bu olay gizli olmasına karşın halkın desteğini gitgide yitirdi. 28 Ocak 1791'de onbeş günlüğüne meclis başkanı oldu. 27 Mart 1791'de yakalandığı ağır hastalığa yenik düşerek öldü. Halk, onun için büyük yas tuttu. Ancak daha sonra saray ile olan ilişkileri günyüzüne çıktı ve naaşı gömülü olduğu Pantheon'dan (AB, 2004, s. 137)

Ali Kemâl Mirabeau için "Kimi zaman gerçek bir suçlu olarak cezalara çarptırıldı, kimi zaman ise ihtilâlin reisi ilan edilerek sözleri heyecanla dinlendi." (Ali Kemâl, 1913, s. 88) diyerek onun kimi zaman son derece önemsenen bir devlet adamı olarak algılandığını, kimi zaman ise önceki itibarının hiç edilerek cezalara çarptırıldığını ifade ettiği görülür.

Ali Kemâl, Mirabeau'nun memleketinin hayrına olan şeyleri keşfettiğini, ama ömrü uzun olmadığı için bu planlarını gerçekleştiremediğini ifade eder ve yaşasaydı dahi dikkate alınmayacağını ekler. Ona göre Mirabeau, fikren ileri olsa da, zülmete, sefahate fazlaca düşmüş biridir.

Ali Kemâl, onun siyasete atıldığını ama kirli geçmişi nedeniyle sıkıntı yaşadığını ifade eder. Siyasete atıldığında Malesherbes gibi temiz bir sicile sahip olmayı kendisinin de istediğini ekler. Çünkü Mirabeau'nun geçmişini ona muhalif olan herkes yüzüne vurmuştur. (Ali Kemâl, 1913, s. 91)

Ali Kemâl, Mirabeau'nun siyasi hayatı esnasında da ahlaka aykırı şeyler yaptığını iddia eder. Örneğin kral aleyhinde yazılar yazarken kraldan para almıştır. Borca girmiş, borçlarını nutuklarla ödemiştir. Büyük paralar karşılığında krala danışmanlık etmiştir. Tüm bunlar Mirabeau'nun ölümünden sonra ortaya çıkmış, böylece İhtilâlin ismine de

leke sürülmüştür. (Ali Kemâl, 1913, s. 91,92) Fakat seneler, devirler sonrasında onun utanç verici geçmişinin devletine yaptığı hayırlı işlerle kıyaslanamayacağı anlaşılmış ve hakkı teslim edilmiş, saygıyla anılan bir tarihi kişilik haline gelmesi sağlanmıştır.

Buradan hareketle, Ali Kemâl'in, II. Katerina örneğinde olduğu gibi, bir devlet adamını devleti için yaptığı hayırlı işler karşısında özel hayatı ile yargılamanın yanlış olduğu düşüncesine sahip olduğunu çıkarmak yanlış olmaz.

Ali Kemâl, araştırmacıların Fransız İhtilâli dönemi ve sonrası gibi karışık dönemlerde, Fransa'nın menfaatlerini gözetmeyi başarmış olan Mirabeau, Danton ve Napolyon'u birer deha olarak kabul ettiklerini ifade eder. Ona göre Mirabeau, İhtilâl tamamlanınca kralın yaptığı hataları düzeltme yoluna gitmek ve İhtilâli gerçekleştiren devlet adamlarının taşkınlıklarını bastırmak istemiştir. (Ali Kemâl, 1913, s. 93) La Faillite ile birleşerek kralı kurtarmaya dahi çalışmıştır. Ancak bu girişim başarılı olamamıştır.

2.5.1.7. Albert Sorel

Fransız diplomatik tarihçi Albert Sorel (1842-1906) özellikle Avrupa ve Fransız İhtilali adlı kitabıyla çok ses getirmiş tarihçi ve edebiyatçıdır. Babası onun da kendisi gibi ticaretle uğraşmasını istemişse de, onun edebî yatkınlığı galip gelmiş, hukuk okuyacağı Paris'e taşınmasına vesile olmuştur. Henüz onsekiz yaşındayken şiirlerinin yerel süreli yayınlarda yayımlanmış olması bu duruma bir örnek teşkil eder. (Albert Sorel Facts, 2010) Bir süre de Almanya'da kaldıktan sonra dışişleri bakanlığına girmiştir. Edebî, kültürel ve müzik yatkınlığı oldukça gelişmiş olan Sorel, roman ve şiir örnekleri de vermiştir. Tarihimizden Yusuf Akçura, Yahya Kemâl, Ali Kemâl gibi isimlerin kendisinden dersler aldıkları bilinmektedir.

"Ali Kemâl'in Hayatı" bölümünde Paris'te siyaset eğitimi aldığı ve sıkı bir çalışma döneminden geçtiğine değinilmişti. Ali Kemâl, o sırada Albert Sorel'den de tarih dersleri almıştır ve bu derslerin onun üzerindeki tesiri büyük olmuştur. Bu nedenle İkdâm'a da ona dair bir yazı yazmış ve Bir Safha-i Târîh adlı eserine de bu yazıyı almıştır.

Ali Kemâl'in büyük hayranlık duyduğu ve "üstâd-ı mu'azzam" olarak nitelendirdiği Albert Sorel için;

"Mu'allim İngiltere'den i'tibâren Avrupa devletlerini mücmelen gavâmız-ı siyâsiye i'tibârıyla tasvîre başladı. O belîğ idi. Natûk, müheyyicâne natûk idi. O meziyet bertarâf, lâkin en derîn hakâ'ik-i târîhiyeyi ne derece vüzûh ile müdellelen temhîd eyliyordu. Yalnız memleketleri, hükûmetleri değil eşhâsı, ricâli bile nazarlarda teecessüm ettiriyordu." (Ali Kemâl, 1913, s. 98)

ifadelerini kullanması ilgi çekicidir. Ona göre Albert Sorel, derslerinde tarihi olayları mazmunlarla, şakalarla anlatır, adeta anlattığı olayları dinleyenin yaşamasını sağlar, bu olaylardaki tarihi kişileri yakinen tanıyormuş hissi uyandırır.

Ali Kemâl, Sorel'den aldığı dersleri fikrî hayatı için en etkili gıda olarak tanımlamıştır. Ona göre tiyatrolardan, diğer zevk veren hadiselerden daha çok Sorel'den aldığı derslerden mutlu olmuştur. (Ali Kemâl, 1913, s. 99)

İyi bir öğrenci olan Sorel, aslında okulu seven bir çocuk olmamıştır. Ancak azarlanmaktan çekinen bir yapısı olduğu için her zaman kurallara uyan bir çocuk olmuştur.

Ali Kemâl'in atıf yaptığı bir tarihçinin ifadelerine göre Sorel, ömrünü bu işe adanmış, hatta evlenmeye bile vakit bulamamış, 33 sene devamlı olarak eğitim-öğretim hayatına devam ettikten sonra vefat etmiştir. Bu tarihin yazının yazıldığı tarih olan 1913 senesinden sekiz sene öncesine denk geldiğini belirtmek gerekir.

Ali Kemâl, Sorel'in hayatını kısaca özetler. İlk ve orta öğrenimini bitirdikten sonra hukuk eğitimi aldığını, ardından hariciye nezaretinde memur olduğunu, Paris'in işgal altında olduğu yıllarda Tur şehrinde kurulmuş olan heyet-i mahsusa-ı hükümetin kâtipliğini yaptığını bu dönemde edebiyatla da meşgul olduğunu hatta bir hikâye denemesinde bulunduğunu anlatır. Kimi süreli yayınlarda yazılarının yayımlandığını ifade eder. Ancak Ali Kemâl'e göre o, o dönemde halinden hatta hayatından memnun değildir. (Ali Kemâl, 1913, s. 101)

Hariciye nezaretindeki dönemde *Revue des Deux Mondes* dergisinde bir makalesinin⁴ yayımlanması onun için dönüm noktası olur. Bu yazı Sorel'in yakın çevresince de çok takdir toplar. Bu süreçte memuriyete devam eder. Ancak bu görevi ona fikrî bir ilerleme

⁴ *Revue des Deux Mondes* dergisinde yayımlanmış olan Albert Sorel'e ait ilk yazı "La Discipline et L'instruction Obligatoire en Prusse" adıyla Mayıs 1871'de basılmıştır. Yazıya derginin arşivinden ulaşılabilir.

yaşatmaz. (Ali Kemâl, 1913, s. 102) Bu sırada Hippolyte Taine ile tanışır. Bu tanışma Sorel'in asıl kimliğine yaklaşmasında çok önemli rol oynamıştır. Çünkü Taine, bir süre sonra ona üniversitede siyasî tarih dersleri vermesi için teklifte bulunur. Ali Kemâl, Sorel'den şu alıntıyı yaparak onun bu durumla ilgili duygularını aktarır:

“Önümde bir bâb-ı hurûc açılıyordu: bir muhît, bir cemâ'at, bir hey'et, hâsılı, hep aradıklarım hîç böyle 'umûma hitâben söz söylemedi[m], ya muvaffak olamayaydım! Ma'mâfi vehle-i ulâda karârımı verdim, bu fırsatı elden kaçırmamak gerekti, murâdıma eremeyeydim başka bir silke girecektim, o küçük muvaffakiyyetlerden bıktımdı. 'Azmin pek kadîm, pek kat'î, olduğu için artık öyle ye's imiş fütûr imiş bilmiyordum.” (Ali Kemâl, 1913, s. 104,105)

Ali Kemâl, Sorel'in ilk dersi için son derece heyecanlı olduğunu ve bu ders için titiz bir şekilde hazırlandığını da aktarır. Yine Ali Kemâl'in aktardığı bilgilere göre Sorel birkaç derse girdikten sonra da Hippolyte Taine kendisine muallim yaradılışlı bir insan olduğunu söylemiştir. (Ali Kemâl, 1913, s. 106)

Ali Kemâl'e göre Albert Sorel hiçbir yabancı öğrenciye kırıcı bir davranışta bulunmamış, onları ayırt etmemiştir. Böylelikle farklı milletlerden öğrencilerin ondan istifade ettiklerini ifade etmiştir.

Ali Kemâl'in Albert Sorel'i tanıtmak istemesinde onu yakinen tanıması ve ondan ders almış olması şüphesiz etkindir. Ancak Ali Kemâl'in İkdâm'a bu yazı dizisini yazarken gözettiği yegâne şey, halkı aydınlatmak, insanlara örnek teşkil edecek tarihi kişileri tanıtmak olmuştur. Albert Sorel de onun feyz aldığı, ilmen, fikren, ahlaken ileri olduğunu düşündüğü bir tarihçi ve ilim insanıdır. Ona göre bir devlet, bir millet, Sorel gibi değerli kişilerden feyz almaz ise ilerleme göstermesi mümkün değildir. (Ali Kemâl, 1913, s. 108)

2.5.2. Türk Tarihinden Simalar

Ali Kemâl, Bir Safha-i Târîh adlı eserinde yalnızca yabancı tarihsel kişilere değinmemiştir. Eserinde, hayranlık duyduğu Fatih Sultan Mehmet ve Kavalalı Mehmet Ali Paşa gibi Türklerin hayatlarına, onların en önemli faaliyetleri kabul edilen İstanbul'un fethi ve Mısır İsyanı olayları üzerinden değinmiştir. Fatih Sultan Mehmet

hakkında daha detaylı fikirler sunduğunu gördüğümüz yazar, Kavalalı Mehmet Ali Paşa hakkında çok fazla bilgi vermemiş, onun karakteri ve hayatı hakkında ayrıntılı fikrî değerlendirmelerde bulunmamıştır. Bu nedenle çalışmamızın bu bölümünde Ali Kemâl'in yalnızca Fatih Sultan Mehmet hakkındaki düşüncelerini kapsayan bir alt başlık açmayı uygun gördük.

Bunların yanısıra eser boyunca Türk tarihi içinde anılan pek çok kişinin ismi fazla üzerinde durulmadan anılmıştır. Bunlar 1913 yılında gerçekleştirilen elçiler toplantısına Osmanlıyı temsilen katılan Hariciye Nazırı Saffet Paşa ve Ethem Paşa, Sultan Abdülaziz, Mithat Paşa, Plevne savunmasında başkomutan olan Çırpanlı Abdülkerim Paşa, yine Plevne'de görevli olan Mareşal Mehmet Ali Paşa, Berlin Kongresi'ne Osmanlı Devleti'ni temsilen katılan Karatodori Paşa, Sultan İkinci Mustafa ve onun döneminde Viyana ve Berlin'de görev yapmış Osmanlı elçisi Ahmet Resmî Efendi, Fatih devrinde 1453-1456 yılları arasında sadrazamlık yapmış olan Zaganos Mehmet Paşa, yine Fatih döneminde 1439-1453 yılları arasında sadrazamlık yapmış olan Çandarlı İkinci Halil Paşa, Sultan İkinci Mahmut döneminde 1829-1833 yılları arasında sadrazamlık yapmış olan Reşit Mehmet Paşa, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın oğlu Kavalalı İbrahim Paşa, Sultan İkinci Mahmut, Sultan Abdülmecid, onun döneminde 1839-1840 yılları arasında sadrazamlık yapmış olan Hüsrev Paşa, Selîm-i Evvel ünvanıyla Yavuz Sultan Selim, Osmanlı Devleti'nde 1503-1526 tarihleri arasında şeyhülislamlık yapmış olan Zenbilli Ali Efendi olarak sıralanabilir.

Şimdi de Ali Kemâl'in Bir Safha-i Târîh'te ayrı bir bölümle üzerinde durduğu Fatih Sultan Mehmet hakkındaki düşünceleri üzerinde durulacaktır.

2.5.2.1. Fatih Sultan Mehmet

II. Mehmet olarak da bilinen ve II. Murad'ın dördüncü oğlu olan Fatih Sultan Mehmet (30 Mart 1432, Edirne-3 Mayıs 1481, İstanbul) Konstantinopolis'i alarak Bizans İmparatorluğu'nu yıkmış, Anadolu ve Balkanlar'da Osmanlı Devleti'nin nüfuzunu ve gücünü arttırmıştır. (AB, 2004, s. 499)

Fatih, devlete düzenli ve sürekli bir yapı kazandırmak için pek çok düzenlemelerde bulunmuştur. Fatih Kanunnamesi'yle yönetim, maliye ve hukuk alanlarında sonraki dönemlerde de yürürlükte kalan kurallar koyarak devletin işleyişini düzenlemiştir. Emir ve kurallarına karşı gelenleri çok ağır şekillerde cezalandırmış olsa da, ileri görüşlü ve

uygar bir padişah olarak tanındı. (AB, 2004, s. 499) Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u fethiyle Orta Çağ'ı kapatıp Yeni Çağ'ı başlatan, hem dünya tarihi için, hem de Osmanlı tarihi için büyük önem arz eden bir hükümdar olmuştur.

Ali Kemâl, Fatih Sultan Mehmet'i Bir Safha-i Târîh'in "Hazret-i Fâtih" başlıklı bölümünde değerlendirir. Bu kısımdan Ali Kemâl'in, Fatih Sultan Mehmet'in devlet adamlığına, bilime verdiği öneme ve ileri görüşlülüğüne hayranlık duyduğu çıkarımı net olarak yapılabilir.

Ali Kemâl'in, İstanbul'un fethi gibi önem arz eden bir olay üzerinden Fatih Sultan Mehmet'in karakter özelliklerine değindiği sırada subjektif görüşlerini dile getirmiş olmasına karşın, tamamen hamasî bir yaklaşımda da bulunmamış olduğu görülür.

Ona göre Fatih'in yalnızca kahramalıklarını yüceltmek yanlıştır. Çünkü bu kahramanlıklar yüksek bir fikrî kabiliyetin, zekânın ve onun bilime verdiği önemin de sonucu olarak kabul edilmelidir. Fatih'in yaşadığı asırda onun bilim konusunda o kadar ileri gitmiş bir padişah yoktur. (Ali Kemâl, 1913, s. 109)

Ali Kemâl, Fatih'in düşünce özgürlüğüne çok önem veren bir padişah olduğunu ifade eder. Ona göre kentlerin kültürel dokusuna önem veren bir karakteri vardır. Fethettiği bölgeler için "ganimetleri sizin, yapıları benim olsun" (Ali Kemâl, 1913, s. 110) diyerek medeniyetlerin kültürel mirasını ne kadar önemseydiğini göstermiştir. Bunların yanında Ali Kemâl'e göre onun ressam Bellini'ye meşhur portresini yaptırması da onun hür fikirli bir hükümdar olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilmelidir. Atina'daki Parthenon Tapınağı'nı gördüğünde de büyük bir hayranlık duymuştur. (Ali Kemâl, 1913, s. 110) Ali Kemâl, tüm bunların onun bilimde, sanatta ne kadar ileri görüşlü olduğunun göstergeleri olduğunu düşünür. Bu açıdan onu diğer İslam hükümdarlarından farklı olduğunu ifade eder. Ancak kardeş katli konusunu da hatırlatarak onun yine de tam anlamıyla yenileşememiş olduğunu da ekler. (Ali Kemâl, 1913, s. 110)

Ali Kemâl, Fatih Sultan Mehmet hakkında tarih boyunca çok fazla şey yazılıp çizildiğini söyler. Ona göre bunlardan bir kısmı doğru olmakla beraber bir kısmı da "kuru iftiradan" ibarettir. Ancak bununla birlikte insafli tarihçiler okunduğunda onun gurur duyulacak bir hükümdar olduğunu görmek mümkündür. Ona göre Fatih'le ilgili gerçekleri de Türklerden daha çok yabancı tarihçiler dile getirmiştir. Ali Kemâl bu durumu da garip bulduğunu ifade eder. (Ali Kemâl, 1913, s. 111)

Yazar, "gerçek bir mütefennin" olarak tanımladığı Fatih'in bilime verdiği önemi ve bunun sonuçlarını vurgulamak için onun İstanbul'u fethetme planları sırasında döktürdüğü dev toplara da değinmiştir. Önceleri Rum imparatoru Konstantin için çalışan Urbain adındaki mühendisten yüksek bir maaş karşılığında hiç görülmemiş büyüklükte toplar imal etmesini istemesi Ali Kemâl tarafından ilgi çekici bulunmuştur. Ona göre bu toplar ilerleyen bilimin harika bir örneğidir ve Fatih'inki gibi keskin bir zekâ ile anlam bulmuştur. (Ali Kemâl, 1913, s. 111)

Ancak Ali Kemâl'e göre, İstanbul'un fethi gibi yeni bir devri başlatacak kadar mühim bir hadise sadece bilimle ya da sadece zekâyla başarılabilecek bir olay da değildir. Bu noktada çalışmanın önemine, oradan da Fatih Sultan Mehmet'in zekâsını ve ilmini çalışmalarını birleştirerek başarılar kazandığını ifade eder. (Ali Kemâl, 1913, s. 112)

Ali Kemâl'e göre tarihteki bazı dehaler olayların gidişatını bozma yeteneğine sahiptirler. (Ali Kemâl, 1913, s. 114) Fatih de bu dehalardan biridir. Ancak Ali Kemâl, bunun yanında o dönemde Avupa'daki iç karışıklıkların ve Osmanlı Devleti'nin dünyanın en iyi askerlerine sahip olmasının da bu fetihle payı olduğunu ekler. (Ali Kemâl, 1913, s. 113,114)

2.5.3. Türk Edebiyatından Simalar

2.5.3.1. Ahmet Mithat Efendi

Ali Kemâl'in, "safha-i tarihler"inden ikincisinde Ahmet Mithat Efendi'yi kimi yönlerden eleştirmiş, kimi yönlerden de takdir etmiş, onun Türk eğitim ve kültür hayatına kazandırdıkları için ona müteşekkir olduğu görülmüştür. Ona göre Ahmet Mithat Efendi, Osmanlı tarihinin bir safhasını tek başına temsil edebilecek derecede önemli bir kişidir. (Ali Kemâl, 1913, s. 19)

Ali Kemâl, çocukluk ve gençlik yıllarında Hasan Mellah'ı, "bir menba-ı füyûz" olarak tanımladığı (Ali Kemâl, 1913, s. 20) Tercüman-ı Hakikat'i, Cellad'ı okuyarak yazı yazmayı öğrendiğini, bu eserlerden, Ahmet Mithat Efendi'den büyük yararlar sağladığını ifade eder. Bu dönemde okuduğu bu eserlerin heyecanı, Ahmet Mithat Efendi'yi bir bilgi deryası olarak gördüklerinden bahseder. Ahmet Mithat Efendi bir halkın ıslahı için ömrü boyunca çabalamıştır. Ona göre sadece bu açıdan bakıldığında bile Ahmet Mithat Efendi son derece kıymetlidir. (Ali Kemâl, 1913, s. 20)

Ali Kemâl, Ahmet Mithat Efendi'nin pek çok eserini çok kıymetli edebi ve ilmi bilgiler içeren, emsalsiz kaynaklar olarak görür. Fakat bu özellikleri de kendi içinde oranladığı zaman Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerini üslupça değil, derinlemesine olmasa da her konuda bilgiler veren zengin kaynaklar olarak görmüş, onun eserlerinin bu açıdan çok büyük değer taşıdığını ifade etmiştir. Her ne kadar Namık Kemâl gibi, Sait Bey gibi isimler onu zaman zaman şarlatanlıkla, "bed-zebanlık"la suçlamışlarsa da bu onun yaptığı hizmetler düşünülmüş ve bu eleştiriler hep sözde kalmıştır. (Ali Kemâl, 1913, s. 23)

Ali Kemâl, Ahmet Mithat Efendi hakkındaki olumlu düşüncelerini aktarırken, onun eksik gördüğü yanlarını belirtmekten çekinmez ve eleştirdiği yönlere de vurgu yapar. Bunu yaparken kimi karşılaştırmalar yaparak örneklerle somutlaştırmaya gittiği görülür. Örneğin ona göre, Şemsettin Sami Ahmet Mithat Efendi'ye göre daha güçlü, daha düzenli, yazın konusunda daha yetenekli ve daha bilgilidir. Ayrıca o, Ahmet Mithat Efendi gibi edebiyat dünyasında yüzeysel bir karışıklık yaratmamıştır. (Ali Kemâl, 1913, s. 19)

Ali Kemâl'e göre Ahmet Mithat Efendi, Muallim Nâcî'yi ve onun yandaşlarını Tercüman-ı Hakikat gazetesinden ses getiren bir şekilde kovduktan sonra (Ali Kemâl, 1913, s. 24) eskisi gibi yazamaz olmuştur. Gitgide düşüşe uğramış, mevcut yazıklarını da okutamaz olmuştur. Ali Kemâl bu durumu artık zamanın değişmesiyle ve Ahmet Mithat Efendi'ni ilmen, siyaseten, fikren, mevcut bilgisinin, dünya görüşünün artık bu yeni devir için yetersiz, dar kalmasıyla açıklar. (Ali Kemâl, 1913, s. 25)

Ali Kemâl, Ahmet Mithat Efendi'yi batıyı iyi tanıyamamış olmakla eleştirir. Ona göre Ahmet Mithat Efendi batılı eserlerden her ne kadar yararlanmışsa da, bu çok yetersiz ve yüzeysel kalmıştır. Hikâye yazıp, batılı yazarlardan kitap çevirileri yaptığı halde bu kültürlerin en dikkate değer yazarlarını tanımamış, eserleri ve fikirleri üzerinde düşünmemiştir. Bir şekilde okuduğu yazarları ise hakkını vererek öğrenememiştir. Tarih bilgisi pek çok önemli Alman, Fransız, İngiliz tarihçinin yazdıklarından habersiz şekilde edinilmiştir. Böyle olduğu halde donanımını aşan tarih çalışmalarına girişmiştir. (Ali Kemâl, 1913, s. 26)

Buna karşın Ali Kemâl, sadece Ahmet Mithat Efendi'de değil, o dönem aydınlarının hepsinde bundan daha büyük eksiklikler olduğunu da kabul eder. Devlet adamlarının

isimlerini dahi karıştıran tarihçilerin varlığına değinir ve Ahmet Mithat Efendi'nin o derece yetersiz olmadığını söyleyerek ona hakkını teslim etmiştir denebilir.

Ancak eleştiriler sadece bu konuda kalmamıştır. Ali Kemâl'e göre Ahmet Mithat Efendi yazılarında gramer açısından pek çok hatalar yapmış, gitgide yazılarını okunamayacak hale getirmiştir. (Ali Kemâl, 1913, s. 28)

Ali Kemâl Ahmet Mithat Efendi siyaset bilgisi açısından da eleştirir. Ona göre Ahmet Mithat Efendi siyaseten bir hiçtir ve "her devrin adamı"dır. (Ali Kemâl, 1913, s. 29) Siyaset bilgisi olmadığı gibi, bu konuda herhangi bir planı, endişesi de olmamıştır.

Pek çok konuda eleştirmesine rağmen, Bir Safha-i Târîh adlı kitabında Ahmet Mithat Efendi'yi onu sadece çocukluk ve gençlik dönemlerinde okuyanların ettikleri kazanımlar için dahi saygıya layık bulmuş ve yüceltmıştır olan Ali Kemâl, onu bütün düşüncelerine rağmen saygı ve hürmetle anmıştır.

2.5.3.2. Muallim Nâcî

Muallim Nâcî (1849-1893), Tanzimat'tan sonraki Türk Edebiyatı'nda etkin olmuş, hakkında büyük tartışmalar yapılmış, şiir, tenkit, lugat ve edebiyat tarihi çalışmalarıyla tanınan müelliftir. (Uçman, 2005, s. 315) Batılı şiir anlayışına sahip olan Abdülhak Hâmit ve Recaizade Mahmut Ekrem'e karşı düşünceler savunduğu için eski edebiyat yanlısı olarak tanınmıştır. Böyle bilinmesine karşın, yeni tarzda da başarılı manzume örnekleri vermiştir. (Uçman, 2005, s. 315) Muallim Nâcî, edebiyatta yenileşme karşı değildir. O, yeni şiire değil, taklitçiliğe karşı çıkmıştır. Ona göre eski edebî zevkin tamamen ortadan kaldırılması yerine, edebiyat değişen zaman ve ihtiyaçlarla beraber döneme ayak uyduran bir hale getirilmelidir. Hece vezninden ziyade aruz kullandığı bilinen Muallim Nâcî, vezin ve kafiyei önemsemiş, kafiyenin göz için olduğunu savunmuştur. İsmail Safa, Cenab Şahabeddin, Mehmed Âkif, Yahya Kemâl ve Ahmed Hâşim gibi şairlerin ilk şiir denemelerinde de etkili olduğu görülmüştür. (Uçman, 2005, s. 316)

Ali Kemâl'e göre Ahmet Mithat Efendi'nin en önemli başarılarından biri Muallim Nâcî'yi fark etmiş ve yetiştirmiş olmasıdır. (Ali Kemâl, 1913, s. 21) Buradan onun için Muallim Nâcî'nin de oldukça kıymetli olduğunu düşündüğümüz Ali Kemâl, onu da çeşitli açılardan eleştirmekten çekinmemiştir. Ona göre Nâcî, batının ilmini ve fennini

iyice kavrayamamıştır. Ancak "lisan-ı Osmanî"yi çok iyi konuşur ve o kadar da iyi şiirler yazar. (Ali Kemâl, 1913, s. 21) Yazara göre Muallim Nâcî'den sonra okur, lisanın inceliklerini öğrenmiştir. Muallim Nâcî, güzel üslubu ve fesahati kavratmış, böylelikle Türkçeye büyük hizmetler etmiştir.

Ali Kemâl, bu noktada onu Ziya Paşa, Namık Kemâl, Şinasi gibi isimlerle karşılaştırmış, Türkçeyi doğru ve güzel kullanma açısından kimsenin onun kadar başarılı olamadığına değinmiştir. Ona göre en donanımlı yazarlarda dahi pek çok dil hatalarıyla karşılaşılırken, bu gibi noksanlıklar Muallim Nâcî'de görülmez.

Ali Kemâl, eski ve yeni şiir tartışmalarına fiilen şahit olmuştur. Hem Muallim Nâcî'de hem de Recaizade Mahmut Ekrem'de takdir ettiği, benimsediği özellikler olduğuna "Ali Kemâl'in Şiire Bakışı ve Şairliği" bölümünde değinilmiştir. Ali Kemâl, temelinde yine bir eski-yeni tartışması hadisesi olan Muallim Nâcî'nin Ahmet Mithat Efendi tarafından Tercüman-ı Hakikat gazetesinden kovuluşunu şu sözlerle anlatır:

"Bu mübâheseleri uzaktan uzağa tâkip eden üstâd Ekrem'le münâsebât-ı edebiyesini her hâle rağmen yine muhâfaza eyleyen Ahmet Mithat Efendi bir gün tercümândan Nâci'yi de Nâci taraftârlarını da âlâ âlâ heyllele kovdu; o şi'r'in o şâ'irliğin sefâhatten, mey-perestîden 'ibâret olduğunu 'an'ane ile yazdı, o devr-i edebe de hâtîme çekti." (Ali Kemâl, 1913, s. 24)

Bu hadise, eski-yeni tartışmalarının ne denli hararetli bir şekilde yaşandığının bir göstergesi olarak kabul edilmelidir. Ayrıca Ahmet Mithat Efendi'nin, bir eski şiir taraftarı olan Muallim Nâcî'yi dolaylı yoldan sefahate düşmekle, mey-perestî olmakla suçladığı görülür.

2.6. Kitabın Önemi ve Değeri

Politik buhranlar sebebiyle başlarda bir anarşi manzarası çizen İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde yaşanan basın özgürlüğü uzun süren kısıtlamaların ardından pek çok düşüncenin bir anda yayılmasına fırsat vermiştir. (Ülken, 2011, s. 139) Bunların çoğunun güdümlü eserler yardımıyla ya da süreli yayınlarda basılan köşe yazıları ve denemeler vasıtasıyla halkla buluşturulmuştur.

Bunlardan birisi olan Bir Safha-i Târîh de yazıldığı dönem içinde bir gazeteci ve edebiyatçının halkın ihtiyacına göre seçtiği konular ve bu konuları işleyiş şekli

bakımından dikkate değerdir. Gazete yazılarından oluşan kitap hem dönemin basın dili hakkında ipuçları içermektedir hem de güncel olayların bir gazeteci üzerinde bıraktığı etkiler ve bu olayların geçmişteki olaylarla kurulan bağlarla verilmesiyle hadiselerin o günkü etkisini idrak açısından önem arz eder.

Safiye Kıranlar, Ali Kemâl'in 1908-1909 yıllarında yazdığı yazılar üzerine yaptığı kapsamlı çalışmasında⁵ Ali Kemâl'in oldukça üretken bir yazar olduğunu, bu durumun ara sıra onun kendisini tekrara düşürdüğünü, buna rağmen bu yazılarda incelediği konular hakkında derinlemesine incelemeler yapmış olduğunun da görülmekte olduğunu ifade eder. (Kıranlar, 2010, s. 21) Aynı durum Bir Safha-i Târîh'e alınan yazılar için de geçerlidir. Ali Kemâl'in konulara hâkimiyetinden incelemelerinde titiz araştırmalar yaptığı anlaşılmaktadır. Bu açıdan kitap yazarın, yazar ve araştırmacı kimliği hakkında bilgilendiricidir.

Ayrıca, Ali Kemâl, bu kitabı hazırlarken, tarih ve diplomatik ilişkiler bağlantısının önemini ortaya çıkarmayı, doğru yazılan tarih metinlerinin özelliklerini belirlemeyi ve büyük ölçüde bunlara uyarak tanımladığı gibi bir emsal ortaya koymayı, doğru yazılan bir tarihin toplumlara siyasi anlamda ne gibi faydalar sağlayacağını altını çizmeyi amaçlamıştır.

Politik ve kültürel konularda duyulan aydınlanma ihtiyacının tezahürlerinden biri olarak algılanması gereken kitap Ali Kemâl'in bireysel tarihi için de önem taşımaktadır. Kitap, hayatı boyunca politika, tarih, edebiyat, felsefe, dil gibi konulara kafa yormuş, tecessüs sahibi bir fikir adamı olan Ali Kemâl'in düşünce dünyasını aydınlatma konusunda başvurulacak önemli kaynaklardan biri olarak kabul edilmelidir.

Cemil Meriç'in "Çağdaşlarına tarih şuuru aşılacak isteyen çılgın zeka" (Meriç, 2005, s. 166) olarak tanımladığı Ali Kemâl'in bu niteliğini en net şekilde ortaya koyan eserlerinden biri Bir Safha-i Târîh'tir denirse yanlış olmaz.

⁵ Safiye Kıranlar, *Ali Kemal Toplu Yazıları 1908-1909 I-II*, İsis Yayınları, İstanbul, 2010.

BÖLÜM 3: SAFHA-İ TÂRÎH KİTABININ ÇEVİRİ YAZIMI

Ali Kemâl

Bir Safha-ı Târîh

Mukaddime – Başka Bir İctima‘ -ı Süfera – Ahmet Mithat Efendi

Plevne – Berlin Mü‘temer-i Kebîrine Dâ‘ir – Romanoflar

1813 – Klemanso[Clemenceau] – Bir Vahdet-i Mu‘azzama

Büyük Bir Müverrih – Hazret-i Fâtih - Mehmet Ali

Yine Mehmet Ali

Hâtîme

Matba‘ a-yı İkdâm

1329

Mukaddime

Bu târîh safhaları ve vakâyi^ç-i rûz-merrenin ilhâmıyla peyderpey yazıldı, yazıldıkça (*İkdâm*)da neşr olundu, meselâ dört ay evvel (Londra)da toplanan encümen-i süferâ bana «bir başka ictimâ^ç -i süferâ» safhasını yazdırdı, (Plevne)yi ise (Edirne) hatırlattı.

Bu yazılardan maksûd, bir parça müdde^ç iyâne ise de söyleyebiliriz, halkımızın terbiye-i siyâsiyesine ^çâcizâne bir hizmettir. Hâdisât-ı âhîre gösterdi ki biz cidden intibâh-ı siyâsiyeye muhtâç bir kavimiz... Bu intibâhı ise en ziyâde tetebbu^çât-ı târîhiyeden alabiliriz.

Târîhin, hele târîhimizin o büyük hatları meşy-i ezelîlerini ta^ç kîp ediyor, gidiyorlar... Dikkat buyurulsun: Bizimle temâsa, tesâdüme başlayalıdan beri Avrupa yine o Avrupa, devletler yine o devletlerdir, fakat biz de yine o biziz. Bütün mu^çâhedelerimizde her iki tarafın esâsen maksûdları birdir, değişen ancak teferru^ç âttır.

Vaktâ ki devr-i istilâmız hitâma erdi, artık cihân-ı

4

garba doğru ilerleyemez olduk, fütuhâtımız durdu, çok geçmeden devr-i vukûfumuz inhitâta yüz tuttu, (Karlofça), (Pasarofça) mu^çâhedeleriyle ilk darbeleri Avusturya'dan yedik, ric^ç ate başladık.

Henüz felâket o derece büyük değildi, çünkü yine zîr-i tasarrufumuzda cihânlar değer iklimler vardı, fakat musîbet o ki o târîhten itibaren bir refik-i muhteremin pek mudakkıkâne tasvîr eylediği lâle devrine girdik.

Biz o devir içinde ^çâlemden bîhaber yuvarlanır, yaşarken şarkımızdan, şimâlimizden Rusya gibi bir belâ birden bire yükseliyordu. Büyük (Petro) [Petro] nispeten az bir zaman içinde yalnız kılıcıyla ordusuyla değil fakat fikriyle ihâtâsıyla küçüçük bir Moskova Çarlığı koskoca bir devlet mertebesine ref^ç eylemiştir.

Artık iki ‘ asır mütemâdiyen bu heyûlâ başımıza musallat oldu, (Prut) mu‘ âhededini kâle almazsak, (Paris) mu‘ âhededini de bertaraf edersek, (Berlin) mu‘ âhedesine gelinceye kadar hemen her müsâdeme her mu‘ âhede ile kolumuzu kanadımızı kırdı. (Belgrad 1739) mu‘ âhedesinde Fransa imdâdımıza yetişti. Ondan da Avusturya’dan da bizi bir dereceye kadar kurtadı lâkin (Küçük Kaynarca 1774) mu‘ âhediyle Moskoflar bizi siyâseten de satveten de mevki‘-i bülendimizden düşürdüler. İstiklâlimizi, istikbâlimizi hep rahnelediler.

Artık (Petersburg) hükümetiyle bütün mu‘ âhedelerimiz musâlahalarımız (Ziştovi 1791), (Yaş 1792), (Bükreş 1812), (Akkerman 1826), (Edirne 1829), (Hünkâr İskelesi 1833) birer izmihlâl, ekseriyetle her nokta-i nazardan, bazen ise Hünkâr İskelesi’nde olduğu gibi siyâseten birer izmihlâl eseridir.

(Kırım) muhârebesinden sonra (Pâris) mu‘ âhedesinden sonra bir parça başımızı kaldırır gibi olduk. Lâkin (Ayastefanos)u ta‘ dîl eden (Berlin) mu‘ âhediyle artık Balkanlardan çekildikçe çekildik, nihâyet o cihetçe Rusya’dan uzaklaştık, ayrıldık, fakat bu sefer de Rusya’nın meydana çıkardıkları, ‘aleyhimizde büyüttükleri, sahâbet ettikleri Balkan hükümetlerinin hars istilâlarına ma‘ rûz kaldık, nihâyet giriftâr olduk, işte Rumeli’nden büsbütün çıktık. ‘acabâ o âfetten, o tehlikeden kurtulduk mu? Zannetmeyiz...

* *

*

Moskof ile çarpışmak Osmanlılar için târfihî,

6

ırsî bir ülfettir. İnsan her iki devleti de mütekâbilen ilmî ve amelî bir surette her nokta-i nazardan tetkîk edince bu muhârebeleri iptidâları ne ise, fakat sonraları ‘âdetâ bir cennet, Türklerin bir cenneti ‘add eyler. Çünkü devlet-i Osmanîye’nin o mühlik hasmına galebe çalmasını ‘akla değil, hayâle bile sığdıramaz.

Hakîkât böyle iken meselâ ilk (Safha-i Târîh)te görüldüğü üzere geçen Rus muhârebesine ne hâhişle, ne hırs ile tâlip olmuşuz, göre göre ateşe atılmışız! O zaman öyleydi, bu devirde yine böyle olmadı mı?

Hep birden Balkan hükümetleriyle uruşmak esâsen bir Rusya muhârebesine mu'âdil idi. Hatta öyle bir muhârebe demekti çünkü o küçük devletleri mâlup etmeye başlayaydık, arkadan bir vesîle ile Rusya derhal çıkacaktı. Fakat biz bu harbe de şevk ile girişmedik mi?

'Acabâ yarın böyle olmayacak mı? 'An'anâtımız, târîhimiz, te'sîrât-ı ırsiyyemiz, her hâlümüz bizi bu mücâdelelere sevk eyler. (Golç) Paşa [Baron Von der Goltz] ki fûnûn-ı 'askeriyede bir lüccedir. Öyle iken o bile aramızda uzun müddet yaşadığından mıdır nedir? Dâ'ima Kafkasya hudûdunu tahkîm etmeliğimizi tavsiye ederken Rusya ile bir muhârebeye ümit-i zaferle tutuşabileceğimize

7

kânidir. Biz ne mâzide ne hâlde bu kanâ'ati musîb görmedik ve göremiyoruz.

Moskoflardan bizi kuvvetimiz değil, siyâsetimiz siyânet eder. O tehlikeye karşı düvel-i mu'azzamayı ekseriyetle olamazsa kısmen mu'ayyen edinebilirsek (Kırım) muhârebesinde yaptığımızı yapabilirsek bu devletin bekâsına daha 'âkilâne çalışmış oluruz.

Bu 'itikâdı halkımıza ilkâ etmek öyle kuru sözlerle, hatta uzun uzadıya nasîhatlerle bile olmaz. Olsa olsa neşriyât-ı 'ilmiye ile olur. 'İlmin te'sîri büyüktür. Hepimiz hiç değilse târîhimizi Avrupa'ya temâs eden noktalarıyla, nükteleriyle, hâsılı siyâsiyâtıyla tetebbu'a alırsak bu kusurlarımızı görür ve ıslâh ederiz.

Bu sermâye olmadıkça galat-ı rü'yet içinde bunalır, şimdiye kadar yadıklarımızı muttasıl yaparız. (Bir Safha-i Târîh)ler ba'zı rüfekâ-yı tahrîrimizin bu tarzda te'lîfâtı gibi 'âmme-i Osmanîye'de tetkîkât-ı târîhiye hevesini bir derece daha uyandırmaya hizmet ederse bu mesâ'îmizden umduğumuzu buluruz.

* *

*

Bu eserde ber-mu' tād bütün târîh-i mîlâdî kullandık. Çünkü me'hazlarımız ekseriyetle Avrupa mü'ellifâtı idi.

8

Avrupalılar ise yalnız bir târîh bilirler o da târîh-i mîlâddır. Tedkîkât ve tetebu'ât-ı târîhiye ile meşgûl olanlarımız teslim ederler ki bu nev' eserlerde de târîh-i hicrete ittîbâ' eylemek yalnız büyük külfeti değil, birçok da hataları bi'z-zarûre irtikâb etmektir. Bütün o hesapların altından kalkabilmek işte o derece müşküldür.

Zaten biz böyle en ziyâde muhtâç, müştâk olduğumuz vâdî-yi 'irfânda cihân-ı temeddünden uzaklaşmak değil, o cihâna mümkün mertebe girmek taraftârıyız. Bu târîh fırkaları ise bu endişemize asla tevâfuk etmez. Bu sebeplere mebnî târîh-i efrenci zarûri târîhimize tercih eyledik, fakat ma' zur değil miyiz?

Bu makaleleri böyle kitap şeklinde toplamaya kar'ilerimizden birçoğunun teşvîkleriyle cesâret eyledik, yoksa eserin az zaman içinde bir iki kere tab' eylemek gibi bir kıymeti hâiz olmadığını teslim ederiz. O teşvîkâtın fi'ilen de te'sîrini görürsek yine o ârzûlara imtisâlen diğer müteferrik bendelerimizi de peyderpey 'aynı tarzda cem' ile neşr eyleriz.

Mayıs 1329 Büyük Ada Ali Kemâl

9

Başka Bir İctimâ'-i Süferâ

Bu târîhten otuzaltı sene evveli idi, yine İngiltere devleti yine şark işleri için, fakat bu sefer İstanbul'da düvel-i mu'azamma süferâsını bir ictimâ'a dâvet eylemişti. Bütün devletler bu dâvete icâbet eylediler, çünkü o zaman da büyük bir muhârebeden, ahvâl-i şarkieyce bir herc [ü] mercten korkuyorlardı

Bir seneden beri devlet-i Osmanîye ciddi gâileler içinde idi, Paris mu‘ahedesinin te’min eylediği devr-i sükûnet çoktan hitâma erişmişti. Mülk-i Osmanî yine gûna-gûn igtîşaşlara muzdar çünkü birçok fesatlara hedef olmuştu. Bosna ve Hersek kıyılımını Bulgarların ‘isyânı ta‘kîp eyliyordu. Rusya’nın tahrîkatı ile Balkanlarda İslavlık teheyüce gelmişti. Sırbistan ve Karadağ bize ‘ilân-ı harb ettilerdi, fakat eziliyorlardı. Tabî‘î (Petersburg) hükûmeti bu hâle tahammül eyleyemezdi. Bu işlere bir an evvel müdâhale, hatta silahla müdâhale etmek için can atıyordu.

10

O zaman Rusların der-sa‘âdette gâyet kurnaz bir sefirleri meşhûr (İgnatıyef)leri [Nikolay İgnatıyef] vardı ki hâricen ve dâhilen gâh dost, gâh düşman sıfatıyla Türkler için bir netîce-i felâket hâzırlıyordu.

Devletler Rusya’nın bu fikr-i muzmerine vâkıf idiler, (Berlin) muhtırasıyla, (Andraşi) [Gyula Andrassy] takrîriyle, o vesâit-i muslihâne ile bizi o eyâletlerimizde, vilâyetlerimizde icrâ-yı ıslâhâta dâvet eyliyorlar, fakat maksûda eremiyorlardı, zaten müttefiken hareket edemiyorlardı, tıpkı ahîren (Berhtold)un [Joseph Berchtold] teklîf-i ma‘rûfunda olduğu gibi...

İş böyle sürüncemede, Rusya ise bu vesîle ile dalımıza binmek üzere iken (Londra) hükûmeti o ictimâ‘-ı süferâyı teklîf eylemiş, ‘arz ettiğimiz gibi hatta Rusya bile dâhil olduğu halde, bütün düvel-i mu‘azzamaya kabûl ettirmişti.

Bu ictimâ‘ sırf süferâdan müteşekkil olmadı, İngiltere Fransa gibi ba‘zı devletler sefirlerinin yanına birer de murahhas-ı fevka’l-‘âde ilhâk eylediler. İngilizler Lord (Solsbörü)yi [Salisbury] gönderdiler. Bu zât daha o zamanda büyük bir ehemmiyeti hâ’iz idi, müstemlekât nâzırı,

11

fakat Lord (Bekinsfield)in de [Benjamin Disraeli Beaconsfield] müşâvir-i hâsı idi, sonraları halefi oldu. Murahhaslarımız ise hâriciye nâzırı Saffet Paşa ile Ethem Paşa idiler.

Esâsen biz bu ictimâ' dan hoşnut değildik çünkü devletlerin ekseriyetle hakkımızda pek hüsn-i niyetlerine kâni' olmuyorduk. Evveleminde ordularımız muzafferâne Belgrad'a doğru yürürken Rusya devleti işe karışmış, bizi Sırbistan ile 'akd-i mütârekeye mecbur etmişti. Bu mu'âmele 'izzet-i nefsimize son derece girân geldi, o sâ'ika ile her çi bād-a-bād ba' demâ istiklâl hareketlerimizi muhâfaza eylemek istedik.

İkinci derecede ise düvel-i mu'azzamanın murahhasları evvelce murahhaslarımızdan ayrı olarak toplandılar, bize ne türlü ıslahat teklif edeceklerine da'ir istişârede bulundular, bu mu'amele de bizi hayli dil-gîr eyledi.

Doğruyu söylemek lâzım ise deriz ki her zaman olduğu gibi biz o vakitte Avrupa'ya o kadar ehemmiyet vermiyor, sırf âmâlimize, efkârımıza istinâden hareket ediyorduk... Sultan 'Abdülazîz Hân'ın hal'inden, Murâd-ı hâmisinin inhilâ'ından sonra Bâb-ı 'Âlî'de

12

Mithat Paşa hükmünü sürüyordu, Mithat Paşa ki Kânûn-ı Esâsî'nin i'lânına hazırlanıyordu, o sâyede her taraftan igtîşâş dâhilinin mümkün mertebe önünü alacağını, düvel-i mu'azzamayı, iskât, hatta ekseriyetle hoşnut etmek bile o zaman müyesser olacağını ümît eyliyordu, fakat hakâ'yık-ı ahvâle göre aldaniyordu. O devânın öyle büyük bir dert için kâfi olmadığına bütün devletler kâni' idiler. Rusya ise başka emelde, başka havada idi. O târîhten yirmi sene evvel olduğu gibi düvel-i garbiyenin bizi Moskof tasallutundan kurtarmaya o derece hâlîde, niyeti de yoktu, fakat mülkümüzün ba'zı aksâmını elimizden almak için sâde Rusya değil, Avusturya, Almanya hatta İngiltere bile alttan alta müzâkerede idiler.

* *

*

23 Kanûn-ı Evvel (1876) da bu murahhasalar, sefirler, bahriye nezâretinde tersânede bahriye nezâretinde ilk ictimâ'-ı umûmîlerini 'akd eylediler. Hava pek magmûm idi, şiddetle rüzgâr esiyordu, yağmur yağıyordu. Hâriciye Nâzırı Saffet Paşa usûle itbâ'en re'is intihâb olundu, bu münasebetle bir nutuk okudu, Bâb-ı 'Âlîyenin hatt-ı hareketini sitâyîş-kârâne müdâfa'a eyledi.

13

Fransa murahhası Bosna ve Hersek'in, Bulgaristan'ın ıslah ve tanzîmi için ictimâ'-ât-ı ibtidâ'iyede hazırlanan muhtelif muhtıraları Saffet Paşa'ya tevdi' eylemişti, müzâkerâta başlanmak üzere idi. O esnâda bâb-ı ser-' askerîden doğru top sedâları işitildi. O zaman Re'is Paşa ayağa kalkarak bir tavr-ı mutantan ile:

“Bu sedâlar pâdişâhın millete bahş eylediği Kanun-ı Esâsî'nin i'ânını tebşîr ediyor. İşte altı yüz seneden beri devâm eden bir şekl-i hükümet değışti. Osmanlılar için yeni bir devr-i ikbâl açıldı.”

dedi. Bu sözleri müte'âkip murahhasları birkaç lahze derîn bir sükûttur istîlâ eyledi. Bâb-ı 'Âlî'nin bu hareketi o meclisce devletlerin metâlibini kabûl etmemek için bir vesîle gibi telakki olundu, sû'-i te'sîre bâdi oldu. Bu sebebe mebnî murahhaslarımızı hiç tebrik eden bile olmadı. Gûyâ aslâ o hâdisе vukû'a gelmemiş gibi müzâkere başladı, ictimâ'ın maksad-ı esâsîsini teşkîl eden muhâfaza-i sulha dâ'ir bir nebze te'âtî-i efkâr eyledikten sonra hâzırın dağıldılar.

Hâriçte halk nümâyişlerde bulunuyor, meşrûtiyet için î'ân-ı şâdmanî eyliyorlardı. 'Aynı zamanda,

14

“Yaşasın harp!” diye bağıyorlardı. O devirde Avrupalılar Osmanlıların meşrûtiyet-perverliğine ne kâni' ne de öyle bir teceddüde pek taraftâr idiler, çünkü ya kâbiliyet-i

ahrârânemize inanmıyorlardı, yâhud Rusya gibi o yüzden bir feyze şöyle böyle mazhariyetimizden endîşe-nâk idiler. Hatta sefirlerin bir kısmı çok geçmeden bir sarsar-ı istibdâd ile Mithat Paşa'nın da Kânûn-i Esâsî'nin de süpürüleceğine mu' takid idiler. Çünkü hâkân-ı cedîdî yakından gördüler, anladılar, , nüfûz-ı hilâfet ve saltanatın da ehemmiyetini takdîr ediyorlardı.

Celseler temâdî eyledi. Lâkin bu içtimâ'-ı süferâ bir hüsn-i netîce vermiyordu. Devletlerin istediklerini Bâb-ı 'Âlî muttasıl redd ediyordu. Murahhaslar matlûblarını küllî indirdiler, lâkin murahhaslarımızdan yine cevab-ı muvâfakat alamadılar.

Nihâyet birçok müzâkerâttan sonra meclis karâr-ı âtiyi verdi.

“Devlet-i Osmanîye Sırbistan ve Karadağ ile hâl-i kadîmi muhâfaza ederekten 'akd-i sulh eyleyecektir. Bir yandan Bosna ve Hersek, bir yandan Bulgaristan devletlerin taht-ı teftîşinde mazhâr-ı ıslâhât olacaklardır: Bu iki vilâyetin ve vâlîlerinin düvel-i mu' azzamanın re'iyile lâ-akal beş sene için pâdişâh ta' yîn edecektir. Böylece

15

vilâyât-ı mümtâzeye tahavvül eden Bosna'da ve Bulgaristan'da teftîş encümenleri içtimâ' ederek ıslâhâtın tatbîkine nezâret kılacaklardır.”

Bâb-ı 'Âlî bu teklîfi kabûl edince Rusya'nın bize hiçbir ta' aruzu vukû' a gelemeyecekti. (İgnatıyef) [Nikolay İgnatıyef] tabi'î bu karardan hoşnut değildi, çünkü 'aleyhimizde daha mühlik emeller besliyordu, lâkin hâlet-i ruhiyemize mebnî o teklifâtı bile kabûl edemeyeceğimizi kaviyyen bildiği için o kadarla iktifâ eder gibi görünüyordu.

Lord (Solsböri) [Salisbury] diğer murahhaslar nâmına o teklîfi bize teblîğ eyledi, kat' î, müsta' cel bir cevâbımızı da istedi. Bâb-ı 'Âlî derhal Müslüman, Hıristiyan, mülkiyeden, 'ilmiyeden a' yân-ı devleti, ekâbir-i me'mûrîni topladı, büyük bir meclis teşkîl eyledi. İçtimâ'-ı süferânın mukarrerâtını mevki'-i münâkaşaya koydu. Hatta birçok âteşîn mübâheselerden sonra bu meclis o kararları menfa' at ve haysiyet-i devlete

menâfi buldu, ittifâk-ı ârâ ile redd eyledi. Mecma^ç-ı süferâda bir aralık ecnebi murahhasları her teklîfe karşı redd-i mütemâdîlerinden bîzâr olarak murahhaslarımıza:

- Öyleyse devletlere ne yolda te'mînât gösteriyorsunuz? dediler. Onlar da bu su'âle Kemâl-i vakâr ve salâbetle:

-Te'mînât-ı ma'neviye: zaman ve kavânîn...

cevâbını verdiler.

16

Nihâyet kânun-i sâninin ondördüncü günü Lord (Solsböri) [Salisbury] sa'atini çıkardı. Şâyet son iki nokta-i münâzi^çun fihâyı, ya'ni vâlîlerin ta'yîni ile encümen-i teftîş bahsini Bâb-ı 'Âlî kabûl etmezse ictimâ'a derhal hâtîme verileceğini, sefirlerin de İstanbul'u terk edeceklerini bildirdi. Nihâyet öyle de oldu...

O hafta zarfında Kânûn-i Esâsî'nin i'ânından dolayı pâyitaht halkı şevk ve şetâret içinde idiler, fakat süferâda birer birer bizimle kat^ç-ı râbîta eyleyerek memleketlerine çekiliyor, gidiyorlardı.

* *

*

Netîce neye vardı? Biliyoruz. Bulgaristan'a ve Bosna ve Hersek'e o küçük imtiyazları vermeye kâ'il olmaz iken 'âkıbet-ı Berlin mu'âhdesiyle o iklimleri elden çıkardıktan mâ'ada daha ne zararlara uğradık. O zaman zannolunuyordu ki bu ictimâ^ç-ı süferânın mukarrerâtını redde sebep olanların birincisi sadrâzam Mithat Paşa idi. Fakat ba'zı vesîkalara göre ba'de'l-muhârebe müşârûn-ileyh vukû'âtın böyle cereyan etmediğini söylemiştir, söylemiştir de o mukarrerâta mukâbileten bir lâyiha kaleme aldığını, bu lâyihayı İngiltere sefirinin bile tasvîb eylediğini beyân etmiştir... O zaman efkâr-ı 'umûmiye

17

bizde o derece harbe mâ'îl idi ki kimse o selin önüne geçemedi.

Bu İstanbul mü'temerinden avdetinden sonra lordlar meclisinde îrâd eylediği bir nutukta (Solsböri) [Salisbury] şöyle söylüyordu:

“Benim için Türkleri bu harbe sevk eden esbâbın birincisi bilmem kimin tarafından lâ-yenkati' işâ'a olunan rivâyetlerden mütevellit bir i'tikâttır. Bu i'tikâta göre Rusya'nın kudreti muzmahil imiş, orduları hastalıktan bîtâp imiş, seferberliği semere vermemiş, binâen 'aleyh korku beyhûde imiş...”

Şüphesiz var mı ki bu şâyi'aların menba'ı pek ma'lum idi. Zâten (Solsböri) [Salisbury] nutkunda (Bilmem kimin) kaydını zınnî bir işâretle îmâ eyliyordu. Biz târîhimizde dâ'imâ ecânibin yalnız hükümetçe değil, halkça da ilkaâtına âlet olduk. Dün böyle oldu, fakat bugün böyle olmadığı ne ma'lumdur?

İdrâkimizin bir diğer garâbeti odur ki takrîben iki 'asırdan beri Rusya ile çarpışır, dururuz. (Prut) bertarâf edilirse, (Kırım) da kâle alınmazsa bu müsâdemelerde dâ'imâ mağlup olduk, 'aklen de öyle olmak zarûrîdir; Çünkü bize nispeten o devlet bir heyûlâdır. Öyle iken işte görüyoruz, geçen Rus muhârebesine

18

'âdeti cân atmışız. Şâyet cereyân-ı vukû'ât öyle icâb edeydi bu sefer de öyle yapardık. Bu cihetce hayalânın o derece es'riyiz.

Bir 'âdetimiz de hayât-ı devlete temâs eden bu mu'âmelelerden mes'ul kimdir? bilmemektir. Muhârebelerimize musâlahalarımıza karar vermek vükelâmımıza mı? Ahâlimize mi terettüp eder bir vazîfedir? Anlayamayız. Meselâ Mithat Paşa'nın beyânâtından anlaşıldı, sadrâzam bile sulh taraftârı olduğu halde yine harp ediyoruz...

Lord (Solsböri) [Salisbury] bâlâda medâr-ı bahs eylediğimiz nutk-ı ma'rufundan bize da'ir şu acı sözleri söylüyor:

“Devlet-i Osmanîye’de insan kime, neye mürâca‘ at edeceğini bilmiyor, pâdişâha mürâca‘ at etseniz o ihtilâlden korkuyor, ihtilâle mürâca‘ at etseniz onda da sizi dinlemek selâhiyeti yok.”

Bu nâhudâsızlıkla berâber bu fırtınaların içinde keştî-i devleti kurtarmak için bir ümît-i selâmet vardı, o da ahvâlimize dâ’ir devletlerin nifâkı idi. Maalesef bu nifâk birden bire yüz göstermedi, Ruslar da bize ferâh ferâh i‘lân-ı harp edebildiler...

Hal-i hâzırımıza az, çok temâs eder, lâkin tefsîre hâcet görmediğimiz birçok dakâiki ihtivâ eylediği için bu safha-ı târîhi kar’ilerimize hatırlatmak istedik.

19

Ahmet Mithat Efendi

Ahmet Mithat Efendi vefât eyledi, fikr ü irfân-ı Osmanîye’ye cidden hizmet edenlerden idi, o derecede ki târîhten lâkin târîhimizden bir safhayı yalnız başına temsil edebilir. Târîhimizden, kaydî bir ehemmiyeti hâ’izdir. Çünkü târîh-i ‘umûmî, târîh-i garb, nazar-ı i‘tibâra alınınca bu müdde‘â elbette sahîh olamaz, hatta gülünç olur.

Garb ile ‘ilmen, fikren münâsebât-ı dâ’imeye girişeliden beri Ahmet Mithat Efendi kadar feyz-i millimize müsmîr, mütemâdî bir tarzda çalışmış ancak bir muharrimiz daha vardır o da Ş. Sâmi Bey’dir. Ş. Sâmi Bey ki te’lîfte kudret, intizâm, neşriyatta ıtrâd, hatta vukûf itibâriyle Mithat Efendi’ye fâiktir, fakat Mithat Efendi gibi matbu‘ât-ı Osmanîye’yi zâhiren, sathen cûş [u] hurûşa vermemiştir.

(*Hasan Mellah*) mü’ellifini biz, şimdi sinn-i kemâle erenlerimiz üç muhtelif sîmâ ile tanıdık, bu sîmâların birincisi sabâvetimize in‘itâf eder, ikincisi şebâbımıza

20

‘aks eyler, üçüncüsü ise ömr-i kemâlimize düşer. Çocuk iken (*Pâris’te bir Türk*)ten (*Cellâd*)a varıncaya kadar o koca koca hikâyeleri seve seve okudukça (*Tercümân-ı Hakikat*)i ibtidâdan intihâya gözden geçirdikçe Efendi’yi cûş [u] hurûş içinde bir lücce-i

‘irfân ‘add eylerdik, öyle hürmetle yâd ederdik, çünkü o mütâla‘alardan ciddiden müstefiz idik. Yazı yazmayı mekteplerden öğrenmedik, bu sâyede öğrendik, fikren bile yine o sâyede ilk feyze erdik...

Bu nokta-i nazardan Ahmet Mithat Efendi’nin nâmını ne derece tebcîl eylesek revâdır çünkü velev zemîn ve zamânın müsâ‘adesinden istifâde ile olsa da bir halkın kalemen tehzîbine bu mertebe hizmet edebilmek her eli kalem tutan için büyük bir şereftir.

Eyyâm-ı şebâbımızda (*Kırk Anbar*) nâşirine (*Dağarcık*) muharririne yine bir nazar-ı tekrîm ile bakardık, çünkü bütün o eserleri yine müştakâne, müstefizâne, okurduk... O devir içinde (*Tercümân-ı Hakîkat*) memleketimizde bir menba‘-ı füyûz idi; edebiyâtta, fünûndan, ma‘lûmât-ı mütenevvi‘den, basît olsa da bize göre pek nâf‘i bir tarzda bahs eylerdi. (*Müntahabât-ı Tercümân-ı Hakîkat*) ciddiyyet-i mündericât,

21

kıymet-i edebiye ve ‘ilmiye ‘itibariyle memleketimizde nâdir’ül-emsâl bir mecmu‘a-ı mevkûte idi.

Ahmet Mithat Efendi Mu‘allim Naci’yi Varna’dan, Sakız’dan her nereden ise bulmuş, yetiştirmiş, tercümânın riyâset-i edebiyesine geçirmişti, fazla olarak etrâfına da, memlekette ne kadar az, çok yazı yazanlar varsa, onları toplamıştı. Bu hey’et-i füzelâ, o neşriyât-ı mütenevvi‘e ile muttasıl çalışıyorlardı, tehzîb ve tenşît-i fikr-i Osmanîye çalışıyorlardı.

Nâci ‘ulûm ve fünûn-ı garbiyede büyük bir ihâtâyâ mâlik değildi, lâkin Türkçeyi mükemmel biliyor, bildiği kadar yazıyor, hele sahîh, mûnis olduğu mertebede nev-edâ bir beyân ile şi‘ir söylüyordu. Lisân-ı Osmanîye, edebiyât-ı Osmanîye’ye, Türklere, Türklüğe hizmet için bu mezâyâ kâfi idi.

Nâci’nin himmetiyle (*Tercümân-ı Hakîkat*) bilhassa doğru yazı yazmak i‘tibâriyle Türkçe’ye büyük hizmet etti. O zamandan i‘tibâren lisânca bir tekemmüle doğru ilk hatveyi attık. Selâmet-i üslûp nedir? Fesahat nedir? Öğrendik. Çünkü Nâci’yi merâk ile

okuduktan, anladıktan sonra lisânımızın gavâmız-ı kavâ'idini bi-hakkın idrâk edebilmek müyesser oluyordu.

22

Hakikâti söylemek lâzımsa deriz ki Ziyâ Paşalar, Kemâller, Şinasiler de dâhil oldukları halde Naci kadar Türkçeyi fesahât i'tibâriyle, sıhhat-i ifâde, 'Arabî ve Fârisi ile münâsebet nokta-i nazarından sâde yazmak değil, tedvîn eden bir muharririmiz yetişmedi, en bülent üdebâmızda, şu'arâmızda bâ-husûs mutâbakat-ı elfâzca; Ârabîden, Fârisîden alınan kelimelerin mevki'-i isti'mâllerince galatlara tesâdüf edilir; fakat *Âteşpâre*, *Şerâre* mü'ellifinde, Sirac Ahmet Efendi'nin oğlu, Varna'da mekteb-i rüşdî mu'allimi bilâhire Rusçuk'ta yâ Sakız'da müstantık mu'âvini Ömer Hulusi Efendi'de edilmez. Hele *Tercümân-ı Hakîkât* muharriri Mesud Harabati'de, Muallim Naci'de hiç edilmez.

* *

*

Lâkin tercümân-ı hakîkatın temel direği server-i serîri o zaman bir lisân-ı hürmetle dedikleri gibi Efendi ya'ni Ahmet Mithat Efendi idi, bütün o hidemât-ı 'ilmiye ve edebiyenin mefâhirleri de ona râciydi. Zaten (*Kâ'inat*), (*Mufassal*) muharriri o devirde yazı yazarların üslupça değil bolluk vüs'at-ı ma'lûmat i'tibâriyle en mümtâzı idi, arz ettiğimiz gibi Ş. Sami Bey bir tarafa bırakılırsa mefkûdü'l-emsâl idi.

23

Çünkü 'ulûmdan, fûnûndan herhangi şu'beye dâ'ir olursa olsun husûsiyle 'avâm için pek feyz-intimâ bir tarzda icâle-i hâme eylerdi.

Târîhten, hikâyeden, ilâhiyâta kadar bütün o mü'ellifât, evet o mü'ellifât-ı sathıye nazar-ı im'âna alınsın, bu derece ibzâl-i mesâ'îye, o vüs'ate insan yine hayrân olmaktan zabt-ı nefis edemez. Bu esbâba mebnî o devirde Ahmet Mithat Efendi pek müstesnâ bir

kutb-ı ʻirfân ʻadd olunurdu, herkesi korkuturdu filhakîka *Mecmuʻa-ı Ebuʻz-ziyâʻda* (*Vakî*)te o şahsiyet-i mehîbeye zaman zaman tecâvüzler olurdu; ötede Kemâl Bey merhûm bir kere bir mektupta: “Mithatlar, Suʻâvîler gibi şarlatanlar...” demişti, biri de Saʻî Bey bir münâkaşada:

Cânı isterse tercümanlık eder,

Öyle olmazsa bed-zebânlık eder,

Gâh yahşi, gehî yamanlık eder,

Meslek u itrâdı hak getire...

hicvini söylemişti, ve fakat bu taʻarruzlar suverî alelhusûs kuru lafızdan ʻibâret olduğu için Ahmet Mithat Efendi enzâr-ı ʻumûmiyede hep o Ahmet Mithat Efendi, bir mihr-i feyyaz-ı maʻrifet idi.

24

Yine o esnâlarda üstâd Ekremʻle Muʻallim Nâciʻnin araları açılmıştı, Ekrem Bey Muʻallimʻin meslek edebini bi-hakkın mahdûd, terakkiyât-ı ʻasra nispeten pek mahdûd bulmuş, bilhassa (*Takdîr-i Elhân*ʻda) bir parça şiddetle tenkîd eylemişti. Nâci Efendi de Ekrem Beyʻin şiʻrini, şâʻirliğini fırsat buldukça istihfâf etmişti. Bu münâkaşa epeyce bir müddet sürdü. Her nedense neşriyâtına artık evvelden olduğu gibi vüsʻat giremeyen (*Tercümân-ı Hakikât*)i oldukça kıymetten ʻitibârdan düşürdü. Bu mübâheseleri uzaktan uzağa tâkip eden üstâd Ekremʻle münâsebât-ı edebiyesini her hâle rağmen yine muhâfaza eyleyen Ahmet Mithat Efendi bir gün tercümândan Nâciʻyi de Nâci taraftârlarını da âlâ âlâ heyelerle kovdu; o şiʻrin o şâʻirliğin sefâhatten, mey-perestîden ʻibâret olduğunu ʻanʻane ile yazdı, o devr-i edebe de hâtıme çekti.

Fakat, gariptir, o târihten iʻtibâren (*Kâʻinât*) müʻellifi mertebe-i vâlâ-yı tâhrîrinden âheste âheste itmeye başladı, indi, indi, evvelâ artık öyle feyz ile, cevdetle yazamıyordu, sâniyen yazdıklarını o derece okutamıyordu. Niçin?

Çünkü zamân değişti. Eslâftan ahlâf, velev yavaş yavaş olsa da ayrıldı, Türklerde terakkiyât-ı fikriye, edeben, siyâseten, ictimâ‘en bir, hatta birkaç hatve ileri gitti... Ahmet Mithat Efendi'nin bütün o fuzalâ-yı sâlifinin ihâta-i ‘ilmiyeleri, fikren kudretleri, vukûf-i edebî ve siyâsîleri zürriyet-i cedîdece nâkıs, nâ-kâfi görünmeye başladı, kemâlat-ı garbiyeden pek az müstefiz oldukları anlaşıldı, garbı, garblıları, Ziya Paşa bir nebze müstesnâ olduğu halde bi-hakkın takdîr etmedikleri her ne sebebe mebnî ise istihfâf eyledikleri görüldü. Bu eslâf-ı kirâmımız lîsân u ‘irfân-ı Osmânîye o hizmet-i külliyesiyle beraber bu nakîsalarından münezzeh değildir, siyâsiyâttan edebiyâta kadar bütün yazdıklarında tedkîkce, tetebbu‘ca kusur ediyorlardı bu sâ‘ika ile de pek yüksek, pek doğru düşünemiyorlardı; efâzıl-ı garb gibi çalışamıyorlardı, zemînin ilkaâtıyla, zamanın icâbatıyla hâsılı devr-i istibdâtın tazyîkâtıyla öyle yapamıyorlardı; fakat az, çok yaptıklarından ‘asrın kemâlatından geri kaldıklarını gösteriyorlardı. Zürriyetten zürriyete âtiye doğru, bi’z-zarûre bir fark-ı te‘âlâ olacağı için böyle bir noksan

o devrin erkânına ma‘zûr görülebilir, fakat o noksân teslim edilmek şartıyla öyle olmazsa ahlâf iğfâl edilir, tefeyyüzden terakkîden men‘ olunur.

Ma‘ mâfih Ahmet Mithat Efendi o zümre içinde fazl u rüchân-ı garbı yine bi-hakkın takdîr etmemekle berâber asâr-ı garbiyeden en ziyâde istifâza arayanlardan o sâyede mesleğince ifâzaya çalışanlardan idi. Ancak bu istifâze ve ifâzadan pek sathî bir derecede kalmıştı, hikâye yazardı; (*La Dam O Kamelya*) [*La Dame Aux Camelias*] gibi hikâyeler tercüme ederdi, lâkin garbın bu devir içindeki o bülend hikâye-nüvislerinden hiç birini tanımamıştı, tanımış ise -(Zola) [Emile Zola] için yazdıklarından anlaşılır- pek yanlış tanımıştı; târihe dâ‘ir te‘lifâtında yine böyle idi, ‘asr-ı âhîrin o cihân-değer müverrihlerinden birkaçını hattâ birini olsun ciddi bir tarzda okumamıştı; ancak eline kalemi alarak (*Kâ’inât*)ta (*Mufassal*)da yaptığı gibi önüne gelen Fransızca bir târihi gelişgüzel tercüme edivermişti. Bu fenn-i celilde o bülend mertebe Alman, o latîf o

mûnîs o mü'essir Fransız hele o muhteşem İngiliz müverrihlerini tedkîk etmemişti. Hatta diyebiliriz ki zamânımız bir tarafa dursun Ahmet Mithat Efendi (Ranke)yi [Leopold von Ranke] (Mişele)yi [Jules Michelet]

27

(Karlayl)ı [Thomas Carlyle] bile bi-hakkın ile tetebbu' eyleyememişti. Ama yine müverrih geçiniyordu, dâr'ül-fünûnumuzda târîh mu'allimi idi. Târîhe dâ'ir te'lîfât-ı vâsi' aya girişiyordu. Fakat bu nevâkısı yalnız (*Mufassal*) mü'ellifine has edemeyiz, diğer ser-âmedân-ı üdebâmızda bu nakîsalardan münezzeh değildiler, belki o vâdide Efendi'den küllî geri idiler.

O zümre-i fûzelâdan biri, şimdi 15, 16 sene oluyor, bir arkadaşımıza yazdığı münşiyâne, mürşidâne, müverrihâne bir mektupta Ruslarda, Rusya târîhiden Moskova'dan, Napolyon'dan [Napolyon] bahsediyor, (Suvorov)u [Aleksandr Suvorov], (Kutuzov) [Mihail Kutuzov] ile, (Kutuzov)u [Mihail Kutuzov] (Rostopkin) [Rostopkin] ile karıştırarak o mebâhisi öyle alt üst ediyordu ki yalnız Rusya'nın değil (Napolyon)un [Napolyon] da târîhini, hatta 'umûmiyetle en meşhûr vekâyi'-i 'âleme pek az vâkıf olduğunu gösteriyordu. Tabî'î Ahmet Mithat Efendi bu derecelerin fevkinde idi, fakat o da 'arz ettiğimiz gibi terakkiyât-ı zemâneyi tamâmiyle idrâk edememişti. Râğbet-i âmmeyi muhâfaza edemezdi. Devr-i hâzırda okunmazdı. (*Kırk Anbar*) muharririnin ihâtaca sa'y ve tevaggul i'tibârıyla akrânına diğer üdebâmıza ber-hakk-ı rüchânî olmakla

28

berâber onlara nispeten bir noksanı var idi, o da üslûbu sarfen, nahven hatâlardan bir türlü tenezzüh edemeyen üslûbu idi ki hakîkatte hiçbir meziyeti hâ'iz değildir... Bir üslûb sâde hatta basît olabilir fakat sâdelik böyle olmaz, bizde bâ-husûs nahven hatâsız yazı yazmak muhâldir, lâkin o noksan ber-hadd-i ma'rûfu tecâvüz edince ifâde-i vuzûhtan düşürür, mefhûmu tas'îb eyler. İşte Ahmet Mithat Efendi'nin yazıları

böyledir... Böyle olduğu için de üdebâ-ı sâlife-i sâ'ire hâlâ az, çok okudukları halde o düştü, okunmaz oldu, hâlbuki hakâ'ık-ı ma'nâya bakılırsa böyle olmamalıydı.

Filhakîka tab'i'atten, tabî'îlikten ayrıldığı, kudret-i beyânı ma'nâdan ziyâde lafızda aradığı hak ekseriyâ me'ânice hiçliği elfazca debdebe ile setr etmek istediği için o üslûb-ı ma'rufumuzda pek pâra etmez, fakat görenek ya killet-i 'irfân, ya tehî-destlik sâ'ikasıyla mıdır? Nedir? Hâlâ o tarz-ı mutantan tâhrîrden lisânımızı kurtaramadık. "Hilâl felâhtır, salîb helâktır" gibi lafzen de ma'nen de gülünç yazıları okuyanlarımız yine bulunuyor. Fikren 'irfânen tevakkufumuza delâlet etse de bu hakîkati teslîm eylemeliyiz. Ahmet Mithat Efendi herhâlde bir behre, bir sermâye sâhibi olduğu için böyle tumturâk-ı hâmeye heves etmedi, yâ edemedi.

Nihâyet (*Dağarcık*) mü'ellifini takdîr-i 'âmmeden düşüren bir dîger şâ'ibe de meziyet-i siyasiyedir. Yazdıklarına bakılırsa Ahmet Mithat Efendi siyâseten hiçtir, hiçbir fikre hiçbir emele hiçbir endîşeye mâlik değildir, niçin? Sâ'ika-i terbiye ile mi, devr-i ma'îşetle mi, fıkdan-ı ihâta ile mi böyledir? Bilmeyiz. İstibdâd, iğtişâş, meşrûtiyet, her devrin adamı olmak istemiş, hatta olmuş, lâkin sît u 'irfânını o tenezzüle fedâ eylemiştir. İçimizde bu züllü irtikâb etmeyen var mı? Bu seyyi'e için hangimiz hangimizi taşıyabiliriz? Ancak:

Zelletü'l câhil yehfihe'l cehl

Zilletü'l 'âlim yadribu bihe't-tabl⁶

Derler, Mithat Efendi gibi 'ilmiyle, kalemiyle yükselenler böyle nüzûllere uğrayınca fevke'l-had dağdağalara bâdi olur, o nispette zarar görülür...

Hülâsa, böyle sükûn u nisyân hatta zevâl içinde ufûl etmiş olsa da o sîmâ-yı muhterem yine tebcîle, son derece tebcîle değer, çünkü hepimizin küçük büyük feyz-i

30

⁶ Cahilin yanlış yapması cehlinde gizli kalır.
Âlimin yanlış yapması davul gibi çalar.

ibtidâ'miza bâ'is oldu. O feyze o zaman ermeseydik belki Şimdi her birimiz daha aşağı bir derecede bulunurduk...

‘İlmî ve siyâsi her türlü kusurlarını idrâk etmekle berâber –kusurdan münezzehtir insân olur mu? – Hayâtında yed-i fazîletini yine seve seve her zaman takbîl eylediğimiz Ahmet Mithat Efendi'nin merkad-i mübecceline kemâl-i te'essür ile secde ederiz:

Tahmîd Hudâ-yı zü'l-celâle

Tahmîd nebî-yi zü'l-cemâle

Ta'zîm sahâbe-i güzîne

Teslîm bütün mütâbi'îne

Plevne

Edirne'nin, İşkodra'nın, Yanya'nın müdâfi kahramanları mümkün müdür ki (Plevne)yi yâda getirmesin? Hayât-ı milliyemizin bu elîm demlerinde târîhimizin o safhasını ba'zı dakâ'ikiyle kâr'ilerimizin nazra-i im'ânına arz etmek isteriz.

İstanbul mü'temerinden dört ay sonra idi. Devletlerin her türlü vesâyetleri artık te'sîr etmedi. 23 Nisân (1877) de Rusya bize ilân-ı harp eyledi, zâten dört aydan beri bu emniyye için hazırlanıyordu. Biz ise bermu'tâd keşmekeş içinde idik, henüz ne yapacağımızı pek bilmiyorduk.

Düşman orduları Anadolu'dan, Rumeli'nden hudûdumuza derhal tecâvüz eylediler; bu iklimden tıpkı (1829) da olduğu gibi Edirne'ye doğru yürümek istiyorlardı, çarın birâderi Nikolay'nın [Nikolayy] taht-ı emrinde iki ordudan mürekkep idiler. Bir ordu aşağı Tuna'dan, (Galaç)dan [Gallach], diğer ordu ise vasatî Tuna'dan, (Semenic)den [Semenic] bilâ muhârebe kolay kolay nehri geçtiler, filhakîka Tuna'da

32

şöyle böyle bir donanmamız vardı, lâkin iki gemimizi düşman torpilleri batırdıktan sonra bütün o donanma mu'attal kaldı, Moskoflar da ferah ferah köprülerini inşâ eylediler. Askerlerini geçirdiler...

Serdâr-ı ekrem Abdülkerim Paşa ordusuyla berâber o havâlide idi, fakat o mürûru men'e çalışmadı. Meşhûr (Moltke) [Helmuth Karl Bernhard von Moltke] vaktiyle hizmet-i Osmanîye'de bulunmuştu, hâtırâtında diyor ki:

“Muhârebât-ı âtiyede Bâb-ı Âlî kuvâ-yı askeriyesini bir merkeze toplamalıdır, hatt-ı müdâfaasını ancak balkanların eteğinde teşkile başlayabilir.”

Bu sefer (Golç) Paşa [Baron Von der Goltz] da ‘ aynı vesâyada bulunuyordu, Lâkin artık balkanlar kalmadığı için Çatalca istihkâmâtını tavsiye eyliyordu. Ma‘ mâfih şimdi olduğu gibi o zaman da öyle yapılamadı, o nasihatlerden istifâde edilemedi...

(Grandük Nikolay) [Grandük Nikolay Nikolayyeviç] Tuna’nın beri tarafına geçtikten sonra Tornovayı yine kolayca zabt etti, orada karargâhını teşkîl kıldı, ceneral (Gurko)yu [İosif Gurko] 15000 kişiyile ileri doğru sevk eyledi. Balkanlarda dört geçit vardı. Bu geçitlerden ancak (Şıpka)da, o da gayr-ı kâfi, bir kuvvetimiz mevcut idi.

33

(14) Temmuz’da (Gurko) [İosif Gurko] Hân köyü geçitinden balkanları mürûr eyledi öyle belli başlı bir mukâvemet görmedi, cenûba doğru indi; Kazanlık’ı eski Zağra’yı, nihâyet arka taraftan Şıpka’yı, o memerr-i mühimmî aldı; artık Meriç vâdisine yürüyebilirdi.

Ne Tuna’da ne de Balkanlarda bir hatt-ı müdâfa‘a teşkîl edemedik. Hatta düşman bizimle ciddi bir muhârebeye bile girişmeksizin oralara kadar geldi. Bu hâle cihân hayrette idi, Moskoflar pek kolay mashâr-ı fütûhat oluyorlardı. Bu ahvâli nazar-ı i‘ tibâra alarak bir garb müverrihi diyor ki:

“Türkler ‘ asla acele nedir bilmezler? Muhârebeye ihtirâs ile dâhil oldular fakat hiç hazırlanamadılar; fi’l-vâki Ermenistan’dan (Adriyatik) sevâhiline kadar imtidâd eden pek vâsi‘ bir cepheye ordularını yaymışlardı, lâkin hangi cihetlerden hedef-i hücum olacaklarını kestirmek için dimağlarını yormamışlardı; ne idâre-i ‘ askeriyede, ne idâre-i mülkiyede vahdet vardı. Abdülkerim Paşa serdâr-ı ekrem idi, fakat hükmünü ma‘ iyetine yürütemiyordu. Herkes istediği gibi hareket ediyor bildiği cihete gidiyordu.

(Gurko) [İosif Gurko] böylece Edirne, İstanbul yolunu tutmak üzere iken çarın birâderi (Tornova) da kalmıştı; ceneral (Krüdener) [Nicolas de Krüdener] ile bir kolordu sevkeyleyerek Niğbolu’yu aldı. Bu nokta Bulgaristan’ın garbını

34

Balkanların şimâline ilsâk eden hatt-ı vasîc muvâsalanın re'sinde idi, (Plevne) şehri derhal zaptolunmazsa muhâfaza edilemezdi. Moskof askerleri bu cihete doğru ilerliyordular. Fakat o demden ic'tibâren safahât-ı harb değişiyordu, artık o kolay kolay muzafferiyetler hitâma erdi.

* *

*

20 Temmuz'da Rus cenerali (Şilder) [Yuri Şilder] (Plevne) sokaklarında bir Türk ordusunun piş-dârlarına tesâdüf eyledi. Osman Paşa alelacele cemc eylediği bir ordu ile Sofya'dan, Vidin'den geçerek o civâra yetişmişti, neslen ve fitraten asker, hakîkî bir Türk idi; hem salâbet-i ic'tikâd, hem de ihâta-i nazar sâhibi idi; (Niğbolu)yu kurtarabilmek için geç kaldığını görünce o küçük Plevne şehrine bakan tepelerde durdu; mevki'nin ehemmiyetini, ordusunun meziyet ve mâhiyetini bi-hakkın takdîr eyliyordu; etrafı derhâl mümkün mertebe istihkâmlarla, tâbyalarla kuşattı; ilk müsâdemede düşmanı kolay kolay püskürttü.

On gün sonra (Krüdener) [Nicolas de Krüdener] imdâd almıştı, yeniden Türklere hücum eyledi, fakat bu sefer fenâ muzmahil oldu, Rus menâbi'inden teblîgât-ı resmîyeye göre altı binden ziyâde telefât verdi. Artık Ruslar Balkanları aşmaktan, (Gurko)yu [İosif Gurko] ta'kîb etmekten vazgeçtiler, büsbütün (Plevne) taraflarına toplandılar.

Üçüncü bir muhâcemede bizzat (Grandük Nikolay) [Grandük Nikolay Nikolayyeviç] zâyicât-ı azîme ile mağlûp düştü. (Plevne)yi muhâsara etmek muhâl idi, Osman Paşa 45000 kişi ile 150000 Rus askerine merdâne karşı geliyordu, hâriçten istediği kadar zahîre ve imdât alabiliyordu, Moskofların 50000 neferini kırmıştı. Mevsim sonbahara erdi.

Aynı zamanda Anadolu cihetinden de Muhtar Paşa takdîre şâyeste bir tedbîr, gâyet müdebbirâne hareketlerle (Kars)ı muhâsaradan kurtarmış, düşmanı geriye doğru sürmüş, kaçırmıştı.

Bu haberler Avrupa'yı hayret, heyecân içinde bıraktı. Herkesin beklediği netice böyle değildi. Ağustosta i'tikâd-ı 'umûmî o idi ki Rusya mağlûp olacaktı. Erbâb-ı ihtisâs bilhâssa (Moltke) [Helmuth Karl Bernhard von Moltke] artık Moskofların Türkleri öyle suhûletle alt edemeyeceklerini, insanca ve paraca tâkatları müsâ'it ise lâ-akall iki sene daha bu muhârebe ile uğraşacaklarını beyân eylediler.

36

(Londra)da Rusya mahvoldu, 'add ediliyordu. Filhakîka Ruslar pek müşkül bir mevki'de idiler. Osman Paşa (Plevne)den çıkarak o zâten ezilmiş düşman ordusunu kovalayaydı, sonra Mehmet Ali Paşa ordusuyla el ele verebileydi, Moskofların hatt-ı ric'atları hemen hemen kesilmiş olurdu, izmihlâlleri de muhakkak idi.

Münekkidîn-i 'askeriye diyorlar ki bu tehlikenin bâ'isi ibtidâ-yı harpten i'tibâren Rus ordularının müctemi'en hareket edecekleri yere ziyâdesiyle dağılımları, sonra (Plevne) mukâvemetini uğrayınca toplanamamaları oldu. Filhakîka 1870'de Fransa'ya hücum ederken Almanlar böyle yaptılar, Moskoflar da onları taklît etmek istediler ammâ şerâ'it o şerâ'it değildi. Alman orduları başka, Rus orduları yine başka idi. Zemîn ise yol vesâire i'tibâriyle Ruslar için böyle bir harekete büsbütün gayr-ı müsâ'it idi.

Böyle başları sıkışınca düşmanlarımız Romanyalılara mürâca'at ettiler. O zamana kadar (Gorçakov) [Mikhail Dmitrievich Gorchakov] Bükreş hükûmetine hiç ehemmiyet vermiyordu. Bu sefer iş değışti, Romanya prensi (Şarl) [Şarl] da 50000 kişiden ve 180 toptan mürekkep bir ordu ile geldi, (Plevne)yi

37

muhâsara eden kuvvetin başına geçti. Zaten Moskoflara da ayrıca imdâd gelmişti.

14 Eylül'de Romanya 'askeriyle berâber şehre yeniden hücum edildi, netice mağlûbiyet oldu. O zaman artık böyle muhâcemât-ı şedîdeden vazgeçildi. (Sivastopol) kahramânı serdâr-ı pîr (Totleben) [Eduard Totleben] celb edilerek artık bu emr-i müdehhişin faslı ona havâle olundu. O da evvela (Plevne)nin etrâfını hendeklerle ihâta eyledi, sonra

Vidin ve Sofya yollarını kat' ederek şehri kâmilen taht-ı muhâsaraya aldı. Şedîd bir kış müttetikleri kırıyordu. Vaktiyle (Sivastopol)u muhâsara eden ordular ne çektilerse onlar da o ezâları gördüler.

Fakat Osman Paşa artık cephânesiz, zahîresiz kalmıştı. (Plevne)yi kuşatan halka-ı ahenîn-i dilîrâne bir hurûc ile kırmak istedi, muvaffak olamadı, yaralanarak döndü, 'âkıbet, 40000 kişi ile teslîm oldu.

* *

*

Bu derece kahramâne müdâfa'ayı târîh-i cihân nâdiren gördü. Filhakîka biz o fedâkarlıklardan istifâde etmeyi bilemedik. Ruslar (Plevne) pîşgâhında öyle

38

nevmîdâne meşgûl iken belimizi doğrultamadık, kuvvetimizi toplayamadık, fakat Osman Paşa'nın o celâdet-i hareketi ma'nen olsun yüzümüzü ağarttı, şerefimizi kurtardı, o zamanlar bir Fransız müverrihi bî-pervâ:

“Türklerin ne (meç)leri ne de (sedan)ları vardır. (Plevne) teslîm olduğu vakit düşmanın eline bir sancak bile düşmedi.”

diyordu. Çünkü Ruslar Osman Paşa'nın kılıcı gibi o 'askerin bayraklarını almaktan hayâ ettiler. Şecâ'at ve hamiyetin bu derecesine karşı o insâfî gösterdiler.

Ordumuzla berâber (Plevne)de mahsûr kalmış bir muhâbir-i efrenc diyor ki:

“Bu celâdetin sâ'ikleri ikidir: Evvelâ hissiyât-ı dîniye sâniyen serdâra hürmet ve mahabbet”

İşte (Plevne)nin bu menâkıb-ı mefaretini yazarken sırf ecnebî mü'elliflerine mürâca'at eyledik, her türlü ittîrâddan, mübâlağadan 'ârî olarak hakâ'iki bu sahîfelere getirdik.

Cerîdelerimizi, târîhlerimizi hiç kaâle almadık, çünkü her nedense bize ta'alluk eden hakikatleri keyfimize, arzumuza mutâbık bulmayınca setr etmeye, hiç değilse ihmâl

39

eylemeye öteden beri alışmışız. Müverrihlerimiz böyle girân bir noksânı 'âdetâ irfân sanıyorlar.

Fakat (Plevne) gibi bir safha-ı garrânın o mâhiyet-i basîtesini ne sûretle olursa olsun tagyîr etmekle şân-ı askerîmizi belki tenzîl etmiş oluruz amma tezyîd edemeyiz. O vekâyî'-i sâdeyi öylece nazar-ı im'ândan geçirmeliyiz, geçirmeliyiz de filhakîka o zamandan beri hulkan bir inhitâta uğramış mıyız? düşünmeliyiz, şâyet uğramış isek ne esbâba mebnî böyle olmuştur? o ciheti de pîş-i tefekküre almalıyız.

Böyle mefâhir-i milliyenin fevâ'idî zâhirde suverîdir, ma'nevîdir, lâkin hakîkatte cedîddir hatta mâddîdir.

Târîh şimdiye kadar hiçbir ferde, bir kavme, bilfarz bir (Sedan)ı 'afv eylemedi, fakat bir (Sivastopol)u bir (Plevne)yi de ne olursa olsun da'imâ tekrîm eyledi. İddi'â edebilir miyiz ki Paris ve Berlin mu'âhedelerinde bu iki dilîrâne müdâfa'anın behemehâl bir te'sîri görülmemiş olsun?

Birinci (Napolyon) [Napolyon] mâğlûben, münhezimen fakat (Vaterlo) [Waterloo] ile bitti, şânına hiçbir leke sürdürmedi, üçüncü (Napolyon) [Napolyon] ise (Sedan) zilletiyle söndüğü için hâtıra-ı enâmdan ile'l-ebet silindi.

40

Velev hükümdâr olsa bir serdâr şanlı bir ölümden korkarak fâni bir hayâtı bir 'ömr-i câvidânîye tercih etmemelidir yoksa haşre kadar nefsine gadr etmiş olur.

(Plevne) bütün safahâtıyla bize bu ders-i fazâ'ili telkîn eyler.

Berlin Mü'temer-i Kebîrine Dâ'ir

Düvel-i mu'azzama ile devlet-i Osmanîye'nin murahhasları 13 Hazîran 1878'de resmî elbiselerini lâbis, nişanlarını hâmil oldukları halde açık arabalara râkîben latîf bir havâ ile safına dizilmiş bir cemm-i gafîrîn arasından geçtiler, (Racivil) [Rogerville] sarayına girdiler. Rusya murahhası ihtiyâr (Gorçakov) [Mikhail Dmitrievich Gorchakov] tekerlekli bir koltukla merdivenden yukarı çıkarıldı.

(Bismark) [Otto von Bismarck] birinci katta ilk salonda murahhasları istikbâl etti, müzâkerâta tahsîs olunan hücre-i vesî' aya götürdü. At na' lı şeklinde büyük bir masa bu dâ'irenin bir cihetine pencerelerin önüne yerleştirilmişti. A' zâ-yı mü'temer için yüksek arkalı koltuklar, kanepeler içinde sandalyeler konulmuştu.

Murahhasların yerleri elifbâ tertûbiyle ta'yîn olundu. Usûle itbâ'en riyâset (Bismark)a [Otto von Bismarck] tefvîz edildi.

Kâtipler de geldiler, herkes oturdu, yalnız re'îs ayağa kalkarak:

“Ayastefanos mua'hedesi nikât-ı muhtelifce beyne'l-düvel mukâvelât-ı sâlife ta'yîn etmiş ba'zı ahvâli tagyîr etmek isti'dâdında olduğu için (1856) ve (1771) 'ahd-nâmelerini imzâ etmiş bulunan devletlerin pîş-i tetkîkine serbestçe vâz' edilmelidir, tâ ki Avrupa'nın o derece muhtâc olduğu sulh u salâh-ı ittifâk-ârâ ile daha kavî bünyânlara istinâden taht-ı te'mîne alınsın.”

dedi, bu sözler ma'kul, muvâfık idi, fakat (Bismark)ın [Otto von Bismarck] lisânından sudûr eylediği için garip görünüyordu. Çünkü (1864)te (Danimarka)ya (1866)da Avusturya'ya 1870'de Fransa'ya karşı o keyfi hareketleriyle muâhedât-ı düveliyeye hiç ehemmiyet vermeyen o idi. Hakîkatte bu nazariyât gâliplein, kavîlerin elinde bir oyuncaktan 'ibârettir, ba'zen tatbîk olunur, ba'zen hiç kale bile alınmaz: Berlin mukarrerâtı da senelerce Türkler için böyle olmadı mı?

Daha bu ilk celsede İngiltere ve Rusya murahhasları birbiriyle atıştılar. Lord (Bekinsfild) [Benjamin Beaconsfield] Rus ordularının bu sefer civârında artık teb'îd edilmelerini, belki apansız İstanbul'a hücum ediverirler, diye talep eyledi. Bu mutâlebe Moskof murahhaslarını fenâ halde kızdırdı,

43

çünkü Rusya'nın sözüne bir nev'î 'adem-i 'itimâdı mutazammın idi. Tarafeyn birbiriyle şedîd münâkaşaya tutuşmak üzere idiler, fakat re'isin müsmir bir müdâhalesiyle bahse hâtıme verildi. Murahhasların yekdigeriyle görüşmeleri ve danışmaları için müzâkeratta üç gün sonraya ta'lik olundu.

(Bismark) [Otto von Bismarck] bu mü'temerin mihveri, mihver-i muhteşemi idi, istediği mebâhisi yürütüyor, istediklerini derhâl kapatıyordu; za'afalara, bilhassa murahhaslarımıza karşı bî-amân idi; kavîlere, Ruslara, İngilizlere ise nevâzişkarâne mu'amele ediyordu, fakat sertliği, dürüstlüğü hiçbir zaman elden bırakmıyordu, bu sâyede mü'temerin mukarrerâtını ta'cîl eyledi, bütün o muğlak, o müşkül mes'eleleri nispeten az zaman içinde şöyle böyle nâkıs yâ tamâm fasl ettirdi; bir maksad gözetiyordu, o da Almanya'nın menâfi'i idi, meşâgil-i sâ'ireye hiç ehemmiyet vermiyordu; bir kere bir dostuna diyordu ki: "Benden bir mutâlebede buldukları vakit ilk önce bana ne verdiklerine bakmak 'âdetimdir"; işte o mertebe hod-perest idi, lâkin gûyâ ki puladdan idi, 'azminden mümkün değil dönmezdi, öyle bir sâ'ika

44

ile de çalışmaktan asla yılmazdı, bir parça istirahat etmek isteyen mazbata kâtiplerine ruhsat vermezdi: "Sözüme i'timât ediniz. Çalışmak cihânda kimseyi öldürmedi." derdi.

İşte bu mü'temeri bu dolâb-ı siyâseti böyle demirden bir el döndürüyordu.

* *

*

İlk ictimâ'dan dokuz gün sonra, 22 Haziran'da murahhaslar en müşkil da'vâyı, Bulgaristan mes'elelerini müzâkereye giriştiler, derhâl görüldü ki bu kaziyenin faslı öyle pek kolay değildi. Bilhassa Rusya'ya murahhaslarıyla İngiltereninkiler neticeyi 'aynı nokta-i nazardan görmüyorlardı. Filhakîka düvel-i mu'azzama taht-ı karâra almışlardı: (Ayastefanos) mu'âhedesinin ta'yîn ettiği vechiyle Tuna'dan adalar denizine kadar inen, Makedonya'yı da istî'âb eylediği için İstanbul'u Epir'den, Teselya'dan, Arnavutluk'tan ayırarak devlet-i Osmanîye'yi parça parça bırakan o büyük Bulgaristan'ı bozacaklardı. Almanya ve Avusturya ile müttefikten İngiltere bu arâzî-yi vâsi'âyı üç kısma ayırmak istiyordu: o da evvela: bir Bulgaristan prensliği vücûda getirmek, sâniyen: mü'essesât-ı ahrârâne

45

ve hıristiyanlardan mürekkeb bir idâre ile bir vilâyet-i Osmanîye teşkîl etmek, sâlisen: Makedonya'yı Bâb-ı 'Âlî'ye i'âde eylemek idi.

Filhakîka bu tasavvur esâsen Moskoflarca da kabûl olunması, ancak Rusya'nın 'izzet-i nefsine dokunulmamak için bu tagyîrâta sûret i'tibâriyle bir çâre aranıyordu. İngiliz murahhasları öyle tedbîrlere hâcet görmeden o teklîfâtı bî-pervâ temhîd eylediler, hatta "Muhârebenin netâ'icini büsbütün imhâ etmemek için (Petersburg) hükûmetine karşı hayr-hâhâne bir cemîle" gibi gösterdiler. Bu sözler hemen hemen müstehziyâne idi, herhalde Rusya'nın siyâseten mağlûbiyetini te'yîd eylediği için Rus murahhaslarına, tabî'î, girân gelecekti. Bu sebebe mebnî (Şuvalof) [Pyotr Shuvalov] o beyânâtı kabûl edemeyeceğini bildirdikten sonra 'ilâveten dedi ki "muzafferiyâtının neti'cesini imhâ eylemek için değil, fakat (Ayastefanos) mu'âhedesini Avrupa'nın menâfi'-i umûmiyesiyle te'lif etmek emeliyle" Rusya hükûmeti mü'temere geldi...

Bahs böyle alevlenince meclis teheyüce düştü. (Şuvalof) [Pyotr Shuvalov] vakûrâne bir tavır almıştı. (Solsböri) [Salisbury] bir parça sıkıldı. Re'is işe karıştı, o zaman

İngiliz murahhasları yanlış bir yola saptıklarını anlayarak müzâkerenin te'cîlini talep eylediler.

Baş başa birçok te'âtî-yi efkârı müte'âkip tarafeyn-i mu'ârızîn ancak beş gün sonra bu mes'ele için gerek esâs ve gerek eşkâl i'tibâriyle ittifâk edebildiler.

Bu haber bütün mü'temer hey'etince meserretle telakki olundu. Fakat o zaman da o tasavvur başka bir muhâlefete uğradı; bir muhâlefet ki fi'ilen o derece mü'essir olmamakla berâber hukûken herhalde nazar-ı i'tibâre alınmak gerekti: Çünkü filhakîka düvel-i mu'azzama bu ihtilâklarını fasl eylemişlerdi, lâkin doğrudan doğruya hayâtına ta'alluk eylediği için devlet-i Osmanîye de bu mes'eledede i'tirâzâtını ismâ' edebilmek hakkına hâ'iz idi.

Baş murahhasımız Karatodori Paşa bu i'tirâzları pek mü'essir bir tarzda, en vâzih bir üslûp ile dermiyân eyledi, fakat meclis bu husûsta hiç telâş göstermiyordu, biliyordu ki, ne türlü olursa olsun, mukarrerât-ı vâkı'ayı ir geç Bâb-ı 'Âlî kabul etmekte muztar idi. Bu mülâhazaya binâen de Paşa'nın sözleri hey'etçe lâ-kaydâne dinlendi, zâten:

Varak-ı mihr-i vefâyı kim okur? Kim dinler?

Devlet-i Osmâniye gâlip iken Avrupa'ya karşı sözünü dinletemiyordu da mağlûp iken mi hakkını ihkâk edecekti? Osmanlı'nın murahhas-ı evveli bütün memleketlerdeki hukûk-ı Osmâniye'den bahsederken diğer murahhasların ba'zıları gülüyorlardı, ba'zıları da sabırsızlıktan sıkılıyorlardı. Bâ-husûs re'îs-i meclîs bu müdâfa'ayı ta'ab-âver buluyor, bir türlü hazmedemiyordu, tabi'î usûl-ı adl u nezâket mâni' idi, murahhasımızı susturamazdı, lâkin Karatodori Paşa sözünü ikmâl eder etmez, (Bismark) [Otto von Bismarck] kendini zabt eyleyemedi, gûyâ mikyâs-ı mu'ayyeni tecâvüz etmiş gibi Osmanlı murahhasına bir parça mütehevvirâne "mü'temerin müzâkerâtını te'ehhüre uğratmak ve böyle müşkülât-ı îkâ' eylemek menfa'at-i Osmanîye'de muvâfık

olmadığını” beyân etti. İşte bu ‘itâb-ı ‘acîbin hedefi a‘zâ-yı meclisten biri idi ki ancak vazîfesini îfâ eyliyordu. Yalnız Bismark [Otto von Bismarck], yalnız Almanlar, Ruslar değil, Avusturyalılar, Fransızlar, hatta İngilizler bile Türklere bu mü’temerde bir sığıntı gibi mu‘âmele ediyor, hiç ağız açtırmıyorlardı. O Berlin mukarrerâtı hep bu tarafta ittihâz olundu. Re’îsinden diğer erkâna kadar bütün o hey’et murahhaslarımızı münsifâne, ‘âdilâne dinleyebildiler.

48

Belki o mes’eleler Avrupa için de, Türkler için de daha muvâfık bir sûrette fasl olunurdu, olunurdu da bil’âhire gördüğümüz uygunsuzluklara, dertlere bâdi olmazdı. Fakat velev îcâb-ı ma‘delet böyle olsa da bu cihetleri düşünmekle o cemâ’atten kimsenin ne vakti ne de niyeti vardı.

* *

*

(Bismark) [Otto von Bismarck] bir zaman bütün şark mes’elesine (Pomeranya)dan bir neferin bile kemiklerini fedâ etmeyeceğini söylemişti, filhakîka bu mü’temerde ta’kîp eylediği maksatla da müstebân olur, ne Balkanları, ne Balkan hükûmetlerini, akvâmını, tabî‘i ne de devlet-i Osmâniye’yi düşünür, bilakis hîç mesâbesinde tutardı, fakat bilhassa vasatî Avrupa’yı, Alman menâfi‘ini âmâlîne hedef ediniyordu. Avrupa öyle bir şekl-i metîn alsın ki İngiltere’nin müdâhalesinden masûn kalsın, fakat Rusya’nın da nüfûzuna râm olmasın, bu maksada nasb-i nazar ederdi.

Böyle büyük bir endişeye karşı husûsât-ı sâ’ire teferru‘ât-ı cüz’iyeden ‘ibâret kalmaz mı?

En ziyâde hışmına uğradığı için midir? Nedir?

49

Karatodori Paşa (Bismark)ı [Otto von Bismarck] bu sahne-i târihte en hakîkî tetebbu‘ edenlerden, anlayanlardandır. Böyle olduğu için o pek latîf, o pek müfid hâtırâtında şöyle söylüyor:

“Fıtraten siyâsete o derece münkâd, merbûttur ki hakîkatte (Bismark)ın [Otto von Bismarck] kalben ne dostu, ne de düşmanı vardır. ‘Umûmiyetle böyledir. Devlet-i Osmanîye’ye gelince (Bismark) [Otto von Bismarck] istikbâlimize i‘tikât etmez, bir hârîka-ı zekâ sâhibi olduğu için yarım, yanlış işlere ‘akıl erdirmez. Devr-i kadîmden bir Türk’e belki hürmet edebilir, lâkin Avrupa medeniyetini temsil etmeye çalışan, terakkiye yeltenen Türkleri anlamaz, zaten bütün akvâm-ı şarkiyeye daha ziyâde ehemmiyet vermez.

Bir kere (Solsböri) [Salisbury] “Ermeni işi” dediği mes’ele için bir gün tahsîs olunmasını ikinci def‘a talep etmişti. (Bismark) [Otto von Bismarck] sabrı tükenmiş gibi görünerek: “Al sana bir daha” diye bağırdı. Alman başvekîli her fırsatta göstermekten çekinmediği vech ile o i‘tikâтта idi ki mes’ele-i şarkiyeye Avrupa medeniyetinin havza-ı nüfûzdan bir dereceye kadar hâricde

50

kalarak hiç istikbâle mâlik olmayan akvâma ve eşkâl-i hükûmete râci‘ oldukça ancak düvel-i mu‘azzamanın aralarındaki münâsebete ne derece te’sîr ederse Avrupa’yı o kadar ‘alâkadâr eylemelidir. Sırf bu nokta-i nazardandır ki (Bismark) [Otto von Bismarck] bu mes’ele ile uğraşmaya katlanıyordu. Mü’temeri de bu silsile-i efkâra göre idâre eyledi. Ve o meclis devâm ettiği müddetçe çalıştı, Avrupa hükûmetlerinin müddeiyât-ı rakîbânelerini teskîn etmeye ve düvel-i mu‘azzamanın münâsebât-ı siyâsiyelerine doğrudan doğruya te’sîr eylemek isti‘dâdında bulunmaya her mes’ele-i fâ’idesiz ve havâi’ add eyleyerek bir taraf kılmaya cehd eyledi.

Tabî‘i, böyle sathî bir tarzda Balkanlarda vücûda getirilen tagayyürât çok süremezdi, zaten de sürmedi. O târihten yedi sene sonra ufak bir nâ’ire-i ‘isyân ile, şarkî rum ili Bulgaristan’a iltihâk eyledi. Makedonya iğtişâştan iğtişâşa uğradı, nihâyet, işte

görüyoruz, ne oldu? Biz ise şimdi keşke o zaman bütün bu binâlar daha metîn bir bünyâna müstenîden kurulaydı, kurulaydı da bilâhire bu gâ'ileler zuhûr etmeyeydi, diyoruz...

51

Lâkin (Bismark) [Otto von Bismarck] o vakit böyle mi düşünürdü? İhtimâldir, âtîde yine birçok bu çeşit müşkülâta zemîn hazırlamak, o sâyede Rusya ile İngiltere'nin aralarında dâ'imâ bir nev' hükm-i vaz'iyetini almak, bütün Avrupa'nın bir dereceye kadar merci' i, nâzım-ı umûru kalmak için böyle yaptı, fi'l-vâki' sükûtuna kadar da bu emele erdi, Rusya'yı Fransa ile birleştirmede, İngiltere'den ise dâ'imâ uzak bulundurdu.

Avrupa sâhasında (Bismark) [Otto von Bismarck] hükmünü sürerken bu tezebzüb yoktu, Balkanlar böyle alt üst olmadı ve olamazdı, küçücük bir Sırbistan koskoca bir Avusturya'ya kafa tutamazdı. Musâlaha-ı 'umûmiye bu küçük endişelerle tehlikeye uğramazdı.

(Bismark) [Otto von Bismarck] çöktü, söndü, Lord (Bekinsfild) [Benjamin Disraeli] daha evvel vefât etmişti, (Andraşi) [Gyula Andrassy], (Solsböri) [Salisbury] çok yaşamadılar. Yalnız Almanya değil, Avusturya, hatta İngiltere bile artık öyle yüksek, öyle derin düşünür dühât-ı siyâsiyyûna mâlik olmadılar.

İşte bu sâ'ikalarla şimdi gördüğümüz ahvâl-i müzebzebe vukû'a geldi, öyle ahvâl ki karîben Avrupa'nın başına mutlak büyük belâlar açar, şarkta Slavlarla Cermenleri,

52

garbda başka başka milletleri birbirine tutuşturur. Siyâsiyâtta hiçbir hatâ bu kadarki âtîde netâ'ic alınmasını göstermesin... Bu nokta-i nazardan Berlin mü'temer-i kebîri Londra ictimâ'ları için bir numûne-i 'ibret olabilir.

*

53

(Romanof)lar

Bu sene (Romanof)ların, Rusya hânedân-ı hükümdârîsinin üç yüzüncü devre-i saltanatıdır. (Mişel Romanof) üç 'asır evveli, (1613) de Moskof tahtına su'ûd eyledi, bu sultânı, bu saltanatı te'sîs etti. O zamandan beri saltanatta, milette; (Romanof)lar da, Moskoflar da büyüdüler, büyüdüler, bugün velehle gördüğümüz bu devlet-i mu'azzamayı vücûda getirdiler.

Filhakîka esâsen Rusluk bir kudret-i nâmiyeye, bir cevher-i fitrîyeye mâlik idi, Slavlar gibi bir 'ırk-ı fasîh ve kâdirin bir kitle-i gümrâhı idi; ilk fırsatta ittihat ve ittisâ', Avrupa sâhâsında beyne'l-milel yüksek bir mevki' ihrâz etmeye müsta'id idi, fakat (Romanoflar) o lüccenin nâzımını, öyle müşkil bir eserin sâ'nii, o infilâkın müstahzarı, meş'al-keşi oldular. Kavim kâbilîyet-i ezeliyle sülâleyi ilâd eyledi, öyle bir ikbâle sevk etti. Sülâlede kavmin feyzine, iclâline çalıştı, muvaffak da oldu,

54

evet, birinin kâbiliyeti o derecede olmayaydı, o birinin sa'yı bu kadar semere vermezdi. Lâkin vaktiyle Fransa'da Burbonlarla, bilâhire Avusturya'da Habsburglarla, hele en sonra Prusya'da Hohenzollernlerle olduğu gibi o devlet-i şekîmeye 'azameti veren (Romanofların) ba'zı erkânı oldu.

Meselâ Büyük (Petro) [Petro] o dehâ-yı muğlak-ı muhteşemiyle yetişmeyeydi, o vahşet içinde o isti'dâdı göstermeseydi, hunhâr, medhûl bir tarz-ı hâkimiyete öyle müfid müstahsen bir gâye-i siyâset ta'yîn etmeseydi Rusya nispeten az bir müddet içinde cihân-ı medeniyete doğru o bülent hatveyi atabilir miydi? Kadın, erkek, o vahşî, o gâfil halk mâni'-i terakkî birçok 'avâ'id-i bâtıladan öyle kolay kolay sıyrılarak hakâik-i medeniyeye doğru yürüyebilir miydi? Hele o hükûmet pâyitahtını (Moskova)dan (Petersburg)a nakil etmek, Avrupa'ya büyük, müferreh bir kapı açmak; şimâlden, cenûptan denizlere doğru ilerleyerek garba bol boluna iltisâk peydâ eylemek gibi bir

siyâset-i mu‘azzamaya suhûletle mâlik olur, hele o siyâsete o derece mahâretle, ‘azametle kuvveden fi‘ ile çıkarabilir miydi?

Ba‘zı tevârîh Büyük (Petro)nun [Petro] bir vasîyetnâmesinden

55

bahsederler. Müverrihler ise bu vesîkanın hakîkatini inkâr ederler. Fakat ne olursa olsun o bî-amân Çar’ın bütün hayâtı bütün siyâsetini izâh etmez mi? İster mestûr olsun, ister olmasın o vasîyet ma‘nen mevcûd değil midir? Bu hükûmdâr-ı dur-bînin Rusya için, Ruslar için müddet-i saltanatta yaptıklarından ile’l-ebet umdukları, diledikleri ta‘ayyün, tahakkuk etmez mi?

Koca Baltacı (Prut)ta o gafleti irtikâb etmiş olmasaydı, velev sû-yı niyetle olmasa da çariçenin dâm-ı iğfâline düşmeyerek Çar’ı yakalamış olsaydı fi’l-vâki‘ Rusya ortadan kalkamazdı. Hatta yine o kudret-i ezeliyesini muhâfaza edebilirdi, fakat bize doğru o meşy-i müthîşinde yarım ‘asır geri kalabilirdi, şarkta safha-i târîhi bir dereceye kadar değiştirebilirdi.

Bu nokta-i nazardandır ki Büyük (Frederik) [Wilhelm Friedrich] Mustafa Hân-ı sâlisin zaman-ı saltanatında (Berlin)e giden sefirimiz Ahmet Resmî Efendi’yi huzûruna kabûl ettiği zaman bu (Prut) hâdisesini tercümân vâsıtasıyla efendiye hatırlatarak: “O zaman Osmanlılar büyük hatâ ettiler” diyor; bî-çâre Ahmet Resmî Efendi ise bu gavamızı idrâk edemediği için olsa gerek “o muhâsarada

56

Büyük (Petro) [Petro] çok sıkışmıştı, ‘â’ilesiyle berâber aç kalmıştı; hatta ot yemeye bile mecbûr olmuştu. Zarâr yok, Baltacı o hükûmdâra acıdı, bu hâle hâtıme çekti, el-‘afvü zekâtü’z-zafer” bir garîp mukâbelede bulunuyor, fakat Prusya kralını da sâf-dilliğine güldürüyor.

* *

*

Büyük (Petro)dan [Petro] sonra gelen birinci (Katerin)lerin [Catherine] (Elizabet)lerin [Elizabeth] ikinci (Petro)ların ehemmiyetleri yok gibi... Yalnız o cihet şâyân-ı dikkat ki ihtidârda, ma' arifetten meziyetten bu derece mahrûm oldukları halde bu nâ-hudâlar yine o keşî-i mu'azzam-ı devleti büyük bir tehlikeye uğratmıyorlar, hatta menzil-i maksûduna doğru az çok bir sür'at ve selâmetle yine sevk eyliyorlar, çünkü esâs metîn, muvâfıktır, her fırtınaya mukâvemet edebilir. Vaktâ ki İkinci (Katerin) [Catherine]; adıyla, sâniyla Büyük (Katerin) [Catherine] cinâyetle, fazâhatle, her ne sûretle olursa olsun o saltanatı yed-i gasbına alıyor, neslen Alman olduğu halde şiddet-i ferâsetinden o makâm-ı mu'allâya su'ûd eder etmez en medîd âmâliyle, en derîn ihtirâsâtıyla Moskofluğu 'âdetâ temsil eyliyor, Rusya'yı şarktan

57

cenûbtan Lehistan'a, memâlik-i Osmanîye'ye doğru tevsî' ediyor Büyük (Petro)nun [Petro] nuhbe-i tasavvurâtına levendâne kuvveden fi'ile çıkarmakla iktifâ etmiyor, o nuhbeye o tasavvurlara daha muhkem, daha mes'ûd bir fitrat, bir hüviyett veriyor.

Kocasını, imparatoru dostlarına, mu'âşıklarına gaddarâne öldürterek taht-ı saltanata kanlar içinde ku'ûd eden bu kadın o müddet-i medîde-i hükûmette fi'l-vâk' i ahvâl-i husûsiyece fezâ'ih, en perde-bîrûnâne sevmekten, sevmekten, sevmekten ziyâde sevmekten geri kalmadı; alayları alay alay hoşuna giden gençleri, genç zâbitleri hacle-i visâlınden geçirdi, 'ismet-i ahlâk nedir? bilmedi, 'uhde-i vefâ etmedi, o derece zındık idi; öyle iken ahvâl-i 'umûmiye i' tîbâriyle harîkulâde bir hükûmdâr oldu, Avrupa'da beyn-el-müluk büyük bir yer tuttu, Fransa kralları, Avusturya imparatoriçeleri, imparatorları, bir tarafa dursun, ferâsette, ferâset-i hâkimiyette, ferâset-i siyâsette Büyük (Frederik) [Wilhelm Friedrich] ile hem-mertebe oldu, Lehistan'ı taksîme, yağmaya öyle girişti, o memleketten Rusya için Avusturya'dan da, Prusya'dan da daha büyük bir parça

kavradı, bu sâ'ika ile de bîçâre (Mari Terez)e [Maria Theresia]:

“Ne mertebe haksız, bâ-husûs ne kadar nispletsiz bir mukâseme!” dedirtti. O kadıncağız da çariçe gibi hulken bî-pervâ olmadığı için Lehlere karşı revâ görülen o çirkin mu'âmeleden müte'essir oluyor, fakat Prusya kralının dediği gibi “Hem ağlıyor, hem alıyor”du, ancak en ziyâde Avusturya'ya isâbet eden hisse dilediği kadar olmadığı için öyle yanık gözyaşları döküyordu.

Yine bu hazîn mukâseme münâsebetiyledir ki Büyük (Frederik) [Wilhelm Friedrich]:

“Katerin [Catherine] ve ben iki zındığız, fakat o müttaki (Mari Terez) [Maria Theresia] bu günâhını ‘acabâ râhib i‘tirâfına nasıl afv ettirdi? demişti.

(Katerin) [Catherine] Büyük (Frederik)in [Wilhelm Friedrich] halefi ikinci (Frederik Kilivom) ile de Lehistan'ı yine o derece şeytankârâne, gaddârâne iki kere daha taksîm ettikten sonra büsbütün ortadan kaldırdı. Hatta bu zarûretle, bu zarûret-i siyâsiye öyledir ki Avusturya'yı Prusya'yı türlü türlü teşvîk ederek ricâl-i ihtilâlin elinden Fransa'yı kurtarmaya sevk eylediği halde bizzat Moskof ordularını Lehistan'a gönderdi. Fakat öbürleri bu hîleyi çok geçmeden anladılar, ‘askerlerini Fransa hudûdundan

çektiler, onlar da o mülk-i mağdurdan hisse-i yağmalarını aramaya, almaya geldiler. İşte esâsen Fransızları o devirde düvel-i müttefike ordularından bî-çâre Lehler kurtardılar. Çünkü hep o endîşe ile müttefikler, hele Rusya ciddi bir sûrette Fransa'nın ‘aleyhine yürümeyi hâtıra bile getirmediler.

Büyük (Katerin)in [Catherine] hayâtında lekeler, siyâh noktalar buram buramdır, fakat bir nûr mevcûttur ki o şâ'ibeleri hep siler, süpürür, hep gölgede bırakır. O da, mülküne, milletine, Rusya'ya, Rusluğa, cidden hizmet etmiş olmaktır. O ahlâkta bir kadın târîhte “büyük” lakab-ı müşâ'şâ'ını işte bu sâyede kazandı, hakku'l-insâf, fikren bâlâ-pervâz

idi, ‘asrının en büyük filozofları, dühât-ı ‘irfânıyla hemen hem-mertebe idi. Şüphe yok ki en ziyâde bu kudret-i fikriye ile hayât-ı ‘umûmiyesine o vüs‘ati, o ‘ulviyeti verdi.

* *

*

İkinci (Katerin)in [Catherine] halefi birinci (Pavel) [Pavel] Rus doğduğu hâlde Rusluğun gavâmızını, hakâ’ik-i menâfi‘ini idrâk edemedi, Büyük (Frederik)in [Wilhelm Friedrich] dehâ-yı ‘askeriyesine perestiş etmekten başladı, nihâyet (Napolyon)a [Napolyon] temâyül, meftûniyet göstermeye kadar vardı, menfa‘at-ı devleti bu hissiyâta ‘âdetâ fedâ ediyordu.

60

Bilhassa bu ahvâlin ilcââtiyladır ki (1801) Martı’nda, dedikleri gibi, bir ufak saray ihtilâli oldu, bir gece imparator birinci (Pavel)in [Pavel] vücûdu ortadan kaldırıldı, yerine oğlu birinci (Aleksandır) [I. Alexandre] ik‘âd edildi... Bu hâdise-i fecî‘anın ferdâsında şühûd-ı vak‘adan biri şu satırları yazıyordu:

“Yeni imparator ağır ağır yürüyordu, dizlerini bükülmekten ‘âdetâ men‘ edemiyordu, saçlar karmakarışık, gözler girye içinde idi, refâtına, etvârına bakılınca bâr-ı âlâm altında ezilmiş bir adama benziyordu.”

Birinci (Aleksandır) [I. Alexandre] hâtîme-i hayâta kadar bu hâtıra-ı hûnîni sürükledi, ba‘zen bir zekâ-yı harîkulâde, bir dehâ gibi parladı, Büyük (Katerin)in [Catherine] hafîdi olduğunu her hareketiyle gösteriyordu, bu kudretledir ki (Talleyrand) gibi bir ‘irfân-ı mücessemi bile bir lahze teshîr etti; fakat ba‘zen de birden bire sönuveriyordu, her türlü kemâlâtтан tecerrüd eylerdi. (Napolyon) [Napolyon] bir gün (Metrenih)e [Metternich] diyor ki:

“Birinci (Aleksandır)ın [I. Alexandre] mâlik olduğundan ziyâde idrâke mazhariyet müşkildir. Fakat görüyorum ki bu idrâkin bir noksânı var, noksânı da ta‘yîn edebilmek nice muhâldir.”

61

(Erfurt), (Tilsit) telakkileriyle iyice avuttuktan sonra birinci (Aleksandır) [I. Alexandre] o koca (Napolyon) [Napolyon] ile bozuştı, yalnız bozuşmakla da kalmadı, Fransa’ya i‘lân-ı harp ederek (Moskova) ric‘atinden sonra o cihangîrin sukûtuna es’asen sebep oldu, o sukûtu müte‘âkıb de Avrupa’nın kutbu, ‘âdetâ nâzım-ı umûru kesildi, bu nokta-i nazardan Büyük (Napolyon)un [Napolyon] yerini tuttu.

Zaman zaman öyle hayâlât, hatta zikrettiğimiz fâci‘aya mebnî hayâlât-ı elîme içinde yuvarlanan bu Moskof çarı yalnız mağlûp ettiği Fransa’nın değil, bütün Avrupa’nın umûruna müdâhele ediyordu, te’sîs eylediği ittifâk-ı mukaddesi bu emniye-i tefevvuka âlet etmişti, bir Rum, bir Alman, bir de vezirlere, müşâvirlere mâlik idi. (Kapudistriya) [Kapodistrias] ile şark işlerini, (İştayn) ile Almanya umûrunu, (Çar Toriski) ile Lehistan ahvâlini murâdına göre yürütmek isterdi.

Bu kudret-i siyâsetle berâber Madam (Krüdener) [Krüdener] isminde nereden geldiği, ne olduğu pek bilinmez, fakat herhalde serseri hele sehâr, ta‘bîr-i ‘âmiyânemizle büyücü bir kadının dem-i iğfâline kapıldı, mâ-fevke’l-tabî‘a, hâline, ilhamâta inandı, hatta ona göre tedvîr-i siyâsete kalkıştı, o sâhada

62

güneş gibi parlayan ‘âkıbet bir şerâreye döndü, nüfûzca küçüldü, ehemmiyetçe küçüldü, bir gün hüzün ile sönüverdi.

(Romanof)ların bu ferzend-i güzîni muğlak bir mu‘ammâdır. Ondan sonra Moskof tâcını taşıyan çarlar, Birinci (Nikolay) [Nikolayy], ikinci, üçüncü (Aleksandır)lar [Alexandre], nihâyet ikinci (Nikolay) [Nikolayy] hep o fitrattan şâd, nâşâd hisse-

menddirler. Fakat ne olursa olsun, ne çeşit hükûmdârlara mâlik bulunursa bulunsun, hatta ne kazâlara uğrarsa uğrasın Rusya nasîbe-i hestîsinden o zamandan beri ‘azametle, muvaffakiyetle ta‘kîp eyledi, bugün hatta her nokta-i nazardan cihânın büyük, hem de pek büyük bir devlet ve milleti oldu. (Romanof)lar üç yüz seneden beri böyle bir kudretin mü’essisi, nâzımı olmakla haşre kadar i‘lân-ı fahr u ibtihâc eyleseler yeridir.

63

1813

İmparator (Vilhelm) [Wilhelm] bu hafta Alman ordusuna hitâben “orduma” diye istâr eylediği mühim bir beyânnameye şu sözlerle başladı:

“Prusya’nın ecnebî boyunduruğundan kurtulmaya hazırlandığı günlerin şimdi yüzüncü sene-i devriyesine girdik, i‘lân-ı şâdmânî eyliyoruz. Yedi sene mütemâdiyem millet o fâtihin zîr-i yed-i pulâdında inlemişti, her zilleti, hatta düşmanın hizmet-i ‘askeriyesine idhâl edilmek gibi bir zât-ı ‘uzmâyı bile görmüştü.

“Fakat o ‘atâlet, benâberîn inhitât ile geçen zamanların bu cezâ-yı şedîdi ruhları, kalpleri tasfiye eyledi, o vakit vicdân-ı milli öyle bir vüzûh ile tecellî eyledi ki, bir Prusyalının şân ve şeref olmayınca yaşayamayacağını gösterdi.

“Bir kere nevâkıs-ı tanzîmâtı ikmâl olundu mu ordu cevher-i fitriyesini hiçbir zaman gâ’ib etmediğini isbât eylemek, elli sene evveli cihân-ı musallaha karşı kafa tutan o ‘azim ve cehd-i kadîmine hâlâ mâlik olduğunu meydana koymak emeliyle yandı, tutuştu.

İşte o zaman o sabırsızlıkla beklenen mukâbele bi’l-mesel, zillet-i mukaddereden istifâ’ günleri bir latif rubâi ile geldi...

Filhakîka 1813 Prusya için bir sene-i necât, ‘aynı zamanda bir mebd-e’-i iclâl oldu, o vakitten beri bu devlet

ikbâlden ikbâle yürüdü, nihâyet (1871)de üç âmâle erdi... Fakat o târîhten yedi sene evvel ne büyük bir vartaya uğramıştı! Ne mühlikeye düştü!

Büyük (Frederik)in [Wilhelm Friedrich] halefî artık o devr-i harb ve celâdete bir hâtîme çekerek sükûnet ve sîyâsetle idâre-i mülke kalkışmıştı, Rusya imparatoriçesiyle alttan alta ittifâklar ‘akd eyleyerek, Lehlerle nakz-ı ‘ahd ederek Lehistan’da fütûhâne muvaffak olmuştu, fakat ‘askerce, ‘askerlikçe satvet-i devleti ileri götürmemişti. O kadar ki o koca Prusya orduları ibtidâ-yi inkilâb-ı kebîrde Fransa’nın o gelişi güzel, baldırı çıplak ceş-i perîşân ihtilâline mağlûp oldular.

Fi’l-vâki‘ bu mağlûbiyete Lehistan hâ’ilesinin de çok dahli oldu, çünkü Büyük (Katerin) [Catherine] bu fırsattan istifâde ile bu mülk-i maksûmun bakiyesini zabt etmek, yutmak istiyordu, Prusya ve Avusturya’da evvelce olduğu gibi bu yağmaya iştirâk eylemek istedikleri için esâsen o cihetle nasb-ı nazar, vakf-ı emel ettilerdi, Fransa ile pek suverî, kerhen uğraşıyorlardı. Ma‘-mâfîih (Valemi Jemab) [Valmy Jemappes] melhameleri şöyle böyle birer zafer demekti. Bir zafer ki Avusturyalıların, hele

Prusyalıların şeref-i ma‘rûf-ı ‘askeriyelerini rahne-dâr eylemişti, fakat Fransızlarinkini arttırmıştı hatta birinci muhârebede hâzır bulunan o koca (Göte)ye [Goethe]: “Târîh-i ‘âlemde yeni devir başlıyor” dedirtmişti.

Fransa’nın bu ikbâl-i ‘askeriyesi bir müddet devâm eyledi, hatta arttı. Ricâl-i ihtilâlin bir serveri, meşhûr (Danton) [Georges Jacques Danton] bu kudret-i ‘askeriyeyi vücûda getirmek, o müdâfa‘a-ı milliyi ibdâ‘ eylemek, vatani mehâlikten kurtarmak için kavlen, fi‘ilen her gayreti, her fedâkârlığı ibrâz eylemiş, o ma‘rûf olduğu kadar müstekreh eylül kıtâliyle hayât-ı siyâsîyesini lekelemekten çekinmemişti.

Yine o inkilâbın yetiştirdiği diğerk bir dehâ, (Bonapart) [Bonapart] ise Fransız ordularını ibtidâ İtalya’da şân ve ‘azametle dolaştırdıktan sonra garîp bir sefer-i hârîka-engîz ile

sît-i bülendini bizzat Nil vâdilerine, Suriye çöllerine kadar isâl eylemişti, fakat çok geçmedi yine Avrupa'ya 'avdetle kudret-i kâhiresini Avusturya'ya karşı evvelâ İtalya'da, daha sonra Almanya'da göstermişti, gittikçe de serdârlıktan imparatorluğa tereffu' ederek bütün Fransa'yı avucunun içine alıvermekle iktifâ etmemiş,

66

ordularını şarka, cenûba, şimâle sevk ederekten bir cihângîr olmak dâ' iyesine düştü...

İşte bu sâ'ika öyle idi ki İtalya'yı, Belçika'yı, Hollanda'yı hemen kâmilen feth eyledikten sonra İngiltere'yi istilâya bir türlü muvaffak olamayınca yine Avusturya'ya, Almanya'ya dönmüştü... (1805)te (Gusterliç) ile Avusturyalıları kâmilen ezdikten sonra (1806)da (İyena) [Iena] ile Prusyalıları perîşân eylemiş, Prusya'nın 'âdetâ kolunu, kanadını kırmış, istiklâlini böyle kısmen elinden almıştı.

O sıralarda o koca Prusya kralının, hele o zavallı, o latîf kraliçe (Luiz)in [Louise] hiçten bu mertebeye i'tilâ eden bu cihângîre o zarûrî inkıyâdları, tabasbusları ne kadar hazîndir!

(Napolyon) [Napolyon] imparator birinci (Aleksandır) [I. Alexandre] ile (Tilsit)te akrân gibi, arkadaş gibi samîmî görüşüyor, lâkin Prusya kralıyla kraliçesine hiç ehemmiyet vermiyor, ne bayağı mu'âmele ediyordu.

Bu târîhten (1813) senesine kadar Prusyalılar pek kara günler geçiriyorlar, Fransızların yed-i tagallübünde eziliyorlar... Hatta orduca, idârece istiklâllerini bile

67

muhâfaza edemiyorlar, (Napolyon)un [Napolyon] ta'yîn eylediği miktâr-ı mahdûddan ziyâde 'askere, bu düceye mâlik olamıyorlar... O devirde bütün Prusya nezâret altına alındı. (İştayn) gibi milletin selâmetini düşünen büyük Prusyalılar memleketten dışarı çıkarıldı... Öyle iken yine o kavim, yine o hükûmet alttan alta techîzât-ı 'askeriye ile,

tehzîbât-ı ‘ilmiye ile esbâb-ı necâtı hazırlıyor, yevm-i necâta hazırlanıyordu. Çok geçmeden o mes‘ûd günler de geldi.

* *

*

1813 müthiş, müheyyic bir sene ki (Napolyon)un [Napolyon]; on dört, on beş sene mütemâdî muzafferiyetlerle, fütûhât ile vücûda gelen o saltanat-ı mehîbenin bir ric‘at, bir iki nîm-mağlubiyet ile nasıl sarsıldığını ‘ibretle, dehşetle gösterir...

Tevekkeli o hükûmdâr-ı cihângîr bir gün hasb-i hâl tarzında birinci sefirine hâtifâne sözleri söylememiştî:

“Sizin hükümdârlarımız saltanata mîrâs tarîkiyle, hukûk-ı ezeliye-i hâkimiyetle geçtiler, muhârebelerde gâlip de, mağlûp da olsalar tâc ve tahtlarını yine muhâfaza ederler, hâlbuki ben bu mesned-i mu‘allâya kılıcımın kuvvetiyle, muzafferiyâtımla erdim, bu saltanatı vikâye, idâme edebilmek

68

için dâ’imâ, dâ’imâ gâlip gelmeye, aslâ aslâ mağlûp olmamaya mecbûrum. Şâyet bir gün gelir de bir kazâyâ uğrar, böyle yapamaz, bu zaferleri tevâlî ettiremezsem veyl bana!...”

Nihâyet öyle oldu. (Moskova) seferi garîp olduğu kadar müthiş bir istilâ idi. (Kutuzov)un [Mihail Kutuzov] harb-i hud‘adır – o dessoâne müdâfa‘larıyla, (Rostopkin)in [Rostopkin] o harîk-i belâ-engîzi ile mühlik bir vazi‘yete munkalib oluyordu. Bu âfet-i sâ’ikayla o serdâr-ı muhâcim soluğu münhezimâne (Paris)te alınca yalnız Prusya değil, Saksonya, Avusturya gibi muvakkat istisnâlardan sarf-ı nazar olunursa bütün Almanya’yı ‘aleyhine ayaklanmış buldu. Fi’l-vâki‘ hemen Fransa’da yeniden bir ordu cem‘ ederek satvet ve şevketini istirdâd etmek için Almanya’ya döndü, düşmanlarının önüne çıktı, (Dresd)te, daha sonra (Lüçon)da, (Buçon)da cân-siparâne

‘adûlariyla çarpıştı, kısmen yine muvaffak oldu, herhalde dehâ-yı ‘askeriyesini bu sefer de gösterdi ama düşman-ı hudûd efzûn idi, bir seyl-i belâ gibi günden güne, dakîkadan dakîkaya artıyordu, çünkü o âsâr-ı izmihlâl görüleliden beri “ehhibâ şîve-i yağmada a‘ dâyı mebhût” eyliyordu. Netîce bütün devletlerin,

69

İngiltere’den başka Prusya’nın, Avusturya’nın hep Ruslara iltihâkına vardı.

İngilizler zâten Rusya ile müttefik idiler, Prusyalılar ise daha Moskova ric‘ati başlar başlamaz general (Şarmenhorast)ın [Scharnhorst] ‘akd eylediği bir mukâvele-i ‘askeriyeye imtisâlen Moskoflarla birleştiledi. Avusturyalılar da (Prag) mü’temerini bir vesîle, bir desîse gibi kullandıktan sonra müttefiklerden tarafa geçtilerdi. (Puçin) muhârebesinde o serdâr-ı dilîrini öyle melûl, mahzûn görünce bir nefer-i kadîmin dediği gibi bîçâre (Napolyon) [Napolyon] o kırık, dökük ordusuyla (Laypciğ)de [Leipzig] bütün bu düvel-i müttefike-i mu‘azzamaya karşı çıkmaya mecbûr olmuştu, öyle iken yine kahramancasına dayandı, fakat ‘âkıbet ma‘iyetindeki Saksonya ‘askerinden de ihânet görünce nâçâr hezîmete uğradı.

(Napolyon)un [Napolyon] rakîplerinden İsveç kralı (Bernadot)tan [Bernadotte] mâ‘adâ meşhûr Fransız serdârı (Moro) da mütefekkiirlere mu‘in olmak üzere bu muhârebede hâzır idi, dâ’imâ o dâhîye-i harbin bulunmadığı tarafa hücûm ediniz, diye düşmanlara vesâyada bulunuyor, ‘adâvet-i şahsiye sâ’ikasıyla vatanının, vatandaşlarının ‘aleyhine yürüyordu, böyle olduğu için de velev bir mermiye hedef olarak cesûrâne öldüyse de

70

yine ahlâfın cüz’î bir tekrîmine mazhar olamadı. En büyük bir ferd için bile târîhin aslâ afv etmeyeceği cinâyetlerden biri de meşrû‘, gayr-i meşrû‘, makbûl, medhûl, her ne türlü esbâba mebnî olursa olsun vatana hıyânettir.

* *

*

1813 Fransa için, (Napolyon) [Napolyon] için böyle bir sene-i izmihlâl oldu. Fakat Prusya'yı da uyandırdı, i' lâ etti, Prusya ' askerleri müttefikeyn ordularının pîş-dârları oldular. Prusya serdârı (Blüher) [Gebherd Leberecht Blücher] ise bütün o kuvvet-i 'uzmânın başına geçti. (Vaterlo) [Waterloo] muhârebesini en ziyâde kazanan Prusya ' askerleri, kısmen (Velington) [Hillingford Wellington] ise kısmen de (Blüher) [Gebherd Leberecht Blücher] idi. Fakat Fransa toprağına girdikten sonra ortalığı kas kas kavuran hep Prusyalılar, hatta (Paris)'in o meşhûr tâk-ı zaferiyle (İyena) [Iena] köprüsünü bir hava etmek isteyen yine (Blüher) [Gebherd Leberecht Blücher] idi.

1806'dan i' tibâren yedi sene süren devr-i nekbetin Prusya için ne büyük bir ders yerine geçtiğini (1813) gösterdi. İmparatorundan en küçük bir ferdine kadar bütün Almanlar bu seneyi ne meserretle yâda getirselers revâdır.

71

(İyena) [Iena] mağlûbiyeti bu halkın yalnız ' askerlikçe intibâhına bâdi, yalnız ordusunun nevâkısını ikmâle sebep olmadı, fakat ma'neviyâtça te'âlîsine fikren, vicdânen, imlâen tehzîbinde hizmet etti, mebd'e' kesildi... O zaman Prusya â'zami idrâk ile dilerdi ki, bu mağlûbiyetin bâ'isi esâsen ' irfansızlık, ma'arifetsizlik, bu sâ'ika ile de milletçe, milliyetçe, mahabbet-i milliyece noksan idi. Böyle olunca da onlar orduya, ' askere o ihtimâm-ı harîkulâdeyle berâber en ufak köylere varıncaya kadar mektepler açtılar, o icraâtın semeresini de çok geçmeden (1813)ten i' tibâren toplamaya başladılar, fakat bu ıslâhâtın âsâr-ı garrâsını o târîhten yarım ' asır sonra muttasıl gördüler, durdular... O kadar diyebiliriz ki 'acabâ (İyena) [Iena] hezîmeti, (Napolyon)'un [Napolyon] o fütûhati (Sedan)'ı, Alman imparatorluğunu hazırlamadı mı? O zaman o acıyı görmeyeydiler, bugün Almanlar kavmiyet, devlet i' tibârıyla bu mertebe-i vâlâya yükselebilir miydi?

Efrâd için olduğu gibi akvâm için de düşmek o kadar da büyük bir felâket olamaz, çünkü mesel-i ma' rûfumuzdur: düşmeyen bir Allâh'tır, hatta harîkulâde efrâd ve akvâm istisnâî fitrat sâ' ikasıyla dâ'imâ böyle tehlikelere ma' rûzdurlar,

72

fakat her iki taraf için musîbet, cihânda en büyük musîbet odur ki, böyle bir sukûtta 'ibret almamak, mütenebbih olmamak, o kazânın gavâmızını aralamamak, araştırmamak, bu sâyede ise nevâkısı, müsâvîyi izâle[yi], kemâlâtı, mehâsini tezyîd etmemektir, hülâsa, basit bir ifâde ile, düştükten sonra kalkamamaktır.

Fransızlar da (1870)te düştüler, hem de ne fenâ düştülerdi, bugün nasıl kalkmaya başladılar, hatta kalktılar. Çünkü (Alsaz-Loren)i istirdâd edemedilerse de o zamandan beri Tunus'u, Madagaskar'ı bâ-husûs âhîren Fas'ı ele geçirmediler mi? Öbür zâyî' atı bu sefer kat kat telâfi etmediler mi?

Tekrâr ederiz: düşmekten yılmaya, me'yûs olmaya bedel düştükten sonra kalkabilmeye çalışmak, çalıştığına da muvaffak olmak fitraten büyük yaradılanların hasâ' isindendir, kârlarıdır, âsâr-ı ma' âli ashâbından ise bir ferdin bile ne olursa olsun yâdını, te'sîrini defter-i ' âlemden silmek, çıkarmak muhâldir, hâlbuki muttasıl böyle milyonlarca efrâddan mürekkep olabilirse bir kavim elbette câvidânî bir hayâta mazhardır, düşse de, kalksa da yine yaşar. O halde

73

bir millet için en mukaddes vazîfe hiçbir kazâdan bayılmayarak, velev birbirini ta' kîp etse de mesâ' ibden ye'se giriftâr olmayarak dâ'imâ maddeten, ma' nen tekemmüle vakf-ı âmâl edebilmektir.

74

Klemanso [Clemenceau]

Bir ferd ki başlı başına târîhten, Fransa'nın târîh-i lâhikinden bir safha teşkîl eyler. Böyle muğlak, müşkül bir zamanda meclis-i â' yânda hey'et-i vükelâyı deviren esâsen o idi, devirdikten sonra da rivâyet sahîh ise "Al, benim hesâbıma bir daha" dedi... Filhakîka cumhûriyet-i hâzıranın te'sisinden beri sâha'-i siyâsiyâtta, bilhassa şûrâ-yı ümmette yüce bir mevki' ihrâz eyleyen (Klemanso) [Clemenceau] dâ'imâ vükelânın müthiş, mü'essir bir mu'akkabı, murâkıbı, hâdimi oldu. Böyle nice hey'etleri alt üst eyledi, o koskoca (Gambita)yı bile düşürdü, hatta bir aralık "âkil vükelâ" lakab-ı garîbini aldı.

Kırk elli seneden beri görmediği, geçirmedeği kalmayan, siyâsetin her türlü girîzgâhlarından giren, çıkan, neş'esini de, humârını da, zevkini de, mihnetini de bol boluna tadan bu ihtiyâr bugün mücâdelât-ı fikriye ve siyâsiyede yine demir gibidir, gençlere rahmet okutur, kemâl-i hayâtında

75

yaptıklarını hâlâ ferâh ferâh yapar durur, çünkü fikren müterakkîdir, müte'âlîdir, bu kudret-i fikriyesine hizmet etmek için mu'acciz bir lisân, belîğ bir kalem gibi iki mü'essir vâsıtaya mâliktir, hükmünü, hükm-i vicdân ve 'irfânını yürütmek için cihândan prova etmez, ekseriyâ reh-i nârefteye gider, er, geç dâ'imâ hasma galebe çalar.

Bu mezâyâ kuvvetiyedir ki hayât-ı siyâsiyesine ifrât ile başlamış, o efkâr-ı müfrite sâ'ikasıyla mesned-i hükûmetten, ekseriyetten ibtidâları pek uzak kalmış iken gittikçe fikirlerinden hemen hiç birini terk etmemekle berâber yavaş yavaş ricâl-i devlet miyânına geçti, nâzır oldu, başvekîl oldu, nihâyet meclis-i â' yânın bir kutb-ı mümtâzı kesildi, bugün o mecliste ekseriyetin 'adetâ mihveri, nâzımı demektir.

Otuz, kırk sene evvel o müfrit, o ihtilâlcî (Klemanso)ya [Clemenceau] bir hâtif bu 'akîbetini söyleyeydi, böyle bir keşif ile cihânı güldürürdü; hatta (Panama) dağdağasını müte'âkiben müftereyât-ı gûnâ-gûne hedef olarak meb'usluktan bile mahrûm düşen o menkûb, o mağlûp (Klemanso)nun [Clemenceau] bir gün bu mertebeye te'âli edeceğine, bu nüfûzu kazanacağını kimse hâtıra bile getiremezdi.

Onbeş, onaltı sene evvel idi, bir gün Ahmet Rıza Bey, bir iki arkadaş ve ben (Paris)te (Justis) [Justice] gazetesine gittik, (Klemanso)yu [Clemenceau] ziyâret ettik, Türklüğe, ‘amâl-ı ahrârânemize ‘alâkadâr eylemek istedik. Bu mert metîn dehâ o zaman saç, sakal ağarmış, lâkin dinç bir pîr idi, bizi dikkatle dinledi, fikirlerimizi takdîr eyledi, muvaffâkiyetimiz için kâlen, kalemen elinden ne gelirse yapacağını söyledi, Filhakîka bilahare fırsat düştükçe söylediğini de yaptı. O zaman ne meb‘ûs ne de a‘yândan idi, sîten, siyâsete son derece düşkün idi.

Bu târihten bir müddet sonra bir gece elsine-i şarkiye mekteb-i müdürü (Şefer)in [Schaffer] bir ziyâfetinde bulunuyorduk. Meb‘ûsândan, encümen-i dâniş â‘zâsından (Kont De Kasteri) nâmında bir zâta bi’l-münâsebe (Klemanso)dan [Clemenceau] pek sitâyîşkarâne bahseyledim. Adamcağız sözlerimden ‘adetâ mu‘azzeb oldu, “Ecnebî olduğunuz için Fransa’yı, Fransızları bi-hakkın takdîr edemiyorsunuz, (Klemanso) [Clemenceau] bitmiş bir adamdır” dedi. Herhalde vukû‘ât bi’l-âhîre gösterdi ki bu takdîrsizlik bende değil, fakat muhâtabımda imiş, hased, garaz bir ferde vatandaşlarını bile ecânibe olduğu

kadar hakîkatiyle göstermez. Bu ka‘ide-i ezeliye her diyârda böyledir.

İ‘tikâtımızce, mücâdelât-ı siyâsiyede bir meşk-i ‘ibret arayanlarınız, aramaya muhtâç olanlarımız böyle (Klemanso) [Clemenceau] gibi görmüş, geçirmiş ricâlin hayât-ı ‘umîmiyesini ibtidâdan intihâya pîş-i tetebbu‘a almalıdırlar ve alırlarsa görürler ki siyâsiyâta zafer-i hakîki hak bildikleri, hakîkat tanıdıkları fikirleri her çi båd-â-bâd kemâl-i safvetle müdâfa‘a eyleyenlerindir, bu cihâtta ne sitemden, ne zarardan, ne zevalden korkmayanlarıdır.

İşte bu emniyyeye mebnîdir ki hâdisât-ı hâzıradan istifâde ile bu sâhib-i siyâsetin o müheyyic hayâtını bu sûtûnlarda ‘arz eylemek istedik. Târîh-i zamânenin böyle bir safhasını temâşâ eylemek fâ’ideden hâli olmasa gerektir.

* *

*

(Klemanso) [Clemenceau] esâsen tabîptir, üçüncü (Napolyon)un [Napolyon] evâhir-i saltanatına doğru tahsîl-i tıbbîsini bitirdikten sonra bir münâsebetle Amerika’ya gitti, İngilizce tettebbu‘ât ile meşgûl oldu, felsefeye meyl eyledi, müte‘âkıben vatanına döndüğü vakit okulunda, hatta ef’âlinde İngiltere’nin en meşhûr felâsifesiyle karâbet-i fikriyesini gösterdi,

78

fikren o derece serbestti ki, öyle şecâ‘ati bu yüzden buldu, ihtimâldir, bilâhire meb‘ûs olduğu vakit meclis-i meb‘usânda cereyân eden mübâheselerde, mücâdelelerde, fırka münâkaşâtında gösterdiği mahâretleri de bu sâyede edindi.

Cumhûriyetin ibtidâi te‘essüsünde Fransa hükûmeti pek mu‘tedil idi, hatta krallığa bile meyl eyliyordu. Re‘îs-i cumhûr (Tiyer) [Adolphe Thiers]: “Cumhûriyet ya muhâfazakârâne olur, ya hiç olmaz” diyordu, öyle iken bile yine meclis-i ‘umûmiyede ekseriyeti teşkîl eden kral taraftârlarının hoşuna gitmedi, duruldu. (Mak Mahon) [Mac Mahon] ise ramak kaldı, cumhûriyeti krallığa tahvîl eyliyordu. (Klemanso) [Clemenceau] bu devirde pek koyu, pek müfrit bir cumhûriyet taraftârı idi.

(Mak Mahon)dan [Mac Mahon] sonra (Grevi) [Jules Grevy] geldi. (Jul Feri)lerin [Jules Ferry], (Gambita)ların, hâsılı hâlis cumhûrcuların devr-i terakkisi başladı. Ma‘arifçe, mekteplerce, kâffe‘-i şu‘abât-ı idârece icrâât-i ahrârâne yüz gösterdi. Büyük büyük tasavvurlar kuvveden fi‘ ile çıktı. (Klemanso) [Clemenceau] yine muhâlefette kaldı, yine fırka-i müfritenin rûhunu teşkîl eyledi, Meclis-i meb‘ûsânda ekseriyeti hâ’iz

olmamakla berâber fikren, ‘ ilmen, lisânen, kalemen kuvvetinden (Gambita)ya varıncaya kadar her hücûm ettiğini zedeledi, her istemediği hey’et-i vükelâyı ‘ âkıbet devirdi. (Jul Feri)nin [Jules Ferry], devr-i ikbâlinde hasm-ı ekberi oldu, bütün siyâsetini husûsiyle siyâset-i müstemlekâtını en insâfsızcasına, fakat keskîn, fakat müthiş tenkîtlerle hedef kıldı, ne zaman kürsî-yi hitâbete çıksa ‘ umûmen hâlet-i rûhiyece öyle rakîk, mü‘ essir bir dem intihâb eyliyordu ki mutlak bir muhâsım-ı mehîbini en can alır yerinden vuruyor; mutlak bir hey’et-i vükelâyı mevki‘ -i iktidârdan düşürüyordu.

(Gambita)ya, (Jul Feri)ye [Jules Ferry], hep böyle yaptı, Mısır ve Tüngen hâdiselerini, mes’elelerini zehr-nâk bir silâh gibi kullandı; heyecân-ı âmmeden âmâline, ağrâzına muvâfık bir tarzda istifâdeyi dâ’imâ ra’nâ bildi; nihâyet velev müfrit, muhâlif olsa da meclis-i meb‘ûsânda bir kudret-i ‘ azmi kesildi; bir aralık (1888)de az kaldı; re’îs oluyordu; mu‘tedillerin nâmzedi (Melin) [Jules Meline] ile ‘ aynı ‘ aded-i ârâyı (180) kazandı. Ancak (Melin) [Jules Meline] daha yaşlı olduğu için usûle itbâ‘ en riyâset ona tevdi‘ edildi...

Bu evc-i ikbâli gördükten sonra (Klemanso) [Clemenceau] hayât-ı siyâsiyece bir sekteye, bir inhitâta uğradı.

El-cezâ-yi min cinse’l ‘ amel, (Panama) ihtilâsâtı münâsebetiyle müthiş ithâmlara hedef oldu. Bu mes’elede maznûn, bi’l-âhîre mahkûm olanlardan bir sarrafın, (Kornelyous Harç)ın bu sâhib-i siyâsetle samîmî münâsebetleri meydana çıktı. O zamâna kadar (Klemanso)nun [Clemenceau] taht-ı riyâset-i tahrîriyyesinde intişâr eden, (Gamita)ların, (Jul Feri)lerin [Jules Ferry], ‘ aleyhlerinde yazmadığını bırakmayan (Justis [Justice]- ‘ Adâlet) cerîde-i müfritesine i‘lân vesîlesiyle (Panama) parasından yüzbinlerce frank verdiği tahakkuk etti, hâsılı bu isnâdâta zâhiren dost görünen muhâsedelerin de yardımı olunca fırka-ı ifrâtîyunun o re’is-i mu‘azzamı sönmeye, düşmeye başladı, nihâyet meb‘ûs bile intihâb olunamadı.

Fakat o zaman (Klemanso) [Clemenceau] başka bir kudret-i fitrîye, başka bir meziyet-i hulkiye gösterdi. O sukûtta me'yûs olmak bir tarafa dursun, gayretini ictihâdını arttırdı. Kürsî-yi hitâbete bedel serîr-i matbû'âtını idrâkine, 'irfânına cevelân-gâh kıldı; en münteşir bir gazeteyi intihâb eyledi, önce edebî, hikemî makâlelerden başladı. Her bahse her hâdiseye dâ'ir yazdı, muhteşem bir servet-i fikriyeye nutku gibi harîkulâde bir kaleme mâlik değil mi idi? Meclis-i meb'ûsânda gâ'ib ettiğini yavaş yavaş

81

Matbû'atta kazandı, efkâr-ı 'umûmîyeyi 'aleyhinden yine lehine çevirdi, nihâyet yine müstakilen bir sâhife-i cidâlin, (.....) 'unvânıyla o sıralarda te'essüs eyleyen bir gazetenin başına geçti. (Dreyfûs)un da'vâ-yı 'adl ve intikâmını da diline, kalemine doladı, 'aynı kazıyye için bir sene mütemâdiyen her gün bir makâle, fakat hakîmâne olduğu kadar mü'essir bir makâle yazdı, 'âkıbet yine parladı, o girîve-i inhitâttan sıyrıldı. Kurtuldu. Bu sefer meclis-i â'yâna intihâb olunarak girdi, hayât-ı siyâsiyesine yeniden başladı.

* *

*

Bir yandan bizzat sinnen terakki, bir yandan ise 'umûmîyetle terakkiyât-ı fikriye i'tibârıyla (Klemanso) [Clemenceau] meclis-i â'yânda fikren o derece müfrit, hükûmete, vükelâlîğe o mertebe uzak görünmedi, bilakis gittikçe yaklaştı, o zamana kadar yıkmakla me'lûf olmadı, şimdi de yapmakla meşgûl olmak iktizâ ettiğini anladı.

(Dreyfûs) işi 'adl ile fasl edildi, (Valdek Russo) [Waldeck Rousseau], (Komb) [Émile Combes] hey'etleri çıktıktan sonra Fransa hükûmeti bir lahza müşkil bir mevki'de kaldı, başka ricâle, bir nev'î ricâl-i cedîdeye muhtâç göründü,

82

işte o esnâlarda teşekkül eden bir hey'et-i vükelâ (Klemanso)nun [Clemenceau] refâkatine müftekir kaldı, dâhiliye nezâretini ona tefvîz eyledi.

Muhâlefette büyük bir mahâret, büyük bir kudret gösteren bu merd-i fatîn hükûmette dahî daha ilk hatvede liyâkâtını meydana derhâl koydu, o derecede ki o hey'et düştükten sonra hey'et-i cedîdeyi teşkîle bizzat me'mûr oldu, başvekâleti ihrâz eyledi.

Baş vekîl olunca (Klemanso) [Clemenceau] her türlü gavamızıyla kâffe-i mezâyâ-yı siyâsiyesini gösterdi, muhâsımlarının en şedîd muhâcemelerine gâlibâne, vakûrâne, göğüs gerdî, en ziyâde karşısında re'îs-i iştirâkiyyun (Jevres)i [Jean Jaures] buluyordu. (Jevres) [Jean Jaures] öyle bir fûshat-ı fikre mâliktir, öyle eblağ-ı hutebâdır, öyle bir hârikadır ki bî-pervâ:

Mihr-i feyyaz-ı hüdâyım 'âlem-i endîşenin

Gâh şarkından gehî garbından iştirâk eylerim

tefâhürünü bi-hakkın vird-i zebân eyleyebilir, eylemez o başka... Çünkü efâzıl-ı garb şarklılar gibi değil başka bir mantıkla başka bir tehzîb ile perverdedirler.

Hâl böyle iken (Jevres) [Jean Jaures] başvekîl (Klemanso)ya [Clemenceau] hangi hâdisatta, hangi mes'elede olursa olsun ne derece

83

savletle hücum eyledi ise o kadar mağlûp oldu. (Klemanso) [Clemenceau] siyâsiyâtın bu mücâdelât-ı 'umûmiyesinde ister muhâlefette, ister hükûmette olsun büyük bir mahârete mâliktir, hasmın dâ'imâ zayıf yerlerini bulur, bulunca derhâl yakalar, izmihlâlini suhûletle te'mîn eder, zaman-ı hükûmette bütün mu'arızlarına, bilhassa (Jevres)e [Jean Jaures] böyle yapmadı mı?

İşte bu sâyede nispeten uzun müddet başvekîl kaldı, gâlibâ hükûmetten sıkılmaya başladı, çünkü bir gün 'âdetâ kendi kendini devirdi. Öyle bir mecliste söylenmez bir söz söyledi, yalnız meb'ûsların değil, bütün Fransızların 'izzet-i nefsine dokundu:

(Delkase)nin [Thelophile Delcasse] bir intikâdına sert bir cevâp verirken vaktiyle (Fas) hâdisesinde Fransanın Almanya'dan korktuğunu îmâ eder gibi oldu, düştü.

Fakat o zamandan beri meclis-i â' yânda münasebet geldikçe nüfûzunu, ehemmiyetini irâ'e eyliyordu, âhîren "temsîl-i nesebi" münâkaşasından müstesnâ bir meslek tuttu. Ekseriyetle bütün Fransa, bilhassa meclis-i meb'ûsân bu ıslâhât-ı intihâbîyeye şiddetle taraftâr görünürken, öyle olduğunu da fi'ilen isbât eylerken (Klemanso) [Clemenceau] bu cereyâna, bu seyle karşı

84

gelmeye kalkıştı, her taraftan i' tirâzlara, hatta istihfâflara hedef oldu.

Meclis-i me'ûsân o lâyiha-ı kânûniyeyi kabûl eyledi, efkâr-ı 'umûmiye bu tarz-ı intihâbî, bu temsîl-i akalliyeti alkışlamaya başladı. Herkes bu iş hemen olmuş, bitmiş addeyliyordu. Derken â' yân alttan alta kânûn-i mutasavvere karşı ref' -i muhâlefete başladılar... Bu muhâliflerin başı ise (Klemanso) [Clemenceau] idi. (Klemanso) [Clemenceau] ki bir müddettir bu meseleyi iş, güç edindi, meclis-i â' yânı ekseriyetle kendinden tarafa çevirdi, hey'et-i vükelâyı devirmeye muvaffak oldu. Hâlbuki o hey'et (bir beyân) gibi natûk, mâhir, mükemmel bir re'îse mâlik, reîs-i cedîd cumhûrun da bilhassa emniyetini hâ'iz idi.

Bu ef'âliyle de göstermez mi ki (Klemanso) [Clemenceau] bir hârîka-ı siyâsettir, hayât-ı siyâsiyesine fevkalâde bir tarzda başladı, öyle devâm eyledi, o hayâtı yine havârik içinde bitirmek üzeredir. Bir memlekette usûl-ı meşrûtiyet, kâ'ide-i meşveret ahkâmını tamâmiyle icrâ edebilmek için bu ka'bda ricâl ister. Bu ricâli ise yetiştiren yine o terakkiyât-ı fikriyedir. Bu terakkiyât, o ricâl olmadıkça ne meşrûtiyet, ne meşveret,

85

ne de en basit bir hürriyet olur. Böyle olduğu için de bu müntehâya ermek isteyenler o ibtidâyı nazar-ı im'âna almalıdır.

Vahdet-i Mu'azzama

Bir İngiliz müverrihi, (Karlayl) ki kurûn-ı âhîrenin en büyük mütefekkirlerindendir, bâhusûs Fransa inkılâb-ı kebîrine dâ'ir hüceste bir te'lîf ile târîhten ziyâde felsefe-i târîhte bir mevki'-i mümtâz ihrâz eyler, ricâl-i târîhiyenin mecrâ-yı vakâyi' i değiştirdiklerine, bu sâ'ika ile de bir memleketin, bir milletin nasîbe-i hestîsini başka bir şekilde soktuklarına kân'idir.

Bu felsefe hakâ'ike ne derece tevâfuk eyler? Kat'î bir sûrette ta'yîn edilemez, çünkü (Ranke)den [Leopold von Ranke] (Ten) [Hippolyte Taine] ve (Sorel)e [Albert Sorel] kadar 'asr-ı âhîrin en büyük müverrihlerine göre ekseriyetle ricâl-i hâdisâtın bâzîçesidir, târîhin hatt-ı esâsileri ezeldir, devâm eder, gider; 'an'anenin hükmü, te'sîri lâyetegayyedir.

Meselâ ne olursa olsun Fransa'da bir inkılâb zuhûra gelecekti. Çünkü krallık ondördüncü (Lui) [Louis] ile devre-i tekâmülü bulduktan sonra bir inhitâta uğrayacaktı;

Onbeşinci, onaltıncı (Lui)leri [Louis] o sukûtu görecekti. Ricâl olamazdı ki târîhin bu meşy-i zarûriyesini durdurabilsin, üstelik bu yangını tahrîf eylesin.

Bu mütâlâ'anın isâbetle berâber İngiliz müverrihine itbâ'en teslim olunmaz mı ki sahne-i târîhte ba'zı ricâlin, hatta ba'zı kitle-i eşhâsın zuhûru, tecellisi, nüfûzu cereyân-ı ezeli-yi vakâyi' i esâsen değiştirmese bile ya te'hîr, ya te'cîl edebilir, herhalde sûreten başka bir kalıba ifrâğ eyler. Böyle ricâle birer vahdet-i mu'azzama diyebiliriz, çünkü feyyaz-ı ezeli onlarla, dedikleri gibi, 'âlemi vahdette cem' eylemiş, o kudreti göstermiştir.

Yine o İngiliz müverrihe imtisâlen Fransa inkılâb-ı kebîrinde bu düstûrun en mü'essir misâllerini görüyoruz, böyle mu'azzam vahdetlere tesadüf eyleriz. Fakat biz lâ-hakk Fransa başvekilinin âhîren neşreydiği bir te'lîf münâsebetiyle bu safhada onlardan

ancak birini medâr-ı makâl ittihâz edeceğiz, o da (Mirabo)dur [Mirabeau]. (Mirabo) [Mirabeau] ki hiç şüphe yok, cihânda en parlak denilemese bile ‘ibretengîz ricâl-i târîhtendir. Nevâkıstan, zeleden hiç biri değil, bilakis... Fakat kemâlata bâ-husûs kemâlât-ı fikriyeye de bir enmûzectir, Vâdî-yi

88

meşrûtiyette ilk hatveyi atan akvâmın küçük büyük bi'l-cümle efrâdına hayât-ı husûsiye ve siyâsiyesiyle bir ders-i ‘ibret verebilir.

Gerek husûsâtta, gerek ‘umûmiyâtta olsun, bir ferd için bir nokta-i nazardan (Mirabo) [Mirabeau] gibi hareket etmek kadar musîbet olmaz, bir nokta-i nazar-ı diğerdan de (Mirabo) [Mirabeau] kadar yapabilmek gibi ni‘met, muvaffakiyet de tasavvur olunmaz. Zamân oldu, (Mirabo) [Mirabeau] kal‘elere bend edildi, hakîkî bir mücrim ‘add olundu. Fakat bu cezâlara müstahak idi. Yine zaman oldu. ‘Aynı (Mirabo) [Mirabeau] ricâl-i ihtilâlin bir serveri mertebesine ref‘ edildi, bir nutkuyla hatta bir cümlesiyle, bir sözüyle bütün bir meclis-i millî-yi mu‘azzamı heyecâna getirdi. Koskoca bir krallığı sarstı, lâkin böyle tekrîmlere de lâyük idi, çünkü o kudret-i hitâbetten sarf-ı nazar ibtidâ-yı inkılâbtan i‘tibâren her fi‘iliyle, her kavliyle dehâ-yı siyâsisini gösteriyordu.

Daha ilk hatâsını görerek ihtâr ederken onaltıncı (Lui)ye [Louis]:

“İşte böyle böyle bir kral tâ darağacına kadar varır”

diyen o idi, fakat inkılâb-ı kebîrin havassını, hakâ’ikini vâzihan ta‘yîn ederken ‘avâkıbını mesâ’ibten

89

mehâlikten, siyânet etmek isteyen yine o idi... O devir içinde bu sefîhten daha ziyâde memleketin hayrını, selâmetini siyâseten keşfedebilen olmadı. Maalesef bu keşfiyâttan Fransa istifâde edemedi. Çünkü evvelâ (Mirabo) [Mirabeau] yaşamadı. Saniyyen yaşasa bile son nefesine kadar süren zillet-i hayâtıyla i‘timâd-ı ‘âmmeden düştüğü için sözünü,

hükümünü yürütemezdi. Yürütebileydi, hiç şüphe yok, o târîhe başka bir cereyân verir, ihtimâldir. Kralı da krallığı da o mühlik vartadan kurtarırdı.

İşte bu esbâba mebnî bu mefhar-ı ricâl-i ihtilâl bir vahdet-i mu'azzamadır. Bir vahdet-i mu'azzama ki bir makâlede böyle mücmelen değil, fakat cilt cilt eserlerle öyle mufassalan bile tetebbu' olunmaya değer.

* *

*

(Mirabo) [Mirabeau] gençliğini şiddet-i idrâkinden, ifrât-ı ihtisâsından, müthiş, müteheyyic tarzda geçirdi, sevdi, garîptir sûreten çirkin olduğu hâlde sîretinin harikulâdeliğinden sevildi, fakat hep şâzz, hep hâtar-nâk bir vâdide sevdi, sevildi. Safâhatten isrâfa düştü, borçtan borca girdi. Nihâyet mahbusu boyladı.

90

Siyâset ile uğraşmak isteyen bir ferd için böyle bir hayât-ı şebâb ağır bir yük, çünkü fenâ bir leke idi, fakat (Mirabo) [Mirabeau] siyâset için yaratılmış idi. Çünkü henüz infilâk eden inkılâb-ı kebîrin o derece bülent bir hatîbi yoktu, 'umûmiyetle fikren de öyle müterakkî, mevzûn, ma'kûl bir tarza müterakkî bir rüknü mevcûd değildi. Bu mezâyâyaya mebnî o sâhib-i deh'a zarûrî sahne-i siyâsete atılacaktı ve atıldı, atılır atılmaz da gerek kudret-i hitâbetiyle, gerek vüs'at-ı fikriyle meclis-i milliyenin bir kutbu oldu, öyle olmakla berâber za'f-ı esâsîni, o yarasını hiss eyliyordu. Bilfarz meslek-i siyâsiyâta (Malzerb) [Malesherbes] gibi nezîh bir hayât ile girmedigine te'ssüf ediyordu.

Filhakîka mu'arızları her fırsatta bu zilleti, bu zilletini (Mirabo)nun [Mirabeau] yüzüne vuruyorlardı:

Zelletü'l-'âlim yadribu biha't-tabl⁷

⁷ Dünya insanın hatasını davul gibi çarpar.

Meselâ bir gün meclis-i millîde o hatîb-i belîğ bir münâkaşa esnâsında Fransızca bir misl-i ma‘rûf ile muhâliflerden birini, râhip (Mori)yi isti‘âre tarzında “Bir dâ‘ire-i mülevvesede” hissettiğini söylemişti. Lâkin derhâl o mu‘ârizdan: “Vay, demek beni kucaklamak istiyorsun?” cevâbı aldı.

91

İnkılâb-ı kebîrin erkânından olduktan, meclis-i millî-yi kebîre girdikten, hükümet-i kadîmeyi öyle savletle baltalamaya başladıktan sonra bile (Mirabo) [Mirabeau] şâ‘ibe-i sefâletten, belâ-yı isrâftan hayâtını kurtaramadı. O sâ‘ika ile de yine kavâ‘id-i ahlâkiyeye az, çok münâfi hareketlerde bulundu. Meselâ bir yandan krallığın ‘aleyhinde o mü‘essir hutbeleriyle yıldırımlar yağdırırken bir yandan da alttan alta kraldan tahsîsât-ı hafiyeye alıyordu. Bir müverrih-i munsıfın dediği gibi:

Evet, aslâ fikirlerini hiç öyle bir maksada fedâ etmedi. Bu büyüklüğünü gösterdi; o fikirlere hizmet ederken nefesine de hizmet etmeye kalkıştı, bu güçlükten münezzeh olmadı... Borca girmek bir şeydir. Fakat o borcu nutuklarla te‘diye eylemek daha büyük bir şeydir. (Mirabo) [Mirabeau] bu şâ‘ibelerin her ikisinden de masûn kalmadı.

Filhakîka inkılâb-ı kebîrin o hatîb-i a‘zâmı saray ile çok geçmeden münâsebet-i hafiyeye girişti, krala, kraliçeye nasîhatler veriyordu, en ma‘kûl, en doğru yolu gösteriyordu. Lâkin bir ücret, bir ihsân mukâbilinde veriyor, gösteriyordu, hülâsa gizli gizli onlardan küllî paralar alıyordu.

Onaltıncı (Lui) [Louis] tevkîf edildikten, (Toyleri) [Tuileries] sarayının evrâkı ile geçirildikten, fakat (Mirabo) [Mirabeau] da

92

öldükten sonra bu hakâ‘ik büsbütün meydana çıktı. O zaman bir aralık cihân ihtilâli baştanbaşa teshîr eden o lücce-i ihtilâlin sîtine de kâmilten halel geldi.

Bilahire aradan seneler, devirler geçti, târîh ‘adl ve ihtişam ile hükmünü verdi de (Mirabo)nun [Mirabeau] kadri o vakit tebcîl edilmeye başladı, çünkü hasenâtı seyî’âtına gâlip geldi, kudret-i lisânından ziyâde dehâ-yı fikriyesi bütün o mesâvî-yi husûsiyesini setr eyledi, hatta unutturdu. (Mirabo) [Mirabeau] şebâbını velvele ile mi geçirmiş, safâhate mi müptelâ olmuş, be’is yoktur, çünkü kemâl-i ‘ömründe mülküne, milletine her halde hizmet eylemiş, bî-muhâbâ halka söyletmez hakâ’ik söylemiş ‘asrının yüksek, pek yüksek düşünür bir ferd-i ferîdi olduğunu göstermiş, o derecedeki, ‘arz ettiğimiz gibi, bu kemâlatı ibrâz ederken bile yine o güçlüklerden masûn kalmamış olsa da enzâr-ı ahlâkta ma’ fûdur, çünkü târîh pek ‘âdildir: her hakkı ihkâk, her hakîkati izhâr eyler, hak ve hakîkat ise (Mirabo)nun [Mirabeau] esâsen lehindedir.

* *

*

Fransa inkılâb-ı kebîrinin hâricen dâhilen hattiyâtını

93

hakâ’ikini, ‘ulviyatını, süfliyatını, bu sâhib-i nazar kadar gören, keşfeden olmadı.

(Mirabo)nun [Mirabeau] hutbelerinde temhîd eylediği düstûrlar ta’kîb olunaydı, Avrupa’nın Fransa’ya, Fransa’nın Avrupa’ya karşı hakîki vazî’yeti o sûretle ta’yîn edilebileydi, Fransızlar siyâset-i hâriciyece o hatâlara, o belâlara uğramayacaklardı; öyle olunca da dâhilen o ra’şelere, o ihtilâlcilere tutulmayacakları.

Erbâb-ı tedkîd bütün inkılâb-ı kebîrde bu nokta-i nazardan üç dehâ görüyorlar: Onlar da, devre-i ûlâda, krallıkta (Mirabo) [Mirabeau], devre-i sânide, cumhuriyette (Danton) [Georges Jacques Danton] devre-i sâlisede imparatorlukta (Napolyon)dur [Napolyon]. O derece herc ü merc içinde bile siyâset-i hâriciye ve dâhiliyece Fransızlığın en hakîki menâfi’ini bülent bir fikr ile en vâzih bir tarzda keşfeyleyen, vatandaşlarına îzâh eden, takdîr ettirmeye çabalayan işte bu e’âzimidir.

İnkılâb temâdi eder etmez, (Mirabo) [Mirabeau] evvel emirde kralın irtikâb ettiği hatâları tashîh etmek istedi, ricâl-i ihtilâlin taşkınlıklarını, şaşkınlıklarını da men' eylemeye kalkıştı, öteye bi'z-zarûre hafiyen nasîhatler

94

verdi. Beriye 'alenen ağır sözler sözledi, inkılâbın zarûretini teslîm eyliyordu. O çürük binâ muhtâc-ı tecedüd idi, tecdîd olunmalı idi; fakat krallık mukteziyyat-ı hakâ'ik-i cedîdeyi bi-hakkın idrâk edince bekâ bulabilirdi, öyle hükmediyordu.

Efkâr-ı inkılâb kuvveden fi' ile peyderpey çıkarılırdı; o devre-i i' tisâfa hâcet yoktu. Öyle memleket harap edilmemeli, o kadar canlar yakılmamalı, hân-mânlar söndürülmemeli idi, işte (Mirabo) [Mirabeau] hayretengîz bir nûr-i basîretle bütün 'avâkıbı gördü, gösterdi, o kadarla da kalmadı ıslâh etmek, salâh ile te'lîf eylemek istedi. Bir aralık meşhûr (La Fayette) [La Faillitte] ile ittihâd ederek kralı her çi bâd-â-bâd kurtarmaya çabaladı. Fakat (La Fayette) [La Faillitte] de şöhret ve asâlete rağmen böyle büyük bir siyâseti idrâk etmek, edince de öyle bülent bir sâhib-i siyâsete i'timâd edebilmek meziyeti, cevheri yoktu, o nispetten bir netîce husûle gelmedi.

(Mirabo)nun [Mirabeau] âsârı, dokuz ciltten müteşekkil nutukları, sekiz cilde varan hâtıraları, bir de o ma' rûf mektuplarıdır. Fakat ihtivâ eyledikleri hakâ'ik, ma' âni,

95

servet-i fikriye, efkâr-ı cedîde i'tibârıyla en müdakkık müverrihler bu eserleri ancak Büyük (Napolyon) [Napolyon] hâtırâtıyla kâbil-i kıyâs görüyorlar.

Filhakîka meselâ hakk-ı harp ve sulha dâ'ir (Mirabo)nun [Mirabeau] yazdıkları, söyledikleri o zamandan beri tedvîn edilen kavânîn-i esâsiyenin kavâ'id-i mevzû'a-ı asliyesini teşkîl eyler, yalnız o kadar mı? Gerek hürriyet ve müsâ' adât-ı mezhebiye için, gerek kuvve-i icrâ'îyyenin hasâ'is-i lâzimesi için hülâsa, gerek hükûmetle kuvve-i teşrî'yenin münâsebet-i mütekâbileleri için yine (Mirabo)nun [Mirabeau] bast eylediği mülâhazalar hukûk-i esâsiyenin en parlak düstûrlarıdır.

Bu âsârdan istidlâl olunur ki bu hakîki hükûmet-i âdemî her ‘âkıbeti görmüş, anlamış ve îzâh etmiştir.

“İnsan bir yandan meclis-i milliyedeki hutbelerini, bir yandan da saraya o hafî takrîrlerini okudukça öyle düşünüyor ki bu sâhib-i dehâ hem bir hatîb-i muslih-i ihtilâl, hem de bir me’mûr-ı hafî olmak vazîfe-i muzâf’a ve mütezâdasını nefsinde cem’ edeceği yerde efkârına hizmet edebilmek için nezâret, başvekâlet gibi bir mesnede geçebilseydi revîş-i vakâyi’-i ta’addîyle uğrayabilirdi.”

İşte ahlâf (Mirabo) [Mirabeau] için bugün bu hüküm-i

96

‘âdilâneyi veriyor. Cihânda kemâl-i hakîki hiçbir ferde, böyle dühâtasıyla müyesser olmaz. Ancak târîh böyle hasenâtı, velev kalîl olsa da kıymeten seyyi’âte, ne kadar çok olursa olsun gâlip görünce bu efâzılı ‘avf u safhına mazhâr eyler.

97

Büyük Bir Müverrih

Onyedî, onsekiz sene evvel idi. Derîn bir iştiyâk-ı ‘irfân ile yine Pâris’e döndümdü. Dinlemek, okumak, öğrenmek, nihâyet yazmak yegâne emelimdi. (Sorbon)dan [Sorbonne] mekteb-i hukûka, mekteb-i hukûktan ‘ulûm-ı siyâsiye mektebine sabahları, akşamları koştum, durdumdu. Arada ise ya külbe-i harâbıma, ya bir kütüphaneye çekilerek yine bu mübârek ikdâma makâleler yazdım...

Ağır bir sa’y ile, bazen meşâkk içinde, havl ile, heyecân ile geçmiş olsa da o zamanların hayâli nice, dedikleri gibi, cihân-değer, çünkü:

Kemâle erse de ‘ömrüm şebâba müştâkım

Hayâta doymuyorum ben nedir bu hâl-i hazîn?

İşte o esnâlarda idi. ‘Ulûm-ı siyâsiye mektebinde ilk def a olarak târîh-i siyâsî dersine gidince, o dersi veren üstâd-ı mu‘azzamı dinleyince ‘âdetâ vecde geldimdi. O târîh o zamâna kadar okuduklarımdan başka bir târîh

98

o müverrih başka bir müverrih, o üstâd başka bir üstâd idi.

Dersimiz Fransa inkılâb-ı kebîrinden (1789)dan i‘tibâren Avrupa’nın târîh-i siyâsîsi idi... Mu‘allim İngiltere’den i‘tibâren Avrupa devletlerini mücmelen gavâmız-ı siyâsiye i‘tibârıyla tasvîre başladı. O belîğ idi. Natûk, müheyyicâne natûk idi. O meziyet bertarâf, lâkin en derîn hakâ’ik-i târîhiyeyi ne derece vüzûh ile müdellelen temhîd eyliyordu. Yalnız memleketleri, hükûmetleri değil eşhâsı, ricâli bile nazarlarda tecessüm ettiriyordu. Meselâ İngiltere’de (Pit)ten [William Pitt] bahsederken, fakat vesîkalarla, bürhânlarla bahsederken o hükûmet adamını gûyâ yakından görmüşüz, hatta rûhen, fikren iyiden iyiye tanımışız, gibi bize anlatıyordu... Hem de nüktelerle, mazmunlarla anlatıyordu,

“Avrupa’yı bilmiyordu fakat İngiltere’yi ra‘nâ biliyordu. Bu ma‘rifet ise muvaffak olmak için ona kâfi idi...” diyordu. Bu dakîk söz büyük bir hikmeti muhtevî idi... Çünkü (Vilyım Pit) [William Pitt] İngiltere’yi, bâ-husûs İngiltere meclis-i meb‘ûsânı bi-hakkın tanımak sâyesinde öyle bir hükûmet-i meşverette senelerce hükmünü sürdü. Fransa’ya, (Napolyon)a [Napolyon] karşı siyâset-i husûmetini

99

yürüttü. Murâdına dâ’imâ erdi. Fakat evvel-i şebâbından i‘tibâren ‘ömrünü de bu ‘âmâl-i siyâsiyeye hırs ile vakf eyledi. Başka bir endîşeye, hatta yine üstâdım dediği gibi, evlenmeye bile vakit bulamadı.

Bu derste, bu üstâddan o devrin bütün safahât-ı târîhiyesini böyle ciddi olduğu kadar latîf bir tarzda öğrendik. Bu ‘irfân-ı fikrim için en mü‘essir bir gıdâ idi. Yalnız o kadar değil, pek câzibedâr idi. Beni tiyatrolardan, bütün huzûzât-ı sâ’ire-i fikriyeden ziyâde

bu ders cezbeyleyirdi. Nasıl eylemesin? O parlak takrîrleri dinlerken zaman zaman ‘adetâ en ma‘rûf ricâl-i târîhiye ile hem-bezm oluyordu, bu ricâlin yalnız ne söylediklerini, ne bahislere giriştiklerini en hakîki vesîkalara istinâden işitmekle kalmıyorduk, gizliden gizliye ne yaptıklarını, ne düşündüklerini de anlıyorduk öğreniyorduk.

Meselâ (Viyana) mü’temer-i kebîrinde yakında ma‘nen, hüviyyeten, senelerden beri tanıdığımız (Talayran)ların [Talleyrand], (Metrenih)lerin [Metternich], (Hardenberg)lerin , (Kastelriğ)lerin vesâ’îrenin münâkaşalarını, mübâheselerini ne dikkatle ta‘kîp ediyorduk! Bu heyet ‘adetâ gözümüzün önünde idi. Prusya murahhası

100

(Hardenberg) bir bahiste (Talayran)a [Talleyrand] hiddetlendiğinden elini masaya vurarak: “Böyle olduğu söylemeden de anlaşılıyor.” diye bağıyor. Fakat o pîr-i siyâsetten de : “Söylenirse daha iyi anlaşılır.” cevâb-ı sâkit ü müskitini alıyordu.

İşte bu târîhi bize böyle müstesnâ, mevsûk bir tarzda tefhîm eden müverrih o meşhûr (Alber Sorel) [Albert Sorel] idi ki kürsi-i mu‘allâ-yı tedrîsi otuz üç sene mütemâdiyen ihrâz eyledikten sonra sekiz yıl evvel vefât eyledi. O sâhib-i fazlın oğlu geçen gün ma‘rûf bir mecmû‘ â-yı mevkûtede babasının nasıl târîhe, müverrihliğe heves eylediğini, o tedrîsâtına ne sûretle başladığı müfîd sûrette bast eyliyordu. Biz de bu safha-i târîhte o vesîkalara istinâden bu müverrih-i muhteremi kâr’ilerimize bir derece daha tanıtmak isteriz.

* *

*

İptidâ-yı şebâbında (Sorel) [Albert Sorel] mekteb-i i‘dâdîyi, mekteb-i ‘âlîyi bitirdikten, hukuktan şahâdetnâme aldıktan sonra hâriciye nezâretine giriyor, ufak, fakat mümtâz bir me‘mûr oluyor. Almanya ve Fransa muhârebesinde, Paris muhâsara altına alındığı vakit (Tur) şehrinde teşekkül

eyleyen hey'et-i mahsûsa-ı hükûmetin hizmet-i kitâbetinde bulunuyor. Nihâyet yine 'aynı hizmetle (Versay)a [Versailles] gelerek müzâkerât-ı sulhiyeyi yakından ta'kîp ediyor, fakat o zaman edebiyat ile meşgûl ise de büyük bir hikâye yazmakla uğraşıyor, ba'zı mecmû'alarda makâle neşr ediyor da henüz ma'rûf değil, hatta hâlimden, hayâtından bile hoşnut değil?

Çocuk iken mektepte "Beni bir hârîka add ediyorlar, bir numûne gibi gösteriyorlardı. Çünkü büsbütün câhil değildim, tembel de değildim, bir de fitraten iyi bir şâkirddim. Mektebi, mektebe benzer yerleri sevmesem de, hatta sevmediğim için usûle, nizâma pek ri'âyet ederdim, çünkü tevbîhten her türlü mu'âhezeden ziyâdesiyle tevakki eylerdim. Fakat o kaydlar, o mubassırlar rûhumu sıkardı."

Hâriciye nezâretinde iken (Sorel) [Albert Sorel] bir gün (1866) muhârebesine dâ'ir uzun bir bend kaleme alır her nasılsa (Rovö Dö Do Mond) [Revue des Deux Mondes] müdürünün eline geçen nazar-ı takdîrine isâbet eden bu makâle o mecmû'a-i mühimmeye derc olunur. (Sorel) [Albert Sorel] bu mes'eleye dâ'ir bir mektubunda pederine şu satırları yazar:

"Nezârette beni tanıyanlar hep tebrîk ettiler, hâriciye mühürdârı ki doğrudan doğruya âmirimdi, fakat henüz benimle hiç görüşmemişti, bana takrîben şu sözleri söyledi;

Makâlenizi tebrîk ederim, pek dikkatle okudum. Mes'elenin

en hakîki, en mükemmel bir tarzda tafsîlâtının muhtevîdir, zâten, (Rovö Dö Do Mond) [Revue des Deux Mondes] müdürü gibi en salâhiyetdâr bir adamın takdîrini kazandınız, kâfîdir: Peder-i 'azîzim, sana bu bahsi yazıyorum, kuru kuruya öğünmek için değil, fakat bana dâ'imâ istediğim gibi çalışmaya müsâ'ade ettindi. İşte vaktimi izâ'a etmediğimi sana göstermek için böyle elime fırsat geçtikçe bahtiyârım."

(Sorel) [Albert Sorel] bir müddet böyle edebiyât ile, muharrirlikle alttan alta meşğûl olarıktan me'mûriyette kalır, fakat istemeyerekten, kurtulmaya fırsat arayarak kalır, o meslekten isti'fâ ederek emelince, gönlünce çalışabilmek çârelerini arar. Çünkü umûr-ı me'mûresinde fa'âliyet-i fikriyesine dilediği gibi vüs'at veremiyordu, doğrudan doğruya sâha-i siyâsiyâta atılmayı, meb'ûs olmayı öyle temeyyüz etmeyi de fitratına, isti'dâdına mutâbık bulmuyordu. Edebiyâtı o iştigâllere yine tercîh ediyordu.

Pek yakından ta'kîp, tedkîk eylediği için 1875 harb-i elîmine varıncaya kadar bütün o hâdisât-ı siyâsiye (Sorel)in [Albert Sorel] tenvîr-i efkârına pek çok hizmet etmişti. O sâhib-i tedkîk görüyordu ki 'âmme, ekseriyet-i 'âmme mesâ'il-i hâriciye ile derece-i kifâyede meşğûl olmuyorlardı, bu mes'eleleri kâffe-i gavâmızıyla idrâk etmiyorlardı. Hâlbuki bir kavmin bi-hakkın tehzîbi o iştigâl ile bu idrâki edinmeye mütevakkıftır.

103

Filhakîka o esnâda Fransızların başına gelen felâketler tâ (Meksika) seferinden, hatta İtalya vahdetinden i'tibâren Almanya muhârebesine kadar gerek halk gerek hükûmet i'tibârıyla ma'kûl bir siyâset-i hâriciyeye mazhar olmadıkları için idi. Öyle bir siyâseti idrâke halkta ekseriyetle isti'dâd yoktu, hükûmet ise esâsen halkın mahsûlü öyle olmasa bile merbûtu idi.

Böyle bir yandan zihnen bu büyük düşüncelerle meşğûl, bir yandan ise me'mûriyet-i hükûmet gibi cidden dâr, müz'ic bir meslekten müşteki, müte'ezzî olduğu bir sırada idi ki (Sorel) [Albert Sorel] feylesof-ı şehîr (Ten)e [Hippolyte Taine] takdîm olundu, onunla düşmeye kalkmaya başladı.

(Ten) [Hippolyte Taine] kurûn-ı âhirede terakiyyat-ı fikriyeye en ziyâde hizmet eden e'âzımdandır, feylesoftur, müverrihtir, münekkittir, hâsılı bir tahrîr-i mu'azzamdır, filhakîka yazdıklarında dâ'imâ isâbet etmez, bilhâssa meselâ inkılâb-ı kebîre gerek (Napolyon)a [Napolyon] varıncaya kadar ricâl-i ihtilâle dâ'ir muhâkemelerinde ifrâtan, tefrîte sapar, düstûrlarını ispât için fikrini taraf-gîrliğe saplar, öyle olmakla berâber

ma‘nen de, lafzen de müstesnâ bir muharrir, bir büyük mütefekkir, fevkalâde bir feylesof olduğu için eserlerini mu‘ârizlarına bile feyyâzâne okutur,

104

çünkü hangi mebhasta olursa olsun, mutlak bir reh-i nârefteye gider...

Meselâ (Sorel) [Albert Sorel] târîhinde, Fransa inkılâb-ı kebîrini bütün o ricâl-i ihtilâli muhâkemede ondan küllî ayrıldığı halde yine felsefe, düstûr i‘tibârıyla (Ten)in [Hippolyte Taine] peyrevi ‘add olunur.

* *

*

(1870) ismihlâlinden sonra (Ten) [Hippolyte Taine] gibi (Botemi) gibi ba‘zı efâzıl o yaraları tedâvi etmek, istikbâli hâzırlamak için bir ulûm-ı siyâsiye mektebi te’sîs etmeye, efkâr-ı şebâbı ciddi bir tarza tehzîp için çalışmaya ‘azm ederler, bu medresede târîh-i siyâsî hocalığı içinde o esnâlardaki hâlet-i rûhiyesini mâhîyet-i fikriyesini yukarıdan beri ‘arz eylediğimiz (Alber Sorel)e [Albert Sorel] mürâca‘at ederler, (Sorel) [Albert Sorel] ki o berzah-ı me‘mûrîyetten kurtulmak, emel-i ‘irfânına, fikr-i a‘lâsına mutâbık bir meslek edinmek için daha mükemmel bir fırsat ele geçiremezdi.

“Önümde bir bâb-ı hurûc açılıyordu: bir muhît, bir cemâ‘at, bir hey‘et, hâsılı, hep aradıklarım hiç böyle ‘umûma hitâben söz söylemedi[m], ya muvaffak olamayaydım! Ma‘ mâfî vehle-i ulâda karârımı verdim, bu fırsatı elden kaçırmamak gerekti, murâdıma eremeyeydim

105

başka bir silke girecektim, o küçük muvaffakiyyetlerden bıktımdı. ‘Azmim pek kadîm, pek kat‘î, olduğu için artık öyle ye‘s imiş fütûr imiş bilmiyordum.”

İşte bu satırlarda bizzât anlattığı vech ile (Sorel) [Albert Sorel] o hizmet-i tadrîsi kabûl eyledi. İsti'fâyı âtiye bırakarak nezâretten bir müddet için ancak birçok keşmekeşten sonra me'zûniyet alabildi.

Mektebin târîh-i güşâdı yaklaşmıştı. Büyük bir müverrih büyük bir üstâd olmak isti'dâdını hâ'iz olduğunu o 'azim ve gayret sâhibi, fakat henüz mütereddid genç çok geçmeden anlar, zâten daha ilk hatvede muvaffak olur:

“1872 kânun-ı sânisine vardığı. Ba'zı kaydlarım, toptan mütâla'larım vardı. Fakat ayın altısında idik. Henüz hiç hâzır değildim. İlk dersim ayın onbeşinde idi. 'Ömrümün cihâd-ı 'azîmi o idi. Ya muvaffak olaydım, ya o bahsi kazanaydım! Ne tecrübem müstahzarâtım kâfi değildi, ne de bana yol gösteren, nasîhat veren olmuştu:

“O zaman i'tidâl-i demimi nasıl muhâfaza edebildim, hâlâ düşündükçe hayretteyim. Çünkü meslek-i me'mûriyetimde en ufak mürâca'atlardan, işlerden telâşa düşmek, o resmî takrîrlerden, müşkilâtın sıkılmak mu'tâdımdı. İstikbâlimi, hürriyetimi, o tettebbu'ât-ı mu'azzezeyi düşünüyordum, düşündükçe de çalışıyordum, muvaffak olacağımı nefsim sormadan çalışıyordum. Muvaffak olamayaydım başka bir meslek aramaya 'azm ettimdi. Bu endişeler kâfi değil imiş gibi mektebin iftitâhında ilk derse başlayan da ben idim.

106

“Bir hakîki, bir sâf muvaffakiyete mazhar oldum. Bir makinenin müzehheb bir âleti olmaktan kurtuldum! Başlı başına bir insan olmaya başladım. (Ten) [Hippolyte Taine] üç dersten sonra bana dedi ki: “Siz mesleğinizi buldunuz, mu'allim yaratılmışsınız”. Hülâsa her taraftan büyük teşvîkler gördüm. Maksûda henüz vâsıl olmadımdı, fakat vâsıl olmak yolunda idim.”

(Sorel) [Albert Sorel] devr-i âhîrde Fransa'da yetişen ricâl-i siyâsiyeden birçoğunun üstâd-ı ma'ârifeti oldu. O ta'rîfe sığmaz tedrisât-ı garrâ-yı târîhiyesiyle Fransızlığa büyük hizmetler etti fakat 'ulûm-ı siyâsiye mektebi her milletin gençlerine açık olduğu

için o ni‘metten yalnız Fransızlar değil ecnebîler de müstefid oldular, hem de pek ziyâde müstefid oldular:

Mektepte hiçbir ecnebîyi dil-gîr eylemedim, her memleketten pek çok dost kazandım. Çünkü da’imâ şöyle düşündüm ve bu dâ’ima rehberim oldu: memleketimi ihtirâs ile severim, her memleketten ziyâde severim, fakat siz de sizinkini öylece seviniz, öyle sevmelisiniz, o ciheti de anlarım, teslîm ederim.

“İmdi bu fikir ki bende muhârebeden sonra peydâ oldu ve beni îkâz etti, târîhimin bir safha-i mün‘imânesi, bir vech-i insâniyet-perverânesini teşkîl eyler, hikmet-i hükûmeti ta‘dîl eyler, yumuşatır, bir ufuktur fakat esâsen hakîkîdir. Hissiyât-ı milliyeden mahrûmiyetin taban tabana zıttıdır. Milliyet hissine hürmet-i mütekâbile ile her kavmin vatan için beslediği mahabbet iledir ki akvâm birbirinin vatan-perverliğini anlamaya, anladıkça da takdîr eylemeye başlarlar:

107

“İşte böyle bizzat izâh eylediği bu fikr-i necîp (Sorel)in [Albert Sorel] tadrîsâtına talebe-i ecnebiye için başka bir inşirâh veriyordu, çünkü o müverrih-i mu‘azzez Fransa târîhinden bahsederken bile ecnebîlere târîh-i millîlerini, memleketlerini hatırlatmak, sevdirmek yollarını biliyor, buluyordu. O derece sâf, samîmî, öyle olduğu için de sihengîz idi, böyle sülûs-i ‘asra varan tadrîsâtını tevsî‘ eyledi, kısmen muhteşem, o kadar muhteşem ki bu ‘asır içinde nâdirü’l-emsâl bir te’lîf –Fransa inkılâb-ı kebîri ve Avrupa– şekline soktu, büyük bir müverrih oldu. Zaten târîhe dâ’ir başka eserleri de yazdı, ‘asır bi-hakkın en bülent mütefekkirlerinden ‘add olundu.

Fransa’nın yüzünü ağartan, ikbâlini te’min eden, bâhusûs o izmihlâl-i sâbıkını unutturan işte esâsen bu efâzıldır, bu efâzıl ki otuz, kırk seneden beri hücre-i ictihadlarına, mekteplerine, kütüphânelerine kapandılar, hiç gürültü etmediler, fakat çalıştılar, yazdılar, cilt cilt eserler yazdılar, öyle eserler ki cihân-ı tefekkürü cûş [u] hurûşa getirdi, ‘âlemde muhalledâtan oldu.

Fransızlığı o derece şevâ'ib-i inkırâzdan kurtaran, ihtişâm-ı lâhikine mazhar eyleyen bu âsâr, bu mesâ'îdir.

108

Bu memleket böyle kutuplara mâlik olmayınca, böyle menâ'biden feyz almayınca taş çatlasa yükselemez. Bir milleti i'âlâ eden, her türlü hezîmetten ye'sten, siyânet eyleyen tehzîb-i fikrîdir. Tehzîb-i fikrî ki rûh-ı terakkidir, esâs-ı tecellîdir. Ancak bu (Sorel) [Albert Sorel] gibi üstâdların in'âm-ı dehâsıyla husûle gelir.

Öyle tehzîbe nâ'il olamayan böyle dühât yetiştiremeyen akvâmın 'âkıbeti felâkettir, çünkü cihân-ı temeddünde mevki' yoktur. Bisât-ı medeniyetten nasîbe-i hestîsi hiçtir. Feyyâz-ı ezel felâhını dilediği bir kavmi iptidâ-yı emirde böyle e'âzım-ı mütefekkirîne mazhar kılar. O sâyede irşâd eder, o kavim için tecelliyât-ı sâ'ire o irşâdâtta sonra gelir.

109

Hazret-i Fâtih

Âhîren Venedik'ten bir arkadaşım bana şu satırları yazıyordu.

“İnsana İstanbulumuzu hâtırlatan bu şehri-i garîbin ihtivâ eylediği bedâyi'-i nefiseden beni en ziyâde düşündüren ne oldu? Biliyor musun? Hazret-i Fâtih'in o tasvîr-i bülendi, âh, bu hâkân-ı muhteşemin pîş-i hamâsetinde şimdi diz çökmek, hâtıra-ı şehâmetini tebcîl eylemek, o zaman en küçük bir ferdinden şehriyârına Osmanlılar ne imiş, ne iş görüyorlarmış? Hazîn hazîn tefekkür etmek demindeyiz:

Fâtih'in yalnız hamâsetini, şehâmetini değil, fakat kudret-i fikriyesini, o 'irfân-ı bülendini de tekrîm gerektir. O 'asrın hükûmdârlarından hatta garbta böyle hiçbiri yoktur ki 'ilmen de bu mertebe-i kemâle irtikâ eylemiş olsun, o koca pâdişâh dedikleri gibi: şark ve garbın vâkıf-ı efkârı bir Osmanlıdır.

Bu nokta-i nazardan da selâtinimizin serfirâzıdır. Arabî ve Farsî gibi elbine-i şarkiyeden mâ'adâ birkaç garb lisânlarına agâh, bu sâyede ise şarkta emsâli görülmedik bir derecede

110

hürriyet-i fikriyeye mâlik idi, bu mezâyasını İstanbul'u fethettiği zaman her türlü harekâtıyla icrââtıyla gösterdi. Âsâr-ı mi'âmîyeyi, leşger-i cihâdına: "Ganâ'im sizin olsun, mebâni benimdir" diyerekten siyânet eyledi, Patrik (Ganadiyos) [Gennadios] ile pek ahrârâne mübâhasât-ı dîniyeye girişti, hatta hürriyet-i fikriyeye bu iptilâsını o derece ileri götürdü ki bilâhire (Atina)ya kadar rahş-ı fütûhâtını sürdüğü vakit (Partenon) [Parthenon] ma'bedinin önünde, o 'azamet-i san'ata o kudret-i bedâyi'e bürehneser-i hayret kaldı.

Zaten İtalya ressamı (Jantil Bellini) [Gentile Bellini]ye şimdi (Venedik)te hürmetle temâşâ edilegelen tasvîr-i ma'rûfunu yaptırmasından da anlaşılıyor mu ki o devre göre fikren serbest idi, bu cihetçe mülûk-ı sâ'ire-i İslâm'a benzemiyordu; evet, ba'zı i'tiyâdât-ı medhûle-i şarktan büsbütün tecerrüt edememişti, meselâ yıldırım gibi o da birâderine, hakkı memedeki bir birâderine hûnrizâne mu'âmele etmişti.

Le-küllü cevâdun ke-bûhu⁸

Fakat öyle olmakla berâber şarkın da, garbın da en ziyâde kemâlatını nefsinde cem' eylemiş bir hükûmdâr idi.

İstanbul'un fâtihi olduğu için cihân-ı garbta bu

111

pâdişâhımız kadar tedkîke, tenkîde selâtinimizden hiçbiri ma'rûz olmamıştır fakat vesâ'ike isti'nâd etmeyen o kuru iftirâlar bertaraf edilirse, alehusûs (Kritobol) gibi en

⁸ Bütün cömertler babası gibidir.

munsif rum müverrihlerinin yazdıklarına bakılırsa Hazret-i Fâtih'le biz her husûsta müftehir olabiliriz.

Garîptir, bu şehriyâr-i şehîrin kemâlât-ı hakîkiyesini meydana çıkaran bizden ziyâde ecnebîlerdir, bilfarz son devreye gelinceye kadar müverrihlerimiz İstanbul'un fethini kuru kuruya itrâ etmekten, hakâ'ike nâmülâyim bir tarzda gûya şâ'irâne nakl eylemekten, bu nakliyatta ise hiçbir zaman hiçbir vesîka göstermemekten başka ne yaptılar? Lâkin garblılar o feth-i bülendin, ne bülend mesâ'î ile ictihâdlarla elde edildiğini bâ-husûs, bu esnâda o fâtih-i muhteşemin hulken ve 'ilmen ne mertebe kudret gösterdiğini ispât eylediler.

Meselâ Hazret-i Fâtih'in topları o devirde bir hârîka, terakkiyât-ı 'ilmiyeden birer numune idi. Fakat o hârîka bu numûne bilhassa o hâkân-ı mu'azzamın 'ilmi ile, cehd ile vücûda geliyordu. Husûsât-ı sâ'irede olduğu gibi bu cihetçe de tertîbâtın nâzımı, rûhu idi.

* *

*

112

Âhîren bir Frenk müverrihi feth-i Kostantiniye'yi ta'rîf ederken şu mütâla'ayı dermiyân eyliyordu:

“Vak'a-nüvislerin, müverrihlerin kavlince, bu sıralarda Hazret-i Fâtih'in bezl eylediği fa'âliyet-i hârikulâdeyi hayâle sığdırmak muhâldir. Mülk-i bilâd 'add olunan İstanbul'u her çi båd-â-bâd zabt etmek endîşe-i yegânesiyle bî-ârâm olduğu için pâdişâh etrâfına aldığı mühendislerle gece, gündüz çalışır, onları sür'at ve selâmet-i mütâla'âtiyle hayretlere düşürüyordu, nazar-ı intibâhı ile her türlü dakâ'iki derhâl ihâta eylerdi, ba'zen 'askerlerine manevralar yaptırıyordu, ba'zen de yeni döktürdüğü topları mevki'-i tecrübeye koyardı.”

Hakikat, Hazret-i Fâtiḥ cidden müteffenin idi. Esâsen o muvaffakiyet-i garrâya hamâsetten ziyâde hamâsetle berâber feni ile eyledi. (Urban) [Urbain] nâmında bir Macar yâ Ulah mühendisi top dökmekte hârikulâde bir mahârete mâlik idi, iptidâdan Rum imparatoru (Konstantin)e gitti, pâyitahtın müdâfa‘asını te’min için ‘arz-ı hizmet eyledi. Fakat o imparator bu hizmeti takdîr edemedi, (Urban) [Urbain] da münfa‘il oldu. Gizlice geldi. Pâdişâhımıza mürâca‘at etti.

Müverrih-i Rum (Duka)nın [Doukas] yazdıklarına nazaran Hazret-i Fâtiḥ bu mürâca‘attan pek münbasit oldu. O mühendisi taltîflere, ihsânlarla gark eyledi. Fevkalâde bir ma‘âş

113

ile be-kâm kıldı. Çünkü o tasavvurât-ı ‘uzmâsını böyle kıymetdâr bir mu‘ayyen bulduğuna pek memnûn oluyordu. Uzun uzadıya müzâkerelerden sonra mahâret-i san‘atını tecrübe için (Urban)dan [Urbain] şu mutâlebede bulundu: Şimdiye kadar emsâli görülmedik bir çapta bir top i‘mâl etmek...

O Macar mühendisi de mukâbeleten öyle büyük toplar dökebileceğini beyân etti ki bunların taştan, fakat hârikulâde ‘azîm gülleleri İstanbul’un sur-ı kadîmlerini hâk ile yeksân edecekti, “velev o surlar (Bâbil)inki kadar muhkem bir tarzda inşâ edilmiş olsa da... Ma‘mâfih endâhte-i müte‘allik ba‘zı dakâik-i feniyeğe âgâh olmadığını i‘tirâf eyledi. Fakat Hazret-i Fâtiḥ o mes‘eleleri itla‘-ı zâtiyesiyle fasl edebileceğini söyledi ve bilâhîre öyle de yaptı.

İşte o feth-i mübîn böyle mübeccel emeklerle hazırlandı. İstanbul bu ciddi hazırlıklardan sonra muhâsara olundu. Bu vâkı‘âyı bir müverrih-i garb bu nokta-i nazardan şöyle bast eyler:

“Bu muhâsara ki ihtimâldir, târihin en ma‘rûf bir muhâsarasıdır. (5 Nisan 1453)te başladı. Elli dört gün devâm eyledi. Çünkü son hücum 29 Mayıs’ta vukûa geldi. Bu makâlede Hazret-i Fâtiḥ’in o derece muvaffâkiyetle isti‘mâl eylediği

toplardan bahsetmek isterim. Osmanlıların İstanbul'u fethetmeleri bir hâdise-i hârikulâdedir. Bütün müverrihler müttefiktir ki bu hâdise-i hayret-engîzde en ziyâde nazar-ı dikkate çarpan cihet muhâsırların kullandıkları hârikulâde toplar ve bu topların tevlîd eylediği yine o derece hârikulâde netîcelerdir.

Filhakîka o devirde Osmanlılar yalnız besâletçe değil, fence, mahâretçe de cihânın en birinci askerlerinden ma'dûd idiler, Hazret-i Fâtih şecâ'atine 'ilmini, 'irfânını rehber edinmiş bir serdâr-ı hârîka-perdâz idi. İstanbul'u esâsen bu sâyede zapt eyledi. Târîh-i 'âlemde ilk def'a olarak topçuluğu orduya soktu. Dünyânın o zamana göre belki en meşhûr, en muhkem bir şehrini toplarıyla muhâsara eyledi. Yine öylece fethetti.

Bu kudret-i 'ilmiyeye mâlik olmayaydı. O şehriyâr-ı güzîn bütün o müstahzarâtı, o esbâb-ı şevket ve muvaffakiyeti elde edemezdi. Öyle olunca da o celâdet-i ma'rûfesine rağmen bu feth-i muhteşeme eremezdi.

Hakîkaten vahdet-i mu'azzama telakkî edilen dühât ba'zen sahne-i 'âlemde cereyân-ı vekayî'-i tahrîfe muktedirdirler. Çünkü bilfarz İstanbul Fâtih tarafından böyle bir cedd-i iz'ân-fürûz ile feth olunamasaydı. Bilâhîre elimize kolay kolay geçer miydi? Meşkûktur...

* *

*

Yine o devir içinde bilâhîre papalığa tereffu' eden bir kardinal Avrupa'yı şöyle tasvîr ediyor:

“Hıristiyanlık 'âlemi kafasız bir vücûda benzer, bir cumhûriyettir ki ne kânuna, ne de hükkâma mâliktir. Papa ve imparator merâtib-i 'uzmânın bahşettiği şa'sa'alara sâhiptirler fakat hakîkatte göz kamaştırıcı hayâletleri andırırlar, icrâ-yı hüküm

edebilmek isti' dâdında değildirler, zaten kimse de onlara itâ' at etmek istemiyor. Her memleket birbiriyle aslâ müttehid olmayan, hatta birbirinden nefret eden bu derece müteferrik, müte' addid kuvvetleri, hükûmetleri bir sancağın altına toplayabilmek için ne fesâhat lâzımdır!"

İşte Türkler İstanbul'u fethetmek için hazırlanırken o Avrupa bu derece tefrika içinde idi. Hazret-i Fâtih büyük bir sâhib-i siyâset idi. Bu halden istifâde etmeyi ra' nâ bildi. Avrupa böyle idi. Fakat Rumlar daha perîşân idiler, vatanlarının ma' rûz olduğu tehlikeden Osmanlılardan ziyâde ihtirâs-ı zâtîleriyle, nifak-ı dâhilîleriyle meşgûl idiler. "Ziyâ-yı mahlûk, ziyâ-yı gayr-ı mahlûk" diye bir münâkaşa-ı dîniye ortaya çıkarmışlardı. Var hırslarıyla ona vakf-ı ictihâd eyliyor, bu sâ'ika ile müdâfa'a-i vatan gibi büyük bir endîşeyi ihmâl ediyor, budalacasına birbirinin başını yiyorlardı...

Vâhibü'l-idrâk bir kavmin zevâlini murâd ederse

116

erkânından, â' yânından böylece iz' ânı selb eyler.

Bu iğtişâşa mebnî imparator (Konstantin) [Constantinus] İstanbul'u müdâfa'ada yalnız kalmıştı. Ma' mâfih son bir meziyet göstermiş, bu emr-i düşvârda epeyce muvaffak olmuştu. Bir aralık Türklerle bir musâlahaya bile nâ'il oluyordu. Çünkü muhâsara uzayınca sadrâzam Halil Paşa Hazret-i Fâtih'e sulhu tavsiye eyliyordu. Fakat Zaganos Mehmet Paşa Rumları yakından, rûhen tanıdığı için bu tavsiyeyi cerh ederek pâdişâhı şu sözlerle ikâz etti:

Rumlar mı? Asla birbirleriyle ittifâk edemezler. Onların ordularında bir iğtişâş-ı tâm hüküm-fermâdır. Herkes emir vermek iddi'âsındadır, kimse itâ' at etmek istemez. Meclislerine giriniz aralarında ne oluyor, ne bitiyor? Görünüz. Uzun uzadıya mütâla'alar muhâkemeler, birçok söz, fakat hiçbir netîce yok. Bir gün evvel makbûl gördüklerini bir gün sonra medhûl bulurlar. Şâyet birçok müzâkerelerden sonra bir

noktada ittihâd eder. Tesâdüfen bir işe karar verirlerse o işi kuvveden fi'ile çıkarmak için o derece betâ'itle hareket ederler ki bir netîceye nâdiren ererler.

Bu te'ehhürât ki fevt-i fursâta bâdi olur, dâ'imi sûretle birbirinden muhteriz olduklarından, yekdiğerinin yerine geçmek; müştereken taht-ı karâra alınmış bir hareketin fevâidini ayrı ayrı şahıslarına hasr eylemek istediklerinden mütevellittir. Şevketme'âb ne o ordudan ne de o donanmadan korkmayınız, onlar kuru hayâletlerden 'ibârettir, size haşyet veremezler. Öyle olmasa bile neden ihtirâz

117

edeceksiniz? Yeryüzünde Allâh'tan başka kimseden korkunuz var mı? Yedinizde müctemi' kuvvetlere cihânda kim mukâvemet edebilir? Şevketme'âb? Me'yûs olmayınız, muhâsarada devâm ediniz, emir veriniz, toplarınız istihkâmları muttasıl dövsün. Netîcede zafer muhakkaktır..."

Bu münâzaradan iki üç gün sonra idi 'asâkir-i Osmanîye İstanbul'a nusretle giriyorlardı. Hâl için bâ'is-i intibah olur ümidiyle bu safha-i târihi, o surûr-i selâfînimizi o ecdâd-ı 'uzmâmızı hakîkat-i mâhiyetleri ile kâr'ilerimize hatırlatmak istedik...

118

Mehmet Ali

Geçenlerde Karadağ, İşkodra, Avusturya hâdiseleri bize Mehmet Ali'yi hatırlatmıştı. Filhakîka yetmiş iki, yetmiş üç sene evvel idi, Mehmet Ali tıpkı şimdi kral (Nikolay)nın [Nicholas] yaptığı gibi, lâkin daha büyük bir mikyasta, İngiltere'yi, Fransa'yı, hatta bütün Avrupa'yı birbirine tutuşturmuştu, az kaldı bir harb-i 'umûmîye bâdi oluyordu.

Mısır vâlisi metbû'-ı mufahhamını esbâbı müte'addideye mebnî fenâ hâlde mağlûp etmişti, Şam'ı, Akka'yı ele geçirdikten sonra Humus, Beylan – Temmuz 1832 – muzafferiyetlerini müte'âkîp İbrahim Paşa Anadolu'nun göbeğine doğru ilerlemiş Konya'da Reşit Mehmet Paşa'ya da kat'î bir sûrette gâlip gelince İstanbul'u tehdîde

başlamıştı. Mahmud-ı sâni telâşından ne yapacağını bilemedi, düvel-i mu'azzamaya ayrı ayrı mürâca'at eyledi, fakat yalnız Rusya'dan imdâd gördü.

(Petersburg) hükûmeti için mürâca'at bir daha

119

ele geçmez bir fırsat idi, çünkü bir yandan Mehmet Ali'nin muvaffâkiyetine set çekmek, bir yandan ise devlet-i Osmanîye'yi taht-ı vesâyete almak için bir vesîle demekti.

Mısır vâlisi şöyle böyle bir müceddid idi. Gerek ümmî olmakla berâber o dehâ-yı fitriyyesinin sevkıyla, gerek (Napolyon)un [Napolyon] sefer-i ma' rûfundan edindiği mîrâs-ı fikrî ve ma'nevî ile Mısır'ı i' mâr, ihyâ eyliyordu, şâyet memâlik-i Osmanîye'yi de baştanbaşa istilâ ederek böyle yapmaya kalkışsa idi. Rusya için fenâ değil miydi? Hâlbuki devletimizi vesâyet altına alınca Moskoflar istedikleri gibi zayıflatırlar. Sonra da bir vakt-i müsâ'itte zabtediverirlerdi.

Mahmud-ı sâninin Rusya'dan bu istimdâdı siyâseten büyük bir hatâ idi, fakat pâdişâh iptidâ-ı emirde her çi bâd-â-bâd şahsını, tac ve tahtını kurtarmak istiyordu, İbrahim Paşa Kütahya'ya kadar ilerlemişti. Ruslar, donanmalarını Dolmabahçe pîşgâhına göndermeyeydiler. Üsküdar'a küllî asker çıkarmayaydılar şüphe yok, o da İstanbul'a girer, yapacağını yapardı.

Küçük bir Mısır ordusunun koskoca bir Osmanlı ordusuna karşı bu hârikulâde muvaffakiyetleri maddî ve ma'nevî birçok sebeplere mebnî idi. Evvelâ yeniçeri hâ'ilesiyle berâber

120

Yunanistan 'ısyânını ta'kip eden Moskof seferi ordumuzu esâsından sarsmıştı. Büsbütün kuvvetten, ehemmiyetten düşürmüştü. Sâniyen Sultan Mahmud-ı sâni bütün o hezîmetleriyle o muvakkatiyetsizlikleriyle, bâ-husûs o dilîrâne bir fikr-i teceddüdüyle

Türklerin bile teveccühünden düşmüştü, fakat Mehmet Ali Paşa, İbrahim Paşa o teveccühe mazhar idiler,

İşte esâsen bu iki büyük sâ'ika iledir ki Mısır vâlisi o muzafferiyetlere öyle kolay kolay ermişti, İbrahim Paşa bütün geçtiği yerlerde saltanat-ı hilâfet-i Osmanîye'nin bir hâdim-i hakîkisi olduğunu i'ân eyliyor hatta pâdişâha değil fakat pâdişâhı iğfâl eden mukarrebîne karşı yürüdüğünü söylüyordu. Bu sözler ta'bir-i ma'rûfumuzla göz boyamak, ya Frenklerin dedikleri gibi zevâhiri kurtarmak içindi.

* *

*

Moskofların İstanbulâ 'asker ve donanma sokmaları devlet-i Osmanîye'yi doğrudan doğruya himâye altına almaları İngilizleri ve Fransızları kuşkulandırdı, (Londra) hükûmeti Rusya'nın 'aleyhine olarak mes'eleye müdâhele etmek Mahmud-ı sâniyi de Mehmet Ali'yi de Ruslardan kurtarmak tarafdârı idi, fakat kral (Lui Filip) [Louis Philippe]in o hadden

121

efzûn tereddüdüyle Fransa kat'î bir siyâset ta'kîb edemiyordu, Rusya'yı da, İngiltere'yi de daraltmaktan mütesâviyyen korkuyordu.

Avusturya ise ihtilâlden tehâşî eylediği için Moskoflara muhtâç idi, lâkin şarkın böyle olmasını da istemiyordu, nâ'ire-i ihtilâl Avrupa'da alttan alta te'sîrini göstermeye başlarken düvel-i mu'azzamanın yekdiğerine karşı bu nifâkını hiç hoş görmüyordu, hâsılı, ittifâk-ı mukaddesi yeniden kurmaya çabalıyordu, araya girdi. İstanbul'u da, Mehmet Ali'yi de iknâ' eyledi, musâlahaya muvaffak oldu.

Mısır vâlisi istediklerine kâmilten nâ'il oluyordu. Bütün Suriye ile berâber Atina'yı da alıyordu. Hakîkatte pâdişâhtan daha kavî idi. Anadolu'ya da istediği zaman ordusuyla kolayca girebilirdi.

Bu musâlahadan İngiltere, hele Fransa memnûn idiler, Fransızlar için varsa Mehmet Ali, yoksa Mehmet Ali idi... Çünkü Mehmet Ali Mısır'da baştanbaşa Fransız siyâsetini telvîc eyliyor, Fransa nüfûzuna nükûbet veriyordu.

Rusya bile o suverî himâyeye rağmen devlet-i Osmanîye'yi bu dereke-i za'afa düşmüş görmekten hoşnut oluyor, başka başka ümîtlere kapılıyordu.

122

Bu musâlahayı müte'âkiben İbrahim Paşa ordusuyla Mısır mıntikasını ya'ni Suriye'ye, Atina'ya çekildiği için artık İstanbul'da Rus donanmasına, Rus askerine tab'î ihtiyâç kalmadı, (Petersburg) hükûmeti de onları çekti. Fakat gizlice bizimle (Hünkâr İskeleyi) mu'âhedesini 'akt eyledikten sonra çekti.

Bu mu'âhede siyâseten Rusya için büyük bir zafer, devlet-i Osmanîye için de o derece bir hatar idi, o kadar ki ekseriyetle vâki' olduğu üzere 'aynı zamanda Rus siyâsetinin 'azametini, kudretini siyâsetimizin ise meskenetini, za'fını gösteriyordu, Rusya ile bu ittifâkımız bütün devletlere karşı tedâfi'î idi, gerek hârici ve gerek dâhili her bir tehlikenin zuhûrunda birimiz diğërimizin imdâdına şitâb edecektik.

Devletimizin dışarıdan, içeriden lâ-yenkâti' ma'rûz olduğu mehâlik bir kere göz önüne getirilsin; istediği vakit cüz'î tahrikât ile bir şûriş ikâ' ederek mûcib-i mu'âhede ordularını mülkümüze sokmak (Peterburg) hükûmeti için için ne kadar kolay idi, derhâl anlaşılır, hâlbuki bir madde-i hafîyeye göre biz ordumuzu ve askerimizi donanmamızı böyle bir ihtiyâc vukû'unda Rusya'ya göndermek

123

mecbûriyetinde değil idik. Vaz'iyetimiz garîb idi. Ruslar bize mu'âvenet edecekti, biz onlara edemeyecektik, boğazları Rusya'nın düşmanlarına kapamakla bütün mükelleffiyetimizi îfâ etmiş olacaktık.

Sekiz sene için ‘ akd olunan bu ittifâk-ı hafiyi (Londra) ve (Paris) hükûmetleri pek çok geçmeden duydular, tabî‘ î telâşa düşerek İstanbul’dan (Petersburg)dan îzâhât istedilerse de alamadılar, alamayınca da donanmalarını adalar denizine gönderdiler.

Birkaç ay mütemâdiyen bu iki devletin Rusya ile bir harbe tutuşmak tehlikesine Avrupa ma‘ rûz kaldı: fakat Avusturya işe müdâhale etti, çünkü yukarıda ‘ arzettiğimiz esbâba mebnî bir ihtilâfa mu‘ ârız idi. O mu‘ âhededen derhâl istifâde etmeyeceğine dâ’ir Rusya’dan va‘ at aldı. Taraf-ı diğeri bu sâyede teskîn ederek sulhü te’ mîn eyledi.

* *

*

Mahmut Hân-ı sanî Mehmet Ali’ye karşı bu hezîmeti hazmedebilir bir pâdişâh değildi, öyle olduğunu da çok geçmeden ispât eyledi. Bütün Suriye’yi Mısır vâlisinin ‘ aleyhine tahrîk etmekle iktifâ eylemedi, ordusunu muttasıl

124

muhârebeye hazırladı, diğeri cihetten Mehmet Ali Paşa da sükût etmiyordu, o hüküm sürdüğü yerlerin verâsetini istiyordu alamayınca da pâdişâhın ‘ aleyhine ateş püskürüyordu.

Devletler bu halden telâşa düştüler, fakat Mehmet Ali’yi durdursalar da Sultan Mahmut’u tutmak muhâl idi,

Hâfız Paşa’nın taht-ı emrinde Osmanlı ordusunun pîş-dârları Fırat’ı geçtiler, Suriye’ye girdiler. Padişâh Mısır vâlisine hâ’in-i vatan ve ‘ âsî ilân eyledi.

Muhârebe başlar başlamaz düvel-i mu‘ azammanın en önce düşündükleri İstanbulca müdâhele oldu. (Hünkâr İskeleyi) mu‘ âhededesi daha mer‘ iyü'l-icrâ idi. Rusya o mu‘ âhedenin ahkâmını ma‘ al-memnuniye infâz ettirmek fikrinde idi, lâkin diğeri devletler, bâ-husus İngiltere bu fikre muhâlif idiler. (Palmerston) [Henry John Palmerston] kuşkulandı, bir aralık Fransa’ya karşı ifi‘ âlini unutarak Rusya’nın tesbâtine

İngiltere ile müttehiden mâni^ç olmayı Fransızlara teklîf eyledi. Her iki hükûmet de donanmalarını Çanakkale boğazına göndereceklerdi, şâyet Rus donanmaları İstanbul'un önüne gelirlerse onlar da boğazı geçeceklerdi.

Fransa için böyle fırsat bir daha ele geçmezdi,

125

Fransızlar bu sâyede İngilizlerle i'tilâf-ı samîmîlerini tecdîd etmiş olacaklardı, bir yandan hasm-ı ekberleri Rusya'yı ric^çate mecbûr eyleyeceklerdi, bir yandan ise İngiltere'den Mehmet Ali için hiç şüphe yok, müsâ'adekârâne şerâ'it-i istihsâl edebileceklerdi, çünkü o zaman (Palmerston) [Henry John Parlmerston] bu müsâ'adâta râzı idi.

Fakat (Lui Filip) [Louis Philippe] her çi bâd-â-bâd muhârebeden tevakkî etmek istiyordu. (Londra) dan ziyâde (Viyana)yı dinledi, o fırsatı elden kaçırdı.

O vakitte (Palmerston) [Henry John Parlmerston] Rusya'dan tarafa yaklaştı. Moskoflar, müteyakkız davrandılar, mu'âhede-i vâk'ıadan istifâdeye kalkışmadılar, o işte düvel-i mu'azzama ile müttefikken hareket etmeye karar verdiler.

Beyne'l-düvel bu müzâkereler cereyân ederken harpten meydân-ı müdhiş haberler geldi. İbrahim Paşa Türk ordusunu (Nizib)te yine bozdu, nasıl bozdu? (Moltke) [Helmuth Von Moltke] o ma'rûf mektuplarında bu vakâyi' -i elîmeyi acı bir tarzda hikâye eyler.

Bu izmihlâlden altı gün sonra fakat henüz o haber-i fecî' i almadan Mahmud-ı sâni vefât eyledi. Abdülmecit Hân daha on beş yaşındayken pâdişâh oldu.

126

(Nizib) felâketini kaptan paşanın ihâneti ta'kîp eylemişti. Ahmed Paşa Hüsrev Paşa'ya 'adâvetinden donanmamızı Mehmet Ali'ye teslîm eylemişti. Fransızlar bu mu'âmeleye bîgâne değil idiler. Bu vak'alardan sonra bâb-ı âli pusulayı şaşırdı. Mehmet Ali Paşa'ya

Mısır'ı verâsetle vermeye kâ'il oldu, fakat Paşa daha ziyâdeye göz dikmişti, öbür yerleri de istiyordu ve alacaktı da...

İşte o sıralarda idi ki Avusturya başvekîli (Metrenih) [Metternich] bir çâreye mürâca'at eyledi, der-sa'âdetteki sefirlerin vesâtetiyle düvel-i hamse-i mu'azzama nâmına hükûmet-i Osmanîye'ye şu takrîri teblîğ ettirdi:

“Zîrde vâz'ül imzâ süferâ devlet-i mütâbi'alarından aldıkları ta'limâta istinâden bâb-ı âliye ihbâr ederler ki düvel-i hamse-i mu'azzama mes'ele-i şarkiyeye dâ'ir aralarında, bir i'tilâf 'akd eyledikleri için onların mu'âveneti olmaksızın her türlü müzâkerât-ı kat'iyeden ictinâb etmeye ve devletlerin netîce-i mukarerâtını beklemeye hükûmet-i Osmanîye'yi da'vete me'mûrdurlar.”

Bu takrîr târîh-i mes'ele-i şarkiyede meşhûrdur. Çünkü devletimizin düvel-i mu'azzamaca bir nev'î taht-ı vesâyete alınmasıdır. İngiltere'nin, Avusturya'nın, Prusya'nın hatta Rusya'nın bu takrîri imzalamaları anlaşılırdı, İngiltere bâb-ı âliyi siyânet etmek ve şarkta hâl-i hâzırı idâme eylemek siyâsetini

127

ta'kîp eyliyordu. Avusturya ve Prusya da o siyâsete ittibâ' eyliyorlardı.

Rusya ise Mehmet Ali'nin İstanbul'a girmesinden, saltanat-ı Osmanîye'ye vaz'-ı yed etmesinden korktuğu için onlara iştirâk ediyordu, fakat Mısır vâlisine cândan taraftâr olduğu için Fransa'nın bu hareketi anlaşılmaz bir mu'ammâ idi, bir mu'ammâ ki ancak şu sûretle tefsîr olunabiliyordu:

Fransızlar Mehmet Ali'yi nâ-mağlûp sanıyorlardı. Ne olursa olsun, Mısır'da hakk-ı verâseti elde edeceğine, diğer istediklerini de alacağına kâni' idiler. O kanâ'atin sevkiyle işe ehemmiyet vermediler, devletlere muhâlif görünmemek için o takrîri imzaladılar.

(Lui Filip) [Louis Philippe] ‘azm ve şiddet sâhibi bir hükümdâr değildi, müddet-i saltanatında dâ’imâ böyle meşkûk bir siyâset ta‘kîp eyledi, nihâyet esâsen de bu sâ’ika ile tahtını elden kaçırdı.

Bu hâ’ilede Mehmet Ali’yi nâ-mağlup sanmak bâ-husûs o zanna istinâden bir hatt-ı hareket tutmak İngiltere ile derîn bir ihtilâfa tutuşmak Fransa hükûmeti için büyük bir hatâ-yı siyâsi idi, bir hatâ-yı siyâsi ki İngilizler

128

için de muvaffâkiyet-i ‘uzmâya bâdi oldu, Fransızları ma‘nen zayıflattı, Mısır vâlisini de zedeledi –Mesel-i ma‘rûfun biridir– Dimyat’a pirince giderken evdeki bulgurdan etti.

Mehmet Ali ve Mısır münâsebetiyle (Palmerston) [Henry John Parlmerton], (Tiyer) [Adolphe Thiers], (Gizo) [François Guizot], (Fransa) ve (İngiltere) bir buçuk iki sene mütemâdiyen birbiriyle çarpıştılar, silh silâha gelediler, (Lui Filip) [Louis Philippe] mâ‘ni oldu, (Avusturya) yine muslihâne araya girdi... Fakat nasıl çarpıştılar, bâ-husûs ne netîceye erdiler, uzun bir müddet Avrupa’yı bir harb-i ‘umûmîye ma‘rûz bırakan bu gâ’ile ne sûretle hâtîme buldu? O safha-i târîhi de ikinci bir makâlede ‘arz edeceğiz.

129

Yine Mehmet Ali

İngiltere’nin husûsuyla siyâset-i hâriciyesinde bir kudret vardır ki o da esâsen mu‘ayyen bir emelden, o emele müstenid bir fikr-i ta‘kîpten münba‘istir. İngilizler’de hükûmet değışir, ricâl-i hükûmet değışir, fakat bu hassaya, bu hâsiyete mebnî o siyâset değışmez.

İşte (Londra) hükûmeti öyle senelerce Büyük (Napolyon)u [Napolyon] maksûd-ı siyâsiye mebnî muhâlefetiyle muhâsamasıyla, ‘adâvetiyle ta‘kîp eyledi, sarstı, zedeledi, düşürdü.

(Napolyon) [Napolyon] inkılâb-ı kebîrin âmâl-ı istilâsını temsîl ederekten Fransa'yı hudûd-ı ma' rûfesinden, hadd-i ma' lûlumundan hârice fırlattı, Belçika'ya bütün (Usk) vâdisine uzattı.

(Napolyon) [Napolyon] Mısır'ı istilâya kadar vardı, Hindistan'ı, Hint yolunu yedd-i zabtına geçirmek istedi. Böyle olduğu için İngiltere İngilizler ölürdü, gömleklerine varıncaya kadar bütün mâmeleklerini satarlar da

130

yine (Napolyon)u [Napolyon] ortadan kaldırmak için Fransa'ya ' ilân-ı harp ederlerdi, öyle de yaptılar. O murâda istedikleri gibi ermeden bir türlü rahat etmediler.

(Napolyon) [Napolyon], o hâ'ile bitti, söndü, fakat Fransa'da o fikir, o fikr-i istîlâyı; o Napolyon [Napolyon] âmâli yine az çok kaldı. Alelhusûs (Lui Filip) [Louis Philippe] zamanında (1830) ihtilâlinden sonra revâc bulmaya başladı. O zaman yine Fransızlar Fransa hudûdunu (Ren) nehrine kadar götürmek; yine (Usk) vadisini ele geçirmek istiyorlar, İngilizleri igzâb ediyorlardı. Fazla olarak Mehmet Ali ile samîmî, ticârî; siyâsî münâsebâta girdilerdi. Mısır'a yine bir nev' göz dikiyorlardı.

(Londra) hükûmeti ber-mu'tâd o siyâset-i esâsiyesini bir fikr-i temâdi ile ta' kîp ederekten Fransa'yı bu sefer de o hırslarda, o emellerden men' eylemek için bir vesîle arıyordu.

Bu esnâlarda Fransa'ya başvekîl, müverrih-i meşhûr (Tiyer) [Adolphe Thiers] ya' ni (Napolyon) [Napolyon] destânının en beliğ bir nâşidi, o emel-i mu' azzamın harîz bir mümessili oldu. İngiltere'ninki ise büyük (Pant)in bir hayr'ül-halefi; Fransızlığın o nokta-i nazardan ezeli bir hasmı; fakat siyâsiyâtında

131

cihân-âşînâ bir üstâdi adıyla; sanıyla (Parlmerston) [Henry John Parlmerston] idi.

Tabî'î değil midir ki bu Mısır mes'elesini, bu Mehmet Ali hâdisesini iki taraf da ayrı ayrı emeline, siyâsetine göre tedvîr eylemek isteyecekti.

Filhakîka Fransa ve (Tiyer) [Adolphe Thiers] Mısır vâlisinin mevki'ini son derece tahkîm eylemek bütün o metâlibini bâb-ı âliye is'âf ettirmek, o sâyede Fransız nüfûzuna, Fransız siyâsetine o iklimlerden vüs'at vermek 'azminde idi.

İngiltere ve (Palmerston) [Henry John Parlmerston] ise bilakis bu vesîleden istifâde ile Mehmet Ali'nin mümkün mertebe kolunu, kanadını kırmak, Mısır'ı devlet-i Osmanîye'ye kemâ-kân merbûd bırakarak Fransa'dan uzaklaştırmak, hâsılı Fransızlığın o âmâl-ı 'azametine hâ'il olmak diliyordu.

(Tiyer) [Adolphe Thiers] ile (Palmerston)un [Henry John Parlmerston], İngiltere ile Fransa'nın arasında Mısır ve Mehmet Ali münâsebetiyle bu cidâl-i siyâsî böylece başladı, renkten renge girdi, az kaldı harbe müncer oluyordu, lâkin nihâyet siyâseten fasl olundu; Mehmet Ali'nin hezîmetiyle, Fransa'nın ric'atıyla hitâma erdi, (Tiyer) [Adolphe Thiers] çekildikten sonra hitâma erdi.

132

(Palmerston) [Henry John Parlmerston] için büyük bir zafer, bir muvaffakiyet yerine geçti.

* *

*

(Palmerston) [Henry John Parlmerston] esâsen Mehmet Ali'yi, o muzafferiyetlere rağmen hiç etmek istiyordu, fakat bu derece ileri gidemeyeceğini bildiği için yalnız Mısır vâliliği ile bırakmaya karar verdi. Bu fikre mebnî (1839) Ağustos'unda devletlere teklîf eyledi: Şâyet bu şerâ'îti kabûl etmezse Mısır vâlisinin 'aleyhinde müttefiken kuvve-i cebreye isti'c mâl edilecekti.

Avusturya, Prusya, Rusya bu teklîfe muvâfakat eylediler, fakat Fransa i' tirâz etti, i' tirâz ettikten başka Mehmet Ali'nin nâmına bütün o metâlîbi bast eyledi. Ya' nî Mısır'dan başka Suriye'yi, Akka'yı, Atina'yı hep istedi.

O vakit (Londra) hükûmeti âteş kesildi. Matbû'ât da tabî'î işe karıştı, Fransa ile İngiltere'nin aralarında bir münâkaşadır başladı.

Rusya devleti bu ahvâlden pek memnûn olmuştu, filhakîka (Hünkâr İskeleyi) mu'âhedesinden istifâde etmemeye karar vermişti; İngiltere devletini o cihetten müsterîh kılmıştı. Artık İstanbul'da yalnız başına bir

133

müdâhaleye kalkışmayacaktı. Lâkin Fransa'yı sevmiyordu. İngilizlerle böyle münâferete girişmiş görmekten zevk alıyordu.

Zaten o vakit yalnız Mısır'da değil İspanya'da ve Cezayir'de gerek nüfûz-ı siyâsî, gerek zıddiyet-i menâfi' münâsebetiyle İngilizlerle Fransızların aralarında başka ihtilâf, başka keşmekeş de mevcût idi.

Bu ihtilâfın bir harbe müncer olmasından korktukları için Prusya ve Avusturya devletleri vesâtet eylediler, Mehmet Ali'ye verâsetle Mısır'ı kayd-ı hayât şartıyla da Suriye'yi verdirerek o nizâ'yı ortadan kaldırmak istediler, daha sonra (Palmerston) [Henry John Parlmerston] bizzat Fransa'ya yine Mehmet Ali için verâsetle Mısır'ı, kayd-ı hayât şartıyla Akka paşalığını teklîf eyledi. Lâkin (Tiyer) [Adolphe Thiers] bu teklîfâta bir cevâb-ı kat'î vermiyor, işi leyte le'aleyeye uğratiyordu, çünkü bu da'vâyı

Fransa için ‘azametle fasl eylemek emelinde idi, bir müddet evvel (Napolyon)un [Napolyon] bakiye-i ‘azâmî debdebelerle (Saint Alan) adasından getirilmiş (Paris)te bir merkad-i mahsûsa defn olunmuştu. Bu münâsebetle Fransızlar da bütün o menâkıb-ı şân ve zaferin hâtıraları uyanmıştı, o fütûhat emelleri yeniden yeniye peydâ olmuştu.

134

Bu hâlet-i rûhiyenin de te’sîri oluyordu, (Tiyer) [Adolphe Thiers] başka sevdâlarda başka havalarda idi.

İstanbul’da Hüsrev Paşa, Mehmet Ali’nin en büyük düşmanı sadâretten infisâl etmişti, Mısır vâlisi bu vaz‘iyyetten istifâde ile da‘vâsını doğrudan doğruya metbû‘-i müfahhamıyla fasl eylemek endîşesine düştü.

(Tiyer) [Adolphe Thiers] dersa‘âddete bir me’mûr-ı mahsûs gönderdi, bâb-ı âli ile alttan alta müzâkereye girişti; o esâsa göre bu mes’eleyi gizlice bitirmek, bitirdikten sonra netîceyi kemâl-i muvaffakiyetle İngiltere’ye ve diğer devletlere bildirmek ümîdini besliyordu.

Fakat ne kadar hafî olursa olsun, Avusturya ve İngiltere devletleri bu müzâkerâtı çoktan haber almışlardı, (Palmerston) [Henry John Parlmerton] bir yandan dersa‘âdetteki İngiltere sefirinin vesâtatıyla o işe ma‘ni oluyordu, bir yandan da avuç avuç altınlar dökerek Suriye’yi Mehmet Ali’nin ‘aleyhine kaldırıyordu, hakîkatte (Tiyer)e [Adolphe Thiers] bir oyun oynamak isteyen o idi, çünkü sûretâ (Paris) hükûmeti ile öyle bir

muhâberede devâm etmekle berâber bu mes'eleyi Fransa'nın haberdâr olmaksızın
‘aleyhinde devletlerle ittifâk eyleyerek bitirmeye çalışıyordu.

135

Böyle bir ittifâka Rusya çoktan hâzır idi, Avusturya ve Prusya da muvâfakat ederlerdi,
çünkü hep birden Fransızların o gûnâ-gûn teheyüclerinden, istilâ-cûyâne emellerinden
bîzâr idiler. Dersa‘ âdetteki Fransa sefiri (Palmerston)un [Henry John Parlmerston] bu
niyetini uzaktan uzağa keşf eyledi, bu keşfini (Tiyer)e [Adolphe Thiers], (Gizo)ya da
[François Guizot] bildirdi. Fakat onlar bu ittifâka ihtimâl vermediler, (Gizo) [François
Guizot] Avusturya ile İngiltere'nin böyle bir mukâvele ‘akd edebilmelerini muhâl
görüyordu, (Tiyer) [Adolphe Thiers] ise İstanbul’dan, İskenderiye’den sabırsızlıkla
kat‘î haberler bekliyor, işi bir an evvel bitireceğini ümîd eyliyordu.

(Palmerston) [Henry John Parlmerston] baktı ki Hüsrev Paşa artık sadrâ‘ zam değildi,
Mehmet Ali Paşa bir günden bir güne Bâb-ı ‘Âlî ile uzlaşabilirdi, isti‘câl etti. (4
Temmuz 1840) da evvelce hazırladığı mukâvelenin müsveddesini devletlere teblîğ
eyledi, onlar ibtidâ-yı emirde bu arzûya muvâfakat göstermediler, Fransa için bir tahkîri
mutazammın olduğu cihetle böyle bir hareketin muhârebeye müncer olacağını dermiyân
eylediler.

Lâkin (Palmerston) [Henry John Parlmerston] isrâr etti. (Lui Filip)in [Louis Philippe] ne
olursa olsun muhârebeden tevakkî edeceğini

136

söyledi, şöyle yaptı, böyle yaptı. Nihâyet onbeş temmuzda dört devlet sefirleri müttefiken o mukâvelenâmeyi imzâladılar.

Birinci maddeye göre devletler müttefiken pâdişâhın da'vetine icâbetle memâlik-i Osmanîye'nin istiklâlini ve tamâmiyetini taht-ı te'mîne almaya ve bu sebebe mebnî şâyet teklîfât-ı vâkı'âyı kabûl eylemezse Mehmet Ali Paşa'nın 'aleyhinde kuvve-i cebrîye isti'mâl etmeye, diğere cihetten İstanbul ve Gelibolu boğazlarını müştereken muhâfaza eylemeye karâr veriyorlardı; ikinci maddeye nazaran da pâdişâh Mısır vâlisine son teklîfini bildirecekti, yalnız verâsetle Mısır'ı ve kayd-ı hayât ile de Akka paşalığını bırakacaktı, Girit'i, Hicaz'ı, şimâlî Suriye'yi, Atina'yı hep istirdâd edecekti.

Nihâyet üçüncü madde ile de Mehmet Ali Paşa'ya on gün bir mühlet veriyorlardı, Şâyet bu müddet zarfında Paşa o teklîfe muvâfakat etmezse artık Akka'yı da gâ'ib ediyordu, on gün daha 'inadında ısrâr edecek olursa Mısır'dan da mahrûm kalacaktı. Ayrıca bir madde-i mahsûsada hükûmetlerce henüz tasdik edilmeden hilâf-ı mu'tâd bu mukâvelenin mer'ıyyü'l-icrâ tutulacağını beyân ediyordu.

137

Bu mu'âhede ki Fransa'yı mastaba-ı düvelden 'âdetâ çıkarıyordu, fazla olarak Fransızların mahmîleri, müttetikleri Mehmet Ali'yi de berbât eyliyordu, 15 Temmuz'da Londra'da imzâlanmıştı. 17 Temmuz'da hâlâ Fransa sefiri (Gizo)nun [François Guizot] meçhûlu idi, 'âkıbet bu haberi (Palmerston) [Henry John Parlmerston] ona bizzat vermek külfetini ihtiyâr eyledi.

(Gizo) [François Guizot] işi anlayınca tabî'î fenâ hâlde bozuldu, fakat bozulduğunu hiç sezdirmedi, soğuk tavrından, her hâlde (Palmerston)un [Henry John Palmerston] gurûruna neşâtına pâyân yoktu. İlk işi o madde-i mahsûsaya imtisâlen mukâvelenin derhâl mevki'-i icrâyaya vaz'ını (Napoli) sularında dolaşan İngiliz amirali (Steve)e tebliğ etmek olmuştu. Bu cihet (Gizo)dan [François Guizot] saklı tutuldu.

Bu mu'âhedenin intikâdı (Paris)de şâyi' olur olmaz, bir kıyâmettir koptu (Tiyer) [Adolphe Thiers] aldatmak isterken aldandığını anladı, Fransa'nın da istihkâra, istihfâfa uğradığını gördü, müte'essir oldu, fakat o karârın derhâl mevki'-i icrâyaya vaz' olunacağını bilmiyordu, bir müddet uzayacağına zâhib oluyordu, zaten 'umûm-ı Fransızlar gibi o da Mehmet Ali'yi kolay kolay, hatta hiç mağlûb olmaz sanıyordu, yine sanıyordu ki

138

bu sâyede keşmekeş sene-i âfiye bahârına kadar uzayacaktı, o zaman ise Fransa bu iki ittifâk-ı düvele karşı yürüeyibilmek kudretini iktisâb edecekti.

Kral (Lui Filib) [Louis Philippe] de zâhiren bağıyor, çağırıyor, devletlerin bu mu'âmelesine karşı infi'âlini 'ilân eyliyordu ama hakîkatte muhârebe husûsunda o küçük başvekîli ile hem-fikir değildi, hem-fikir olmadığını Viyana'daki sefirine mahremâne bir sûrette yazdığını şu satırlarla ispât eyliyordu.

“Sizin bilhassa ma'lûmâtınız olsun diye söylüyorum. İyi biliniz ki o küçük nazariyeye kapılarak bu işte öyle pek ileri gitmek fikrinde değilim.

Esâsen o harp istiyor, ben harp istemiyorum, şâyet elimde başka bir çâre kalmazsa bütün Avrupa ile bozuşmaktan ise ondan ayrılmayı tercih ederim."

(Tiyer) [Adolphe Thiers] fikren, ma'nen büyük lâkin cismen, cüssece küçücük bir adamdı.

* *

*

Bu fikirde olmakla berâber kral sûrette 'umûma karşı harp taraftârı görünüyordu, çünkü Fransa baştanbaşa teheyüç içinde idi, tiyatrolarda (Marseyyez), o meşhûr vatan şarkısı lâ-yenkat' i tanîn-endâz oluyordu,

139

herkes ittifâk-ı mukaddesin, (1815) mu'âhedelerinin 'aleyhinde ateş püskürüyordu, (Napolyon)un [Napolyon] hezîmetleri, felâketleri unutulmuştu, sırf zaferler galebeleri hatırlanıyordu.

Belçika kralı (Le'o Pold) [Leopold] ki hem (Lui Filib)in [Louis Philippe] dâmadı, hem de İngiltere kraliçesinin dayısını, iki devletin arasında vesâtetle bu mes'eleyi fasl etmek istedi, fakat muvaffak olamadı, çünkü (Palmerston) [Henry John Parlmerston] bir türlü yola yatmıyordu (31 Ağustos)da muhtıra ile (15) Temmuz mukâvelesinin harfîyyen mevkı'-i icrâya vaz' olunacağını Fransa'ya tebliğ eyledi.

Bu muhtırayı alınca (Tiyer) [Adolphe Thiers] küplere bindi, her çi bâd-â-bâd muhârebeye hazırlanıyordu, İskenderiye'ye ve İstanbul'a bir me'mûr-ı mahsûs

göndererek Mehmet Ali'yi verâsetle Mısır'ı kayd-ı hayât ile de Suriye'yi kabûl ile iktifâya da' vet eyliyordu, bu muhtırayı iktifâya da' vet ediyordu.

Bâb-ı Âli'ye de bu şerâ'ite muvâfakatı tavsiye ediyordu, lâkin bu tarîk-i mümâna'âta daha ileri gitmemeye 'azm eylemişti, İngiltere bu şartlara da râzı olmazsa ona göre harb zarûri idi.

Diğer, devletler hatta (Londra) hükûmetinin sâ'ir

140

erkânı için bu sûret-i tesviyesine taraftâr görünüyordular. (Palmerston) [Henry John Parlmerston] fikr-i kadîminde Mısır [var] idi, lâkin pek yalnız kaldığı için artık ısrâr edemeyecekti.

O esnâda şarktan gelen haberler İngiltere harbiye nâzırının imdâdına yetiştii, sözlerine hak kazandırdı. Filhakîka bu haberlere nazaran bütün Suriye sevâhili, hatta Akka bile İngiltere ve Avusturya donanmasına teslim olmuştu. O havâlide temdîd-i hâkimiyet artık Mehmet Ali için muhâlleşmişti. (Palmerston) [Henry John Parlmerston] bu sefer Fransızların o mahmîsini büsbütün ezmek, Mısır'dan bile mahrûm kılmak istedi.

(Tiyer) [Adolphe Thiers] bir müddet evvel kral ile o ihtilâf-ı efkâra mebnî isti'fâ etmişti, çünkü İngiliz amirali (Napye) Beyrut'u (11 Eylül)de topa tutmuştu. İbrahim Paşa'ya tahliye kıldırılmıştı, üç gün sonra dersâ'addetteki İngiltere sefiri bâb-ı âliye Mehmet Ali'nin Mısır vâililiğinden de sukûtunu 'ilân ettirmişti.

İş bu dereceye vardıktan sonra (Tiyer) [Adolphe Thiers] ilkbahârda muhâbereye girişebilmek için tedârikâta başladı, fakat ‘arz ettiğimiz gibi (Lui Filip)i [Louis Philippe] bu fikre muhâlif görünce bir vesîle bularak çekildi.

Fakat yeni hey’et-i vükelâda o i’tidâl-perverliğiyle berâber

141

(Palmerston)un [Henry John Parlmerston] o tecâvüzât-ı ma‘rûzasına karşı tahammülü tükendi, o da harbe hazırlanmaya başladı.

O zaman Avusturya büyük bir ‘azm ile işe karıştı, çünkü (Metrenih) [Metternich] İtalya’da ve Almanya’da galeyân-ı efkâr ve ihtilâlden korktuğu için muhârebenin ‘aleyhinde idi, Prusya’yı da fikrine taraf-dâr buldu, ondan sonra Rusya’nın muhâlefetini dinlemedi, (Palmerston)u da [Henry John Parlmerston] sıkıştırdı, mes’eleyi sulhen tesviye edebilmek için bir tarîk-i tesviye aradı.

O tarîk de Bâb-ı ‘Âli’yi tazyîk ederek Mehmet Ali’ye Mısır paşalığını hakk-ı verâsetle verdirmek, Fransa’yı da bu kadar bir tarziyye ile iktifâya râzı kılmak idi, öyle de oldu.

Filhakîka öyle oluncaya kadar daha birçok heyecânlar vukû‘a geldi. İngiltere’nin alttan alta teşvîki ile pâdişâh Mehmet Ali’ye sağ eliyle verdiğini sol eliyle geri alıyordu, Mısır’ın kâffe-i umûruna müdâhale etmek istiyordu. Yine (Metrenih)in [Metternich] tavassutuyla, delâletiyle o müşkülâtın da önü alındı.

Nihâyet birçok keşmekeşten sonra (Londra)da iki mukâvele sûreti tanzîm edildi, Mısır mes'elesine

142

ve Mehmet Ali'ye ta'alluk eden birinci mukâveleye mu'âhede-i sâbıkanın bir nev' tecdîdi demek olduğu için yalnız dört devlet vaz' -ı imzâ eylediler, boğazlar mes'elesine dâ'ir mukarrerât-ı düveliyeyi ihtivâ eden ikinci mukâveleyi ise yine o dört devletle berâber Fransa da imzâladı.

Frenklerin dedikleri gibi, zevâhir kurtarıldı, Fransızların da izzet-i nefsi okşanmış, mastaba-ı düvel-i mu'azzamadaki mevkı'leri i'âde edilmiş oldu. O dağdağalar, o kıyâmetler bitti, işte o gece sabâha erdi:

Fakat o buhrân-ı medîdden (Lui Filip) [Louis Philippe] de, (Tiyer) [Adolphe Thiers] de, Fransa da hep zedelenmiş çıktılar (Lui Filip)in [Louis Philippe] yedi sekiz sene sonra sukûtunu hazırlayan esbâbın biri de bu Mısır mes'eselesidir. (Tiyer) [Adolphe Thiers] ise bilâhire üçüncü (Napolyon)un [Napolyon] o âhîr saltanatının da, (1864)ten (1870)e kadar gösterdiği kudret-i siyâsiyenin bir cüz'ünü bile (1840 ve 41) hâdiselerinde ibrâz edemedi, hele Fransa o zaman İngiltere'den, (Parlmerston)'dan aldığı dersten istifâde edemediği içindir ki o (Napolyon) [Napolyon] sevdâlarından vazgeçemedi, o sâ'ika ile ikinci imparatorluğu için icât edildi, İtalya'dan Meksika'ya kadar sağa, sola saldırdı, nihâyet (Sedan)a yuvarlandı.

143

Târîhin bütün bu safahâtı ‘ibretle temâşâ olunsun, derînden derîne bir hatt-ı es’asî, görülmez mi ki bütün o vakâyi‘i birbirine rabt eyler, ‘âdetâ yekdiğerinden mütemmimi, melzûmu gibi gösterir, işte tetebbu‘ât-ı târîhiyeden de en büyük istifâde bu hatvet-i sîyâsiyyeyi keşf ve idrâk eyleyebilmektir. O zaman insân ‘umûmiyetle fikren, bilhassa efkâr-ı siyâsiyece başka bir kudret iktisâb eyler, âhîren tahaddüs eden (İşkodra) keşmekeşidir ki bir müşâbehet dolayısıyla bize bu Mısır ve Mehmet Ali mes’elesini hatırlattı, böyle uzun uzadıya yazdırdı. Çünkü bu vak‘alar devletlerin mes’âil-i şarkiyedeki tarz-ı siyâsetlerini kâffe-i leddünniyâtıyla gösterdiği için ‘ibretimize istifâzamıza bâdi olabilir.

Fazla olarak da bütün o e‘âzım-ı siyâsiyyununun düşündükleri, söyledikleri, yaptıkları mîzân-ı i‘mândan geçecek olursa şüphe yok, basîretimizi açar, hiç olmazsa kapanmaktan men‘ eder. O vakit bâri bize te‘alluk eden vekâyi‘-i ‘âlemin hakâ’ikine daha kolaylıca âgah oluruz.

Meselâ bu Mısır ve Mehmet Ali münâkaşasında insan İngiltere’nin, (Palmerston)un [Henry John Parlmerston] şetâret ve kudret-i siyâsiyesine hayrân olmaz mı? Hâlbuki Fransa ile (Tiyer)inkileri [Adolphe Thiers] ona nispeten zayıf olmaz mı? Zaten

146

netîcede böyle olduğunu göstermiyor mu? O zamandan beri Filhakîka Avrupaca ahvâl değışti, Prusya koskoca bir Almanya oluverince, İtalya’da bir devlet-i mu‘azzama olarak araya girince, bütün o muhârebelerden, o mücâdelelerden sonra Fransa evvelâ

Rusya'ya iltihâk etti, bilâhire İngiltere'ye yaklaştı, bir yandan ittifâk-ı müselles, bir yandan i'tilâf-ı müselles vücûda geldi, lâkin Fransızların, İngilizlerin Moskofların, hâsılı her devletin tarz-ı ta'kîp-i siyâsetleri yine öyledir, esâsen tagayyür etmez.

İşte târîhin de en sarîh kâ'ideleri bu nüktelerdir, tettebbu'ât-ı târîhiyenin en ciddi fâideleri de onları idrâk iledir. Bu safahâti böyle peyder-pey 'arz etmekten maksûdumuz da kâr'ilerimize o kavâ'idi izâh, bu fevâ'idi te'mîn edebilmek ümîdidir.

145

Hâtîme

Vaktiyle bir makâlemde şu mütâla'ayı bast eyledimdi:

“İnkâr olunamaz hakâ'ikten ki bugün siyâset bir 'ilimdir, bir fendir. Nasıl tabîb olmak için tıp bir vekîl-i da'vâ olmak için hukûk öğrenmek lâzım ise, siyâsiyundan olabilmek için de 'ulûm-ı siyâsiyeye o nispette vukûf gerektir.⁹

Tahsilsiz, hatta muntazam bir tahsilsiz; 'irfansız, metîn bir 'irfansız etibbânın, vükelâ-yı de'âvînin tabâbette, mesâlih-i 'adliyede fâ'ide yerine zararları olduğu müsellemtân değil midir? 'Aynı derekede ricâl-i siyâsiyenin de umûr-ı devlette menfa'atten ziyâde mazarratları muhakkaktır, hatta o kadar muhakkak, müz'ic, mü'essirdir ki o birilerinin cevri bir şahsa, ya birkaç eşhâsadır, cüz'idir, mahdûddur, hâlbuki berikilerin zulmü ekseriyâ gafleten zulmü 'umûmiyetle bir cem'iyete bir hey'et-i ictimâ'iyedir, küllîdir, memdûddur.”

⁹ Baskının orijinalinde bu cümle basım hatası nedeniyle hatalı kurulmuştur. Çeviriyazıya aktarılırken düzeltilmiştir.

Bu hakîkati bir ‘asrdan beri devlet i‘tibâriyle nefsimizde tecrübe ettik, ediyoruz ve edeceğiz: Çünkü hemen ‘umûmiyetle siyâsiyâtı bu sûret-i ciddiyede telakki edebilmekten dâ’imâ mahrûm kaldık, kalıyoruz ve bu gidişle yine kalacağız.

Bu memleketi mutlakiyetten meşrûtiyete mes‘ud bir tarzda

146

geçirebilmek için halkça, hele hükûmetçe ma‘rifet-i siyâsete vâkîf olmalı idik, o zaman dört seneden beri irtikâb eylediğimiz hatâ-yi siyâsiyelerin çoğundan tevakkî edebilirdik.

Meselâ iptidâi emirde Avrupaca devlet i‘tibâriyle vaz‘iyetimiz nedir? Bilirdik, bilirdik de küçük, büyük bütün devletlerle münâsebetimizde siyâseten büsbütün başka bir hatt-ı hareket ta‘kîp eylerdik, o zaman Girit mes‘elesinden Trablusgarb hâ’ilesinden, Balkan felâketinden kurtulabilirdik, hiç olmazsa bu mertebede mutazarrır olmazdık, çünkü o gavâ’ile karşı evvel ü âhir gerek ahâlice, gerek devletçe tedbîrlerimiz, müdâfa‘larımız başka olurdu.

Âhîren (*İkdâm*)da Balkan infâkının târîhçesini (*Times*)tan tercüme ederek peyder-peyder neşr eyledik, Sör Nüşet Elemis’in her faslında bu müdde‘âmızın en hazîn delillerini görebiliriz, tabi‘i bir nazra-i im‘âna mâlik isek görebiliriz.

Bu hakâ’ike agâh olmak için ‘irfân-ı siyâsete, ‘arz ettiğimiz gibi, ittılâ‘ımızı arttırmalıyız, öyle olursa mülkümüzün hâriç ve dâhilinden zaman zaman zühûr eden yangınlara –ta‘bîr-i ‘amiyâne ise de mevki‘e pek mutâbıktır,

ma' zûr görülsün –körükle gitmeyiz, şimdiye kadar yaptığımız gibi yapmayız.

Ekseriyetle böyle bir mertebe-i fikriyeye irtikâ etmedikçe, biz Osmanlılar kâbil değil, hâriç ve dâhile karşı varlığımızı müdâfa'a edemeyiz, muttasıl mesâibten mesâibe uğrarız.

* *

*

Ma' rifet-i siyâsete mümkün mertebe vukûf için muhtâç olduğumuz 'ulûmun, ma' lûmâtın ikdâmı târihtir, tetebbu'ât-ı târihiyedir.

Lâkin târihi bâ-husûs târihimizi, târih-i Osmanîye'yi idrâkten idrâke, ihâtadan ihâtaya, hatta tetebbu' dan tettebu' a fark vardır. Bir 'irtiyâd-ı kadîmimize itba' en bu sa' iye, bu ictihâda bir şark usûlu ile, şark kafasıyla koyulabiliriz, devr-i âhîrin ba' zı güzîde fitratları kâle alınmazsa bu âna kadar 'ale'l-ekser müverrihlerimizin, hatta târihle uğraşanlarımızın yaptıklarını yaparız.

Bu usûlun böyle bir târihin ma' rifet-i siyâsete hiçbir hizmeti olmaz, bilakis mazaratı olur, çünkü esas hakikat-i târihiyeye tevâfuk etmez.

Şarkîlere, bize göre târih sırf 'indiyâta, zünûna, tevâtürlere, kîl u kâllere müstenittir, hissiyât ve ihtirâsât-ı

gün-a-gün göre renkten renge girer. Müverrihlerimiz, hatta bazen cümlemiz bir Fransa, bir İngiltere, bir Almanya, bir İtalya, bir Rusya tasavvur eyleriz ki o tasavvurumuz hakîkatte bu devletlerin hiçbirine benzemez.

Meselâ bu (safha-i târîh)lerimizde münâsebet düştükçe ‘arz eyledik, Rusya’yı, Rusya târîhini ne nâkıs tetebbu‘ ediyor, ne yanlış anlıyorduk. Bu idrâk sâ’ikasıyla da o devlete karşı, halk ve hükûmet, ne galat bir siyâsete sapıyorduk, mâzide böyle yapıyorduk, şüphe yok ki hâlde yine böyle yaparız, istikbâlde bile böyle yapacağız çünkü târikçe tedkîkât ve tetebbu‘ât-ı târîhiyece o göreneklerimizden kurtulamadık, kurtulacağı da benzemiyoruz.

Yine meselâ Trablusgarp hâ’ilesinin zuhûrunda ve ondan sonra, ‘âmme bir tarafa dursun gerek matbu‘âtımızın, gerek birçok ricâlimizin İtalya devletini, İtalyan milletine dâ’ir fikir ve mütâla‘alarını görüyor, mebhût oluyorduk, çünkü bu devlet ve milletin mütekaddim, müte’ahhir, târîhinden bu derece gaflet hayâle sığmazdı. İtalyanlar ne idiler? Ne oldular? Ne olabilirler? Hiç birimiz idrâk edemiyorduk. Fakat İtalya târîhinden sâde bir sahaya âgah olsaydık

149

bilfarz az zaman içinde çok iş görmüş olmak i‘tibâriyle (Bismark)a [Otto von Bismarck] bile kudret-i siyâsiyece taş çıkaran o koca (Kavur)un [Cavour] hayâtını cidden tetebbu‘ etmiş bulunsaydık böyle yapmazdık. Yok biz hakâ’ik-i târîh-i ‘âlemde bu derece gâfiliz. Lâkin târîhimizde aynı hatâiyâta hâlâ mı hâlâ düşeriz. Pâdişahlarımıza

alelîtlâk ricâl-i devletimize hakâ'ika değil hayâlata göre birer vücûd, hüvviyyet veririz. Menkabeler, fıkralar, fikirler 'atfeyleyiz. Meselâ Selîm-i evvele harîta-i 'âleme bir nazar-ı telahhufla baktıktan sonra -fakat kimin te'lîf, yâ tertîp ettiği hangi harîtaya hangi harîtay-ı 'âleme o cihetleri düşünmeyiz bile.- Dünyâ bir pâdişâha kifâyet edecek kadar vâsı' değil imiş dedirtiriz dedirttikten mâ-'adâ hiçbir vesîkaya istinâd etmeyen zâten cereyân-ı vekâyi'ada aslâ tevâfuk eylemeyen bu kav-ı 'indimize göre sahîfe sahîfe muhakemât-ı târîhiye yürütürüz. Yine aynı pâdişâhın lisânından:

Şîrlere pence-i kahrından olurken lertzân

Beni bir gözleri âhûya zebûn etti felek.

150

garamiyâtını dediririz, o şehriyârın ahlâkını bile ona göre ta'yîn etmeye kalkışır da, yükseltmek isterken 'âdetâ alçaltırız, çünkü böyle küçüklükler elbette büyüklere aslâ yakışmaz.

Bazen bu ihtara'atte daha ileri gideriz. Yine Selîm-i evvele bütün Rumeli'nin Hıristiyanlarını ihtidâyâ mecbûr kılmak tasavvurunu bir lahze besletiriz, Zenbilli Ali Efendi'yi de bir fetvâ ile bu tasavvura mûmâna'at ettiririz, artık bu hâdiseyi netîce i' tibâriyle uzun uzadıya hadde-i tedkîk ve tenkîitten geçirir, dururuz.

İçimizden bîr sâhib-i nazar karşımıza çıksa da: Ne Selîm-i evvel öyle bir tasavvur besledi, ne de Zenbilli Ali Efendi o tasavvurun icrâsına fetvâsıyla mûmâna'at eyledi, bu müdde'iyâtı târîh diye hangi delâile, hangi vesâ'ika istinâden serd eyliyorsunuz?...

dese, -demez ya, çünkü böyle sani'âlar, san'atlar hep hoşumuza gider –hâsılı dese, diyecek olsa cevaptan tabi'î 'âciz kalır.

İşte ma'alesef bizde târîh, tettebbu'at-ı târîhiye kadîmden beri böyle idi, teksîr-i emsileye hâcet yok, âsâr-ı târîhiyemiz meydandadır. Fakat bu devr-i müterakkîde bile bir

151

ekserîyet-i külliye ile böyledir, böyle olduğuna hükmetmek için mevcûdiyetinden ayda yılda bir neşr eylediği bir risâle ile ancak haberdâr olabildiğimiz târîh-i Osmanî encümeninin hâli, mâhiyeti, maksûdu bir şâhit-i 'âdildir.

Her türlü mesârifi hazîne-i devletten tesviye olunan bu koskoca encümenin o küçücük berât-ı mesâ'îsine şöyle dikkatle bir nazar buyurulsun, baştanbaşa bir iptidâ'ilik eseri görülür, esef olunur. Çünkü demek henüz terakkiyât-ı zamâneye muvâfık bir makale-i târîhiye kaleme alınabilmek iktidârında değiliz.

Encümen-i târîh-i Osmanî'ye nispetle çıkan o birkaç sâhifelik mecmu'ada bir iki istisnâdan sarf-ı nazar edilirse şimdiye kadar bir bend görülmedi ki ne tertîb, ne usûl, ne üslûp, hatta ne de mefhûm, muhâkeme i'tibâriyle hakîkaten âsâr-ı târîhiyedendir, denilebilsin.

Meselâ o mecmu'anın birkaç nüshâsında 'alemdâra dâ'ir mufassal bir makâle gördük, fakat öyle 'alemdârın târîhini yazmak isteyen bir mü'ellif, hata müverrih bile olmasa evvel emirde o hayâtı tasnîf eyler, hayât-ı husûsiye hayât-ı 'umûmiye, sinn-i şebâb,

sinn-i kemâl, sinn-i şeyhûhet gibi, bu tasnîf başka türlü de olabilir, evvelâ Rusçuk'a kadar

152

sâniyen Rusçuk'tan İstanbul'a gelinceye kadar, sâlisen İstanbul'dan âkıbete kadar gibi, bu şıklardan birinin ihtiyârı müverrihin tarz-ı ictihâdına bağlıdır, ele geçirdiği vesâ'ika göredir. Bu tasnîfe nazaran fasıllar, her fasıl için bâblar, her bâbın ibtidâsında 'âdetâ her sahîfeye, her vak' aya, her muhâkemeye müsteniden münderecât olur.

Hâlâ garbde küçük, büyük bütün müverrihlerin en büyük merâklarından biri de bu tasnîftir zamânımızda târîh yazan yoktur ki tasnîfe dikkat eylesin, öyle bir 'acemilik etsin, çünkü bu tasnîfe ri'âyet edemeyenin fikri, mütâla'atı muhâkemâtı da karma karışıktır; te'lîfi nâkıstır.

Derece-i sâniyede âsâr-ı târîhiyede her müdde'ânın her mütâla'atın, her fikrin bir vesîkaya istinâdî olmak gerektir, 'alemdâr şöyle yaptı, böyle düşündü, bu fikirde bulundu, dedikten sonra o beyânâtı te'yîd eder vesâ'iki zikrelemek lâzımdır. Bu vesîkalarda tabî' i muhtelif şekillerdedir:

Ya mekâtib-i husûsiyeden, ya muharrerât ve muhâberât-ı resmîyeden, ya mu'asırların şahâdetlerinden, beyânâtından, ya vakâyi'-i ma'rûfeden, hâsılı en mevsûk mu'ahzelerinden teşekkül eyler.

Üçüncü mertebede ise o temhîdândan sonra bir

153

nuhbe bir hikmet meydana koymak, târîhe edebiyâtı mezc eylemek lâzımdır, tâ ki eser-i hey'et-i 'umûmiyesiyle mü'ellifin şahsından, tarz-ı idrâkinden, kâbiliyet-i ihâtasından bir rûh, bir renk ihtivâ eylesin.

İşte ancak bu usûl ile, bu esâsa istinâden yazılmış târîhleri tedkîk ve tetebbu‘ yladır ki siyâseten bir mahâret edilir. Ma‘alesef ve mertebede âsâr-ı târîhiyemize tesâdüf edemeyiz, ya pek zorlukla ederiz.

* *

*

Garplılar târîh yazarken bu düstura imtisâl ederler, me’haz hem de mevsûk-ı me’haz, delîl göstermeden hiçbir vak‘aya istinâd etmezler, her hâdise, her mülâhaza için muttasıl müstenidâd zikredeler, ammâ o me’hazlar, o müstenidât mü’ellifin arzusuna, emeline muvaffak gelmez imiş, be’is yok, hakîkat hiçbir zaman, hak ne kadar mukaddes olursa olsun, hesabât-ı şahsiyeye kurbân edilmez.

Yalnız garbın büyük bir üstâdı bu mebhasta ne türlü bast-ı mütâla‘a eyliyor:

“Kat‘i bir sûretle, bîlâ-kayd şu düstura ittiba‘ eylerim ki ‘ilmin hakîkatten başka bir mevzu‘ı olamaz. Hakîkat, sırf hakîkat tatbikat da ister iyi, ister fenâ, ister şâd, ister nâ-şâd netîcelere müncer olsa da yine hep o hakîkattir.

154

Vatan, din, hatta ahlâk gibi esbâbın ilcaâtıyla gerek tetebbu‘ eylediği vakâyi‘ de gerek o vakâyi‘lerden istihrâc kıldığı netâ‘ic en hafif bir tahrîfe, en cüz‘î bir ahfâ-yi hakîkate mesâğ veren saha-i ‘ulûmda bir mevki‘ ihrâz etmek riyâkatine mâlik olamaz çünkü o muhîte kabûl olunmak için mahâretten ziyâde istikâmet bir şarttır”¹⁰

(‘İlim)in yerine (târîh) kelimesini koyunuz, düstûr yine o düstûrdur.

Ancak o müverrihliği bu mertebe-i vâlâda görenler târîhi bi-hakkın yazabilirler, ma‘rifet-i siyâsette sırf bu tarzda yazılmış târîhlerin mütala‘asında istinbâd olunur.

Zamanın bir müverrih-i meşhûru yine aynı zeminde şu fikri dermiyân eyliyor:

¹⁰ Gaston Pâris [Gaston Paris]- Revo De Dömond [Revue des Deux Mondes]

Hakikat birdir, târîh ise ancak hakikat içindir, şâyet bir vak'adan, bir fikirden, ya bir ilhâmdan bir cüz'ü olsun saklamaya kalkışırsam, şâyet hakikati bana görüldüğü gibi keşfe çabalamazsam artık kendi nazarımda bile 'adî bir zimâmdan bayağı bir meddahdan farkım yoktur, meddah ile zimâmın, biri diğerinden aşağıdır."¹¹

Bu tarz necîb-i ulvîde telakki edilince ki 'arz ettiğimiz gibi, istifâzâ ve istifade târîhten mümkün olur. (Belki *İkdâm*)da mütâla'a ettikçe kâr'ilerimizi nazar-ı insâfına çarpmıştır, biz bu kitapta cem' eylediğimiz (Bir Safha-i Târîh)lerde bu düstûrlar, bu kâidelere mümkün mertebe ri'ayet eyledik.

Gazete sütunları müsâ'it olmadığı için tasnîfata ancak ma'nâ fikir i'tibâriyle dikkat ettik. Münderecâtı her bendin iptidâsında göstermedik, lâkin bir vesîkaya istinâd etmeden hiçbir mütâla'a dermiyân, hiçbir vak'a zikreylemedik. Vesâ'ikimizin, müstenidâtımızın me'hazlarından da mümkün olabilenleri söyledik. Muhâkemâtımızda, o muhâkemelerden istihrâç eylediğimiz netîcelerde ise hakikatten, samîmiyyetten aslâ ayrılmadık, bildiğimizden, düşündüğümüzden, bir zerre olsun gizlemedik, lehimizde 'aleyhimizde ne bulduksa yazdık meydana çıkardık.

Hiç şüphe yok bu istihrâcâtımızın küllîsi pek çoklarımızca hoşâ gitmez, çünkü hakâ'ik-i cihândan vukufsuzluğumuza, devletçe de milletçe de henüz çocukluğumuza delâlet eyler.

Biz öyle küçük endişelere asla ehemmiyet vermedik, i'tikâdımızca eşhâs için olduğu gibi akvâm için de

156

“en-necât fi's-sıdk”¹² düstûr-ı münîfine ittiba' etmek en güzel meslektir.

¹¹ Frederic Mason [Frederic Masson]- Revo De Dömond [Revue des Deux Mondes]

¹² Kurtuluş doğruluktur.

Târîhin, târîhimizin hakâ'ikini setr ve tagyîr eylemekten ne fâidemiz olabilir? Hiç? Lâkin birçok zararlarımız muhakkaktır. İptidâ-yi emirde fenn-i celil-i târîhten ciddi bir nasîbimiz olmaz, o nasipsizlikle de siyâsiyattan hakîki bir nuhbe edinemeyiz.

Esbâb-ı sâ'ireyi irâda ihtiyâç var mı? Yalnız bu sebep kâfi değil midir ki târîhte olsun en müz'ic, en nâ-şâd, bir hakîkat en müferreh, en şâd bâtıllara müreccahtır, o leyle-i hayâllerin subh-ı kâzibleri mutlak elîm olur. (*Bir Safha-i Târîh*) biz de bu i' tîkâdları ta' mîme bir nebze olsun hizmet edebilirse maksûdumuza ermiş oluruz.

157

Münderecât

Sayfa

Mukaddime	3
Bir Başka İctimâ' -1 Süferâ	9
Ahmet Mithat Efendi	19
Plevne	31
Berlin Mü'temer-i Kebîrine Dâ'ir	41
Romanoflar.....	53
1813.....	63
Klemanso [Clemenceau]	74
Bir Vahdet-i Mu'azzama.....	86
Büyük Bir Müverrih.....	97
Hazret-i Fâtih.....	109
Mehmet Ali.....	118
Yine Mehmet Ali.....	129
Hâtime.....	145

Paris Musâhebeleri

Ali Kemâl Bey'in 18 sene evveli (Paris)den (*İkdâm*)a peyder-pey muntazaman yazmış olduğu muhtelif müteşekkil bir nev' külliyyâtı ki kıymet-i mahsûsasına mebnî mü'ellifin nazar-ı tashîhinden geçtikten sonra birçok izâhatı hâvî bir mukaddime ile yeniden matba'amızca tab' olunarak cilt cilt neşr eylemek üzeredir.

Paris musâhebeleri vaktiyle pek ziyâde râğbet-i 'âmmeye mazhar olmuştu, târîh-i terakkیات-ı fikriyemizi ta' kîp edenlerce bugün de mütâla'a olunmaya değer, Filhakîka o zamandan beri yine (Paris)den gazetelerimize çok yazı yazanlar olmuş fakat nev' i muharririnin şahsına münhasır olduğu için bu musâhabeleri o yazılar unutturamamıştır. Zaten Ali Kemâl Bey gibi, ihâta ile öyle devr-i sâbıkın müşkilât-ı mağrûfesine râğmen senelerce devâm ile, ısrâr ile hiçbir muharririmiz bu hizmet-i tahrîriyyeyi bu mertebede îfâ edememiştir,

Beher cildin fiyatı beş kuruştur.

Bir Safha-i Hayât

Hikâye tarzında kaleme alınmış edebî, ictimâî, siyâsi, bendlerden müteşekkil bir kitaptır ki yine Ali Kemâl Bey'in te'lîfidir, matba'amızca der-dest-i tab' dır. Hakîkate pek yaklaşan bu fikra-i muhayyilelerin (Gâh olur gurbet vatan...) gibi ba' zıları âhîren (*İkdâm*)da neşr edildi, pek ziyâde râğbetlere mazhar oldu.

Bir Safha-ı Târîh gibi, *Bir Safha-i Şebâb* gibi *Bir Safha-i Hayât*, hacmen büyük, tab' en nefis olduğu halde fiyatça beş kuruşadır.

Mahall tevzi' i matba' a-i *İkdâm* ise de bu eserler başlıca kütüphânelerde bulunur.

SÖZLÜK

Adâ: Pek zalim, en gaddar.

Adâvet: Düşmanlık, yağılık.

Adâvet-i şahsiye: Şahsi düşmanlık.

Aded-i ârâ: Oy sayısı.

Aded-i ârâ: Şahsi husumet, kişisel düşmanlık.

Adl: Doğruluk.

Adû: Düşman, yağı.

Âgâh: Bilgili, haberli.

Ağrâz: Maksatlar, niyetler.

Ahdnâme: Anlaşma şartlarını ve iki tarafın imzasını taşıyan kâğıt.

Ahfâ-yi hakikat: Gerçeklerin en gizlisi.

Âhîren: Sonradan.

Ahlâf: Birinin yerine geçenler, halefler.

Ahlâf: Müttelikler, birleşikler.

Ahrârâne: Hür olanlara yakışacak surette.

Ahvâl-i husûsiye: Özel haller.

Ahvâl-i müzebzebe: Karışık vaziyetler.

Ahvâl-i şarkiye: Doğu'nun halleri, durumları.

Ahvâl-i umûmiye: Umumî vaziyetler.

Akd: Bağ, bağlama. Sözleşme, kararlaştırma.

Akd-i mütâreke: Ateşkes anlaşması.

Akd-i sulh: Barış anlaşması.

Âkilâne: Akılcasına.

Akrân: Eş ve benzer olanlar. Yaşlılar, yaşdaşlar.

Aksâm: Parçalar, bölümler.

Akvâm: Milletler, uluslar.

Akvâm-ı şarkiye: Doğu kavimleri.

Alelekser: Çok vakit, çokluk.

Alelhusûs: Hele, hususiyetle. En çok.

Alelîtlâk: Umumiyetle, genel olarak, mutlaka, nasıl olursa olsun.

Aliyye ve gerek tebea-i ecnebiyeden olan kişiler tarafından tesis olunan mektepler.

Âmâl: Ummalar, ümitler, dilekler, istekler.

Âmâl-ı ahrârâne: Hür olana yakışır suretteki emeller, dilekler.

Âmâl-ı azamet: Büyüklük emelleri.

Âmâl-i siyâsiye: Siyasi emeller.

Amelî: İşleme suretiyle, pratik.

Âmme-i Osmâniye: Osmanlı'nın geneli.

Ananât: Rivayetler, gelenekler.

Anane: Rivayet, gelenek.

Arâzî-yi vâsiâ: Açık, geniş arazi.

Ârî: Çıplak, hür.

Arz: Bir büyüğe sunma, gösterme, bildirme.

Arz-ı hizmet: Hizmet sunma.

Âsâr-ı garra: Şaşaalı eserler.

Âsâr-ı izmihlâl: Yok oluşun, perişanlığın eserleri.

Âsâr-ı maâli: Ulu eserler.

Âsâr-ı mimâriye: Mimarlık eserleri.

Âsâr-ı târihiye: Tarihî eserler.

Ashâb: Sahipler.

Asr-ı âhîr: Son asır.

Atâlet: İşsizlik, durgunluk, üşengeçlik.

Âteş: Od, hararet, kızgınlık.

Âteşîn: Ateşten. Ateşli, canlı.

Âteşpâre: Ateş parçası. Kıvılcım.

Âtî: Gelecek, istikbal.

Avâid-i bâtıla: Haksız kazanç.

Avâkıb: Neticeler, sonuçlar, sonlar.

Avâm: Herkes, kaba ve cahil halk, ayak takımı.

Avdet: Geri gelme, dönme, dönüş.

Avdet: Geri gelme, dönme, dönüş.

Avf u safh: Af ve bağışlama.

Ayân-ı devlet: Devletin ileri gelenleri.

Âzâ: Üyeler, organlar.

Azamet-i sanat: Sanatın büyüklüğü.

Azâ-yı meclis: Meclis üyeleri.

Azîm: Büyük, ulu.

Bâb-ı âli: Osmanlı hükümeti.

Bâb-ı hurûc: Çıkış kapısı.

Bâb-ı ser-askerî: Askerlik işleri ile uğraşan daire.

Bade'l-muharebe: Muharebeden sonra.

Bademâ: Bundan sonra, bundan böyle.

Bâdi: Sebep, mucip.

Bahriye: Donanmaya ait işler.

Bâhusus: Hususiyle, en çok. Hele.

Bâis: Sebep olan. Gönderen. İcap ettiren.

Bâis-i intibah: Uyanış sebebi.

Bakiye: Arta kalan. Artan. Kalan.

Bakiye-i azâmî: En çok kalan.

Bâlâpervâz: Yüksekten uçan. Palavracı.

Bâr-ı âlâm: Elemlerin yükü.

Bast: Uzun uzadıya anlatma.

Bast-ı mütâlaa: Bir işi etraflıca düşünmeye açmak.

Batâet: Tembellik, yavaşlık.

Bâzîçe: Oyuncak. Oyun. Eğlence.

Bedâyi-i nefise: Pek beğenilen, eşi ve benzeri olmayan güzel şeyler.

Bedzebân: Ağzı bozuk. Kötü dil.

Behemehâl: Mutlaka.

Beher: Her bir, her biri.

Behr: Uzaklık, mesafe.

Beis: Zarar, ziyan. Zahmet zorluk. Fenalık.

Bekâm: Maksat ve muradına ulaşan.

Belâ-yı isrâf: İsrâf belası.

Beliğ: Fasih ve düzgün söz söyleyen.

Bend: Bağlama, bağ.

Bende: Köle.

Berât-ı mesâî: Çalışma vesikası.

Ber-hadd-i marûf: Makbul olan ve bilinen sınırın emrettiği üzere.

Ber-hakk-ı rüchânî: Öncelik hakkının elverdiği üzere.

Bermutâd: Alışıldığı, adet olduğu, her zaman olduğu üzere.

Bertaraf: Şöyle dursun, lazım değil. Bir tarafa atılan.

Berzah-ı memûrfiyet: Can sıkıcı vazife.

Besâlet: Kahramanlık, yiğitlik, cesurluk.

Beyne'l-düvel: Devletlerarası.

Beyne'l-milel: Milletlerarası.

Bezl: Bol bol verme, saçma.

Bîamân: Amansız, aman vermez, acımasız.

Bîârâm: Durup dinlenmeyen.

Bîçâre: Çaresiz, zavallı.

Bîgâne: Kayıtsız, ilgisiz.

Bihakkın: Tamamıyla.

Bilâ muharebe: Savaşmadan. Harp etmeden.

Bilahare: Sonra, sonradan, sonunda.

Bîlâkayd: Kayıtsız.

Bilcümle: Hep, bütün, toptan. Cümleten.

Bilfarz: Diyelim ki, tutalım ki.

Bilmesel: Örneğin. Örnek ile.

Bilmünâsebe: Sırası gelince, sırasında.

Bîmuhâbâ: Çekinmeksizin, çekinmeden, sakınmadan.

Binâberîn: Bunun üzerine, bu sebebe binâen.

Binâen aleyh: Bunun üzerine, bundan dolayı.

Binâen: den dolayı, den ötürü, için; dayanarak, yapılarak.

Bîpervâ: Çekinmeksizin, sakınmadan.

Bisât-ı medeniyet: Medeniyet sahası.

Bîtâp: Bitkin, yorgun.

Bîzâr: Rahatsız, bıkmış, usanmış.

Bizzarûre: Zaruretle. Çaresizlikle.

Buhrân-ı medîd: Devam eden, sürekli buhran.

Bülend: Yüksek, yüce.

Bünyan: Yapı, bina.

Bürehneser-i hayret: Hayrete düşmüş derviş.

Bürhân: Delil, ispat, tanık.

Câvidânî: Daimi kalacak olan, ebedî.

Câzibedâr: Cazibeli, alımlı.

Cedd-i izân-fürûz: Akli aydımlatan ced.

Cehd: Çalışma, çabalama.

Cehd-i kadîm: Eski çalışma.

Celâdet: Bahadırlık, kahramanlık.

Celâdet-i marûfe: Meşhur bahadırlık, meşhur yiğitlik.

Celb: Çekme, çekiş.

Celse: Oturum, oturma.

Cem: Toplama.

Cemîle: Hoşa gitmek için yaranma.

Ceneral: General.

Cenûp: Güney.

Cereyân-ı ezeli-yi vakâyî: Olayların eski akışı.

Cereyân-ı vekâyî: Olayların gidişi, olayların akışı.

Cereyân-ı vekayi-i tahrîf: Olayların akışını bozma.

Cereyân-ı vukûât: Hadiselerin akışı.

Cesûrâne: Cesaretle, yiğitçesine.

Cevâb-ı katî: Kesin cevap.

Cevab-ı muvâfakat: Anlaşma cevabı.

Cevâb-ı sâkit: Suskun cevap.

Cevdet: İyilik, güzellik. Olgunluk.

Cevelângâh: Dolaşılan yer, dönüp dolaşma yeri.

Cevher-i fitriye: Yaradılıştan gelen marifet.

Ceyş-i perîşân: Perişan ordu.

Cezâ-yı şedîd: Şiddetli ceza, ağır ceza.

Cidâl-i siyâsî: Siyasi mücadele.

Ciddiyet-i mûndericât: (Bir yayımın) İhtiva ettiği şeylerin ciddiyeti.

Cihâd-ı azîm: Büyük savaş.

Cihânâşînâ: Dünyaca tanınan.

Cihândeğer: Dünyaya değecek kıymette.

Cihangîr: Dünyayı zapteden.

Cihân-ı garb: Batı dünyası.

Cihân-ı medeniyet: Medeniyetin dünyası.

Cihân-ı müsellağ: Silahlı dünya, silahlanmış dünya.

Cihân-ı tefekkür: Fikir dünyası, fikrî dünya.

Cihân-ı temeddün: Medenî dünya.

Cihet: Yön, taraf. Yüz. Taraf.

Cumhûriyet-i hâzıra: Medenî cumhuriyet.

Cûş [u] hurûş: Taşıp coşma.

Cüsse: Gövde, beden, kalıp.

Cüz 'î: Biraz. Pek az.

Dağdağa: Gürültü patırtı. Beyhude telaş ve ızdırıp.

Dâhîye-i harb: Çok becerikli, büyük kumandan.

Dâire-i mülevvese: Kirli, pis saha, kirlilik dairesi.

Dâiye: İçten gelen bir duyguyu teşvik edici hal.

Dakâik: İnce ve anlaşılması güç ve dikkate değer olan şeyler.

Dâm-ı iğfâl: Aldatıcı, gaflete düşürücü tuzak.

Dârülfünûn: Üniversite.

Debdebe: Büyük bir gösteriş.

Defter-i âlem: Dünya defteri.

Dehâ-yı askerîye: Askerlik dehası.

Dehâ-yı fitriye: Doğuştan gelen yüksek zekâ.

Dehâ-yı fikriye: Fikir, düşünce dehası.

Dehâ-yı siyâsî: Politik deha.

Delâil: Delalet eden şeyler.

Derc: Arasına sıkıştırma. Toplama, biriktirme.

Derece-i kifâye: Yeterli derece.

Dereke-i zaaf: Zayıflık derecesi.

Dermiyân: Ortada, arada.

Dersââdet: İstanbulun eski adı.

Ders-i fazâil: Faziletler dersi.

Ders-i ibret: İbret dersi. Göz ve fikir açacak hadise.

Desîse: Hile, oyun. El altından yapılan iş.

Dessasâne: Aldatıcı bir şekilde, hilekâr bir şekilde.

Devlet-i mütâbia: (Sefirlerin) Tâbi oldukları, uydukları devletler.

Devlet-i Osmâniye: Osmanlı Devleti.

Devlet-i şekîme: Dayanan, dayanma gücü yüksek olan devlet.

Devre-i itisâf: Zulüm ve haksızlık dönemi.

Devre-i sâlise: Üçüncü dönem.	Düşman-ı hudûd: Sınır düşmanı, sınırdaki düşman.
Devre-i saltanat: Saltanat dönemi.	Düvel-i garbiye: Avrupa devletleri.
Devre-i sâni: İkinci dönem.	Düvel-i hamse-i muazzama: Beş büyük devlet.
Devre-i ûlâ: İlk dönem.	Düvel-i muazzama: Büyük devletler.
Devr-i âhîr: Son dönem.	Düvel-i müttefike-i muazzama: İttifak etmiş, birleşmiş büyük devletler.
Devr-i edeb: Edep dönemi.	Eâzım-ı mütefekkirîn: Büyük düşünürler. Önemli, büyük mütefekkirler.
Devr-i harb: Savaş dönemi.	Eâzım-ı siyâsîyun: Büyük politikacılar. İleri gelen siyasetçiler.
Devr-i hâzır: Mevcut dönem.	Eâzım: Pek büyük adamlar, büyük adamlar. (Sadece kişiler için kullanılır)
Devr-i ikbâl: Talihli, bahtlı dönem.	Ecânib: Yabancılar, başka memleketlere mensup olanlar.
Devr-i istilâ: İstila dönemi.	Ecdâd-ı uzmâ: Yüce ecdad.
Devr-i kadîm: Eski dönem.	Edebiyât-ı Osmâniye: Osmanlı edebiyatı.
Devr-i maîşet: (Bir kişinin) ömrünün geçtiği devir.	Efâl: İşler, ameller.
Devr-i müterakki: İlerleyen dönem.	Efâzıl: Pek mümtaz olanlar, çok bilgililer.
Devr-i sükûnet: Durgun, sakin dönem.	Efâzıl-ı Garb: Batı'nın mümtaz ve çok bilgili kimseleri.
Devr-i terakki: İlerleme dönemi.	Efkâr: Düşünceler.
Devr-i vukûf: Bilme, öğrenme dönemi.	Efkâr-ı cedîde: Yeni fikirler.
Dilgîr: Kırgın, gücenmiş.	Efkâr-ı inkılâb: İnkılâp fikirleri, inkılâpla ilgili düşünceler.
Dilfrâne: Yiğitçesine, mertçesine.	Efkâr-ı müfrit: Aşırı düşünceler.
Dolâb-ı siyâset: Siyasetin karışık işleri, siyaset dolapları.	Efkâr-ı siyâsiye: Politik fikirler.
Dücce: Çok karanlık.	Efkâr-ı şebâb: Gençliğin düşünceleri.
Dühât: Deha sahibi, son derece zeki ve uyanık olanlar.	Efkâr-ı umûmiye: Herkese ait fikir. Kamuoyu.
Dühât-ı siyâsiyûn: Siyasetçilerin en akıllıları, dehaları.	Efrâd: Fertler.
Düstûr: Kanun, kaide, kural.	
Düstûr-ı münîf: Yüksek, ulu kanun.	

Efzûn: Fazla, çok, yukarı, aşkın.

Ehemmiyet: Pek mühim olma, değerlilik, önem.

Ehhibâ: Dostlar, sevgililer

Ekâbir-i memûrîn: Memurların en ileri gelenleri.

Ekseriyâ: Çok defa olarak, çok kere. Sık sık.

Ekseriyet-i âmme: Çoğunluk.

Ekseriyet-i külli: Çoğunluk.

Elfâz: Kelimeler, sözler.

Elifbâ: Otuz üç harften ibaret olan Osmanlı alfabesi.

Elîm: Çok dert ve keder veren, acıklı.

Elsine-i şarkiye: Doğu dilleri.

Emel-i irfân: İrfan, kültür amacı.

Emel-i muazzam: Muazzam emel, büyük gaye.

Emniye: Emniyet, eminlik, korkusuzluk.

Emniye-i tefevvuk: Üstün korkusuzluk.

Emr-i düşvâr: Müşkül, zor görev.

Emr-i müdehhiş: Müthiş emir. Müthiş görev.

Encümen-i süferâ: Sefirler meclisi.

Encümen-i tefîş: Denetleme komisyonu.

Endîşe-i yegâne: Tek korku, tek kuruntu.

Endîşenâk: Endişeli.

Enmûzec: Numune olarak.

Enzâr-ı ahlâk: Ahlak bakışı, ahlaki görüşler.

Enzâr-ı umûmiye: Genel görüş, genele ait bakış.

Erbâb-ı ihtisâs: Bir işin, bir ilimin ehli olanlar.

Erbâb-ı tedkîk Araştırma ehli kimseler.

Erkân: Esaslar, reisler.

Esâs-ı tecellî: Hakikatlerin ortaya çıkması, bilinmesi.

Esbâb: Sebepler

Esbâb-ı necât: Kurtuluşa vasita olan, kurtuluşu getiren şeyler.

Esbâb-ı sâire: Başka sebepler.

Esbâb-ı şevket: Heybet ve saltanatın sebepleri.

Eser-i heyet-i umûmiye: Genel kurulun eseri.

Eslâf: Bir memurluk veya hizmette birinden önce bulunmuş olanlar. Yerlerine geçilen kimseler.

Eslâf-ı kirâm: Evvelce gelmiş olan şerefli, kerim kimseler.

Eşhâs: Adamlar, kişiler, kimseler.

Etvâr: Hal ve hareketler. İşler, tarzlar.

Evâhîr: Sonlar, ayın son günleri.

Evvel-i şebâb: Gençlik öncesi.

Eyyâm-ı şebâb: Gençlik günleri.

Ezâ: İncinme, incitme, eziyet. Can yakma.

Faâliyet-i fikriye: Düşünce hareketleri.

Faâliyet-i hârikulâde: Son derece kıymetli ve ehemmiyetli olan çalışmalar.

Fahr u ibtihâc: Övünme ve sevinme.

Fasl: Halletme, neticelendirme.

Fazâhat: Edepsizlik, alçaklık.

Fazl u rüchân-ı garb: Batı'nın fazileti ve üstünlüğü.

Fazl: Fazla, ziyade, artık.

Felâh: Kurtuluş, selamet.

Felâsife: Felsefe ile uğraşanlar, filozoflar, filozoflar, âlimler.

Felsefe-i târîh: Tarih felsefesi.

Fenn-i celîl: Büyük ilim.

Fenn-i celîl-i târîh: Büyük tarih ilmi.

Ferâset: Anlayışlılık, çabuk sezgi.

Ferâset-i hâkimiyyet: Hükmetme sezgisi, hakim olma sezgisi.

Ferâset-i siyâset: Siyaset sezgisi, siyasi konulardaki sezgi.

Ferdâ: Yarın, yarınki gün, günün ertesi.

Ferd-i ferîd: Eşi benzeri olmayan fert, seçilmiş kişi.

Ferzend-i güzîn: Seçilmiş evladı.

Ferzend-i güzîn: Seçilmiş, seçkin oğullar.

Fesahat: Doğru ve düzgün söyleyiş. Açık ve güzel ifadeli konuşma.

Feth-i kostantiniye: Konstantiniye'nin fethi.

Feth-i muhteşem: Muhteşem fetih.

Feth-i mübîn: Açık, meydanda olan zafer.

Fevâid: Menfaatler, faydalar, karlar, kazançlar.

Fevke'l-had: Sınırsız, hudutsuz.

Fevt-i fursât: Ele geçen bir fırsatı kullanamama.

Feylesof-ı şehîr: Şehir filozofu.

Feyyâzâne: Bereketli bir şekilde.

Feyyaz-ı ezel: Ezelden beri feyz, bereket ve bolluk veren; Allah.

Feyz: Bolluk, çokluk. İlerleme. İlim irfan.

Feyz-i ibtidâ: Başlangıçtaki feyizler.

Feyz-i milli: Milli feyz, ilim, irfan.

Feyz-intimâ: İlim irfan yayan.

Fezâih: Utanmaz, rezil, fena.

Fıkdan-ı ihâta: Anlayış kıtlığı.

Fırka-i müfrite: Aşırı görüşlere sahip olan parti.

Fıtrat: Yaradılış, tabiat, mizaç, huy.

Fıtraten: Yaradılıştan.

Fıkr-i âlâ: Yüksek fikir, düşünce.

Fıkr-i istflâ: İstila düşüncesi.

Fıkr-i kadîm: Eski düşünce.

Fıkr-i takîp: Peşini bırakmama.

Fıkr-i teceddüd: Yenilik düşüncesi.

Fıkr-i temâdi: Devam eden, sürüp giden düşünce.

Fîlhakîka: Hakikatte, esasında, hakikaten.

Fîlvâki: Vâkıa, hakikaten, gerçekten.

Fuzalâ-yı sâlîfe: Eski fazıllar, faziletliler.

Fünûn: Fenler, bilgiler.

Fünûn-ı askeriye: Askeri ilimler.

Fünûn-ı garbiye: Batının ilimleri.

Fütûhâne: Galip bir şekilde, üstün bir şekilde.

Fütuhât: Zaferler, fethedilen, zaptedilen memleketler.

Fütûr: Zayıflık, gevşeklik, bezginlik, usanma. Keder, ümitsizlik.

Gaddarâne: Gaddarca, merhametsizce.

Gadr: Hainlik, vefasızlık.

Gâfil: Gaflette bulunan.

Gâib: Görünmeyen, hazır olamayan, yok olan, kayıp.

Gâile: Dert, sıkıntı, keder.

Galat: Yanlış, yanılma.

Galat-ı rüyet: Görme bozukluğu.

Galebe: Galip gelme, yenme, üstünlük.

Galeyân-ı efkâr: Fikirlerin coşması.

Gâlibâne: Galip sıfatıyla, galip olana yakışacak surette.

Ganâim: Ganimetler.

Garâbet: Gariplik, tuhafılık.

Garamiyât: Sevgi ile alakalı mevzular, konular. Lirizm.

Garaz: Hedef, gaye, maksat. Meyil, istek.

Gark: Suyu batma, batırma.

Gavamız: anlaşılması güç şeyler, karışık ve kapalı sözler.

Gavâmız-ı kavâid: Dil kurallarının incelikleri.

Gavâmız-ı siyâsiye: Siyasetin ince ve derin meseleleri.

Gâye-i siyâset: Siyasetin amacı.

Gayr-ı kâfi: Yetersiz.

Gayr-ı müsâit: Müsait olmayan.

Gayr-i meşrû: Doğru olmayan.

Girân: Ağır, katı, biktırıcı, usandırıcı.

Giriftâr: Tutulmuş, yakalanmış, düşkün, tutkun.

Gûnagûn: Türlü türlü. Renk renk.

Gûyâ: Sanki, diyelim ki.

Haber-i fecî: Çok acı haber.

Hacle-i visâl: Vuslat odası, halvet odası.

Hadde-i tedkik: İnceden inceye araştırmak.

Hadd-i malûm: Bilinen sınır.

Hâdim-i hakîkî: Sahici hizmetkâr, gerçek hizmetkâr.

Hâdisat: Hadiseler, olaylar.

Hâdisât-ı âhîre: Son olaylar.

Hâdisât-ı hâzıra: Hali hazırda olan olaylar.

Hâdisât-ı siyâsiye: Siyasi olaylar.

Hâdise-i hayret-engîz: Hayret verici olay.

Haffi: Gizli, saklı.

Hafiyen: Gizliden, gizlice. Saklı olarak.

Hâhiş: İstek. Arzu, isteyiş.

Hâile: Dram, trajedi.

Hâiz: Malik, sahip; taşıyan.

Hâk ile yeksân: Yerle bir.

Hakâ ik-ı manâ: Anlamaların hakikatleri.

Hakâik: Hakikatler.

Hakâik-i cihân: Dünyanın hakikatleri.

Hakâik-i menâfi: Menfaatlerin özleri, asılları.

Hakâik-i târîhiye: Tarihle ilgili gerçekler.

Hâkân-ı muhteşem: Büyük hükümdar.

Hakikat-i mâhiyet: İç yüzü, asıl hakikat.

Hakikat-i târîhiye: Tarihin gerçekleri, tarihle ilgili gerçekler.

Hakk-ı harp: Savaş hakkı.

Hakk-ı verâset: Veraset hakkı.

Hakku'l-insâf: Doğrusunu söylemek gerekirse.

Hal: Tahttan indirme.

Halef: Birinden sonra gelip onun yerine geçen kimse.

Hâlet-i rûhiye: Ruh durumu.

Hal-i hâzır: Mevcut durum.

Hâl-i hazîn: Hazin durum.

Hâl-i kadîm: Eski durum.

Hâli: Tenha, sahihsiz yer.

Halka-ı ahenîn-i dilfrâne: Yiğitliğin demirden halkası.

Hamâset: Cesaret, kahramanlık, yiğitlik.

Hâmi: Himaye eden, koruyucu.

Hâmil: Haiz, sahip, malik.

Hamiyet: Milli onur ve haysiyet.

Hânedân-ı hükümdârî: Hükümdar ailesi.

Hân mân: Ev bark, ocak.

Harb-i elîm: Büyük üzüntü veren savaş.

Harb-i umûmî: Genel savaş.

Hâriciye: Dış siyaset işleri, dış işleri.

Hârîka-ı siyâset: Siyaset harikası.

Hârîka-ı zekâ: Zekâ harikası.

Harîk-i belâ-engîz: Belalı yakıcılık.

Harîta-i âlem: Dünya haritası.

Harîz: Güçsüz, takatsiz.

Hars: Kültür.

Hasâis: Bir şeye, birine has olan keyfiyetler; nitelikler.

Hasâis-i lâzîme: Gerekli nitelikler.

Hasb-i hâl: Görüşüp konuşma.

Hasenât: İyilikler, iyi haller.

Hasm: Düşman. Muhalif.

Hasr: Tahsis etme.

Haşr: Kıyamet..

Haşyet: Korku, korkma.

Hataiyât: Yanlışlar, yanlışlıklar.

Hatâiyât: Yanlışlıklar, yanlışlar.

Hâtarnâk: Tehlikeli, korkulu, korkunç.

Hatâ-yi siyâsiye: Siyasi hata.

Hâtûfâne: Göz kamaştırıcı bir şekilde.

Hâtıra-ı enâm: Halkın zihni.

Hâtıra-ı hûnîn: Kanlı hatıra.

Hâtıra-ı şehâmet: Yiğitlik hatırası.

Hatîb: Güzel, düzgün konuşan kimse.

Hatîb-i azâm: Büyük hatip.

Hatîb-i belîğ: Güzel, düzgün söz söyleyen hatip.

Hatîb-i muslih-i ihtilâl: İhtilalin ıslah edici hatibi.

Hâtîf: Seslenici, çağırıcı. Gaibten haber veren melek.

Hâtîme: Son, nihayet.

Hatt-ı esasî: Eksen, temel.

Hatt-ı hareket: Davranış. Davranma tarzı.

Hatt-ı müdâfaa: Savunma hattı, müdafaa hattı.

Hatt-ı ricat: Çekilme.

Hatt-ı vasfî: Geniş sınır.

Hatve: Adım.

Hatvet-i sfyâsiye: Politik adım.

Havâî: Heves ve nefis hesabına olan, boşuna veya çirkin. Günahlı iş. Nefsanî.

Havâli: Etrafı civar, çevre, yöre.

Havârık: Harikalar, insanda hayranlık uyandıran şeylerç

Hâvî: İhtiva eden, içeren, toplayan.

Havl: Güç, kuvvet, takat.

Havza-1 nüfûz: Etki altında bulunan ülkelerin tamamı.

Hayalât: Hayaller, hülyalar.

Hayâlât-1 elîme: Üzüntü verici hayaller.

Hayât-1 husûsiye: Özel hayat.

Hayât-1 milliye: Ulusal hayat.

Hayât-1 siyâsiye: Siyasi hayat.

Hayât-1 şebâb: Gençlik hayatı.

Hayât-1 umîmiye: Genel hayat, genele ait hayat.

Hayr'ül-halef: Hayırlı halef; birinin yerine sonradan geçen hayırlı kimse.

Hayrhâhâne: Hayrhah kişiye, iyiliksevere yakışır şekilde.

Hâzır: Hazırda, meydanda, göz önünde olan.

Hâzirun: Hazırda, meydanda, göz önünde olanlar, bizzat bulunanlar.

Hazîne-i devlet: Devlet hazinesi.

Hedef-i hüçûm: Saldırı hedefi.

Helâk: Mahvolma, ölme.

Hembezm: Bir mecliste oturan, dernek arkadaşı.

Hemfikir: Aynı fikirde olan, kafadar.

Hemmertebe: Aynı mertebede olan.

Her çi bâdabâd: Her ne olursa olsun.

Herc ü merc: Altüst, karmakarışık. Allak bullak.

Hesabât-1 şahsiye: Şahsi hesaplar.

Heyet-i füzêlâ: Faziletli kimseler heyeti.

Heyet-i ictimâiye: Topluluğa ait heyet.

Heyet-i mahsûsa-1 hükûmet: Hükümetin özel kurulu.

Heyet-i vükelâ: Vekiller heyeti.

Heyûlâ: Zihinde tasarlanan şey.

Hîç: Yok denecek kadar az olan.

Hidemât-1 ilmiye: İlmî hizmetler.

Hikâyenüvis: Hikâye yazan, hikâyeci, romancı.

Hikemî: Hikmet ve felsefe ile ilgili söz.

Hikmet-i hükûmet: Devlet bilgisi.

Hilâf-1 mutâd: Adet edilmiş yalan.

Himmat: Gayret, emek, çalışma.

Hisse-i yağma: Yağma hissesi.

Hissemend: Hissesi olan, pay alan.

Hisse-mend: Pay alan.

Hissiyât-1 dîniye: Din duyguları.

Hissiyât-1 milliye: Milli duygular.

Hitâm: Son, nihayet.

Hizmet-i askeriye: Askeri hizmet.

Hizmet-i kitâbet: Kâtiplik hizmeti.

Hizmet-i tedris: Eğitim hizmeti.

Hodperest: Kendini beğenmiş.

Hudâ-yı zü'l-celâl: Büyük Allah, yüce Mevla.

Hudûd-1 marûfe: Meşhur, bilinen sınırlar.

Hukûk-1 ezeliye-i hâkimiyet: Ezeli hâkimiyetin hukuku.

Hukûk-1 Osmâniye: Osmanlı hukuku.

Hukûk-i esâsiye: Anayasa hukuku.

Hulken: Huy ve tabiatça.

Humâr: İçkiden sonra gelen baş ağrısı, sersemlik.

Hunhâr: Kan içen, kan dökücü, zalim.

Hûnrizâne: Kan dökücükle, zalimce, insafsızca.

Hurûc: Çıkış, ayaklanma.

Husûsât-1 sâire: Diğer maddeler.

Hutbe: Öğüt.

Huzûzât-1 sâire-i fikriye: Diğer hoş giden fikirler.

Hüceste: Uğurlu, mübarek, mesut.

Hücre-i ictihad: Çalışma odası.

Hücre-i vesia: Geniş oda.

Hükkâm: Hâkimler.

Hükm-i âdilâne: Adil bir şekilde karar.

Hükm-i vaziyet: Durum için alınan karar, durumun kararı.

Hükm-i vicdân: Vicdani kanaatle verilen hüküm.

Hükûmdâr-1 dur-bîn: İleri görüşlü hükümdar.

Hükûmet-i âdemî: Yokluk hükümeti.

Hükûmet-i meşveret: Danışma kurulu.

Hükûmet-i Osmâniye: Osmanlı hükümeti.

Hükûmfermâ: Hükmü yürürlükte olan.

Hülâsa: Bir şeyin, bir bahsin özü, kısaca esası.

Hürmet-i mütakâbile: Karşılıklı hürmet.

Hürriyet-i fikriye: Fikir özgürlüğü.

Hüsn-i netice: Güzel sonuç, güzel netice.

İrk-1 fasîh: Güzel söz söyleme kabiliyetine sahip olan ırk.

İslâhât-1 intihâbîye: Seçim işlerinin ıslahı.

İtla-1 zâtiye: Kişiyeye ait bilgi, donanım.

İtrâ: Mübalağalı, aşırı derecede medhetme, övme.

İtrâd: Biriyle bahse girişme.

İttirâd: Birini takip etme.

İbdâ: Yoktan ortaya koyma, icad.

İbrâz: Meydana çıkarma. Gösterme.

İbretengîz: İbret yaratan.

İbtidâ: Başlangıç, başlama.

İbtidâiye: İlk ile ilgili, ilke mensup, ilk derecede.

İbtidâ-yı emir: İşin başı.

İbtidâ-yı harp: Savaşın başı (zaman itibariyle).

İbtidâ-yı inkılâb: İnkılâbın başı (zaman itibariyle).

İbtidâ-yı şebâb: Gençlik döneminin başı.

İbtidâ-yı inkılâb-1 kebîr: Fransız İhtilalı'nın başı (zaman itibariyle).

İbzâl-i mesâi: Fazla çalışma.

İcâbet: Kabul etme, kabul edilme.

İcâb-1 madelet: Adalet gereği.

İcâle-i hâme: Kalem oynatma.

İclâl: Büyüklük, kudret ve kuvvet.

İcrâât-i ahrârâne: Hür bir şekilde yapılan işler.

İcrâ-yı ıslâhât: İslahata dair yapılan işler.

İctihâd: Gücü kuvveti yettiği kadar çalışmak.

İctimâ: Toplanma, bir araya gelme.

İctimâât-ı ibtidâiye: Önceki işler.

İctimâ-ı süferâ: Sefirler toplantısı.

İctimâ-ı umûmî: Genel toplantı.

İctinâb: Sakınma, çekinme, uzaklaşma.

İdâme: Devam ettirme, sürdürme.

İdare-i askeriye: Askerî idare.

İdâre-i mülk: Mülk idaresi.

İdhâl: Dâhil etme, içeri sokma.

İfâ: Bir işi yapma, iş görme.

İfade-i vuzûh: Açık, anlaşılır ifade.

İfâza: Feyzlendirme.

İfrâğ: Şekillendirme, şekle sokma.

İfrât: Aşırı gitme, pek ileri varma.

İfrât-ı ihtisâs: İhtisâsın fazlalığı; uzmanlaşılma konusunda fazlaca çalışmış olma.

İftitâh: Açma, açılma, başlama.

İgtişaş: Karışıklık.

İgzâb: Gazeplendirme, kızdırma, kızdırılma.

İğfâl: Gaflete düşürüp yanıltıp yanlış bir iş yaptırma. Aldatma.

İğtişâş-ı tâm: Tam bir karışıklık.

İhâtâ: Bir şeyin etrafını çevirme, kuşatma, kuşatılma, sarılma.

İhâta-i ilmiye: İlmî kavrayış.

İhâta-i nazar: Görüş, kavrayış.

İhkâk: Hakkı yerine getirme.

İhrâz: Alma, kazanma, erişme.

İhsân: İyilik etme, bağış. Bağışlama.

İhtaraat: İhtira olunan, yoktan meydana getirilen.

İhtidâ: İslam dinini kabul etme, müslüman olma.

İhtilâf: Ayrılık, uymayıp, anlaşmazlık, aykırılık.

İhtilâf-ı efkâr: Fikirlerin ayrılığı.

İhtilâk: Yalan uydurma.

İhtimâm-ı hârikulâde: Görülmedik derecede özen.

İhtirâs: Şiddetli arzu, istek.

İhtirâsât-ı gûn-a-gûn: Türlü türlü hırs, arzu.

İhtirâs-ı zâtî: Hususi hırslar, arzular.

İhtirâz: Sakınma, çekinme. Korkma.

İhtisam: Husumet etme. Düşmanlık.

İhtişâm-ı lâhik: Son ihtişam, yeni ihtişam.

İhtivâ: İçine alma, içinde bulundurma.

İhtiyâr: Yaşlı. Seçme, seçilme.

İhyâ: Canlandırma, yeniden kuvvetlendirme, iyilik lütfetme.

İkâ: Yapma, oldurma.

İkâd: Bir hükümdarı tahta oturtma.

İkbâl: İşlerin yolunda gitmesi, bahtlı saadetli, mutlu olma.

İkbâl-i askeriye: Askerî refah.

İkmâl: Tamamlama, eksikliğini doldurma.

İktifâ: Yeter bulma, kanaat etme. Yetinme.

İktisâb: Kazanma, edinme.

İktizâ: Lazım gelme, gerekme. İhtiyaç, gereklilik.

İlâ: Yüceltme, yüceltilme.

İlâd: Doğurma, doğurulma.

İlân-ı fahr u ibtihâc: Sevinç ve övünç ilanı.

İlân-ı harb: Savaş ilanı.

İlân-ı şâdmanî: Sevincin ilanı.

İlcaât: Zorlamalar, zorunda bırakmalar.

İlhâk: Katılma, karıştırma.

İlhamât: İlhamlar.

İlkâ: Bırakılma, terk.

İlkaât: Bırakmalar, terk etmeler.

İlsâk: Bitiştirme, kavuşturma.

İltihâk: Katılma, karışma.

İltisâk: Bitişme, kavuşma.

İmtidâd: Uzama, uzun sürme.

İmtisâl: İcab edeni gerekeni, yapma.

İmtisâlen: Bağlı olarak.

İnâm-ı dehâ: Deha nimeti.

İnd: Yan, taraf, yön. Düşüncesine göre.

İndiyât: Birinin kendi inanişına, kendi görüşüne dayanan sözler, düşünceler. Keyfe tâbi olarak söylenen sözler.

İnfiâl: Gücenme, darılma.

İnfilâk: Patlama.

İnfisâl: Azledilme, memurluktan çıkarılma.

İnhıtât: Düşme, kuvvetten inme.

İnhilâ: Defolunma, çıkarılma, kovulma.

İnitâf: Temayül, bir tarafa dönme.

İnkılâb-ı kebîr: Fransız İhtilali.

İnkıyâd: İtaat etme, boyun eğme.

İnsâniyetperverâne: İnsanî, insancıl.

İnşirâh: Ferahlama, rahatlama.

İntibâh: Uyanıklık, uyanış.

İntibâh-ı siyâsiye: Siyasî uyanış.

İntihâ: Nihayet, son, sona erme.

İntihâb: Seçme, seçilme.

İntişâr: Neşrolunma, yayılma, dağılma.

İntizâm: Nizamlı, tertipli, düzgün olma.

İptidâ: (Bkz: İbtidâ)

İptidâi: İbtidâî. İlk ile ilgili. İlke mensup. İlk derecede.

İptilâ: Düşkünlük. Müptelalık.

İrâd: Söyleme, getirme.

İrâc: Gösterme, tayin etme.

İrfân: Bilme, anlama. Kültür.

İrfân-ı bülend: Yüksek kültür.

İrfân-ı fikr: Düşünce, kültür dünyası.

İrfân-ı mücessem: (Bir insan için) Kültürün vücut bulmuş hali.

İrfân-ı Osmanîye: Osmanlının bilme, anlayış, tecrübe ve zekâdan ileri gelen zihni kemali.

İrfân-ı siyâset: Siyaset kültürü, siyaset irfanı.

İrşâd: Uyarma, doğru yolu gösterme.

İrtikâ: Yükselme, yüksek rütbeye çıkma.

İrtikâb: Kötü bir iş işleme.

İrtiyâd-ı kadîm: Uzun zamandan beri var olan istek, talep.

İsâf: Birinin isteğini kabul edip yerine getirme.

İsâl: Varma, vardırma, ulaştırma.

İskât: Susturma, kandırma, razı etme.

İsmâ: İştirtirme, dinletme.

İsmet-i ahlâk: Ahlak temizliği. Temiz ahlak.

İsnâdât: Bir kimseye nispet edilen, yükletilen şeyler.

İstâr: Yazı yazma, yazılma.

İstîâb: İçine alma.

İstibdâd: İdarede tazyik, baskı.

İsticâl: Acele olmasını isteme, hızlandırma.

İstidâd: Meyil, kabiliyet. Akıllılık.

İstidlâl: Bir delile dayanarak bir şeyden netice çıkarmak.

İstifade: Faydalanma, kazanma.

İstifâza: Feyizlenme, feyiz alma.

İstihfâf: Hafifseme, ehemmiyet vermeme.

İstihkâm: Siper.

İstihkâmât: İstihkamlar, siperler.

İstihkâr: Hakir görme, hor görme.

İstihrâç: Netice çıkarma, mana çıkarma.

İstîlâ: Bir yeri kuvvet kullanarak ele geçirme.

İstilâcûyâne: İstila edene yakışacak surette.

İstimâl: Kullanma.

İstimdâd: Medet, yardım isteme.

İstinâd: Güvenme, dayanma.

İstinâd: İnat etme, direnme.

İstinâden: Güvenerek, dayanarak.

İstinâdî: İstinatla ilgili.

İstinbâd: Bir şeyi açık yoldan değil, dolaylı olarak anlama.

İstirdâd: Geri isteme.

İstişâre: Fikir sorma, danışma.

İşâa: Haber yayma, herkese duyurma.

İştigâl: Meşgul olma, bir şeyle uğraşma.

İştirâk: Ortak olma, ortaklık.

İştîyâk-ı irfân: İrfan arzusu.

İtâb-ı acîb: Acayip azarlama. Tuhaf paylama.

İtbâen: Tâbi olarak.

İtidâl: Ortada oluş, ortalama, aşırı olmama.

İtidâlperver: Ilımlı görüşe sahip.

İtidâl-perver: Orta yolcu.

İtikâd: Bir şeye bağlanma. İnanma, gönülden tasdik ederek inanma.

İtikâd: İnanma, gönülden tasdik ederek inanma. Bağlanma.

İtikâd-ı umûmî: Genel inanç.

İtilâ: Yükselme, yukarı rütbelere erişme.

İtilâf-ı müselles: Üçlü itilaf.

İtimâd-ı âmme: Herkesin güveni.

İtirâzât: İtirazlar, bir fikre karşı koyuşlar.

İtiyâdât-ı medhûle-i şark: Doğunun ayıplanacak alışkanlıkları.

İttibâ: Tâbi olma, ardı sıra gitme.

İttifâk-ı düvel: Devletler ittifakı.

İttifâk-ı mukaddes: Osmanlılara karşı; 1815'de tutucu Avusturya, Rusya ve Prusya devletlerinin Fransa ve başka devrimci güçlere karşı yaptıkları bağlaşımların adı.

İttifâk-ı müselles: Üçlü anlaşma; Birinci Dünya Savaşından önce Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya devletleri arasında yapılan bağlaşıma verilen ad.

İttihâd: Bir olma, birleşme, aynı fikirde olma.

İttihâz: Kabul etme, itibar etme.

İttisâ: Genişleme.

İzâa: Zayi etme, kaybetme.

İzâle: Giderme, giderilme.

İzân: Anlayış, kavrayış, akıl.

İzhâr: Gösterme, meydana çıkarma.

İzmihlâl: Yok olma, yok olup bitme.

İzmihlâl: Yok olma. Yok olup gitme.

İzmihlâl-i sâbık: Eski perişanlık.

İzzet-i nefis: Özsaygı, onur.

İzzet-i nefis: Şeref, onur, haysiyet.

Kab: Şan, şeref, büyüklük.

Kâbil-i kıyâs: Kıyasın etmenin uygunluğu, mümkünlüğü.

Kâbiliyet-i ahrârâne: Hür olana yakışacak kabiliyet.

Kâbiliyet-i ihâta: Anlayış, kavrayış kabiliyeti.

Kâffe -i şubât-ı idâre: Bütün idare şubeleri.

Kâffe-i gavâmuz: Bütün incelikler.

Kâffe-i leddünniyât: Allah Teâlâ tarafından hususi vecih üzere bâtınan ihsan olunan her şey.

Kâffe-i umûr: Bütün hususlar.

Kâfi: Yeterli, yetecek kadar.

Kaide-i ezeliye: En eski kural.

Kâide-i meşveret: Görüşme esasları.

Kâil: Razi olmuş, boyun eğmiş.

Kalemen: Sözle söyleyerek.

Kâlen: Yazılı olarak.

Kalîl: Az, çok olmayan.

Kâmilen: Noksansız, tam olarak.

Kâni: İnanmış, kanmış.

Kânûn-i Esâsî: İstanbul Konferansı sırasında hazırlanan ve 23 Aralık 1876 tarihinde I. Meşrutiyetin ilan edilmesini sağlayan, Osmanlı Devleti'nin Avrupa tarzında yaptığı ilk anayasa.

Kânûn-i mutasavver: Tasarlanan kanun.

Kânun-i sâni: Kış mevsiminin ikinci ayı; ocak ayı.

Karâbet-i fikriye: Fikrî yakınlık.

Karâr-ı âtî: Geleceğin kararı.

Kari: Kıraat eden, okuyan, okuyucu.

Karîben: Yakında, çok vakit geçmeden.

Kat-ı râbîta: Alakayı kesmek.

Kavâid-i ahlâkiye: Ahlak kuralları.

Kavâid-i mevzû a-ı asliye: Karar verilmiş aslî kaideler.

Kavânîn: Kanunlar.

Kavî: Kuvvetli, güçlü. Güvenilir, sağlam.

Kaviyen: Kuvvetle, kati olarak.

Kavl: Söz, lakırdı.

Kavlen: Sözle, fiilen olmayan.

Kavmiyet: Şu ya da bu kavimden olma.

Kayd-ı hayât: Hayat boyu.

Kaydî: Kayıtlı ilgili.

Kaziye: Husus, madde, dava.

Kemâkân: Eskisi gibi, eskiden olduğu gibi.

Kemâlat: İnsanın bilgi ve ahlak güzelliği bakımından olgunluğu.

Kemâlât-ı fikriye: Fikrî olgunluk.

Kemâlât-ı garbiye: Batının mükemmelliği.

Kemâl-i hakîki: Gerçek olgunluk.

Kemâl-i hayât: Bütün hayat.

Kemâl-i muvaffakiyet: Bütün başarılar.

Kemâl-i ömr: Bütün ömür.

Kemâl-i safvet: Tamamen saf.

Kemâl-i teessür: Fazla acı.

Kemal-i vakâr: Oldukça ağırbaşlı.

Kerhen: İstemeyerek, hoşlanmayarak, zoraki.

Keşfiyât: Keşifler, bulup meydana çıkarılan şeyler.

Keşmekeş: Çekişme, kavga, mücadele.

Keşf-i devlet: Devlet gemisi.

Keşf-i muazzam-ı devlet: Devletin muazzam gemisi.

Killet-i irfân: İrfan kıtlığı.

Kıtâl: Vuruşma, öldürme, savaş.

Kıymetdâr: Kıymetli, değerli.

Kıymet-i edebîye: Edebî değer.

Kıl u kâl: Dedikodu, çok konuşma.

Kitle-i eşhâs: Şahıslar kitlesi.

Kudret-i askeriye: Askerî güç.

Kudret-i azm: Büyük güç.

Kudret-i bedâyi: Görülmedik şeylerin kudreti.

Kudret-i beyân: Belagat gücü.

Kudret-i fikriye: Fikrî güç.

Kudret-i hitâbet: Hitabet gücü.

Kudret-i lisân: Dilin gücü.

Kudret-i siyâsiye: Siyasî güç.

Kurûn-ı âhîren: En son devirler.

Kutb-ı irfân: Bilgi, anlayış, tecrübe ve zekâ açısından önemli sayılan kimse.

Kutb-ı mümtâz: Bir konuda oldukça önem arz eden seçkin kişi.

Kuûd: Oturmak.

Kuvâ-yı askeriye: Askeri kuvvetler.

Kuvve: Kuvvet, güç.

Kuvve-i cebrî: Zorlama gücü.

Kuvve-i icrâiye: Yürütme erki.

Kuvve-i teşriye: Kanun koyma kuvveti. Şeriata uyan düsturlar yapma kuvveti.

Kuvvet-i uzmâ: Büyük, muazzam kuvvet.

Külbe-i harâb: Harap kulübe.

Külfet: Zahmet, sıkıntı. Yorgunluk. Zorlu iş.

Küllî: Umumî, bütün, çok.

Külliyât: Bir şeyin bütünü, hepsi.

Kürsi-i muallâ-yı tadrîs: Öğretmenin, ders vermenin yüksek kürsüsü.

Kürsî-yi hitâbet: Hitabet kürsüsü.

Lâakall: En az.

Lâbis: Giyinmiş olan.

Lafız: Söz, kelime.

Lafzen: Yazılı olmayarak.

Lâhık: Şimdiki, yenisi.

Lahzâ: Göz uucu ile bir bakış, en kısa zaman, bir an.

Lakab-ı garîb: Garip lakap.

Lakab-ı müşâşaa: Şaşaalı lakap.

Lâkaydâne: Kayıtsız bir şekilde.

Latîf: Güzel, hoş giden.

Lâyenkati: Ardı arkası kesilmeksizin, durmadan, hep.

Lâyetegayyer: Değişmez, bozulmaz, sabit.

Lâyıha: Tasarı.

Lerzân: Titreyen.

Levendâne: Leventçesine, süratle, hızla.

Leyle-i hayâl: Hayal gecesi.

Leyte leale: İş sürüncemede bırakma, savsaklama.

Lîsân u irfân-ı Osmanîye: Osmanlı dili ve irfanı.

Lisân-ı Osmâniye: Osmanlı Devleti'nin dili.

Liyâkât: Hüner, beceri.

Lücce: Engin su. Kalabalık, guruh.

Lücce-i ihtilâl: İhtilal denizi.

Lücce-i irfân: İrfan deryası.

Mâada: Başka, fazla, gayrı.

Maalmemnuniye: Memnuniyetle.

Maâni: Manalar.

Maânî: Mânâlar.

Madde-i hafîye: Gizli madde.

Madde-i mahsûsa: Özel madde.

Madûd: Belli, belirli.

Mâ-fevke'l-tabîa: Fizik üstü.

Mafûvv: Affolunmuş, müstesna.

Magmûm: Gamlı.

Mahabbet: Muhabbet, sevgi.

Mahâret: Beceri, hüner.

Mahâret-i sanat: Sanat yeteneği.

Mahdûd: Sınırlanmış, sınırlı.

Mâhir: Maharetli, hünerli.

Mâhîyet-i fikriye: Fikrî içerik.

Mahmî: Korunan, himaye gören, hıfz olan.

Mahmud-ı Sâni: Otuzuncu Osmanlı padişahı İkinci Mahmut.

Mahremâne: Gizli bir şekilde, gizlice.

Mâil: Meyilli, bir şeye meyli olan.

Maiyet: Bir büyük memurun emri altında bulunma durumu, emri altındakiler.

Makale-i târîhiye: Tarih makalesi.

Makâm-ı muallâ: Yüksek makam.

Maksad-ı esâsî: Asıl amaç.

Maksûd: Kastedilen, istenilen. İstek, arzu.

Maksûd-ı siyâsiye: Siyasî amaç.

Makûl: Akıllıca, akla uygun.

Mâlik: Sahip olan.

Malûmât-ı mütenevvi: Çeşitli bilgiler.

Mamâfih: Öyle olmakla beraber.

Mâmelek: Mülkler.

Manen: Duyguca, gönülce, ruhça.

Mâni-i terakkî: İlerlemeye engel olan.

Marifet-i siyâset: Siyasi yetenek.

Marûf: Meşhur.

Mashâr-ı fütûhat: Fetihler yapabilmiş, fetheden.

Mastaba-ı düvel: Devletlerin sediri.

Masûn: Korunan, mahfuz.

Matbuât-ı Osmâniye: Osmanlı neşriyatı.

Matlûb: İstenilen şey, istek.

Mazarat: Zıyanlar, zararlar.

Mazbata: Kararname. Bir toplantıda konuşulanlarının neticesinin yazılı şekli.

Mazhariyet: Muvaffakiyet. Başarı.

Mazmun: Nükteli, sanatlı ince söz.

Maznûn: Zannolunmuş, zan altında bulunan, şüphe edilen.

Mazur: Özrü olan.

Mebâhis: Bahisler.

Mebâni: Yapılar, binalar.

Mebde -i iclâl: Azametın kaynağı.

Mebde: Başlangıç, başlama.

Mebhas: Bahis, Bir meseleye ait söz.

Mebhût: Şaşkın, hayret içinde.

Mebnî: Bir şeye istinaden. -e binaen. -den dolayı.

Mebûs: Halk arasından seçilerek Millet Meclisine aza edilen.

Meclis-i âyân: Osmanlı İmparatorluğu zamanında hükümet tarafından seçilmiş olan meclis.

Meclis-i mebûsân: Osmanlı İmparatorluğu'nda, 23 Aralık 1876 tarihli Anayasa'ya (Kanuni Esasi) göre kurulmuş ve I. Meşrutiyet ve II. Meşrutiyet dönemlerinde görev yapmış yasama organı.

Meclis-i umûmi: Osmanlı Devleti'nde birinci Meşrutiyet'in ilânından sonra kurulan Meclis-i âyân ile Meclis-i mebûsân'ın birleşmesiyle meydana gelen meclis, parlamento.

Mecmua-ı Ebu'z-ziyâ: 1880-1912 yılları arasında on beş günlük ve haftalık olarak yayımlanan ilmî, edebî, siyâsî dergi.

Mecmûa-ı mevkûte: Belirli zamanlarda çıkan mecmua.

Mecmûa-i mühimme: Önemli mecmua.

Mecrâ-yı vakâyi: Olay yeri.

Medâr-ı makâl: Sözün etrafında döneceği konu.

Meddah: Taklitli hikâyelerle halkı eğlendiren hikâyeci.

Medhûl: Ayıplanacak kusuru olan. Dile düşmüş.

Medîd: Devamlı, çok uzun süren.

Me'lûf: Alışılmış. Huy edinmiş.

Mefâhir: İftihar edilecek, övünülecek şeyler.

Mefâhir-i milliye: Milli övünç kaynakları.

Mefhar-ı ricâl-i ihtilâl: İhtilalin devlet adamlarının övünç kaynakları.

Mefhûm: Anlaşılan. Sözden çıkarılan mana.

Mefkûdü'l-emsâl: Emsalsiz.

Meffûniyet: Tutkunluk. Âşık olma durumu.

Mehâlik: Tehlikeler, tehlikeli işler.

Mehâsin: İyilikler, iyi ahlaklar.

Mehaz: Bir şeyin kaynağı.

Mehleke: Tehlikeli iş.

Mekâtib-i husûsiye: Bazı yerlerde cemaatler tarafından veya gerek tebea-i Devlet-i

Mekteb-i âlî: Yüksek okul.

Mekteb-i hukûk: Hukuk okulu.

Mekteb-i idâdî: Osmanlılar devrinde rüştiyeden sonra gelen okul; lise.

Melhame: Kanlı harp, büyük muharebe sahası.

Melûl: Mahzun.

Memâlik-i Osmâniye: Osmanlı memleketi.

Memerr-i mühim: Önem arz eden geçit yeri.

Memûr: Emir altında olan. Vazifeli.

Memûr-ı hafî: Gizli bir şekilde görevli olan kimse.

Men: Yasaklamak. Durdurmak.

Menâbi²: Kaynaklar, servetlerin çıktığı yerler.

Menâfi: Menfaatler, faydalar.

Menâfi-i umûmiye: Umumi menfaatler, umumi faydalar.

Menâkîb-ı şân: Şanlı hikâyeler.

Menba: Kaynak.

Menba-ı füyûz: Feyzlerin kaynağı.

Menkabe: Menkıbe. Meşhur kimselerin ahvaline dair hayat hikâyesi.

Menkûb: Rütbe ve haysiyetten düşmüş olan.

Menzil-i maksûd: Amaca ulaşana kadar olan mesafe.

Merâtib-i uzmâ: Muazzam mertebeler.

Merbût: Bağlı.

Mercii: Kaynak. Merkez.

Merdâne: Mertçesine, erkekçesine.

Meriyülicrâ: Yürürlüğe girme.

Meriyü'l-icrâ: Yürürlükte olan.

Merkad-i mübeccel: Muhterem kabir.

Mertebe-i fikriye: Fikrî mertebe.

Mertebe-i kemâl: Olgunluk mertebesi.

Mertebe-i vâlâ: Yüksek mertebe.

Mertebe-i vâlâ-yı tâhrîr: Yazı konusundaki yüksek seviye.

Mesâbe: Derece.

Mesâ'ib: Felaketler, uğursuzluklar.

Mesâğ: İzin.

Mesâil-i hâriciye: Dışişleri meseleleri.

Mesâil-i şarkiye: Doğu meseleleri.

Mesâlih-i adliye: Adli işler.

Mesârif: Masraflar.

Mesâvî-yi husûsiye: Hususi kötü durumlar, fena haller.

Mesele-i şarkiye: Doğu meselesi.

Mesel-i marûf: Meşhur söz.

Meserret: Sevinç, şenlik.

Meskenet: Beceriksizlik, tembellik, yoksulluk.

Meslek-i memûriyet: Memuriyet mesleği.

Mesned: Dayanak, dayanacak nokta.

Mesned-i hükûmet: Hükümet desteği.

Mesned-i muallâ: Yüksek mertebe.

Mestûr: Yazılmış.

Meşâgil-i sâire: Sürekli olan meşguliyetler.

Meşâkk: Zahmetler, sıkıntılar.

Meşâlkeş: Meşaleci.

Meşk-i ibret: İbret verici yazı.

Meşkûk: Şüpheli.

Meşrûtiyetperverlik: Meşruiyet destekçilliği.

Meşy-i ezeli: Ezeli yürüme.

Meşy-i müthiş: Müthiş yürüme.

Meşy-i zarûriye: Gerekli yürüme.

Metâlib: Talep olunan, istenilen şeyler.

Metbû-i müfahham: Hükümdar. Padişah.

Mevkî-i icrâ: Yürürlük.

Mevkî-i mümtâz: Seçkin mertebe.

Mevkî-i bülend: Yüksek mevki.

Mevkî-i münâkaşa: Tartışma noktası.

Mevsûk: Sağlam, inanılır.

Mevsûk-ı mehaz: Sağlam kaynak.

Mevzu: Bahis.

Mevzûn: Dengeli, ölçülü.

Meyperestî: İçkicilik.

Meyûs: Ümitsiz, kederli.

Meyûs: Yeise düşmüş. Kederli. Ümitsiz.

Mezâya: Meziyetler, iyilikler.

Mezc: Katma. Karıştırma.

Meziyet-i siyasiye: Siyasî hüner.

Mihnet: Dert, sıkıntı.

Mihr-i feyyaz-ı marifet: Marifetin feyz veren güneşi.

Mihver: Eksen.

Mikyas: Ölçü.

Mikyâs-ı muayyen: Belirli ölçü.

Mîrâs-ı fikrî: Fikrî miras.

Miyân: Orta, vasat.

Mîzân-ı imân: İman terazisi.

Muacciz: Taciz eden, sıkıntı veren.

Muadil: Eşit, denk.

Muâhedât-ı düveliye: Devletlerin antlaşmaları.

Muâhede: Karşılıklı yeminleşme. Devletlerarası antlaşma.

Muâhede-i sâbık: Eski antlaşma.

Muâhede-i vâkıa: Mevcut antlaşma.

Muâhide: Anlaşma yapanlardan her biri.

Muakkab: Takip olunmuş Ardı sıra gelinmiş.

Muallim: Öğretmen.

Muammâ: Anlaşılmaz iş. Karışık şey.

Muâriz: Karşı gelen.

Muâşık: Seven, âşık olan.

Muâvenet: Yardımcılık. Yardım.

Muayyen: Tayin ve tespit olunmuş. Belli.

Muazzeb: Eziyet çeken, azap içinde bulunan.

Mubassır: Gözetici, bekleyici, bakıcı.

Mûcib-i muâhede: Antlaşma icabı.

Muâheze: Azarlama. Çıkışma.

Muattal: Kullanılamaz olmuş.

Mufassal: İzahlı, geniş malumatlı.

Mufassalan: Geniş, izahlı olarak. Tafsilatlıca.

Muğlak: Kapalı ve anlaşılması zor olan şey.

Muhâberât-ı resmiye: Resmi haberleşmeler.

Muhâbir-i efrenc: Ecnebi muhabir.

Muhâcemât-ı şedîde: Şiddetli saldırılar.

Muhâceme: Hücüm etme, saldırma.

Muhafaza-i sulh: Barışın muhafazası.

Muhakemât-ı târfhiye: Tarihin muhakemeleri.

Muhâl: İmkansız.

Muhalledât: Daimi olarak kalacak şeyler.

Muhârebât-ı âti: Gelecekteki savaşlar.

Muharrir: Yazan. Kitap yazan. Gazetede yazı yazan.

Muhâsama: Düşmanlık. İki taraf arasındaki düşmanlık.

Muhâsara: Etraftan çevirmek. Kuşatmak. Abluka etmek.

Muhâsede: Birbirini çekememe. Hased etme.

Muhâsım: Düşmanlık eden. Düşman taraflardan biri.

Muhâsım-ı mehîb: Heybetli, korkutucu düşman.

Muhkem: Sağlam, kuvvetli.

Muhtâc-ı tecedüd: Yenilenmeye muhtaç.

Muhtelif: Çeşitli.

Muhteriz: Sakınan. Çekinen.

Muhtevî: İhtiva eden. Bir yere toplayan.

Muhtıra: Hatırlatmak veya hatırlatmak için tezkere.

Muin: İane eden, yardımcı.

Mukâbele: Karşılaştırmak.

Mukâbeleten: Karşılık olarak.

Mukâbil: Karşılık, bedel.

Mukaddime: Başlangıç, giriş. Önsöz.

Mukarrebîn: Çok kıymetli ve mübarek büyük zatlar.

Mukarrerât: Kararlaştırılan şeyler. Kararlar.

Mukarrerât-ı düveliye: Devletlerin kararları.

Mukâseme: Bölüşme, taksim etme.

Mukâvelât-ı sâlife: Geçmiş sözleşmeler.

Mukâvele-i askerîye: Askerî sözleşme.

Mukâvemet: Karşı durmak. Dayanmak.

Muktedir: Güçlü, kuvvetli. İşe gücü yeten.

Mukteziyat-ı hakâik-i cedîde: Yeni gerçeklere duyulan ihtiyaçlar.

Mûnis: Cana yakın, sevimli. Yadırganmaz.

Munkalib: Başka bir şekle, kılığa girmiş olan.

Munsif: İnsaf eden, insafı.

Murahhas: Delege, bir kurum adına salâhiyetli bir yere birinin makamına gönderilen kimse.

Murahhas-ı evvel: Önceki delege.

Murâkib: Koruyan, murakebe eden.

Musâlaha: Barışma, uzlaşma.

Musâlaha-ı umûmiye: Genel barış.

- Musîb:** İsalet eden, isabetli.
- Muslihâne:** Arabulucukla, aracılıkla.
- Mutâbık:** Uyan, uygun.
- Mutâd:** Alışılmış olan. Adet edilen.
- Mutakid:** Sıkı sıkıya inanan.
- Mutâlebe:** Talepte bulunma, hakkını isteme.
- Mutazammın:** İçine alan.
- Mutedil:** İlimli, ortacı.
- Muttasıl:** Aralıksız, hiç durmadan.
- Muvaffakiyet-i garrâ:** Parlak başarı.
- Muvaffâkiyet-i uzmâ:** Büyük başarı.
- Muvâfık:** Uygun, yerinde.
- Muvakkat:** Süreksiz, geçici.
- Muzafferâne:** Zafer, üstünlük kazanmış birine yakışır bir surette.
- Muzafferiyet:** Üstünlük, düşmana üstün gelme.
- Muzdar:** Zorlanmış, cebr olunmuş. Mecbur kalmış.
- Muzmahil:** Çökmüş, çöküntüye uğramış.
- Mübâhasât-ı dîniye:** Dini bahisler, konuşmalar.
- Mübâhese:** Bir şeye dair iki veya daha çok kimse arasında olan konuşma. Bir şeyin bahsini etmek.
- Mübâlağa:** Bir şeyi olduğundan fazla veya eksik göstermek. Abartı.
- Mübeccel:** Muhterem. Aziz. Büyük saygı gösterilmiş.
- Mücâdelât-ı siyâsiye:** Siyasi mücadeleler.
- Mücâdelât-ı umûmiye:** Umumi mücadeleler.
- Müceddid:** Yenileyen. Yenileyici.
- Mücmelen:** Kısa bir şekilde. Kısa olarak. Muhtasaran.
- Mücrim:** Cürüm ve kabahat işlemiş olan. Suçlu.
- Müctemî:** Toplu. Bir araya gelmiş. Hepsi.
- Müctemien:** Toplu bir halde.
- Müdâfaa-ı milli:** Milli mücadele.
- Müdâfaa-i vatan:** Vatan mücadelesi.
- Müdâfi:** Müdafaa eden. Koruyan. Def eden.
- Müdakiık:** Dikkatle araştıran. İnceden inceye tedkik eden. En ufak gizli şeyleri bile bilmeye çalışan.
- Müddeâ:** İddia olunan. Dava olunan şey.
- Müddeiyâne:** İddia eden bir şekilde.
- Müddeiyât:** İddia edenler. Davacılar.
- Müddeiyât-ı rakîbâne:** Birbiriyle yarışan iddialar.
- Müddet-i medîde-i hükûmet:** Uzun hükümet süresi.
- Müddet-i saltanat:** Saltanat süresince.
- Müdebbirâne:** Tedbirli bir şekilde.
- Müdekkikâne:** İnceden inceye tedkik ederek, en ince noktaları bilmeye çalışarak.
- Müdellemen:** Delil gösterek ve şahit ile ispat ederek.
- Müessesât:** Kurumlar. Kuruluşlar.
- Müellif:** Kitap tertip eden, kitap yazar.
- Müellifât:** Kitaplar. Yazılanlar.
- Müellifât:** Yazılmış kitaplar, eserler.
- Müellifât-ı sathîye:** Yüzeysel eserler.
- Müessir:** Tesir eden. İz bırakan.

Mü'temer: Anlaşma için yapılan toplantı. Kongre.

Müferrih: Ferahlık veren. Ferahlandırıcı. İç açıcı.

Müfid: Manalı, manidar.

Müftehir: İftihar eden. Öğünen.

Müftekir: Muhtaç.

Müheyyic: Heyecan veren.

Müheyyicâne: Heyecan verici bir şekilde.

Mühlet: Vakit. Süre.

Mühlik: Helak eden.

Mühürdâr: Eskiden bir daire veya nezaretin resmi mührünü kullanmakla vazifeli olan kimse. Hususi kalem müdürü.

Mükellefiyet: Yüküm, mecburiyet.

Mülk-i mağdur: Mağdur ülke.

Mülk-i Osmanî: Osmanlı ülkesi.

Mülûk-ı sâire-i İslâm: Diğer İslam ülkeleri.

Mümânaat: Mani olma. Önleme.

Mümessil: Temsilci. Bir şahsı, bir topluluğu veya manevî bir şahsı temsil eden.

Mümtâz: Diğerlerinden ayrılmış, üstün. Seçkin.

Mümtâze: (Bkz: mümtâz)

Münâferet: Birbirinden kaçıp nefret etmek, karşılıklı huzursuzluk.

Münâfi: Zıt, ters. Aykırı.

Münâsebât-ı dâime: Sürekli olan ilişkiler.

Münâsebât-ı edebiye: Edebi ilişkiler.

Münâsebât-ı siyâsiye: Siyasi ilişkiler.

Münâsebet-i hafiyeh: Gizli ilişkiler.

Münâsebet-i mütekâbile: Karşılıklı ilişkiler.

Münbais: İleri gelen. Çıkan, doğan.

Münbasit: Şen, gönlü açık.

Münceer: Sürüklenen. Bir tarafa çekilen.

Münderecât: İçindekiler.

Münekkidîn-i askeriye: Askeri konularda tenkit edici kişi; eleştirmen.

Münekkit: Tenkit eden. Kusurları söyleyen. İyiyi ve kötüyü ayırt eden.

Münezzeh: Kötülükten, kusurdan ve noksanlık gibi şeylerden tenzih edilen. Bunlardan uzak olan.

Münfail: Gücenen. Gücenmiş.

Münhezimâne: Hezimete uğramış bir şekilde.

Münhezimen: Yenilerek. Münhezim olarak. Bozguna uğrayarak.

Münkâd: Boyun eğen, itaat eden.

Münsifâne: İnsafıca. İnsaflılıkla.

Münşiyâne: İyi kâtiplere yakışır surette.

Müntahabât-ı Tercümân-ı Hakikat: Ahmet Mithat dâhil bazı yazarların *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde yayınlanmış yazıları.

Müntehâ: Son. En son.

Münteşir: Duyulmuş, yayılmış.

Müreccah: Tercih edilen. Daha ileride kabul edilen, üstün tutulan.

Mürekkep: Tertip edilmiş.

Mürşidâne: Mürşid olana yakışır surette.

Mürûr: Geçmek gitmek. Bir taraftan girip öteden çıkmak.

Müsâadât: Müsaadeler, izinler.

Müsâadât-ı mezhebiye: Mezhebin izin verdikleri.

Müsâadekârâne: Zorluk çıkarmayan şekilde.

Müsâdeme: Vuruşma. Kanlı çarpışma.

Müsâvî: Birbirine denk. Aynı derecede.

Müskit: Susturan. Susmaya öc bur eden.

Müsmîr: Hayırlı, faydalı. Netice veren.

Müstacel: Acele yapılması lazım olan. Çabuk yapılması gereken.

Müstahsen: Beğenilen. Güzel ve herkesin beğendiği.

Müstahzar: Zihinde tutulmuş.

Müstahzarât: Zihinde hazır tutulmuş şeyler.

Müstaid: İstidadı olan. Kabiliyetli.

Müstakilen: Başlı başına.

Müstantik: Sorgu hâkimi.

Müstebân: Aşıkâr, açık olarak anlaşılan, açıklanmış.

Müstefid: İstifade eden, fayda gören, faydalanan.

Müstefiz: Feyz alan. Kazanç sahibi olan.

Müstefizâne: Feyz alır bir şekilde.

Müstehziyâne: Alay ederek ve eğlenerek.

Müstekreh: İğrenç. Tiksinilen.

Müstemlekât: Sömürge olmuş yerler. Başka devletlerin idaresi altında bulunan memleketler.

Müstenid: Delili, şahidi olan.

Müstenidât: (Bkz: müstenid)

Müsteniden: Dayanarak, yaslanarak, güvenerek.

Müsterih: Rahat.

Müstesnâ: Ayrı tutulan. Kaide dışı bırakılmış olan.

Müşârün ileyh: İsmi evvelce söylenmiş olan.

Müşkil: Zorluk, güçlük.

Müşkilât: Zorluklar, çetinlikler.

Müşkülât-ı îkâ: Bir şeyin oluşundaki zorluklar.

Müştâk: Arzu ve iştihak gösteren, fazla istekli.

Müştakâne: Şevkle, çok isteyerek.

Müştekî: Şikâyetle bulunan, şikâyetçi.

Müştereken: Ortak olarak. Müşterek bir tarzda.

Mütâbîîn: Tâbi olanlar. Uyanlar.

Mütâlaa: Düşünce. Tetkik etme. Üzerinde düşünme.

Müteaddid: Türlü türlü. Çeşitli. Birden fazla.

Müteahhir: Sonraki. Sonra gelen.

Müteâkıb: Birbiri arkasından gelen.

Müteâkıben: Arka arkaya, ardı sıra, peşinden.

Müteâli: Yüksek olan.

Müte'ezzi: Eza duyan. Üzgün. Cefa gören.

Mütefekkir: Düşünen. Derin meseleleri düşünen.

Müteferrik: Başka başka.

Müteffenin: Âlim, münevver, fen adamı. İlimle uğraşan.

Mütehevvirâne: Kızgınlıkla, hiddetlice.

Müteheyyic: Heyecana gelen, coşan, heyecanlı.

Mütekâbilen: Karşılıklı olarak, karşı karşıya.

Mütekaddim: Evvelki, önceki.

Mütemâdi: Devamlı, kesiksiz, sürekli.

Mütemâdiyen: Devamlı surette.

Mütemer: Kongre. Anlaşma için yapılan toplantı.

Mütemer-i kebîr: Büyük konferans. Berlin Kongresi.

Mütenebbih: Tenbih ile uyarılmış olan.

Müterakki: İlerlemiş, yükselmiş.

Mütereddîd: Tereddütte kalan, karar veremeyen.

Mütesâviyen: Birbirine eş değerde.

Müteşekki: Şikâyet eden, şikâyetçi.

Müteşekkil: Meydana gelmiş.

Mütevakkıf: Bir şeye bağlı olan.

Mütevellit: İleri gelen, çıkan, hasıl olan.

Müteyakkız: Uyanık, uyanmış, tetikte. Gözü açık olan.

Müteżâda: Birbirine zıt, birbirinin aksi olan.

Müttaki: Haramdan ve günahattan çekinen.

Müttefik: Birbiriyle aynı fikirde olan. Anlaşmış, birleşmiş olan.

Müttefikên: Beraber olarak, anlaşarak.

Müttehîd: Beraberce, birlikte.

Müverrih: Tarihçi, tarih yazar.

Müverrihâne: Tarihçiye gibi, tarih yazar kişiye yaraşır şekilde.

Müverrih-i meşhûr: Meşhur tarihçi.

Müverrih-i muazzez: Aziz tarihçi.

Müverrih-i muhterem: Hürmetli tarihçi.

Müverrih-i munsıf: İnsaflı tarihçi.

Müverrih-i Rum: Rum tarihçi.

Müyesser: Nasip olan.

Müzâkerât: Müzakereler. Karşılıklı görüşmeler. Bir arada muhtelif fikirleri beyan etmek.

Müzâkerât-ı sulhiye: Barış görüşmeleri.

Müzehheb: Yıldızlanmış, yaldızlı, altın sürülmüş.

Müzic: Rahatsız edici. Usandıran, bunaltan.

Nâçâr: Çaresiz. İster istemez.

Nâdirü'l-emsâl: Emsali zor bulunan.

Nâfi: Menfaatli. Faydalı.

Nâhudâ: Allahsız. Allahtan korkmaz.

Nahv: Kelime bilgisi, kelime şekli bilgisi. İsim ve fiil nevilerini öğreten ilim.

Nâire-i ihtilâl: İhtilal ateşi.

Nâire-i isyân: İsyân ateşi.

Nâkâfi: Yetersiz.

Nâkıs: Noksa, eksik. Tamam olmayan.

Nakz-ı ahd: Anlaşmayı bozma.

Nâmülâyim: Uymaz, uygunsuz.

Nâmzed: Aday.

Nasb-ı nazar: Göz dikmek.

Nasîbe-i hestî: Varoluş.

Nâşâd: Hüzünlü, gamlı, kederli, tasalı.

Nâşid: Şiir söyleyen, şiir yazar.

Nâşir: Bir kitap neşreden, yayınlayan.

Natûk: Güzel, düzgün söz söyleyen.

Nazar-ı dikkat: Dikkatle bakış; dikkat bakışı.

Nazar-ı imân: Bir işi dikkatle düşünmek; inceden inceye bakma ve tetkik etme.

Nazar-ı insâf: İnsaflı değerlendirme.

Nazar-ı intibâh: Uyanış bakışı.

Nazar-ı itibâr: Bir şeyi ehemmiyetle değerlendirme.

Nazar-ı takdîr: Kişisel değerlendirme.

Nazar-ı tekrim: Hürmet bakışı, hürmetli görme.

Nazar-ı telahhuf: Mahzun bakış.

Nazariyât: Görüş. Düşünüş.

Nazra-i imân: (Bkz: Nazar-ı imân)

Nebî-yi zü'l-cemâl: Güzellik sahibi peygamber;
Hz. Muhammed.

Necîb-i ulvî: Temiz ahlaklı yüce kişi.

Nefer-i kadîm: Eski asker.

Neşât: Sevinç, neşe, şenlik.

Neşr: Gazeteye yazma, yazdırma.

Neşriyât-ı ilmiye: İlmî yayınlar.

Neşriyât-ı mütenevvi: Çeşitli yayınlar.

Netâic: Neticeler.

Netîce-i mukkererât: Kararların neticesi.

Nev: Çeşit, sınıf, cins.

Nevâkıs: Eksiklikler, noksanlar.

Nevâkıs-ı tanzîmât: Düzenlemelerin noksanlıkları.

Nevâzişkarâne: Gönül alarak, iltifat ederek.

Nevedâ: Yeni tarz, yeni eda.

Nevmîdâne: Ümitsizce, kederli ve ümitsiz olarak.

Nezâret: Kontrol, denetim. İdare, reislik. Nazırlık, vekillik.

Nezîh: Temiz, pak.

Nifâk: İkiyüzlülük. Ara bozukluğu.

Nifak-ı dâhilî: (Bir topluluğun) İçindeki hainlik; iki yüzlülük.

Nikât-ı muhtelif: Farklı noktalar.

Nîmmağlubiyet: Yarı yenilgi.

Nisyân: Unutmak, unutuş.

Nizâ: Çekişme, kavga.

Nokta-i münâziun fihâ: Ona (birine) dair konuşulan nokta.

Nokta-i nazar: Görüş, bir nevi fikir.

Nuhbe: Her şeyin seçkini, iyisi. Seçkin, seçilmiş.

Nuhbe-i tasavvurât: Tasavvurların seçkin, iyi olanı.

Numûne-i ibret: İbret örneği.

Nûr-i basîret: Basiret ışığı.

Nutk-ı maruf: Meşhur konuşma.

Nüfûz-ı hilâfet: Hilafetin nüfuzu; etkisi.

Nüfûz-ı siyâsî: Siyasi anlamda sözü geçerlik.

Nümâyîş: Gösteri.

Nüzûl: İniş, aşağı inmek.

Ömr-i câvidânî: Ebedi, sonsuz ömür.

Pâyân: Son, nihayet.

Pâyitaht: Merkezi hükümet, başşehir, başkent. İstanbul.

Peder-i azîz: Aziz peder.

Pence-i kahr: Kahr pençesi.

Perde-bîrûnâne: Utanmazcasına, haddini aşarcasına.

Perestiş: Pek çok sevmek. Bendelik etmek. İbadet.

Peydâ: Var olan. Açık, aşikar.

Peyderpey: Birbiri ardınca. Yavaş yavaş,

Peyrev: İzinden giden.

Pîr: Yaşlı, ihtiyar. Reis.

Pîr-i siyâset: Siyaset konusunda son derece ehil ve yetenekli olan kişi.

Pîşdâr: Harpte ileriden düşmana gönderilen askerler.

Pîşgâh: Ön.

Pîş-i hamâset: Kahramanlık, cesurluk önünde.

Pîş-i tefekkür: Düşünme.

Pîş-i tettebbu: Detaylı bir şekilde inceleme.

Pîş-i tetkîk: İnceleme, tetkik.

Pulad: Çelik.

Râci: Geri dönen, ricat eden.

Râğbet-i âmme: Genel in isteği, arzusu.

Rahne: Bozukluk, zarar. Yara.

Rahnedâr: Eksikliği bozuğu olan. Zarara uğramış.

Rahş-ı fütûhât: Fetihlerin gösterişli güzel atı.

Râkîben: Binerek, binmiş olarak.

Rakîk: İnce merhamet ve şefkat sahibi olan.

Râm: İtaat eden, boyun eğen.

Ranâ: İyi, güzel, hoş, latif.

Raşe: Korkmak, havf ve dehşete giriftar olmak.

Redd-i mütemâdî: Sürekli ret.

Ref: Yüceltme.

Ref-i muhâlefet: Muhalif fikirleri ortaya koyma, muhalefet etme.

Refik-i muhterem: Kıymetli ve şerefli dost.

Reftâr: Gidiş, yürüyüş.

Reh-i nârefte: Gidilmemiş yol.

Reis-i cedîd: Yeni reis.

Reis-i cumhûr: Cumhurbaşkanı.

Reis-i meclîs: Meclis reisi.

Revâ: Layık, uygun.

Revâc: Kıymet, değer, geçerlilik.

Reviş-i vakâyi-i taaddî: Düşman saldırılarının gelişi.

Riâyet: Uymak, tâbi olmak.

Ricâl: Mevki sahibi kimseler, devlet adamları.

Ricâl-i devlet: Devlet adamları.

Ricâl-i hâdisât: Olayla ilgili olan adamlar.

Ricâl-i hükûmet: Hükümetteki devlet adamları.

Ricâl-i ihtilâl: İhtilalle ilgili olan devlet adamları.

Ricâl-i siyâsiye: Siyasiler.

Ricâl-i târih: Tarihteki devlet adamları.

Ricat: Geri dönme, çekilme, kaçma.

Risâle: Mecmua, dergi.

Riyâset: Reislik, başkanlık.

Riyâset-i edebiye: Edebi reislik.

Rubâi: Dört mısralık belli vezinlerle yazılmış manzume.

Rûh-ı terakki: Yükselişin ruhu.

Rüfekâ-yı tahrîr: Yazı arkadaşları.

Rûkn: Bir cemaatin ileri gelenlerinden olan. Nüfuzlu, kuvvetli ve ehemmiyetli kimse.

Sabâvet: Çocukluk, sabilik.

Sadâret: Vezirlik. Başvezirlik.

Safahât-ı harb: Savaşın safhaları.

Sâfdil: Saf, kolay aldatılan kimse.

Safha-i münimâne: Nimetli, bereketli safha.

Safha-i târîh: Tarih safhası.

Sahâbe-i güzîn: Seçilmiş, beğenilmiş sahabe.

Sahâbet: Yardım etme, koruma, arka olma.

Sâha-i siyâsiyât: Siyaset sahası.

Saha-i ulûm: İlimler sahası.

Sâhib-i dehâ: Deha sahibi.

Sâhib-i fazl: Fazilet sahibi.

Sâhib-i nazar: Görüş, fikir sahibi.

Sâhib-i siyâset: Siyaset sahibi.

Sâhib-i tedkîk: İncelemeyi yapan kişi; inceleme sahibi.

Sahîh: Şüphesiz, halis.

Sahne-i âlem: Âlem sahnesi.

Sahne-i siyâset: Siyaset sahnesi.

Sahne-i târîh: Tarih sahnesi.

Sâik: Sevkeden, götüren.

Sâika: Sürükleyen, sevk eden, sebep.

Sâika-i terbiye: Terbiye sebebi.

Sâir: Diğer, geri kalan.

Salâbet: Metanet, dayanma, sağlamlık.

Salâbet-i itikâd: İnançtaki sağlamlık, metanet.

Salâh: Düzeltme, iyilik.

Salâhiyetdâr: Vazifeli, salâhiyet sahibi.

Salîb: Haçlılar.

Sâlisen: Üçüncü olarak.

Saltanat-ı mehîbe: Azametli saltanat.

Sâni: Yapan, sanat eseri olarak meydana getiren.

Saniâ: İş, amel, fiil.

Sâniyen: İkinci olarak.

Sarf ve nahiv: Dilbilgisi.

Sarf-ı nazar: Hesaba katmama, vazgeçme.

Sarsar-ı istibdâd: İstibdat kasırgası.

Sathen: Görünüşe göre.

Sathî: Yüzeysel

Satvet: Ezici kuvvet, zorluk.

Satveten: Şiddetle ve hiddetle.

Say: Çalışma.

Sefer-i hârîka-engîz: Harika sefer.

Sefer-i marûf: Meşhur sefer.

Sefîh: Safahate düşmüş. Zevk ve eğlenceye düşkün.

Sefîr: Elçi. Bir devletten diğer devlete bazı işler için gönderilen memur.

Sehâr: Büyücü, aldatıcı.

Selâhiyet: Yetki, bir işi yapmaya hakkı olmak.

Selâmet-i mütâlaât: İncelemelerin selameti.

Selâtin: Sultanlar.

Selb: Zorla alma.

Selm-i evvel: Birinci Selim; Yavuz Sultan Selim.

Semere: Meyve, verim, sonuç.

Sene-i âtî: Gelecek sene.

Sene-i devriye: Yıl dönümü.

Sene-i izmihlâl: Perişanlık senesi.

Ser-âmedân-ı üdebâ: Ediplerin başta bulunanları.

Serd: İfade etmek, söz etmek.

Serdâr: Kumandan. Askerin başı.

Serdâr-ı dilîr: Yiğit, yürekli kumandan.

Serdar-ı ekrem: Büyük kumandan.

Serdâr-ı hârika-perdâz: Harikalar ortaya koyan komutan.

Serdâr-ı muhâcim: Hücüm eden komutan.

Serdâr-ı pîr: Yaşlı komutan.

Serfirâz: Üstün, benzerlerinden üstün olan.

Server: Reis. Baş.

Server-i serîr: Tahtın reisi.

Servet-i fikriye: Fikrî servet.

Setr: Örtme, kapama, gizleme.

Sevâhil: Sahiller.

Seyl: Sel. Şiddetle gelen şey.

Seyl-i belâ: Bela seli.

Seyyîât: Suçlar, günahlar.

Seyyie: Suç, günah.

Sihrengîz: Sihirli.

Silk: Yol, tarık.

Silsile-i efkâr: Düşünceler zinciri.

Sîmâ-yı muhterem: Hürmetli yüz, çehre.

Sinnen: Yaşça, yaş bakımından.

Sinn-i kemâl: Olgunluk yaşı.

Sinn-i şebâb: Gençlik yaşı.

Sinn-i şeyhûhet: İhtiyarlık yaşı.

Sîret: Ahlak. Bir kimsenin içi, hâli, hareketi.

Sît: Şöhret, ün, nam.

Sitâyîşkarâne: Överek. Methetmek suretiyle.

Sîten: Şöhret bakımından, ün bakımından.

Sît-i bülend: Yüksek ün, şöhret.

Siyânet: Koruma, muhafaza, hıfz.

Siyâseten: Siyaset bakımından, siyasi bakımdan.

Siyâset-i hâriciye: Dış siyaset.

Siyâset-i muazzama: Muazzam siyaset.

Siyâset-i müstemlekât: İstimlak edilmiş yerler hakkındaki siyaset.

Sû-i tesîr: Kötü etki.

Subh-ı kâzib: Sabaha karşı görünen ve bir müddet sonra kaybolan beyazlık.

Sudûr: Olma, meydana gelme.

Suhûlet: Kolaylık.

Sukût: Devrilme. Mahvolma. (Tahttan) inme.

Sulhen: Barış yoluyla. Anlaşmak suretiyle.

Sûretâ: Görünüşte, zahiren.

Sûreten: Görünüşte, görünüş bakımından.

Sûret-i ciddiye: Ciddi görünüş.

Sûret-i tesviye: Birbirine denk görünüş.

Sur-ı kadîm: Eski sur.	Şehâmet: Akıl ve zekâ ile beraber olan yiğitlik, kahramanlık.
Surûr-i selâfîn: Sultanların tahtları.	Şehriyâr: Hükümdar, padişah.
Suûd: Çıkmak, derecenin artması.	Şekl-i metîn: Sağlam şekil.
Suverî: Görünüşte kalan.	Şerâit: Şartlar.
Süferâ: Sefirler, elçiler	Şerâit-i istihsâl: Husule getirilen şartlar.
Süfliyât: Fani dünya ile alakalı işler.	Şerâre: Kıvılcım.
Sükûn: Hareketsizlik. Sessizlik	Şeref-i marûf-ı askeriye: Askeriyenin meşhur şerefi.
Sükût: Susma. Konuşmama.	Şetâret: Şenlik.
Sülûs-i asr: Bir asrın üçte biri.	Şevâib-i inkırâz: Tamamen sönüş, bitiş izleri.
Şâd: Sevinçli, ferah, memnun.	Şevket: Kudret ve kuvvetten doğan haşmet. Padişaha mahsus heybet ve saltanat.
Şahâdet: Şahitlik.	Şevketmeâb: Şevketin ait olduğu, şevketin bulunduğu yer, padişah.
Şahâdetnâme: Diploma.	Şeyn: Kusur, ayıp, noksan.
Şâhit-i âdil: Adil şahit.	Şeytankârâne: Şeytana yaraşır bir şekilde.
Şahsiyet-i mehîbe: Azametli şahsiyet.	Şiddet-i ferâset: Anlayış ve sezışteki kudret.
Şâibe: Eksiklik, noksan. Leke, kir.	Şiddet-i idrâk: İdrakteki kudret.
Şâibe-i sefâlet: Sefalet kusurları.	Şimâl: Kuzey.
Şâkird: Öğrenci.	Şitâb: Koşmak.
Şân-ı askerî: Askerlikle ilgili şöhet.	Şuarâ: Şairler.
Şark: Doğu. Avrupa kültürünün dışında kalan müslüman ülkeleri.	Şube: Bölüm, dal.
Şarkî: Şark ile alakalı.	Şûrâ-yı ümmet: Halk meclisi.
Şaşaa: Parıltı.	Şûriş: Karışıklık, kargaşa.
Şâyeste: Şayan, layık, yaraşır.	Şühûd-ı vaka: Olayın şahitleri.
Şâyi: Duyulmuş, işitişmiş.	Taabâver: Yorgunluk veren.
Şâyia: Yayılmış haber.	Taalluk: Bağlı olma. Alakalı olma. Münasebet.
Şâzz: Müstesna bulunan.	Taarruz: Sataşma.
Şecâat: Yiğitlik, cesurluk.	
Şedîd: Sert, şiddetli.	

Taayyün: İtibarlanma.

Tab: Kitap basmak.

Tabasbus: Riyakârlık. Yaltaklanmak.

Tabîr-i marûf: Meşhur tabir.

Tâbya: Bir bölgeyi savunmak için yapılan silahlarla güçlendirilen askeri yapıdır.

Tacîl: Acele ettirme, hızlandırma.

Tadîl: Değişiklik.

Tafsîlât: Açıklamalar, izahlar.

Tagayyürât: Başkalaşmalar, değişmeler.

Tagyîr: Değiştirme, başkalaştırma.

Tagyîrât: Değiştirmeler, başkalaşturmalar. Bozulmalar.

Tahakkuk: Gerçekleşmek. İspat edilmek.

Tahavvül: Bir halden başka bir hale geçmek.

Tahkîm: Sağlamlaştırma.

Tahmîd: Hamdetmek. Methetmek, övmek.

Tahrîf: Bozma, değiştirme.

Tahrîkat: Kışkırtmalar.

Tâhrîr: Yazmak.

Tahrîr-i muazzam: Muazzam şekilde yazı yazma.

Tahsîl-i tıbbî: Tıp tahsili.

Tahsîsât-ı hafîye: Gizli ödenek.

Taht-ı emr: Emir altı.

Taht-ı karâr: Karar altı.

Taht-ı muhâsara: Kuşatma altı.

Taht-ı saltanat: Saltanat tahtı.

Taht-ı temîn: Teminat altı.

Taht-ı vesâyet: Emir altı.

Takbîl: Öpmek.

Takdîr-i âmme: Herkesin takdiri.

Takrîben: Aşağı yukarı. Tahmini.

Takrîr: Anlatma, anlatış.

Taksîm: Bölme, parçalara ayırma.

Talebe-i ecnebiye: Yabancı öğrenci.

Talîk: Geciktirmek.

Taltîf: Rütbe, nişan, maaş arttırımı gibi şeylerle sevindirme

Tamîm: Herkese bildirme.

Tanînendâz: Tınlayan, çınlayan.

Tarafeyn: İki taraf. Taraflar.

Tarafeyn-i muârızîn: Birbirine karşı olan iki taraf.

Tarafgîr: Bir tarafı tutan.

Târîh-i âlem: Kâinat tarihi.

Târîh-i cihân: Dünya tarihi.

Târîh-i efrenci: Avrupa tarihi.

Târîh-i garb: Batı tarihi.

Târîh-i güşâd: Açılış tarihi.

Târîh-i hicret: Hicret tarihi.

Târîh-i lâhik: Eklenen, devam eden tarih.

Târîh-i mesele-i şarkiye: Doğu meselesi tarihi.

Târîh-i millî: Milli tarih.

Târîh-i siyâsî: Siyaset tarihi.

Târîh-i umûmî: Genel tarih.

Târîh-i zamâne: Şimdiki tarih.	Tebîd: Edebileştirme. Sonsuzlaştırma.
Tarîk-i mümânaât: (Bir şeye) mani olma yolu.	Tebşîr: Müjdelemek. Hayırlı haber vermek.
Tarîk-i tesviye: Neticelendirme yolu.	Tecâvüzât-ı marûza: Maruz kalınan tecavüzler.
Tarz-ı ictihâd: Çalışma şekli, çalışma yolu.	Tecdîd: Yenileme, yenilenme.
Tarz-ı idrâk: Anlayış şekli, tarzı.	Teceddüd: Yenilenme.
Tarz-ı intihâb: Seçme yolu.	Tecelliyât-ı sâire: Ortaya çıkan diğer olaylar.
Tarz-ı mutantan: Abartılı bir şekilde.	Tecerrüt: Soyunma, çıplak olma.
Tarz-ı siyâset: Siyasi tarz, anlayış.	Tecessüm: Göz önüne gelmek. Mücessem olup görünmek.
Tarz-ı takîp-i siyâset: Siyaset takip şekli.	Techîzât-ı askeriye: Askerî teçhizat.
Tarziye: Razi ve hoşnut etme.	Tecîl: Başka bir zamana bırakma.
Tasallut: Musallat olma.	Tedâfîf: Kendini müdafaa etme ve koruma ile alakalı.
Tasavvur: Zihinde şekillendirme, kurma. İstek, arzu.	Tedârikât: Hazırlıklar.
Tasavvurât-ı uzmâ: Azametli tasarılar.	Tediye: Borcunu vermek.
Tasfiye: Saflaştırma, temizleme.	Tedkîk: Dikkatle araştırma, inceleme.
Tashîh: Düzeltmek.	Tedrisât: Öğretim.
Tasfîb: Zorlaştırma, güçleştirme.	Tedrisât-ı garrâ-yı târîhiye: Tarihin parlak dersleri.
Tasvîr: Bir şeyi söz veya yazı ile anlatmak.	Tedvîn: Aynı mevzuya ait bahisleri, çalışmalarını bir araya getirip kitap haline getirme.
Tasvîr-i bülend: Yüksek, âli tasvir.	Tedvîr: Döndürmek, çevirmek. İdare etmek, yönetmek.
Tasvîr-i marûf: Meşhur tasvir.	Tedvîr-i siyâset: Siyaset döndürme, siyaset çevirme.
Tavr-ı mutantan: Gösterişli tavır, eda.	Teehhür: Gecikme. Sonraya kalma.
Tayîn: Belirlemek. Vazifelendirmek.	Teehhürât: Sonraya kalmalar, gecikmeler.
Tazîm: Hürmet. Riayet.	Teessüs: Kurulmak. Teşekkül.
Tazyîk: Sıkıntı ve ıstırap vermek. Baskı.	Tefâhür: Övünme, övünç.
Tazyîkât: Baskılar, zorlamalar.	Tefekkür: Düşünme, kafa yorma.
Teâli: Yükselme.	
Teâtî-yi efkâr: Fikir alışverişi.	
Tebcîl: Yüceltmek. Birisine tazim etmek.	

Teferruât-ı cüziye: Pek az teferruat.

Tefevvuk: Üstünlük. Üstün gelme.

Tefeyyüz: Feyizlenmek, ilerlemek.

Tefhîm: Anlatmak, bildirmek.

Tefrika: Ayrılık. Bozuşma.

Tefsîr: Mana getirme, yorum, açıklama.

Tefvîz: Birisine bırakma. (Bir işi birine) havale etme.

Tehâşî: Korkup çekinme, sakınma.

Teheyycü: Heyecanlanma, coşma.

Tehîdest: Eli boş. Züğürt.

Tehîr: Geciktirme. Sonraya bırakma.

Tehzîbât-ı ilmiye: İlmin ıslahı.

Tehzîb-i fikrî: Fikrî anlamda ıslah etme.

Tehzîp: İslah etme.

Tekemmül: Kemâle erme, kemâle gelme. Olgunlaşma.

Teklîfât: Teklifler.

Teklîfât-ı vâkıâ: Mevcut teklifler.

Tekrîm: Hürmet ve tazim göstermek. Saygı göstermek.

Teksîr-i emsile: Örnekleri çoğaltma.

Telakkî: Karşılama. Kabul etmek. Anlayış.

Telefât: Ölüm sebebiyle olan kayıplar.

Telfîf: Yazılmış, ortaya konmuş eser. Uzlaştırma, barıştırma.

Telfîfât: Yazılmış eserler, kitaplar.

Telfîfât-ı vâsia: Geniş alanlarda yazılmış eserler.

Temâdî: Devam etmek. Sürüp gitmek.

Temâyül: Meyletmek.

Temdîd-i hâkimiyet: Hâkimiyeti sürdürmek.

Temeyyüz: Diğerleri arasından kendini gösterme.

Temhîd: Serd etme, izah etme, arz etme.

Temhîdân: Düzenlemeler.

Temsîl-i akalliyet: Azınlığın temsili.

Temsîl-i neseb: Soya göre temsil.

Tenezzüh: Kusur, pislik ve ayıptan uzak olmak.

Tenşît-i fikr-i Osmâniye: Osmanlı fikrî dünyasını şenlendirme.

Tenzîl: İndirmek, aşağı indirmek.

Terakkiyât-ı asr: Asrın ilerlemeleri.

Terakkiyât-ı fikriye: Fikrî ilerlemeler.

Terakkiyât-ı ilmiye: İlmî ilerlemeler.

Terakkiyât-ı zamâne: Şimdiki devrin ilerlemeleri.

Terbiye-i siyâsiye: Siyasî terbiye.

Tercümân-ı Hakikat: İlk nüshası 27 Haziran 1878'de yayımlanan, otuz dört yıl kesintisiz yayımlanan Ahmet Midhat'ın ölümünden (28 Aralık 1912) sonra da çıkmaya devam eden Türk basınının en uzun ömürlü gazetelerinden biri.

Tereffu: Terfi etmek, yükselmek.

Terettüp: İcap etme. Gerekme.

Tertîbât: Düzen, düzenleme.

Tervîc: Kıymet ve itibarını arttırma.

Tesâdüm: Vuruşma. Şiddetle çarpışma.

Teshîr: Hâkim olma.

Tesîr: Etki. İz.

Tesfrât-ı irsiye: Kalıtımın getirdiği etkiler.

Tesîs: Kurma, kuruluş.

Teskîn: Yatıştırma. Sükûnet verme. Rahatlandırma.

Teşekkül: Şekillenme. Şekil alma. Meydana gelme.

Teşvikât: İsteklendirmeler, şevke getirmeler.

Tetebbu: Araştırıp tetkik etme. Derinlemesine inceleme.

Tetebbuât: Araştırıp incelemeler. Arayıp öğrenmeler.

Tetebbuât-ı muazzeze: Çok aziz incelemeler.

Tetebbuât-ı târîhiye: Tarih incelemeleri.

Tevâfuk: Birbirine uygunluk. Rast gelme.

Tevaggul: Çok uğraşma, meşgul olma. Bir işin çok ilerisine varmak.

Tevakkî: Çekinme, sakınma, korunma.

Tevakkuf: Durma. Duraklama.

Tevâli: Devam etmek. Sürmek.

Tevâtür: Bir haberin ağızdan ağıza dolaşarak yayılması.

Tevbîh: Azarlama.

Tevdî: Emanet vermek, bırakmak.

Teveccüh: Sevgi, alaka.

Tevsî: Genişletme.

Teyîd: Doğrulama. Kuvvetlendirme.

Tezebzüb: Karışıklık.

Tezyîd: Arttırma, çoğaltma, fazlalaştırma.

Tumturâk-ı hâme: Gösterişli kalem.

Ufûl: Gözden kayboluş. Batış.

Uhde-i vefâ: Vefalı olma, vefa etme.

Ulûm: İlimler, bilgiler.

Ulûm-ı siyâsiye: Siyaset bilimleri.

Ulviyat: Manevi yükseklikler, yücelikler.

Ulviyet: Yükseklik, yücelik, büyüklük.

Umûr: İşler. Hususlar.

Umûr-ı devlet: Devlet işleri.

Umûr-ı memûre: Vazifeli olunan işler.

Usûl-ı adl u nezâket: Nezaket ve adalet usulü.

Usûl-ı meşrûtiyet: Meşrutiyet usulü.

Üdebâ: Edipler, edebiyatçılar.

Üdebâ-ı sâlife-i sâire: Diğer eski edipler.

Ülfet: Alışma, alışkanlık.

Ümît-i selâmet: Kurtuluş ümidi.

Üslûb-ı maruf: Meşhur üslup.

Üstâd-ı maârifet: Marifet ustadı.

Üstâd-ı muazzam: Azametli usta.

Vâdi-i irfân: İrfan vadisi.

Vâdi-yi meşrûtiyet: Meşrutiyet vadisi.

Vahdet: Teklik, birlik.

Vahdet-i Muazzama: Azametli yalnızlık.

Vâhibü'l-idrâk: İdrak veren.

Vakanüvis: Zamanın hadiselerini kayıtla vazifeli bulunan resmi devlet tarihçisi.

Vakâyi-i elfime: Acı veren olaylar.

Vakâyi-i marûfe: Meşhur olaylar.

Vakâyi-i rûz-merre: Gündelik olaylar.

- Vakf:** Bağışlama, adama.
- Vakf-ı âmâl:** Emelleri bağlama.
- Vakf-ı ictihâd:** Çalışmaları vakf etme.
- Vâkıf:** Bilen, haber sahibi.
- Vâkıf-ı efkâr:** Fikirlere vakıf olan, fikirlerden haberdar olan.
- Vaktâ ki:** Ne vakit ki, o zaman ki, olduğu vakit.
- Vakt-i müsâit:** Müsait zaman.
- Vakûrâne:** Ağırbaşlılıkla. Düşünce ve tedbirlilikle. Tedbirle.
- Vâlâ:** Yüksek, âlî, refî.
- Varakı mihr ü vefâ:** Sevgi ve vefa yaprağı.
- Varta:** Tehlike. Kurtuluşun zor olduğu yer.
- Vasatî:** Orta.
- Vâsı:** Geniş, enli, bol.
- Vâsıl:** Ulaşan, erişen.
- Vâz:** Koyma, konulma.
- Vaz-ı imzâ:** İmza koymak.
- Vaz-ı yed:** El koymak.
- Vâzıh:** Açık, aşıkâr. Besbelli.
- Vâzıhan:** Açık olarak. Açıkça.
- Vazife-i muzâfa:** Eklenen vazife.
- Vecd:** Yüksek heyecan, aşk.
- Vech:** Suret. Sebep. Cihet.
- Vech-i insâniyet-perverâne:** İnsaniyeti besleyen, büyüten taraf.
- Vehle-i ulâ:** İlk an.
- Vekâyi-i âlem:** Âlemin zuhur eden hususları.
- Vekâyi-i sâde:** Basit, karışık olmayan hususlar, olaylar.
- Vekîl-i davâ:** Dava vekili.
- Veleh:** Şaşkınlık.
- Velev:** Eğer, gerçi, her ne kadar da, hatta.
- Velvele:** Gürültü, patırtı, şamata.
- Verâset:** Varislik, mirasçılık, mirasta hak sahibi olma.
- Vesâik:** Vesikalar.
- Vesâire:** Ve başkaları, ve bunun gibiler, ve benzerleri.
- Vesâtet:** Araya girme, vasıta olma, aracılık etme.
- Vesâya:** Vasiyetler. Öğütler. Nasihatler.
- Vesîka:** İnanılacak sağlam delil. Belge.
- Vesîle:** Bahane, sebep.
- Veyl:** Vay haline, yazık.
- Vicdân-ı milli:** Milli vicdan.
- Vikâye:** Koruma, koruyuculuk.
- Vilâyât-ı mümtâze:** Üstün, seçkin vilayet.
- Vilâyet-i Osmâniye:** Osmanlı vilayeti.
- Vird-i zebân:** Sık sık tekrar edilen söz.
- Vukû:** Olma, oluş.
- Vukûât:** Olaylar, vakalar, hadiseler.
- Vukûf:** Bir şeyi bilme. Öğrenmiş olma.
- Vukûf-i edebî:** Edebi donanım; biliş.
- Vükelâ:** Vekiller. Bakanlar. Nazırlar.
- Vüsat:** Fırsat. Güç, kuvvet. Bolluk.
- Vüsat-ı fikri:** Fikrî anlamdaki genişlik.

Vüzûh: Açık ve anlaşılır şekilde. Aydınlık.

Yâd: Anmak, hatırlama.

Yed-i fazîlet: Fazilet eli.

Yed-i gasb: Gasp eli.

Yed-i tagallüb: Zorbalık eli.

Yed-i zabt: Zabıt eli.

Yekdiğer: Bir birini, bir başkası.

Yes: Ümitsizlik, elem, keder.

Yevm-i necât: Kurtuluş günü.

Zabt-ı nefis: Nefsin zabıtı.

Zâhib: Bir fikir ya da zanna uyan, kapılan.

Zahîre: Gerektiğı zaman harcanmak üzere ambarda saklanan hububat, yiyecek.

Zâhîren: Görünüşte, görüdüğü gibi, meydanda olarak.

Zaman-ı saltanat: Saltanat zamanı.

Zât-ı uzmâ: Azametli kimse.

Zebûn: Zayıf, güçsüz, aciz.

Zehrnâk: Zehirli.

Zelel: Eksiklik.

Zemmâm: Zemmedici, yerici, dedikoducu.

Zevâhiri kurtarmak: Görünüşü kurtarmak.

Zevâl: Zail olma, sona erme.

Zıddiyet-i menâfi: Menfaatlerin zıtlığı.

Zillet-i mukaddere: Kaderde yazılı olan zillet; aşağılık, horluk.

Zımnî: Üstü kapalı, örtülü, açıktan olmayarak.

Zillet: Hakirlik, horluk, alçaklık, aşağılık.

Zîr: Alt, aşağı

Zîr-i tasarruf: İdare altında.

Zîr-i yed-i pulâd: Çelikten el altında.

Ziyâ-yı mahlûk: Yaratılmış olanın ışığı.

Zuhûr: Meydana gelmek. Ansızın olmak.

Zü'lcelâl: Celal sahibi; Allah.

Zünûn: Zanlar, sanılar.

Zürriyet: Nesil, kuşak, soy.

Zürriyet-i cedîde: Yeni kuşak.

SONUÇ

Çalışmamız sonucunda eserin üslup özellikleri ve Ali Kemâl'in bu eserdeki düşünceleri üzerinden onun fikrî dünyası ile ilgili çıkarımlara ulaşılmıştır.

Bunlara eserin üslup özellikleri ile başlamak yerinde olacaktır. Yapılan incelemede eserde başlıca üç çeşit üslup gözlemlenmiştir. Bunlardan ilki denemeci üslubu, ikincisi öyküleme ve sonuncusu da betimlemedir. Yazarın bahsi geçen kitabının bir gazete olan *İkdâm*'a yazdığı denemelerden oluşması bu sonuca ulaşmada önemli bir veri olmuştur. Ayrıca yazarın edebî kişiliği de göz önüne alındığında öyküleme ve betimleme tekniklerinin kullanılmış olması şaşırtıcı değildir.

İncelemedeki bulgulardan hareketle Ali Kemâl'in düşünce dünyası ile ilgili çıkarımlarda bulunmak da mümkün görünmektedir.

Bunlardan ilki Ali Kemâl'in her fırsatta altını çizdiği ve oldukça önemseydiği görülen ilerlemenin, hayati bir şartının halka siyasi konularda bilinç kazandırmak olduğu düşüncesidir. Ona göre devletler diplomatik konulardaki ustalıkları sayesinde gelişebilirler; bunun için ise sistematik ve planlı hareket etmek gerektiğini vurgular. Devletlerin ve milletlerin karışık devirlerden kıvrak zekâ ürünü diplomatik manevralarla kurtulabileceğini vurgulayarak siyaset bilgisine verdiği önemin altını çizmiş olur.

Bu bağlamda onun savaş konusuna ihtiyatlı yaklaşmış olması tutarlıdır. Ona göre pozitif bilimlerin, felsefenin, edebiyatın, kısacası fikrî ilerlemenin müthiş bir hızla yaşandığı modern dünyada işe yarayabilecek ilk çözüm kol kuvveti; savaşmak olamaz. Bunun yerine akıl ürünü siyasi hamlelerin çok daha kazançlı sonuçlar doğuracağını ifade edişinden akli yücelttiği sonucuna varılabilir.

Bununla beraber Ali Kemâl'e göre savaş durumu kaçınılmaz hale gelirse, sonuna kadar direnilmelidir. Yenilgiyi asla kabul etmemeyi, bu uğurda gerekirse ölmeyi ve şanlı mağlubiyetler yaşamayı millî haysiyete verdiği önem ile açıklamak mümkün iken, bir yandan da şanlı bir yenilginin bile sonraki devirlerin diplomatik ilişkilerinde dahî olumlu etkiler yaratacak tarihi imgeler olarak baki kalacağını ifade etmiştir. Bu durumdan hareketle Ali Kemâl'in kendi düşünce sistemi içerisinde özgün millî değerleri olduğu ve bunları dahi diplomatik yaklaşım sanatı çerçevesinde faydacı bir yolla yorumladığı sonucuna varılabilir.

Ayrıca Ali Kemâl, kimi yenilgilerin başka açılardan da faydalı olabileceğini düşünür. Ona göre devletler ağır yenilgiler aldıklarında gerçek bir uyanış yaratabilecek bir potansiyel enerji ile yüklenirler. Ona göre büyük çöküşler, büyük atılımlara, dolayısıyla tarihte kırılmalara dahi sebep olabilir. Düşüş olağandır, yanlış olan düştükten sonra kalkmanın yolunu bulamamaktır.

Ali Kemâl'in, okura diplomatik bakış açısı kazandırabilmek, onu romantik yaklaşımlardan kurtarmak için yaşanmış hadiselerden örnekler vermesi yine akılcı tutumun bir göstergesi olarak kabul edilmelidir.

Yazar, medeni olana ulaşma, çağdaşlaşmayı sağlama konularında ülkesine hep Avrupa merkezli örnekler vermiştir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre o, medeniyetin batıda olduğuna inanmaktadır. Türk-İslam toplumunda büyüüp yetişmiş biri için bu durumu onun Avrupa'ya yaptığı uzun eğitim seyahatleriyle açıklamak doğru olur. Böylelikle Ali Kemâl, oradaki sosyal, kültürel ve bilimsel atmosferi solumuş ve kendi ülkesi için de bir medeniyet emsali olarak Batı'yı tanımlamıştır.

Bunların yanı sıra, Ali Kemâl'in, bu kitaptaki asıl amacı, tarih ve diplomatik ilişkiler bağlantısının önemini ortaya çıkarmak, doğru yazılan tarih metinlerinin özelliklerini belirlemek ve büyük ölçüde bunlara uyararak tanımladığı gibi bir emsal ortaya koymak, doğru yazılan bir tarihin toplumlara siyasi anlamda ne gibi faydalar sağlayacağını altını çizmek olarak görülmelidir.

Ali Kemâl'in pek çok tarihi kişinin hayatından kesitler sunuşu, hem tarih bilincini arttırmak, hem tarihi sevdirmek, hem de okura ibret mahiyetinde dersler vermek içindir. Bahsettiği kişilerin büyük bir çoğunluğu Batılı hükümdarlar, devlet adamları, edebiyatçılar ve fikir adamlarından oluşur. Bu durum da Batı temelli bir ıslah düşüncesinin işareti olabilir.

Öte yandan uzun yıllar koyu bir batı hayranı olmakla ve vatana ihanetle itham edilen Ali Kemâl, *Bir Safha-i Târîh*'in pek çok yerinde Batılı devletlere güven duymanın manasız olduğunu, zira politik meselelerin pragmatist anlayışla akla dayalı hamlelerle yürüebileceğini izah ederek bir anlamda sapla samanı ayırmıştır. İlaveten Batılı devletlere neden güvenilmemesi gerektiğinden tarihi olaylardan örnekler vererek bahseder. Onun tarihi kişilerle ilgili yorumlarında hem övgü hem de yergi dolu ifadeler rastlamak mümkündür. Bu durumda Ali Kemâl'i budalaca bağlılıklar duyan bir Avrupa

meraklısı olarak tanımlamak imkânsız olur. Onun, hadiselerin iyi ve kötü yanlarını mantık çerçevesinde tartmaya çalışan, belli bir oranda bunu gerçekleştirebilen bir yaklaşıma sahip olduğu ortadadır.

Ali Kemâl, edebî konularda da dengelidir. Genel olarak eski edebiyat taraftarı, Muallim Nâci hayranı olarak tanımlanan ve öyle bilinen Ali Kemâl, yabancı devlet adamları ile ilgili yorumlarında olduğu gibi eski ve yeni edebiyat yanlısı edebiyatçıların özelliklerini değerlendirirken onların olumlu ve olumsuz bulduğu özelliklerini birlikte vermiştir. Buradan hareketle bu eser çerçevesinde edebiyatla ilgili konularda da fikrî anlamda bir aşırılıktan bahsetmek mümkün değildir.

Ali Kemâl, edebî konularda kendi düşünce dünyası içerisinde bir ideal edebiyatçı tipi belirlemiş gibidir. Farklı kesimlerden edebiyatçıların beğendiği yanlarından bu portreyi çizmek mümkündür. Buradan hareketle Ali Kemâl'in edebî anlamda da belli bir kişinin ya da akımın peşinde düşünsel açıdan asimile olduğunu söylemek yanlış olur.

Ali Kemâl, çalkantılı hayatı ve dışı dokunur eserleriyle yaşadığı dönemden bu yana tartışma konusu olmuş bir düşünce adamıdır. Onun kafa yapısını anlamak ve maddî ve fikrî bir portresini ortaya koyabilmek için pek çok akademik ya da akademi dışı çalışma yapılmıştır. Bu çalışmanın da yazarın edebiyat tarihi açısından önemini ortaya koyma ve düşünce dünyasını anlama yönünde katkıda bulunan eserlerden biri olmasını ümit ederiz.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Akçura, Y. (1976). *Üç Tarz-ı Siyaset*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Akyüz, K. (1995). *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Ali Kemâl (1913). *Bir Safha-i Târih*. İstanbul: Matbaa-i İkdâm.
- Ali Kemâl (2004). *Ömrüm*. Ankara: Hece Yayınları.
- Bengi, H. (2000). *Gazeteci Siyasetçi ve Fikir Adamı Olarak Hüseyin Cahit Yalçın*. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Çeri, B. (hızl.) (2007). *Edebiyât-ı Hakikiye Dersleri*. Ankara: Hece Yayınları.
- Çetişli, İ. ve N. Çetin. A. Doğan. A. Gür. Ş. Demir. C. Karataş Cengiz (2007). *II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ercilasun, B. (1995). *İkinci Meşrutiyet Devrinde Tenkit (Cilt 1. Türkçü Tenkit)*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Gezgin, F. (2010). *Ali Kemal Bir Muhalifin Hikâyesi*. İstanbul: İsis Yayınları.
- Gezgin, F. (2011). *Ali Kemal Ne Söylesem Ki Harabım Şiirler*. İstanbul: İsis Yayınları.
- İnuğur, N. (2005). *Basın ve Yayın Tarihi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Karaveli, O. (2009). *Ali Kemal "Belki de Bir Günah Keçisi..."*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Kıranlar, S. (2010). *Ali Kemal Toplu Yazıları*. Cilt I. İstanbul: İsis Yayınları.
- Korkmaz, R. (2009). *Yeni Türk Edebiyatı 1839-2000*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Kuneralp, Z. (1993) *Ali Kemal A Portrait For The Benefit of His English Speaking Progeny*. İstanbul.
- Kuneralp, Z. (1999). *Sadece Diplomat*. İstanbul: İsis Yayınları.
- Madariaga, I. D. (1997). *Çariçe Katerina Çağının Sınırlarını Zorlayan Kadın*. İstanbul: Sabah Kitapları.
- Meriç, C. (2005). *Bu Ülke*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Müller. H.(1990). *Deutsche Geschichte in Schlaglichtern*. Zürich: Meyers Lexiconverlag.
- Özgül, M. K. (hızl.) (2003). *Fetret*. Ankara: Hece Yayınları.

Riasanovsky, N. V. ve Steinberg M. D. (2011). F. Dereli (çev.), İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Tokgöz, O. (1981). *Temel Gazetecilik*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları. Ankara.

Ülken, H. Z. (2011). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*. Ülken Yayınları. İstanbul.

Yahya Kemâl (2006). *Siyasi ve Edebî Portreler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Sürekli Yayınlar

- Argunşah, H. (2002). Tarihi Romanın Yükselişi. *Hece Dergisi Türk Romanı Özel Sayısı*. s. 440-449.
- Kılıç, E. (2004). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Edebî Ütopyalara Bir Bakış. *Kitaplık Dergisi*. Ekim. s. 73-87.
- Mengi, N. (2005). Bir Edebi Tür Olarak Deneme ve Türk Edebiyatındaki Yeri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Vol:14 No:2. s. 353-368.
- Ortaylı, İlber. “Ayastefanos Antlaşması”, *Milliyet*. 2 Mart 2014.
- Sütçü, Ö. Y. (2013). Ortak Bir Dünya Deneyimi: Hikâye Anlatıcısı. *Ethos Felsefe*. Temmuz, s. 76-92.
- Yüksel, S. (2009). Türk Edebiyatında Taşraya Çıkış: Ali Kemal'in Romanları. *Turkish Studies International Periodical For the Languages. Literature and History or Turkic* (4/1- Winter). s. 1480-1506.

Diğer Yayınlar

Akkaymak, E. (1994). Ali Kemâl'in Kimliği ve Siyasi Faaliyetleri. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Gazi Üniversitesi SBE.

AnaBritannica (2004). Georges Clemenceau. *AnaBritannica* C.6, İstanbul: Ana Yayıncılık.

AnaBritannica (2004). Honoré Gabriel Riqueti Mirabeau (Kontu). *AnaBritannica* C.16, İstanbul: Ana Yayıncılık.

AnaBritannica (2004). Mehmed II. *AnaBritannica*. İstanbul: Ana Yayıncılık.

Aras, V. (1977). Ali Kemal. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. C.1, İstanbul: Dergah Yayınları.

Bakırcıoğlu, Z. (1979). Gülşen. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi* C.3, İstanbul: Dergah Yayınları.

Kahraman, A. Peyâm. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. C. 34, İstanbul: Diyanet Vakfı.

Kartal, E. Z. (1976). Önsöz. *Üç Tarz-ı Siyaset* içinde. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Oral, T. (1990). Peyâm-ı Edebî. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. C.7, İstanbul: Dergah Yayınları.

Özgül, M. K. (2004). Geçen Gün Ömürdendir. *Ömrüm* içinde. Ankara: Hece Yayınları. s.113-114.

TBEA (2003). Ali Kemal. *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*. C.1, Yapı Kredi Yayınları. İstanbul.

TDEA (1998). Türk. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. İstanbul: Dergah Yayınları.

Uçman, A. (2005). Muallim Nâci. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Uzun, M. (1989). Ali Kemal. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. C.2, İstanbul: Diyanet Vakfı.

Albert Sorel Facts. (2010). <http://biography.yourdictionary.com/albert-sorel> (05 Mayıs 2014)

Canbek, N. (2001). Türk Edebiyatında Bir Anlatı Türü Olarak Deneme. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Mersin: Mersin Üniversitesi SBF.

Çakmak, F. (2009). *Kuva-yı Milliye Hareketine Karşı Farklı Bir Bakış: Ali Kemal*. Kuva-yı Milliye'nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu. İzmir.

Devellioğlu, Ferit (2010). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 28. Baskı, Aydın Kitabevi: Ankara.

Redhouse, S. James (2006). A Turkish and English Lexicon, Shewing in English the Significations of Turkish Terms, İstanbul: Çağrı Yayınları.

Gencer. A. İ. Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması.

<http://www.bilimtarihi.org/pdfs/KIRIM.pdf> (10 Nisan 2014)

EKLER

EK 1: *Bir Safha-i Târîh* Orjinal Metin

علی کمال

تاریخ ناصری

مقدمه — ایضاً بر اجناس — امر — احمدی — احمدی —
پول — ایران، مؤثر کثیر به دالر — رومالو —
۱۸۱۳ — غلاماسو — بر وحدت مطبوعه —
بیوک رومو — حضرت فاتح — محمد علی —
په محمد علی — خانه

مطبعة اقدام

۱۳۲۹

مقدمه

بوتاریخ صفحه‌های وقایع روزمره. نك السهايه
بی‌دری یازدی ، یازدیجه (اقدام) ده نشر اولوندی ،
ملا درت آی اول (لونده) ده طویلان انجمن سفرا
بکا ، بر باشقه اجتماع سفرا ، صفحه‌سی یازدردی ،
(بلونه) بی ایسه (ادرنه) خاطر لاتدی .
بویازیلردن مقصود ، بریارچه مدعیانه ایسه‌ده
سویله‌بیبلیرز ، خلعنك تربیه سیایسته عاجزانه بر
خندمدر . حادثات اخیره کوستردی که بزجداً اقیام
سیاسی به محتاج بر قومن . . بو اقبالی ایسه الک زیاده
تقدیمات تاریخیدن آله‌بلیرز .

تاریخك ، هله تاریخنك اویونك خطاری مشی
ازلیلرینی تعقیب‌ایدیور ، کیدیورلر . . دقت‌بیورلسون:
بزمه تاسه ، تصادمه باشلاپه‌لیدن بری اورویاینه او
اورویا ، دولتریته اودولتردر ، فقط بزده یینه اویرز.
بتون معاهده‌لویزده هرایی طرفك اساساً مقصدلری
بردر ، دیکشن الحیق نفرعاند .

وقتا که دور استیلامن خانه‌بردی ، آرتق جهان

خبریه طوغری ایلرله من اولدی ، قنوجانن طوردی ،
 جوق کیمدن دور وقوشن انحطاطه یوز طوردی .
 (قارلوفچه) ، (بساروفچه) معاهده لریله ایلک ضرب لری
 اوستریادن یدک ، رجمته باشلادیق .
 هنوز فلاکت اودرجه بیوک دکلدی ، چونکه ینه
 ذیر تسرفزده جهسانلر دکر اقلیملر واردی ، فقط
 مصیبت اوکه اوتار یخندن اءسباراً بر رشق محترمک پلک
 مدققانه تصویر ایلدیکی لاله دورینه کوردک .
 بز اودور ایچنده هالندن بی خبر یو وارلاییر ، یاشارکن
 شرفزدن ، شانزدن روسیه کبی بر بلا بردن بره یوکسه .
 لیوردی . بیوک (بترو) نسبه آز بر زمان ایچنده
 یالکتر قایچجه اردوسیه دکل ، فقط فکر لیه ، احاطه سیله
 کوچیک بر موسقوا چارلقن قوس قوجه بردوات
 مرتبه نه رفع ایله مشدی .
 آرتق ایکی عصر متادیا بو هیولا پانمزه مسلط
 اولدی ، (پردت) معاهده سی قاله آلامازساق ، (پارس)
 معاهده سی ده بر طرف ایدر سه ک ، (برلین) معاهده سی
 کلنجه یه قدر هان هر مصادمه ، هر معاهده ایله قولیزی ،
 قانادیزی قیردی ، (باشراد ۱۷۳۹) معاهده سی نه
 فرانسه امداد یوزه یئشدی ، اوتندن ده ، اوستریا دن ده
 بز ی بردرجه یه قدر قورتاردی ، لکن (کوچک)

قیبارچی ۱۷۷۴) معاهده سیله موسقوفلر بز یه سیاه ده ،
 سطوره ده موقع باندیزدن دوشوردیلر ، استقلال لری ،
 استقبالی لری هب رخنه لیدیلر .
 آرتق (پتسبورغ) حکومته یه بتون معاهده لری بز ،
 مصاحبه لری بز (زشتوی ۱۷۹۱) ، (یاش ۱۷۹۲) ،
 (بکرش ۱۸۱۲) ، (آفکرمان ۱۸۲۶) ،
 (ادنه ۱۸۲۹) ، (خنکار اسکله سی ۱۸۳۳) بر
 اضمه حال ، اکثر یته هر ققطه نظر دن ، بعضاً ایسه
 خنکار اسکله سی نه اولدیکی کبی سیاه برد اضمه حال
 ایلدی .
 (قسیم) حجاز سنندن صیرکوه (پارس) معاهده سیله
 بر بار چه باشدی قالدیر بر کبی اولدی . لکن (یاستغابوس) کی
 تعدیل ایدن (برلین) معاهده سیله آرتق باقمسانلردن
 چکلدیکه چکلدک . نهایت اوجه یه روسیه دن اوزا .
 فلاشدق ، آیرلقد ، فقط بوسفرده روسلرک میانه
 چتارد قلمری ، علمیزده بیوتدکلری ، صحابت ایتدکلری
 بالقان حکومتلرینک حرص استیلا لرینه معروض قالدق ،
 نهایت کرفزار اولدی ، ایسته روم ایندن بیستون چیقدق .
 عییا او آقندن ، اوتلرکدن قورتولدی قی ؟ . ظن ایتدیر .
 موسقوف ایله چار بیسحق عثمانیلر ایچون تاریخی ،

قائدور . بزمنه ماضیده ، نه حالده بو قعاتی مصیب کروردک

و کورده میوز .

موسوقلردن بزنی قوتزدرکل ، سیاستمز صیانت

ایدو . اوتهلکه به قارشئ دول معظمه بی اکثریتله اوله مازسه

قسمآمین ایدینه بیلیرسه ک ، (قریم) محار به سنده یادینه میوزی .

پایه بیلیرسه ک بو دولنک بقاستنه دهه حاقلا نه چالیشمش

اولورز .

بو اعتقادی خلقمز . القاء ایتک اولیه قوری سوزلرله ،

حتئ اوزون اوزادی به نصیحتله بیله اولماز ، اولسه اولسه

تشریات علمیه بیله اولور . علمک تأییری بیو کدر . هینز

هیچ دکاسه تاریخمزئ اوروپا به تماس ایدن قطله لرله .

نکتله لرله ، حاصلی سیاستیه تنبعه آلیشیرسه حق

بو قصورلری بزنی کوررر و اصلاح ایدرز .

بو سرمایه اولما دجه غلط رویت ایچنده بو نالیر ،

شمعی به قدر یادقلر بزنی متصل با بارز . (بوسفحه تاریخ) لر

بعض رفقسای تخریر بزکز بو طرزده تألیفاتی کئی عامه

عنائیده . تدقیقات تاریخیه هوسنی بردرجه دهه اولیاندیرمه

خدمت ایدرسه بومساعیمز دن اومدینه میوزی بولورز .

•••

بو اوزده بر معناد بتون تاریخ میلادی قولاندق .

چونکه ماخذلری بز اکثریتله اوروپا مؤلفاتی ایدی .

ارقی برالفتدر . انسان هر ایکی دولتی ده متقابلاً علمی

و عملی برصورتده هر نقطه نظر دن تدقیق ایدنجبه بو

محاربه لری ابتدائی نایسه ، فقط صوتکرولی حادثه

بر جنت ، تکرارک بر جنتی عسدر ایلر ، چونکه دولت

عنائیه نیک اومهالک خصمه غلبه چالیشی عقله دکل ، خیاله

بیله سیغیدر ممانز .

حقیقت بویله ایکن مثلاً ابلیک (صفحه تاریخ) ده

کورلدیکی اوزده کین روس محاربه سنه نه خواهشله ،

تخصرس ایله طالب اولشز ، کوره کوره آنته آنتشز؛

اوزمان اولیایدی ، بودورده ینه بویله اولیایدی ؟

هبردن بالقان حکومتلریله اورشعق اساساً بر روسیه

محاربه سنه معادل ایدی ، حتی اولیه بر محاربه دیکیدی ،

چونکه اوکوجک دولتری مغلوب ایتکه باشلا ییدی ،

آرقه دن بر وسیله ایله روسیه درحال چینه چقدی . فقط

بز بوجهرده شوق ایله کیریشمه دکئی ؟

عجیبایرین بویله اولیایه چقی ؟ . عنعناتز ، تاریخمز ،

تأثیرات اریزه من ، هر حالز بزنی بوجاده لرله سوق ایلر .

(غولج) باشا که فنون عسکریده بر چلدور ، اولیایکین

اولیله آرا منزه اوزون مدت یاشادیندیدر . نادر ؟

دائماً قانقاسیه حدودینی تحکیم ایتکلکمزئ توصیه یدرک

پروسیه ایله بر محاربه امید ظفرله طوتوشه بیله چکمز

اوردو پاپا ايسه يالكنز بر تاريخ يبارلر ، اوده تاريخ ميلا دودر .
 تدقيقات و تبصيرات تاريخيه ايله مشغول اولانلر يتر
 تسليم ايدلرلر كه بونوع اترلرده تاريخ حجرته اتباع ايله منك
 يالكنز بيوك كلغتي دكل ، بر جوقده خطالري يالضرموزم
 اورتكلاب ايتكلدر . بئون اوحسابلرلك آلتدن قالقه يي منك
 ايشته اودرجه متكلدر .

ذاتاً بز بوبله اك زياده محتاج ، مشتاق اولديغيمز
 وادي عرقانده جهان بدين اوز افلاشمق ركل . اوجهايه
 بلكن مرتبه كيرمك طرفداري بز . بونار يخ فرقلري
 ايسه بوانديشه مزه . اصلا توافق ايتز . بوسيله ميني
 تاريخ افرنجي ضروري تاريخموزه ترجيح ايله دك ، نقط
 معذور دكل ي بز ؟

بومقاله لري بوبله كتاب شكندره طويلا مغه قارلر بتر دن
 بر جوشنك تشوقلر بيله جسارت ايله دك ، بوقسه اترك
 آرزومان ايتيمده . بر ايكي كره طبع ايدلك كي بر قيمي
 حائر اولسادايقي تسليم ايدرز . اوتشوقلارك فعلا ده
 تاثيريني كورورسلك ي نه او آرزولر . امتالا ديكر متفرق
 يندلر يزي ده . بي در بي عين طرزده جمع ايله تشر ايلرز .

مليس ۱۳۲۹ بيوك آتمه علي كمال

باشقنه بر اجتماع سفرا

بوتاريخنندن اوتوز آلتى سنه اولي ايدى ، ينه انكلتزه
 دولتي ، ينه شرق ايشلري ايجون ، فقط بوسفر استانبولده
 دول معظمه سفرا سي بر اجتماع دعوت ايله مشدى .
 بئون دولتلر بوعده ايجابت ايله ايلر . چونكه اوزمانده
 بيوك بر محساره دن ، احوال شرقيه چه بر صرح مرچدن
 قورقورلردى .

بر سنه دن بري دولت عثمانيه جدى فائلر ايتيمده
 ايدى ، پارس معاهده سنك تا مين ايله ديكي دور سكوت
 چوقدن خنامه ايرمشدى . ملك عثمانى ينه كونا كون
 اقتضانشلره مصدر ، چونكه بر جوق فسادلره هدف
 اولمشدى . بوسه و مرسك قيامتو باغارلرلك عصباني
 تعقيب ايله بوردى . روس بلك تحريكاتيه بالقانلرده
 اسلارلق تهيجه كلشدى . صربستان وقاره طاغ بز
 اعلان حرب ايتديلردى ، فقط از بيلورلردى . طبيى
 (بترس بورغ) حكومتى بو حاله تحمل ايله يمزدى ،
 بو ايشلره بر آن اول مداخله ، حق سلاحله مداخله
 ايتك ايجون جان آيوردى .

او زمان روسلرک درسمادتمه غایت قورناز بر
 سڭيرلي ، شهور (اينتايف) لري واري که خارجاً
 وداخلا گاه دوست ، گاه دشمن صفتيله ترکر ايجود
 برقيجه فلاکت حاضرلابوردي .

دولتلر روسيه نك بو فکر مضمرينه واقف ايديلر ،
 (برين) مخطره سيابه ، (آندراشي) تهرربه ، او
 وسايط مصلحانه ايله بزي او ايتلر بيزده ، ولايتلر بيزده
 اجرائ املاحاته دعوت ايله بولر ، فقط مقصوده
 ايزه بولردي لم ذاتاً متقاً حرکت ايدمه بولردي ، او
 طبعي اخيراً (برختولر)ك تکليف معروفده اولديني
 کي

ايش بولله سورنجهده ، روسيه ايسه بوسيه
 ايله دالتره ينمك اوزره ايکن (لونده) حکومتي او
 اجتاع سفرائي تکليف ايله مش ، عرض ايتديکي کي
 حتی روسيه بيله داخل اولديني حالده ، بتون دول
 معظمه قبول ايتدیرمشدی .

بو اجتاع صرف سفردان منتکل اولادي ، انگلتره
 و فرانسه کي بعض دولتلر سفيرليک يانه بررده
 مخص فوق العاده الحاق ايديلر . انگلتره لورده
 (سولسبوري) ني کونديريلر . بو ذات دها اوزماندن
 بيوک بر اهميتي حائز ایدی ، مستملکات نظري ،

فقط لورده (بيقونسفيا) لده . مشاور خاصي ایدی ،
 صوکره بزي خلق اولدی . مخصلر بيز ايسه خارجيه
 نظري صفت ياشا ايله ادم ياشا ايديلر .

اساساً بزي اجتاع من خشنود دکلدک ، چونکه
 دولتلرک اکثريله حقمزده بک حسن نيتلرينه قانع
 اولما بولردي . اول امرده اردولر بيز مظفراته بلغراده
 طوضري بوزورکن روسيه دولتي ايشه قارشمش ،
 بزي صربستان ايله عقد متارکيه مجبور ايتشدی .
 بومعامله عزت نفسزده صولک درجه کرن کلدی ، او
 ساققه ايله هرچه باد آياد بندا استتقلال حرکت مزي
 محافظه ايله ملک ايتمدک .

ايکنجي درجهده ايسه دول معظمه نك مخصلري
 اولجه مخصلر بيزدن آري اولدوق طوبلانديلر ،
 بزه نه دلرو اصلاحات تکليف ايدمه چکلرينه دائر
 استشارده بولونديلر ، بو معاملهده بزي خيلى دلکيم
 ايددی .

طوضري بي سويله ملک لازم ايسه دوزکه هر زمان
 اولديني کي بزي او وقتده اوروپايه او قيدر اهميت
 ويره بور ، صرف آمازده ، افکار بيزه استناداً حرکت
 ايديبورددق . . . سلطان عبدالعزير خانک خلعتدن ،
 مراد خامسک انخلاعتدن صوکره باب عاليده مدحت

قرانه مرخصی بوسه و مرسك ، بلغارستانك
اصلاح و تنظيمي ايچون اجتماعات ابتدائيه حاضر لانا
مختلف محظرمبرى صفوت پاشايه توديع ايله مشدى ،
مذاكراته باشلانق اوزره ايدى . او ائاده باب سر
عسكردين طوغرى طوب صدالرى ايشيدلى . اوزمان
رئيس پاشا آغانه قاتهرق بر طور مظنن ايله :

« بو صدال بادشاهك مننه بخش ايله ديكى قانون اساسيك
اعلامى تيسير ايدبور . ايته آنى يوز سندن بى دوام
ايدن بر مشكل حكومت دكيشدى ، عتاپلر ايچون بكي بر دور
اقتبال آجلىدى . »

ديدى . بوسوزلىرى متعاقب مرخصلىرى بر قاچ
لحظه درين بر سكوئيدر اسايلا ايله دى . باب عالينك
بو حركتى او مجلسجه دولترك مطالبى قبول اچمهك
ايچون بر وسيله كى تلق اولوندى ، سوء ثابته بادي
اولدى . بوسيه مېنى مرخصلىرى هيج تېريك ايدن
بيله اولمادى . كوپا اصلا او حازه وقوعه كشمش كى
مذاكره باشلادى ، اجتماع مقصد اساسىنى تشكيل
ايدن محافظه صلحه دائر بر ننده تماطى افكار ايله دكدن
صوكره حاضر و ن طاغديلىر .

خارجده خاق ناپشالرده بولتيور ، مشروطيت
ايچون اعلان شادمانى ايله بولوردى ، عين زمانده ،

پاشا حكمنى سوريبوردى ، مدحت پاشا كه قانون
اسايينك اعلاننه حاضر لايوردى ، او سايله هر طرفدن
اغتشاش داخاينك ممكن مرتبه اوكنى آله جغنى ، دول
معلمه ني اسكات ، حتى اكثر تله خشنود اينك بيله اوزمان
ميسر اوله جغنى اميد ايله بوردى ، فقط حقائق احواله
كورمه آله ايبوردى . اودوانك اوله بوك بر دور ايچون
كافى اولماديه بون دولترك قاچ ايدلىر ، روسيه ايسه
باشقه امله ، باشقه هواده ايدى . او نارينخندن بكمى
سته اول اولدينى كى دول غريبه نك بى موسخوف
تسلطندن قورنارمنه او درجه حالى ده ، نتيجه يوقدى ،
فقط ملكك بى بعض اقصائى الملق ايچون سانه
روسيه دكل ، آوستريا ، آلمانيا ، حتى انكلتره بيله
آندن آله مذاكره ايدلىر .

۲۳ كانون اول (۱۸۷۶) ده بوسرخصلىر ، سفيرلر
ترسانه ده بحيره نظارتنده ايلك اجتماع عمومى بى عقد
ايله ديلر . هوايك مغموم ايدى ، شدتله روزكار
ايبوردى ، ياغمور ياغموردى . خارجيه نظرى صفوت
پاشا اسوله اتباعاً رئيس انتخاب اولوندى . بومنا بيله
بر ناطق او قودى ، باب عالينك خط حركتى سنايشكارانه
مدافعه ايله دى .

« یاشاسون حرب ! » ديهه باغشوروروردی . اودورده اوروپايلير عثمانليلك مشروطيتورورورکننه نه قانع ، نده اوليه بر تجنده يك طرفدار ايديلر ، چونکه يا قابليت احرازانه مزه ايناغايوروردی ، ياخود روسيه کي او يوزدن بر فيضه شوبله بوبله مظهر يئزدن اديشه ناک ايديلر . حتی سفيرلرک بر قسمي چوق کچمه دن بر صرصر استبداد ايله مدحت ياشانکده ، قانون اساسينکده سوبوروله چکنه معتقد ايديلر ، چونکه خاقان جديدي يقيندن کورديلر ، آکلاديلردی ، نفوذ خضافت وسلطنتکده اهميتقي تقدير ايله يوروردی .

جلسه لر تئادي ايله دي ، لکن بوجانغ سفر ا بر حسن نتيجه ويره يورودي . دولتلرک ايسته دکورتي باب عالي متصل رد ايد يورودي . مرخصلر مطلوبلرني کلي ايندي رديلر ، لکن مرخصلر يئزدن ينه جواب موافقت آله ايديلر .

نهایت بر چوق مذاکر اتدن سوکره مجلس قرار آتی ي ورودي .

« دولت غنايه صرستان وقره طاغ ايله حال قديمي محافظه ايدرکدن مفيد صلح ايله چکدير . بر يادن بوسنه وهرسک ، بر يادن بلغارستان دولتلرک تحت تدبیرنده مظهر اسلحات اوله چلورد : بويکي ولايتک والبرخي دول مظهر تک راييله لاقل بش سینه ايچون پادشاه تعيين ايله چکدير . بوبلهجه

ولایات منازعه به نحول ایدن بوسنه ده و بلغارستانده قنیش انجمنلری اجنغ ايدرک اسلحاتک تطبيقه نظارت قله چلورد .

بايعالی بوتکليني قبول ايدنيج روسه تک بزه هيچ بر عرضي وقوعه کله مه به چکدي . (اينقائيف) طيبي بوقراردن خشنود دکلدی ، چونکه عليه مزده دهامه لک املار بساه يورودي ، لکن حالت روحيه مزه مني اوتکليناني بيله قبول ايله مه چکيزي قويا بيلديکي ايچون اوقدرله اکثفا ايدرکي کورونيورودي .

نورد (صولسبوردي) ديگر مرخصلر نامه اوتکليني بزه تبليغ ايله دي ، قطعي ، مستعجل بر جواب يئزده ايسته دي . بايعالی درحال مسلمان ، خريستان ، ملکيه دن ، عليه دن اعيان دولتي ، اکبر مأموريني طويلا دي ، بيوک بر مجلس تشکيل ايله دي . اجنغ سفر اتک مقرراتي موقع مناقشه به قويدی . حتی بر چوق آئين مباحنه لردن سوکره بوجلس اوقرارلري منفعت وحيثيت دولته منافي بولدي ، اتفاق آرا ايله رد ايله دي .

مجمع سفر اده بر آراتق اجني مرخصلري هر تکليفه قارشى رد نهاديلر ندن يئزار اوله رق مرخصلر يئزه :

— اوليه ايسه دولتره نه بولده تايمينات کورسترييور . سکره ؟ ديديلر . اولرده بوسؤاله کال وقار وصلاتله :

— تايمينات مغنويه : زمان قوانين ...

جوابي ورديلر .

زنده اودرجه حربه مائل ایدی که کیمسه اوسیک،
 اوکنه کیممدی .
 بوستانتابول مؤتمردن عودشدن سوکره لوردلر
 مجلسنده ایراد ایلدیکی بر نطقده (صولسبوری) شوپله.
 سوپله یوردی :

• بی ایچون ترکری بو حربه سوق ایدن اساییک
 برنجیمی بیلم کیملک طرفدن لاینتطع اشاعه اولونان روابتلردن
 متولد بر اعتقاددر . بو اعتقاد کوره روسیه تک قدرتی مشهول
 ایش ، اوردوری خستلقدن ی تاپ ایش ، سفر برلکی نمره
 ویرمهش ، بناء علیه قورقور یهوده ایش ... •

شبهه وارمی که بوشایه لارک منجی پک معلوم ایدی ،
 ذاتاً (صولسبوری) نطقده (بیلم کیمک) قیدینی
 ضمنی بر اشارتله ایما ایل یوردی . بز تارنجمنزده دائماً
 اجانبک یالکنز حکومتنجه دکل ، خلقجهده الفسا آتته
 آلت اولدق . دون بویله اولدی ، فقط بوکون بویله
 اوللادیقی تممومدر ؟

ادوا کنزک بر دیگر غرابی ده اودر که تقریباً ایکی
 عصرندن بری روسیه ایله چاریشیر ، طوبروز . (بروت) .
 بر طرف ایدیایرسه ، (قریم) ده قاله آتمازسه بو
 مصادمه لرده دائماً مغلوب اولدق ، عقلا ده اوله اولاق
 ضروریدر ، چونکه بزه نسبه اودولت بر هیولادور .
 اوله ایکن ، ایشته کورریوز ، کچن روس محاربه سته .

نهایت ، کانون تانیک اون دردنجی کونی لورد
 (صولسبوری) ساعتی چیتاردی . شاید سوک ایکی نقطه
 منازع قیایی ، یعنی والیرک تمینی ایله انجمن تفتیش
 یجنتی باب عالی قبول ایتمزسه اجتماعه درحال خامه
 ویرپله چکنی ، سفیرلرکده استانبولی ترک ایدمه چکلاری
 ییلدیردی . نهایت اوله ده اولدی . . .

اوهفته نظر قنده قانون اساسیک اعلانندن طولانی
 بای تحت خاتی شوق و شطارت ایچنمه ایدیلر ، فقط
 سفرا ده برر برر بزمه قطع رابطه ایلدیرک مملکتکترینه
 چکیلیور ، کیدیورلردی .

نتیجه نه یواردی ؟ بیلیوز . بلغارستانه ویرسنه
 وهرسه که ارکوبک امتیازلی ویرمه قائل اولماز ایکن
 طاقت بر این معاهده سببه اولقیلماری الدن چیتاردقده
 ماعداده هاته ضرور لره اوغرادق . اوزمان ظن اولونیوردی که
 بواجتماع سفرائک مقرراتی رده سبب اولانلرک برنجیمی
 صدر اعظم مدحت باشا ایدی . فقط بعض وثیقلره
 کوره بعدالتخاره منازاله وقواتک بویله جریان ایتمدیکی
 سوپله مشدر ، سوپله مشدره اومقرراته مقابله بر لایحه
 قلمه آلدینی ، بولایحه بی انکلتزه سفیرینک بیله تصویب
 ایلدیکی بیان انجمنسدر . . . اوزمان افکار عمومی

چونکه علومدين ، فنوندين هر هانگي شمېده داثر اولورسه اولسون ، خصوصيه عوام ايپون پک فيض .
 انجا بر طرزده اجاله خايمه ايلوردي .
 تاريخدين ، حکايمه دن آسيامه قدر بتون او مؤلفات ،
 اوت او مؤلفات سطحيه نظر اعمايه آنسون ، بودرجه
 ابدال مساعيه به ، او وسعه انسان يته حيران اولمقدن
 ضبط نفس ايده من . يواسيا به ميني او دورده احمد
 مدحت افندي پک مستقي برقطب عرفان عند اولونورددي ،
 هرکسي قورقوتورددي ، في الحقيقه مجموعه ابوالضيايه ،
 (وقت) ده او شخصيت مهيه به زمان زمان تجاوازلر
 اولورددي ؛ اوتده کال پک مرحوم برکوه برمکتوبده ؛
 و مدحتلر ، سماويلر کچي شارلاتانلر ... ديشيدي ؛
 بريدده سعيد پک برمناقشهده :

جانى ايتيرسه ترجماننى ايدر ،
 اوليه اولازسه بد زياتنى ايدر ،
 کاه ينجي ، کس ياماننى ايدر ،
 مسالك والطرادى حق کتيره ...

هجرتي سويله مشدى ، فقط بوتمرضلر صوري ،
 على الخصوص قورى لفظلن عبارت اولدني ايپون
 احمد مدحت افندي اخبار عموميه ده هب او احمد مدحت
 افندي ، بر مهر فياض معرفت ايدى .

حقيقى سويله کم لازمه ديرزکه شيا باشالار ،
 کاکلر ، شناسيلرده داخل اولدقلى حاله ناجي قدر
 ترکيه يني فصاحت اعتباريه ، صحت افاده ، عربى وفارسى
 ايله مناسبت نقطه نظرلن ساده يازمق وکل ، تدوين
 ايدن برنجويريتز ياشمدهدى ، اک بلنسد ادبمزمده ،
 شمرامزده باخصوص مطابق الفاظجه ؛ صريدن ،
 فاضيلدين آنان کاهلرک موقع استعماللرجه غاظره
 تصادف ايديلير ؛ فقط آتسياره ، شراره مؤتمنده ،
 سرچ احمد افنديک اوغلى ، وارنده مکتب رشيدى
 معلمى ، بالاخره روسچقده ياسانزده مستطق معاوفى
 عمر خلوصى افنديده ايدان ، هله ترجمان حقيقت هجرى
 مسعود خراييده ، معلم ناچيده هيج ايدلر .

لکن ترجمان حقيقتک نمل ديرکي ، سرور سريرى ،
 او زمان بر لسان حرمله ديکلرکي کچي افندي ، يفي
 احمد مدحت افندي ايدى . بتون او خدمت علميه
 وادبيه پک وفاخرى ده اوکا راجمدهدى . ذاتاً (کاشان) ،
 (مفصل) هجرى او دورده يازى يازانلرک اسلوبجه
 وکل بوللق ، وسعت معلومات اعتباريه اک نمازى ايدى ،
 صرض ايتديکمز کچي ش . سامى پک برطره برقايرسه
 مقفود الامثال ايدى .

یسه او اثنارده استاد اکرمه معلم ناچینک آرلری
 آچلمشدی ، اکرم بک معامک مساک ادبی بحق
 محدود ، ترقیات عصره نسبة بک محدود بولش ،
 بالخاصه (تقدیر الحان) ده بر پارچه شدتله تنقید
 ایله مشدی . ناجی افندی ده اکرم بکک شمعری ،
 شاعرلکنی فرصت بولدقیه استخفاف ایتشدی . بو
 مناقشه ایچه بر مدت سوردی ، هر ندله نسرینانه
 آرتق اولدن اولدینی کبی وسعت ویرمه یین (ترجمان
 حقیقت) ی اولدقیه قیمتدن ، اعتباردن دوشوردی .
 بویاخخلری اوزاقدن اوزاغه تنقیب ایدن ، استاد
 اکرمه مناسبات ادبیه سی هر حاله رعماً ینلما محافظه
 ایله یین احمد مدحت افندی بر کون ترجمانن ناجی یی ده ،
 ناجی طرفدارلری ده آلا آلا هیله ره قوغدی ؛ اوشمرک ،
 او شاعرلکک سفاختدن ، سی برستیدن عبارت اولدینی
 عنغه ایله یازدی ، او دور اده ده خانه چکدی .
 فقط ، غریبدر ، اوتارخچندن اعتباراً (کائنات)
 مؤلفی مرتبه والای نحریرندن آخسته آخسته اینکک
 باشلادی ، ایندی ، ایندی ، آلا آرتق اویله فیض ایله ،
 جودله یازده مایوردی ، نایباً یازدقلری اودرجه اوقوته .
 مایوردی . بیچون ؟

چونکه زمان دیکشیدی . اسلانندن اخلاف ، ولو
 یاولاش یاولاش اولسه ده آرلری ؛ تزکیرده ترقیات
 فکریه ، ادباً ، سیاسة اجتناعاً بر ، حتی برقاچ خطوه
 ایلمری کیتدی احمد مدحت افندشک ، بتون او
 فضالی سالفه نیک احاطه علمیه لری ، فکراً قدرتلری ،
 وقوف ادبی و سیاسیری ذریت جدیده جه ناقص ،
 نا کافی کورونمکک باشلادی ؛ کالات غریبه دن بک آز
 مستفیض اولدقلری آکلاشلیدی ؛ غریب ، غریبلیری
 - ضیا پاشا برزیده مستقی اولدینی حالده - بحق تقدیر
 ایتدکلری ، هر نه سیه مینی ایسه استخفاف ایله دککلری
 کورلدی .
 بوالسلاف کرامت لسان و عرفان عنانی به او خدمت
 کلیمه لریله برابر بوقیصه لرده منزه دکلدیلر ، سیاسیتدن
 ادبیاته قدر یتون یازدقلرنده تدقیقجه ، تبعجه قصور
 ای دیورلردی ، بوسا نقه ایله بک یوکسک ، بک
 طوغری دوشونه مایورلردی ؛ افضل غرب کبی چالیشه .
 مایورلردی ، زمینک الفنا آینه ، زمانک ایمانیله ، حاصلی
 دور استبدادک تضییقاتیله اویله یامایورلردی ؛ فقط آزه
 چوق یایدقلرنده عصرک کالاتندن کری قالدقلری
 کور - تریورلردی . ذریتدن ذریته آتی به طوغری ،
 بالضروره بر فرق تعالی اوله جنی ایچون بویله بر نقصان

(قارلايل) ى بيله بىخى تايىغ ايلپه مەشىدى ، اماينە مورخ كىچىۋوردى ، دارالقوتۇزۇدە تارىخ معلمى ايدى . تارىخچە دائىر تاليفات واسمەبە كىرپىشوردى . فقط بونواقى يالگىز (مفصل) مؤئلفە حىصر ايدەمەيز ، دىگر سىر آمدان ادابىزۇدە بوقىصىلاردىن مەنزە دىكلدېلىر ، بلكە او وادىدە اقدىدىن كلى كرى ايدېلىر .

اوزمىرە قىلادىن بىرى ، شىمدى اون بىش ، اون آلتى سە اولپور ، برآرقاداشمىزە يازدىنى منشىيانە ، مىرشدانە ، مورخخانە برى مەكتۇبىدە روسلاردى ، روسىيە تارىخچىدىن ، موسقوۋادىن ، ناپولئوندىن بىخت ايدىيور ، فقط (سوراروف) ى ، (قوتوزوف) ايلە ، (قوتوزوف) ى (روسىيەكېن) ايلە قارىشىدېروردق اومىاخى اولپە آلت اوست ايدىيوردى كەيالكىز روسىيە نىك دىكل : (ناپولئون) دىدە تارىخچە ، سىقى عومىتەلك مشهور وقايع طلبە بك آاز واقف اولدىنى كوستىيوردى . طىببى احمد مەدحت اقدى بودرجەلرك فونقەدە ايدى ، فقط اودە عىرض ايدىكېمىز كى ترقىات زمانەنى تامىلە ادراك ايدەمەشىدى . . . رىغىت تامىبى مىخافظە ايدەمىزدى ، دور حاضردە

اوقوتمازدى . . .
 (فرق انبار) مىخورىنىك اعلمچە ، سىقى وتوغلى
 اعبارىلە اقراينە ، دىگر ادابىزۇدە برىحق رىجىجانى اولقە

او دورىك ارگانىنە مەنور كورپىلپىر ، فقط او قىقىسان تىمام ايدىلك شىرطىلە . . . اولپە اولمازسە اخلاق اغفال ايدىلپىر ، قىقىدىن ، ترقىدىن مىنغ اولپور .

مىغ ماقيە احمد مەدحت اقدى اوزمىرە اىچىدە قىصل ورجىجان غىرىنى ىنە بىخى قىقىر اىتمەككە برابر آاز غىرىدەن لك زىادە استىغاشە آرالىلاردىن ، اوساىادە مىسلىكىچە افاضەبە جايشانلاردىن ايدى ، آىخىق بواسىتەضە واقاضىدە بك سىطىجى برى درجەدە قالىشىدى ، حىكايە يازاردى ، (لادام اوقاملىيا) كى حىكايەلر تىرجە ايدردى ، لىكىن غىرىك بو دور اىچىدەكى اولپند حىكايە نوبىسلىرىدىن ھىچ بىرى طايخامشىدى ، طايىش ايلە - (زولا) اىچون يازدىقلىرىدىن آكلاشپىر - بك ياكلىش طايخىشىدى ؛ تارىخچە دائىر تاليفاتىدە ىنە بولپە ايدى ، عىصر اخبىرك اوجىهان دىكر مورخلىرىدىن برىقاجى ، سىقى بىرى اولسوز ، جىدى برىطرزۇدە اوقومامشىدى ؛ آىخىق الە قىلمى آلېرق (كاشىات) دىدە ، (مفصل) دىدە يادىنى كى اوكىنە كلان فرانسىزچە تارىخچى كايىنى كوزل تىرجە ايدىيورمىشىدى ؛ بوئىن جىلپلە اولپند مىرئبە آلمان ، اولطىب ، اوبونىس ، اوموئىر فرانسىز ، ھلە اومىتتم انكاز مورخلىرىنى تىدقىق ايتەمىشىدى . سىقى ، دىبە بىلپىزۇدە ، زمانىق برىطرفە طورسوز ، احمد مەدحت اقدى (دانكى) نى ، (مىشا) نى ،

برابر اولوره نسبة بر تقصاتی وارایدی، اوده اسلوبی، صرفاً، نحواً خطالردن بر درلو نژده ایده، بن اسلوبی ایدی که حقیقته هیج بر مزیتی حائز دکلدی.. بر اسلوب ساده، حتی بسط اوله سیلیر، فقط ساده لک بویه اواز . نژده، باخصوص نحواً، خطا نژ یازی یاز مق محالدر، لکن اوققصان بر حد معروفی تجاوز ایدنجیه افاده بی وضوح دن دوشوریر، مفهومی تصعب ایلر . ایسته احمد مدحت اقدینسک یازیلری بویه در . . بویه اولدیجی ایچونده ادبای سالفه سائره حالاً آز، چوق اوقوقدنقلری حالده او دوشدی، اوقوقناز اولدی، حال بویه که حقائق معنایه یاقیایرسه بویه اولاملیدی .

فی الحقیقه طبیعتدن، طبیعتکدن آرلیدی، قدرت بیانی منادن زیاده لفظده آرادیدی، حتی اکثریا معایجه هیچلکی الفاظیجه دبده ایله ستر ایتمک ایستدیکی ایچون او اسلوب معروفترده یک پاره ایتمز . فقط کورده ننگ، یا قلت عرفان، یا تهی دستلک سائقه سیله می در؟ نهور؟ حالاً او طرز مصلطن تخریردن لاسنجزی قورتارماقدق.. «لال فلا حدر، سلیب هلا کدر» کی لفظاده، معنی ده کولونج یازیلری اوقویالریتمز بنه بولونیور. فکرآ، عرفاناً توققمزده دلالت ایتمده بو حقیقی تسلیم ایله ملی نژ . احمد مدحت اقدی هر حالده بر بهره، بر سرمایه صاحبی

اولدیجی ایچون بویه طمطراقی خامیه هوس ایتمده دی، یا ایدمه مدی .

نهایت (طغارجق) مؤلفق تقدیر تامه دن دوشورن بر دیگر شایه ده مزیت ساییده در . یازدقلری بنه یاقیایرسه احمد مدحت اقدی سیاسة هیچدر، هیچ بر فکره، هیچ بر امله، هیچ بر اندیشه مالک دکلدر، ایچون؟ سائقه تریبه ایله می، درد میشته می، فقدان احاطه ایله می بویه در؟ بیلمه نژ . استبداد، انقشاش، مشروطیت، هر دورک آدمی اولیق ایتمش، حتی اولشر، لکن صیت و عرفانقی او نژله فنا ایلمشدر . ایچمژده بونلی ارتکاب ایله مبدین واری؟ بو سینه ایچون هانکی میز هانکی میز طاشلا یه بیلمه نژ؟ آنجه:

زلة الجاهل یخفیا الجهل
زلة العالم یضرب بها الطیل

دیرلر، مدحت اقدی کی علمیه، قلمیه بویکه نلر بویه نژولره اوغرایجه فوق الحد دغدغه لره بادی اولور، او نسبتده ضرر کوریرلر . .

خلاصه، بویه سکون و نسیان، حتی زوال ایچمه اقول ایتمش اولسه ده او سنای محترم بنه بیجیله، صوک درجه بیجیله دکر، چونکه هیمزک کوجک، بیوک فیض

ابتداءً جزوه باعث اولدی . او قیضه اوزمان ایرمه-یدک ، بلکه شمعی هریریز دها آشاغی بردرجهده بولوروق . .
 علمی و سیاسی هر درلو قسودورلیری ادوالک ایتمکله برابر - قصودون منزّه . انسان اولورمی ؟ - حیانتنده ید فضیلتی یته سوه سوه هر زمان ققییل ایله دیکمز احمد مدحت اقدیشک مرقده میجلنه کال تاز ایله سجده ایدرز :

تحمید خدای ذوالجلاله
 تمجید نبی ذوالجلاله
 تعظیم صحابه کزیه
 تسلیم بنون متسابینه

پلونه

ا. زه نیک ، اشقودره نیک ، یانه نیک مدافع قهرمانلری
 تکیمیدرکه (پلونه) بی یاده کتیرمه-سون ؟ حیيات
 ملیه مزک بو الیم دملرنده تاریخمزک او صفحه سی بعض
 دقایقه قارئلر مزک نظره امانه عرض ایتمک ایسترز .
 استانبول مؤتمرندن دوت آی سوکره ایدی .
 دولترک هر درلو وساطتلی آرقق تأثیر ایتمدی . ۲۳
 نوسان (۱۸۷۷) ده روسیه بزه اعلان حرب ایدی ،
 ذاتاً دوت آیدن بری بو امنیه ایچون حاضر لانیورودی .
 بزایسه بر معناد کشمکش ایچنده اید . هتوتوتیه چمنزری
 یک بیلمه یو: دوق .

دشمن اردورلی آناطولیدن ، روم ایلدن حدود یتره
 درحال تجاوز ایله دیلر ، بو اقلیمدن طینی (۱۸۲۹) ده
 اولدیگی کی ادرنه یه طوغری بورومک ایسته بورلوردی ،
 چارک برادری (نیقولا) نیک تحت امرنده ایکی اردودن
 مرکب ایدیلر . براردو آشاغی طونه دن ، (غالاج) دن ،
 دیگر اردو ایسه وسطی طونه دن ، (سمینج) دن بلا
 محاربه قولای قولای نهری کچدیلر ، فی الحقیقه طونه ده

شویله بوله بر دونانسانس واری ، لکن ایکی کیمیزی دشمن طوریللری باطیردقدن سوکره بتون او دونانا معطل قالدی ، موسقوفلرده فریخ فریخ کوریلرینی التا ایله دیلر ، عسکرلرینی کچیردیلر . . .
 سردار اکرم عبد الکریم پاشا اردوسیه برابر او حوالیده ایلی ، فقط او سروری منفه چایشیادی . مشهور (مولسکه) وقتیه خدمت عنانیده بولنشدی ، خاطراننده دییورکه :

« عاربات آتیهده باب عالی قوای عسکرهستی بر مرکز طویلایمیدر ، خط مدافهستی آتیق بالقانلرک اتکننده تشکیله باشلاپیلیر . . »

بوسفر (غولج) پاشاده عین وصایده بولونیوردی ، لکن آرتق بالقانلر قانلادینی ایچون چابله استحکاماتی توصیه ایله یوردی . مع ماقیه شمندی اولدینی کبی اوزمانده اولیه یایله مادی ، او نصیحتلردن استفاده ایله مدی . .
 (غم اندوق نیقولا) طونهک بری طرفنه کچدکن مسکره طرفونی ینه قولایجه ضبط ایتدی ، اوراده قرارگاهنی تشکیل قیلدی ، جنرال (غورقو) بی ۱۵۰۰۰ کشتی ایله ایلری طوغری سووق ایله دی . بالقانلرده دزت کچید واری . بو کچیدلردن آتیق شیقته (ده ، اوده غیر کافی ، پرتوتز موجود ایلی .

(۱۴) توزده (غورقو) خان کوی کچیدندن بالقانلری سرور ایله دی ، اولیه بللی باشلی بر مقاومت کورمده دی ، جنویه طوغری ایتدی ؛ قزانلی ، اسکی زخربنی ، نهایت آرقه طرفدن شیقته بی ، او عمر مهمی آلدی ؛ آرتق مریح وادیسنه یوریه ییلیردی .

نه طونهده ، نهده بالقانلرده بر خط مدافه تشکیل ایله مده دک . حتی دشمن بزمله جدی بر محسار به بیله کیریشکسکرین اورالره قدر کلادی . بو حاله جهان حیرتده ایلی ، موسقوفلرک قولای مظهر فتوحات اولیورلردی . بو احوالی نظر اعتباره آلهرق بر غریب مورخی دییورکه :

« تکرر اسلا عجله نهدر ؟ ییلرله عاریبه اعراض ایله داخل اولدیلر ، فقط هیچ حاضرلار مایلر ؛ فی الواقع ارمنستاندن (آذربایق) سواحلنه قدر امتداد ایمن یک واسع بر جبهه به اردولرینی یایشلردی ، لکن هانکی جیتلردن هدف هجوم اوله قتلرینی کسیرمک ایچون دماغلرینی یورمانلردی ؛ نادره مسکره ده ، نه اداره ملکیده وحدت واری . عبد الکریم پاشا سردار اکرم ایلی ، فقط حکمتی میتنه یوردیه یوردی . هرکس ایسته دیک کبی حرکت ایلییور ، یایدیکی جهته کیدیلیردی . .

(غورقو) بویله جه ادره ، استابل یولنی طوتق . اوزره ایکن چارک برادری (طرئوی) ده قانشدی ؛ جنرال (قروتز) ایله بر قول اردو سووق ایله راک (نیکیولی) بی آلدی . بو نقطه بلغارستانک غریبی .

یکصدن زیاده تلفات ویردی . آرتق روسار بالقانلری
آشمقدن ، (غورقو) یی تمقیب ایتمکدن واز کچدیلمر ،

بیبون (بلونه) طرفلرینه طویلا ندیلر .

اوچنجی بر مهاجمه بالذات (غراندرق نیقولا)

خسایمات عظیمه ایله مغلوب دوشدی . (بلونه) یی

مخاصره ایتمک عمال ایدی ، عثمان پاشا ۴۵۰۰۰ کشتی ایله

۱۵۰۰۰ روس عسکرینه مردانه قارشى کایوردی ،

خارجدن ایستدیکی قدر ذخیره وامداد آله یایوردی ،

موسقوفلرک ۵۰۰۰۰ نفری قیرمندی . موسم صوک

بازه ایردی .

عین زمانده آناتولی جهتمندنده مختار پاشا تقدیره

شایسته برقدیر ، غایت مدبرانه حرکتلرله (قارص) ی

مخاصره دن قورتارمش ، دشمنی کری به طوغری

سوزمش ، قاجیرمندی .

بوخبرل اورویایی حیرت ، هیجان ایچنده براندی .

هر کسک بکله دیکى نتیجه بویله دکادی . آغستوسده

اعتقاد عمومی او ایدی که روسیه مغلوب اوله چقدی .

ارباب اختصاص ، بالخاصه (مولنکا) آرتق موسقوفلرک

ترکاری اوله سهولته آلت ایدیمه بچکلیری ، السانجه

ویازه چه طاقتلری مساعد ایسه لاقلا انکی سنه دها بو

مخاطبه ایله اوغرات چقلری بیان ایله دیلمر .

بالقسانلرک شمانه الصاق ایدن خط وسیع مواصله نیک

رأسنده ایدی ، (بلونه) شهرى درحال ضبط اولونمازسه

مخاطفه ایله مزملدی . موسقوف عسکرلری بوجه ته طوغری

ایرله دیلمر . فقط او دمدن اعتباراً صحیحات حرب

دکشیور بردی ، آرتق او قولای مظفریشتر خنامه

ایردی .

۲۰ توزه روس چترالی (شیدر) بلونه سوقه قازنده

بو ترک اردوسنک پیشدارلرینه تصادف ایلدی . عثمان

پاشا علی المجله جمع ایله دیکى بر اردو ایله صوفیهدن ،

ویدیندن کچهرک او جواره بیتمندی ، لاسلا ونظره

عسکر ، حقیقی بر ترک ایدی ؛ هم صلابت اعتقاد همده

احاطه نظر صاحبی ایدی ؛ (نیکبولی) یی قورتارمیلک

ایچسون کچ قالدینی کورنجه او کوجک بلونه شهرینه

باقان تیره لرده طوردی ؛ موقنک اهمیتى ، اردوسنک

مزیت وماهیتى بحق تقدیر ایله یوردی ؛ اطرافى درحال

تمکن مرتبه استهکاملرله ، طایبه لرله قوشاندی ؛ ایلك

مصادمه دشمنی قولای یوسکوردی .

اون کون صوکره (قوردز) امداد آلمدی ،

یکدن ترکره مجرم ایله دی ، فقط بسفر فنا مضمحل

اولدی ، روس منابندن تبلیغات رسمیه به کوره آتی

محاصره این قوتك باشه كچدی . ذنآ دوستوقلرده آیرجه امداد گلشدی .

۱۴ ابولاه رومانیا عسکرله برابر شهره بکین هجوم ایددی، بته نتیجه مغلوبیت اولدی . اوزمان آرتق بویه مهاجمات شدیددن واز کچلدی . (سیواستوپول) قهرمانی سردار پیر (نوله بن) چلب ایدیلرک آرتق بواسر مدھشك فصلی اوکا حواله اولوندی . اوده اولا (بلونه) نك اطرافنی خندقلرله احاطه ایلهدی ، صوکره ویدین روسوقیه بولارنی قطع ایدرک شهری کاملاً تحت محاصره به آلدی . شدید برقیش منفذی قیریوردی . وقتيله (سیواستوپول) ی محاصره ایدن اردولر نه چکدیلرله اولنرده او اذالری کوردیلر .

قط عثمان باشا آرتق چچانه سز ، ذخیره ستر قالشدی . (بلونه) ی قوشتان اوخلق آهینی دلیرانه بر خروج ایله قیرمق ایستدی ، موقق اوله مادی ، یارمه نلرک دوندی ، عاقبت ، ۲۰۰۰۰ کشتی ایله تسلیم اولدی .

•••
بو درجه قهرمانانه بر مدافعینی تاریخ جهان نادراً کوردی . فی الحقیقه بز او قدا کارلقلردن استفاده ایتمکی بیلمه نلرک . روسلر (بلونه) بیشکاهنده اوله

(لوندره) ده روسیه محو اولدی، عد ایدیلوردی . فی الحقیقه روسلر بك مشكل بر موقعه ایدیلر . عثمان باشا (بلونه) دن چیقهرتی او ذنآ ازنش دشمن اردوستی قوزلا یهیدی ، صوکره محمد علی باشا اردوسیه ال اله ویره بیلهیدی ، موسقوقلرک خط رجعتلری جان جان کلمش اولوردی ، اضمحلاللری ده محقق ایدی . منقدین عسکریه دیپولرک بوتما کک نك باهنی ابتدای حریدن اعتباراً روس اردولرینک مجتمعا حرکت ایده چکلیری یزه زیاده سیله ظاغلملری ، صوکره (بلونه) مقاومتیه اوغرایقجه طولاناملری اولدی . فی الحقیقه (۱۸۷۰) ده فرانسه به هجوم ایدرکن آلمانلر بویه یایدیلر ، موسقوقلر ده اولنلری تقلید ایتمک ایسته دیلر اما شرائط او شرائط دکلدی . آلمان اردولری باشقعه ، روس اردولری بته باشقعه ایدی . زمین ایسه بول و سارته اعتباريله روسلر ایچون بویه بر حرکتک بستیون غیر مساعد ایدی .

بویه باشلری صیقیننجه دشمنلرینز رومانیا بلرله سراجمت ایتدیلر . اوزمانه قدر (غورچاقوف) بکرش حکومتیه هیچ اهمیت ویرمه بوردی . بوسسفر ایش دیکشیدی، رومانیا برلسی (شارل) ده ۵۰۰۰۰ کسیدن ۱۸۰۰ طولیدن سربک برارو ایله کلدی ، (بلونه) نه

ایلهکه اوتهدن بری آلمشتر . مورخلریتز بویه کران
بر قضائی دادتا عرفان سانیورلر .

فقط (بلونه) کچی بر صفحه غرائک او ماهیت
بسیطهستی نه سورتله اولورسه اولسون، تغییر ایتکله شان
عسکریتزی بلکه تنزیل ایتش اولورز اما تزئید ایدمهینه
او وقایع سادهی اوبلهجه نظر اعماندن کچیرملی بز ،
کچیرملی بزده فی الحقیقه اوزماندن بری خلفاً بر انحطاطه
اوغراشمسهی بز ؟ دوشونعلی بز ، شاید اوغراشمش
ایسک نه اسبابه مینی بویه اولشدر ؟ او جهتی ده پیش
تفکیره آلملی بز .

بویه مفاخر ملیک فوایدی ظاهرده سوریدر ،
مغویدر ، لکن حقیقده جدیدر ، حتی مادیدر .

تاریخ شمیدی به قدر هیچ برفرده، برقومه بالنرض
بر (سهدان) ی عنوالیلهمدی، فقط بر (سیواستوبول) ی،
بر (بلونه) بی ده ناولورسه اولسون داتما تکریم ایلهدی،
ادما ایدیبیایریمی زکه پارس و برلین معاهده لرنده بو ایلی
دلیر اتمه مدافعه مک به حال بر تانیری کوروله مش اولسون؟
برنجی (ناپولئون) مغلوباً، منهنماً، فقط (واترلو)

ایله یتیدی، شاننه هیچ برلکه سوردر ممدی ، او پنجی
(ناپولئون) ایسه (سهدان) ذلتیه سسوندیکی ایچون
خطرۃ انهدن الی الابد سیانیدی .

نومیدانه مشغول ایکن بلزی طوغروله مادق ، قوتزی
طوبلایامادق ، فقط غنان باشناک او جلادت حرکتی
معنی اولسون یوزرتزی آغاریدی، شرفتری قورتاردی،
اوزمانلر بر فرانسز مورخی بی پروا :

« تکرلک نه (میج) لوی، نده (سهدان) لوی واردر .
(بلونه) تسلیم اولوندی وقت دشمنک اله بر سنجاق بیله
دوشسهدی . »

دیوردی، چونکه روسلر عثمان باشناک قلبچی کچی
او عسکرلک بایراقلرینی آلمقدن حیا ایتدیلر ، شسجاعت
و حیثتک بودرجهسته قارشی او انصافی کوستردیلر .

اردومزله برابر (بلونه) ده محصور قالمش بر عتبار
افرنج دیورکه :

« بوجلادتک ساتلری ایکیدر: اولاً حیثت دینی، ثانیاً
سرداره حرمت و محبت ،

ایسته (بلونه) نک بو مناقب مفخرتی یازارکن
صرف اجنبی مؤلفلرینه سراجعت ایلهک ، هر دلو
اطرادن ، بی انهدن غاری اونهرق حقائق بو صحیفه لره
کچیردک، جریده لریتزی، تاریخلریتزی هیچ قاله آلامدق ،
چونکه هر نهدنسه بزده تعلق ایدن حقیقتلری کیمزده ،
آردومزله مطابق بولانجه ستر ایتکله، هیچ دکلهسه امال

ولو حکمدار بیله اولسه بر سردار شائی بر
 اولومدن قورقسه قانی بر حیاتی بر عمر جاودانی
 ترجیح ایتمیلیر ، یوقسه حشره قدر نفسنه غنیر
 ایتمش اولور .
 (بلوته) بئون صفحاتیله بزه بو درس قضائی
 تلقین ایلر .

براین مؤتمر کبیرینه داتر

- دول معظمه ایله دولت عنایه‌نک مرخصلری ۱۳ حزیران ۱۸۷۸ ده رسمی البسه‌لری لابس ، نشان‌لری حامل اولدقلری حالده آجیق آراپلر واکا لطف برهوا ایله صفینه دیزلش برجم غفیرک آراسندن کیدیلر ، (راجیویل) سرایسه کیدیلر . روسیه مرخصی اختیار (غورچاقوف) تکرلکی بر قولوقله مریدیراندن یوقاری چیقارلدی .
- (پیمارق) برنجی قائده ایلك سالونده مرخصلری استقبال ایتدی ، مذاکرانه تخصیص اولونان حجره وسیعه کونوردی . آن نعل شکنده بیوک بر ماصیه بودارنک برجهته بخرم‌لرک اوکته برلشدیرلشدی .
- اعضای مؤتمر ایچون یوکسک آرقلی قولوقلر ، کانبلر ایچونده صاندالهلر قولولشدی .
- مرخصلرک برلری الفبا ترتیبیه تعیین اولوندی .
- اصوله اتباعاً ریاست (پیمارق) . تفویض ایدلدی .

کابنلرده کاندیدلر ، هرکس او طورده ، يانگيز رئيس آياغه قالدورق :

• آيتانتانوس ماهددهسي نقاط مختلفهجه يتاندول ، مفايلات سائغه ايله تيمين ايتش بعض احوال تفيير ايتك استمدانده اولدوني ايجون (۱۸۵۶) و (۱۷۷۱) دهلدنلرني امضا ايتش بولنال دولترك پيش تديقته سربسته وضع ايدنلر ، ناسك اورويالك او درجه محتاج اولدوني صلاح و صلاح افاق آرا ايله دها قوي پيازلره استناداً تحت تأييده آلسون . «

ديدی ، بوسوزلر معقول ، موافق ایدی ، فقط (پسارقی) لك لساندن صدور ايله ديكي ايجون ضريب كوردونبوردي ، چونكه (۱۸۶۴) ده (دائيمارقه) به ، (۱۸۶۶) ده آوستريايه ، (۱۸۷۰) ده فرانسه به قارشى او كيني حركتكلره معاهدات دوليه به هيچ اهميت و برمه بن او ایدی . حقيقتده بونظريات فابلرك ، قويلرك انده . بر او بونجاقدن عيارتدر ، بعضاً تطبيق اولونور ، بعضاً هيچ قاله بيله آتماز . . برلين مقرراتي ده سنلرجه تركر ايجون بويله اولمايدي ؟ .

دها بويالك جلسده انكلتوره روسيه مرخصلري بربريله آيتديدلر . لورد (بقولسند) روس اردولريك بوسفور جوارندن آرتق تبعيد ايدلرني ، بلكه آانسز استانبوله هجوم ايدوربرلر ، ديهه طلب ايددي . بو مطالبه موسقوف مرخصلرني فنا حاله قيزدردی ،

چونكه روسيه نك سوزينه بر نوع عدم اعتادي متضمن ایدی . طرفين بربريله شديد بر مناقشه به طوتوشق اوزره ايديلر ، فقط رئيسك مشور بر مداخله سياه چته خاتمه و برلدي . مرخصلرك يكديكلره كوردوشماری و طائيشماری ايجون مذاكراتده اوج كون صوركربه تعليق اولوندي .

(پسارقی) بو مؤتمرك محوري ، محور مختشمی ایدی ، ايتهدديكي مباحثي بوروتيتور ، ايتهددكارني درحال قاتيبوردی ؛ شمشاره ، بالطاسه مرخصلرني قارشى بي امان ایدی ؛ قويلره ، روساره ، انكلتوره ايسه نوازشكارانه معامله ايديبوردی ، فقط سرتلكي ، درشلكي هيچ بر زمان الدن بر اقايبوردی ؛ بوسايده مؤتمرك مقرراتي تمجیل ايلدي ، بتون او مغلق ، او مشكل مسئلاري نسبة آاز زمان ايجنده شويله بويله ، ناقص يا تمام فصل ايتدوردی ؛ بر مقصد كوزه تيبوردی ، اوده آلمانياك منافي ایدی ، مشاغل سائربه هيچ اهميت و برمه بوردی ؛ بر كره بر دوسته ديپوردی كه : • بندين بر مطالبه ده بولونديقلري وقت ايلك او كيه بكا نه و بر دكلرينه باقني عادتدر ؛ ايشته او مرتبه خويبرست ایدی ، لكن كوياكه پولاددن ایدی ، عزتمندن ممكن دكل دونزدي ، اويله بر سائته

ایلهده چالشمقندن اسلا ییلمازدی ، بر پارچه استراحت ایتمک ایسته بن مضطبه کاتبارینه رخصت ویرمزدی :
 « سوزیه اعتاد ایدیکز . چالشمق جهانده کیمسه یی اولدیرمه دی . . . دردی .
 ایسته بو مؤتمری ، بودولاب سیاستی بویله دهریدن بر ال دوندیریبوردی .

ایلك اجتماعدن طقوز کون سوکره ، ۲۲ حزرانده سرخصلر اك مشكل دعوانی ، بلغارستان مسئله سی مذاکره کیریشدیلر ، در حال کورلدی که بوقضیه نك فصلی اوله يك قولای دکلمدی . بلخاصه روسیه سرخصلریله انکلتزه تککیلر نتیجه یی عین نقطه نظر دن کوریه یورلردی . فی الحقیقه دول معظمه تحت قراره آلملردی : (آلیستفانوس) معاهده سنک تعین ایتمدی وچه ایله طونون آطلمر دکترینه قدر اینن ، ماکدونینیایه استیعاب ایلدیکی ایچون استانبولی آپردن ، تسالیان ، آرانادونقندن آیره رق دولت عنایه یی پارچه پارچه برالقان اویسوک بلغارستان یوزده جقلردی . آلمانیا و آوستریا ایله متفقاً انکلتزه بواراضی واسمه یی اوج قسه آیرمق ایسته یوردی : اووه اولان : بر بلغارستان برنسلکی وجوده کتیرمک ، نایاً : مؤسسات احرارانه

وخریسیتانلردن سرک بر اداره ایله بر ولایت عنایه تشکیل ایتمک ، نائاً : ماکدونینیایی باب عالی به اعاده ایلمک ایدی .

فی الحقیقه بو تصور اساساً مستوقفلرجهده قبول اولونمشدی ، آنجق روسیه نك عزت نفسنه طوقونولماق ایچون بو تدبیراته صورت اعتباریله برچاره آران یوردی . انکلایز سرخصلری اوله تدبیرله حاجت کورمه دن او تکلیفاتی بی پروا تمهید ایلدیلر ، حتی « محاربه نك نتایجی بستیون احما ایتمک ایچون (پترسبورغ) حکومته قارشى خیرخواهانه برجهله ، کبی کوستردیلر . بوسوزلر همان همان مستهزیه ایدی ، مرحله روسیه نك سیاست منلویتی نایید ایلدیکی ایچون روس سرخصلورینه ، طبیی ، کران کله جکدی . بوسیه هینی (شووالوف) او بیاناتی قبول ایدمه یجکفی ییلدیردکنن سوکره علاوه دیدی که « مظفرائنك نتایجی احما ایلمک ایچون دکل ، فقط (آلیستفانوس) معاهده سی اورویانک منافع عمومیه سیله تألیف ایتمک املهه ، روسیه حکومتی مؤتمره کلدی . . .

بحث بویله آوله نتیجه مجلس نتیجه دوشدی . (شووالوف) و تورانه برطور آلمشدی . (صولسپوری) بر پارچه صیقلدی . رئیس ایته قاریشیدی ، او زمان

انگیز مرخصیبری یا کدیش بر بوله صابه قنبرنی
 آکلایه روق مذا کره نك تأجیبانی طلب ایله بدیلر .
 باش باشه بر چوقق تعاطی افکاری متعاقب طرفین
 معارضین آنجیق بش کون صوکره بو مسئله ایچون
 کرک اساس و کرک اشکال اعتباریله اتفاق ایده بیلدیلر .
 بو خیر بتون مؤتمر هیئتجه مسرتله تاتی اولوندی .
 فقط او زمانده او تصور باشقه بر خالفته اوضرادی ؛
 بر خالفته که فعلاً او درجه مؤثر اولماقله برابر حقوقاً
 هر حالده نظر اعتباره آنجیق کرکدی : چونکه فی الحقیقه
 دول معظمه بو اختلافارنی فصل ایله مشراددی ، لکن
 طوغریدن طوغری به حیانه تعلق ایله دیک ایچون دولت
 عنایه ده بو مسئله ده اعتراضاتی اسباع ایده بیلمک حقی
 حانز ایدی .

باش مرخصمن قره تودوری بانا بو اعتراضلیری
 پک مؤثر بر طرزده ، ک واضح بر اسلوب ایله درمیان
 ایله دی ، فقط مجلس بو خصوصده هیچ تلاش
 کورستمه یوردی ، بیلوردی که قدرلو اولورسه اولسون ،
 مقررات واقعی ایر ، کچ باب عالی قبول ایتمکده
 مضطر ایدی . بو ملاحظه به بناده باشانک سوزلری
 هیئتجه لایقیدانه دیکلهدی ، ذاتاً :

وروق مهر و فانی کیم اوتور ؟ کیم دیگار ؟ .

دولت عنایه غالب ایکن اورویا به قارشى سوزنی
 دیکله تمه یوردی ده مغلوب ایکنی حقی احقاقی
 ایده چکدی ؟ . عنانی مرخص اولی بتون اولمکنکله رده کی
 حقوق عنایه دن بخت ایدرکن دیکر مرخصلرک بهضیلری
 کورلیورلردی ، بعضیلری ده صبرسنز لقیمن صیقیلورلوردی .
 باخصوص رئیس مجلس بو مذاقعه تی تعب اور بولور ،
 بر درلو هضم ایده یوردی ، طبیعی اصول عدل
 و نزاکت مانع ایدی ، مرخصزری صوصدیره مازدی ،
 لکن قره تودوری باشا سوزنی اکال ایدر ایتمز ،
 (بهسارقی) کندنی ضبط ایله معدی ، کویا مقیاس
 معین مجاوز ایش کی عنانی مرخصنه بر پارچه
 مشورانه « مؤتمرک مذاکراتی تأخره اوضرائقی و بوبله
 مشکلات ایفاح ایله مک نفعتم عنایه یه ده موافق اولمادیغنی ،
 بیان ایدی . ایسته بو عتاب عجیبک هدفی اعضای
 مجلسدن بری ایدی که آنجیق وظیفه سنی ایضا ایله یوردی .
 بالکنز بهسارقی ، بالکنز آلمانلر ، روسلر دکل ،
 آوستریالیلر ، فرانسلر ، حتی انگلزلر بیله تزکره
 بو مؤتمرده بر صیتی کی معامله لیدیور ، هیچ آغضا
 آچدیرمایورلردی . او براین مقرراتی هب بو طرزده
 اتخاذ اولوندی . ریستندن دیکر ارکانه قدر بتون
 او هیئت مرخصلر یغزی منصفانه ، عادلانه دیکله بیلدیلر ،

بلکه او مسئلهل اروپا ایچونده ، تکرار ایچونده دها موافق بر صورتده فصل اولونوردی ، اولونوردی ده بالا آخره کوردیکمز اویفونترلقاره ، دردله بادی اولمازدی . فقط ، ولو ایجاب معدلت بویه اولسهده بوجیهتماری دوشونیمکه او جماعتدن کیسه نك نه رفتی ، نهده نیقی واردی .

(بیسارقی) بر زمان شتون شرق مسئلهسه (بوسرانیا) دن بر تفرک بیه کیکلرینی قدا ایشیه چکنی سوله مشدی ، فی الحقیقه بو مؤتمرده تعقیب ایله دیک مقصدهده مستبان اولور ، نه بالقانلری ، نه بالقان حکومتلری ، اقوامی ، طیبی نهده دولت عنایته پی دوشونور ، بالمکس هیچ منابهسنده طوناردی ؛ فقط بالخاصه وسطی اوروپای ، آلمان منافعی آمانه هدف ایدیزدی . اوروپا اویله بر شکل متین آلسون که انکلاتره نك مداخله سستدن مصون قالسون ، فقط روسیه نكده تھونینه رام اولماسون ، بو مقصدهده نصب نظر ایدردی .

بویه بیوک بر اندیشه یه قارشی خصوصات سازه تفرجات جزیه دن عبارت قالمازی ؟ .
 انک زیاده خشمه اوغرادینی ایچونیدر ؟ نهدر ؟ .

قره تئودوری پاشا (بیسارقی) ی بو صحنه تاریخده انک حقیقی تبیح ایدلردن ، آکلانلردنلر . بویه اولدینی ایچون او بک لطیف ، او بک مفید خاطر اتندده شویله سوله یور :

« فطره سیاسته او درجه منقاد ، مهربوطدرکه حقیقتده (بیسارقی) انک قلباً نه دوستی ، نهده دشمنی وارد . عمومیتله بویه در . دولت عنایته یه کلنجه (بیسارقی) استقبلازه اعتقاد ایتیز ، بر خارقه ذکا صاحبی اولدینی ایچون یاریم ، یا کلاش اینساره عقل ایردیرمز . دور قدیمدن بر ترکه بلکه حرمت ایدیلیر ، لکن اوروپا مدنیتی تمیل ایتیکه چالیشان ، ترقی یه یلته ن تکراری آکلماز ، ذاتاً بون اقوام شرقیه یه دها زیاده اهمیت ویرمز .

بر کره (سولسبورگی) « ارمینی ایشی ، دیدیکی مسئله ایچون بر کون تخصیص اولنسی ایکنجی دفعه اولهرق طلب ایتشدی . (بیسارقی) صبری توکه نش کی کورونلرک : « آل سکا بردها ، دیبه یانیردی . آلمان پاش وکیل مرفرستنده کوستریمکدن چکنمه دیکلی وجه ایله او اعتقاده ایدی که مسئله شرقیه اوروپا مدنیتنک حوزه نفوذدن بر درجه یه قدر خارجهده .

لكن (بیسارلق) او وقت بولمى دوشوبوردى ؟
 استخالد ، آئیده ينه بر چوق بو چشید مشکلاته زمین
 حاضرلامق ، اوسایده روسیه ایله انکلتره نك آرالزنده
 دانا بر نوع حکم وضعیتی آلتی ، بتون اوروبالك بر
 درجه به قدر سرجهی ، ناظم اموری قاتق ایچون بوبله
 یادی ، فی الواقع سقوطنه قیدرده بومله ایردی ،
 روسیه یی فرانسه ایله برلشدیرمهدی ، انکلتره دن ایسه
 دایما اوزاق بولونیدردی .

اوروپا ساحه - سنده (بیسارلق) حکمینی سوررکن
 بو تذبذب بوقدی ، بالقابر بوبله آلت اوست اولادی
 واوله مازدی ، کوجیچک بر صربستان قوس قوجه
 بر آسترایه قنا طوته مازدی . معالجه عمومیه بوکوکچک
 اندیشه لرله تهلیکیه اوغرامازدی .

(بیسارلق) چوکدی ، سوندی ، لورد (بیقولسغیلد)
 ده اول و فات ایشدی ، (آندراشی) ، (سولسبوری)
 چوق یاشامادیلر . یالکنز آلمایا دکل ، آسترایا ، حتی
 انکلتره بیله آرتق اویله بوکسک ، اویله درین دوشونور
 دهات سیاسیونه مالک اولادیلر .

ایشته بوسا قملرله شمعی کوردیکمن احوال مذذبیه
 وقومه کلدی ، اویله احوال که قریباً اورویانک باشنه
 معطاق بیونک بلالر آچار ، شرقده اسلاولرله جرمنلری ،

قالهرق هیچ بر استقباله مالک اولمایان اقوامه وانسکال
 حکومته راجع اولدیقه آتیق دول معظمه نك آرالزنده کی
 مناسباته نه درجه تأثیر ایدرسه اورویانی او قدر علاقه دار
 ایله مایدیر . صرف بو نقطه نظر دندر که (بیسارلق)
 بو مسئله ایله اوغراشسغه قاتلا تیوردی . مؤتمری ده
 بوسلسله افکاره کوره اداره ایله دی واد میجس دوام
 ایتدیکی مدتیجه چالیشدی ، اوروپا حکومتلرینک مدعیات
 رقیباه لر یی تسکین ایتکه و دول معظمه نك مناسبات
 سیاسی لر یی طوغرضدن طوغرضی به تأثیر ایله مک استعداده
 بولمایان هر مسئله یی قانده سز وهوائی عدایدنک بر طرف
 قیلیمه جهد ایله دی .

طیبی ، بوبله سهلخی بر طرزده بالقانلرده وجوده
 کتیریلن تغییرات چوق سورمه مزدی ، ذ نآده سورمه دی .
 او تار یخندن یدی سته سوکره ، اوقاق بر نآره عصیان
 ایله ، شرقی روم ایلی باغارسنه اته التحاق ایله دی .
 ما کدونیا اغتشاشدن اغتشاشته اوغراددی ، نهایت ،
 ایشته کوربیورز ، نه اولدی ؟ بز ایسه شمعی کاشکی
 او زمان بتون بوسالر دهات مین بر بیناهه مستعداً
 قوروله یدی ، قوروله یدی ده بالآخره بو غائلر ظهور
 ایتیه یدی ، دییورز . . .

(رومانوف) لر

یوسنه (رومانوف) لرك ، روسیه خاندان
حكمداريسنك اوج یوزنجی دوره سلطنتیدر . (میشل
رومانوف) اوج عصر اولی ، (۱۶۱۳) ده موسقوف
تختنه صعود ایلهدی ، یوساطعی تأسیس ایلهدی . او
زماندن بری سلطنتده ، ملتده ؛ (رومانوف) لرده ،
موسقوفلرده بیودیلر ، بوکون ولله کوردیکمیز
بودوات معظیبه وجوده کتیردیلر .

فی الحقیقه اساساً روساق بر قدرت نامیه به ، بر جوم
فطری به مالک ایدی ، اسلاولر کی بر صرق فیصح
وقادرك بر کتله کراهی ایدی ؛ ایلك فرصتده اتحاد
واتساع ، اورویا ساحه سنده بین الملل یوکسک بر موقع
احراز اینکله مستند ایدی ، فقط (رومانوف) لر
اویله ناک نامی ، اویله متکل بر اترك صانی ، اوانخلاق
مستحضری ، منملکشی اولدیلر . قوم قابلیت ازلیسه
سلانه ایلاذ ایلهدی ، اویله بر اقباله سوق ایلهدی .
سلانه قومک فیضنه ، اجلاله جالبشیدی ، موفقده

خریده باشقه باشقه ملاری بر برینه طوشدیلر .
سیلیاتده هیچ بر خطا بو قدرکه آتیده نتایج ایلهسی
کوسترمسون . بو نقطه نظر دن بر لین مؤخر کیری
لوندره اجتماعلری ایچون بر نمونه عبرت اوله بیلیر .

بحث ایدرلر . مورخلر ایسه بوشیقنک حقیقتی انکار ایدرلر . فقط نه اولورسه اولسون ، او بی امان چارک بیون حیاتی ، بیون سیاستی ایضاح ایتزمی ؟ ایستر مسطور اولسون ، ایستر اولسون او وصیت منی موجود دگیدر ؟ . بو حکمدار دورینک روسیه اییون ، روسلر اییون مدت سلطنتده یابدقلرندن الی الابد اومدقلری ، دیله دکلری تعین ، تحقق ایتزمی ؟ قوجه بالطیحی (پروت) ده اوغقلی ارتکاب ایتشم اولماسیدی ، ولو سوه نینه اولماسده چارییونک دام اغضالنه دوشمه یه یه چاری یاقلامش اولماسیدی . فی الواقع روسیه اورتادن قالمزادی . حتی یه او قدرت ازیمسی محفاظه ایده بیلیدی ، فقط بزه طوغری او منی مدهشده یارم عصر کری قاله بیلیدی ، شرقده صفحه تاریخی بر درجه یه قدر دگیشدیر . بیلیدی . بو نقطه نظر دندر که بیوک (فرهدریق) مصطفی خان نائیک زمان سلطنتده (برلین) . کیدن سفیر یتر احمد رسی ائدی بی حضورینده قبول ایتدیکی زمان بو (پروت) حارمسی ترجمان واسطه سیله ائدی به خاطر لاتهرق : « او زمان عثمانلیر بیوک خطا ایتدیلم » دییور ؛ بیچاره احمد رسی ائدی ایسه بو غوامضی ادراک ایده مدهنکی اییون اولسه کرک ، « او محاصره ده

اولدی ، اوت ، برینک قابلیتی او درجه ده اولماسیدی ، او برینک سعی بو قدر نمره برمزیدی . لکن وقیله فرانسده بوروبونلرله ، بالآخره آوستریاده هابسبورغلرله ، هله الک سوکره پروسسیاده هوهنزولر نلرله اولدیگی کبی او دولت شکیمه یه او عظمتی ویرن (روماتوف) لرک بعض ارکانی اولدی .

متلا بیوک (پترو) او ده های مغلق محتشمه یله یتشمه بییدی ، او وحشت ایچنده او استمدادی کویستر . مهسیدی ، خوشنوار ، مدخول بر طرز حاکیمه اولیه مقید ، مستحسن بر غایه سیاست تعین ایتمه بییدی روسیه نسبة آز بر مدت ایچنده جهان مدینه طوغری اولدند خطوه بی آتمه بیلیدی ؟ قالدین ، ارکاک او وحشی ، او غافل خلقی مانع ترقی بر چوق عواند باطله دن اولیه قولای قولای صیریلدورق حقائق مدینه یه طوغری بوروبه بیلیدی ؟ هله او حکومت پایتختی (موسقوا) دن (پترسبورغ) ه نقل ایتک ، اوروبا به بیوک ، مفرح بر قابو آچق ، شهالین ، چوبدن دکلرله طوغری ایلریله یه یه یه بول بولنه انصافی پیدا ایلمک کبی بر سیاست معظمه یه سهولتله مالک اولور ، هله او سیاستی او درجه مهارتله ، عظمتله قوه دن قوه چیقاره بیلیدی ؟ بعض تواریخ بیوک (پترو) نک بر وصیتنامه سندن

بيوك (پترو) چوق صيقتشمسدى ، ئاھلەسىلە بىر بار
 آج قالشىدى ؛ حتى اوت نىكە بىلە چيچور اولمشىدى .
 ضرر يوق ، بالىلەجى او حكمداره اجىدى ، بو حالە
 خانە چكدى ، العفو زكوة الظفر ، مانندە بر غريب
 مقابلهده بولۇپتور ، فقط پروسا قرالىدە سافداللىكنە
 كولدېرىپتور .

بيوك (پترو) دن سوكرە كلن برنجى (قازىن) لرك ،
 (تەلپازىت) لرك ، ايكنجى (پترو) لرك اھىلىرى يوق
 كى . . . يالكنز او جھت شايان . دقت كە اقتداردن ،
 معرفندن ، مزىتىدن بو درجە محروم اولدقلىرى حالە
 بىو نا خدالرىنە او كىتقى معظم دولتى بيوك بر تھلىككە
 اوغرا تاپتورلر ، حتى منزل مقصودىنە طوغرى آرز ،
 چوق بر سرعت وسلامتە يىنە سوق ايديپورلر ، چونكە
 اساس متىن ، موافقدر ، هر فورطىيە مقاومت ايديپتور .
 وقتا كە ايكنجى (قازىن) ؛ آديلە ، صائىلە بيوك
 (قازىن) چىناىلە ، فضاحتە ، هرزە صورتلە اولورسە
 اولسون او سلطنتى يد غصبە آيپور ، نسللا آلمان
 اولدىنى حالە شدت فراستندن او مقام معلايە صمود
 ايدير ايتمز كە مديد آماليە ، كە درين احتراصاتىلە
 موسوقلانى عادتا تىلل ايديپور ، روسىيەنى شرفندن ،

چوندىن لەستانە ، عااك غنايەيە طوغرى توسيع
 ايديپور ، بيوك (پترو) نك نخبە تصوراتى لوندانە
 قودەن قەلە چىقارمقلە ا كىتفا ايتمپور ، او نخبەيە ،
 او تصورتلرە دھا محكم ، دھا مسمود بر فطرت ، بر
 هويت ويرىپتور .
 قوجەنى ، ايبراطورى دوستلرىنە ، ماشقلىرىنە
 خدارانە اولدېرتەرك نىخت ساطتە قائلر ايچندە قعود
 اين بو قادين اومت مديده حكومتشە فى الواقع
 احوال خصوصىيەچە فضا تىجدن ، ك پدە پروناە
 سومكەن ، سولمەن ، سولمكەن زيادە سومكەن كرى
 قللدى ، آلپرى ، آلای آلای خوشنە كيدن
 كىجلىرى ، كىچ ضابطلىرى جىلە وصالندن كىچوردى ،
 عصمت اخلاق ندر ؟ بىلمەدى ، عهدە وفا ايتمدى ،
 او درجە زىديق ايدى ؛ اويلە ايكن احوال عمومىە
 اعتبارىلە خاق المادە بر حكمدار اولدى ، اوروپادە
 بين الملوك بيوك بر بر طودى ، فرانسە قراللىرى ،
 آوستريا ايبراطورچىلىرى ، ايبراطورلىرى بر طرفە
 طورسون ، فرانسە ، فرانسە حاكىتدە ، فرانسە
 مياسندە بيوك (قودەرتىق) ايلە هممىرتبە اولدى ،
 لەستانى تىقىمە ، بىنمايە اويلە كىرىشىدى ، او عملكەتندن روسىە
 لىجون آوسترايادندە ، پروسيادندە دھا بيوك بىر پارچە

کلابلر ، اونلرده او ملک مغدوردن حصه بعمالرني آزامه ، آغه کلابلر . ايشته اساساً فرانسوزي او ددرده دول منغه اودولردن بيجاره لهله قورتاردلر . چونکه هب او اديشه ايله منقلر ، هله روسيه جدي بر صورتده فرانسه نك عليشه بورعي خاطره بيهه کتيرمه ديلر .

بيوك (قاترين) ك حياتده لاكلر ، سيباه نقاتلر بورام بورامدر ، فقط بر نور موجوددر كه او شابهاري هب سيبلي ، سوبورر ، هب كولكده بر اقبير . اوده ، ملكنه ، ملتته ، روسيه به ، روسله جدا خدمت ايش اولمدر . او اخلاقده بر قادين نارنجنده . ووك ، لقب مشمتعي ايشته بوسايده قازاندي ، حق الانصاف ، فكلراً بالا پرواز ايدى ، عصريتك ال بيوك فيلسوفلر يله ، دهات عرقانيله خان هممرته ايدى . شهبوق كه الك زياده بوقدرت فكلره ايله حيات عموميه سنده اوسعتي ، ارعلورني وپردى .

ايكنجى (قاترين) ك خالقى برنجي (بول) روس طولوعديني حالده روسانك غوامضني ، حقائق منافعني ادرالايده مدهدى ، بيوك (فرهددريق) ك دهاي عسكراينه برستش ايتكدن باشلادى ، نهايت (نابوليون) . تايل ، مقنوبت كو . تركه قدر واردى ، منعت دولتي بو حسياته قادنا قدا ايديبوردى .

قاردادي ، بوسانقه ايله بيجاره (ماري تبرز) دونه مرتبه حقتير ، باخصوص نه قدر نسبتيز بر مقاسمه ؛ « ديديرتدي . او قادي بجزده چارچيه كي خلقاً ني پروا اولاديني ايجون لهله قارشي روا كوزرين او چركين معامله دن متاثر اوليور ، فقط پروسا قرائنك ديديكى كي « هم آغلايور ، هم آلبور ، دي ، آيجق الك زياده اوسترايه اصابت ايدن حصه ديديكى قدر اولاديني ايجون اويله ياييق كوز ياشلري دو كوردى . ينه بو حزين مقاسمه مناسبتيه در كه بيوك (فرهددريق) : « قاترين و بن ايكي زنديقز ، فقط او متق (ماري تبرز) بو كناهني عجباً راهب اعترافه ناصل عنو ايتدوردى ؟ » ديشدى .

(قاترين) بيوك (فرهددريق) ك خاني ايكنجى (فرهددريق كيليوم) ايله لهستاني ينه او درجه شيطنكارانه ، غدارانه ايكي كره دهه تقسيم ايتكدن سوكره بيبتون اورنادن قالدوردى . حتى بو ضرورته ، بو ضرورت سياسيه ايله در كه اوسترايي ، پروسا يي درلو درلو تشويق ايدر ك رجال اختلافك التدين فرانسيني قورتارمغه سوق ايله ديكى حالده بالذات موسخوف اردولر يني لهستانه كوندردى . فقط اورلري بو جايه يي چوق كچمه دن آكلابلر ، عسكرا يني فرانسه حدودن دن

* (ارفورث)، (نيزریت) تلاقیله ایجه آوودقدن سوکوره برنجی (آلکساندر) او قوجه (نابولئون) ایله یوزوشدی، یالکتر یوزوشمقلهده قئادی، فرانسیه یه اعلان حرب ایدرک (موسفقوا) رجعتدن سوکوره او جهانکیرک سقوطنه اساساً سبب اولدی، او سقوطلی متعاقبده اوروپاک قعلی، عاذنا ناظم اموری کسیدی، بو تقیمة نظردن بیوک (نابولئون) ک برنجی طوتدی.

زمان زمان اوپله خیالات، حتی ذکر ایتدیکنر فاجعه یه منی خیالات ایجه ایچنده یووارلانان یوموسفوق جاری یالکتر مقلوب ایتدیکی فرانسهنک دکل، بیون اوروپانک امورینه مداخله ایدیوردی، تأسیس ایلهدیکی اتفاق مقدسی بو امنیه تفرقه آلت ایتشدی، بر روم، بر آلمان، برده له وزیرله، منساوولره مالک ایدی. (قابودیستریا) ایله شرق ایشلرنی، (انتاین) ایله آلمانیا امورنی، (چاروتورسکی)، ایله لهستان احوالنی مرادینه کوره یوروتک ایتوردی.

بو قدرت سیاسته برابر مادم (قرودتر) اسمنده نرودن کلدیکی، نه اولدیننی پک یانمز، فقط هر حالده سرسری، هله سحر، تمیر عامیانه مزله بیوجی، برقادینک دم اغفاله قایدی، مانوق الطیعه حالانه، الهاماته ایتادی، حتی اوکا کوره تدویر سیاسته قاتقیشدی، او ساحهده

بالخاصه بو احوالک الجبا آیتله درکه (۱۸۰۱) مارتنده، دیدکلری کی، بر اوقاق سرای اختلالی اولدی، بر کیجه ایبراطور برنجی (پول) ک وجودی اورته دن قالدیرلدی، یرینه اوغلی برنجی (آلکساندر) اقصا دایدلدی. . بو حادثه شیعه نک فراداننده شهود وقعه دن بری شو سطرلری یازیوردی :

« یکی ایبراطور آغیر آغیر یوریوردی، دیزلرنی بوکولکدن عاذنا منع ایده یوردی، ساچلر قارما قاریبیق، کوزلر کربه ییچنده ایدی، رفتارینه، الطارینه باقیلچه، بار آلام آنتنده اولمش برآدمه بکنزه یوردی . »

برنجی (آلکساندر) خانمه حیاته قدر بوخطرله خونینی سوروکلادی، بعضاً بر ذکای خارق العاده، بر دها کی بارلادی، بیوک (قازین) ک حنفیدی اولدیننی هر حر کتیه کوستریردی، یوقدرته درکه (تالیران) کی بر صرافان مجسمی بیله بر لحظه تسخیر ایتدی، فقط بعضاًده بردن بره سونیوریردی، هر دولو کالاندن مجرد ایلردی. (نابولئون) برکون (متریشخ) . دیوردی که : « برنجی (آلکساندر) ک مالک اولدیندن زیاده ادراک که مظهریت مشکلدی. فقط کورسیروم که بو ادراکک بر نقصانی وار، او نقصانی ده تعیین ایده بیلمک بجه محالدر . »

کوش کی پارلاکن عاقبت بر شرارہ بہ دوستی ،
نقوذجہ کوچادی ، اہمیتجہ کوچادی ، برکون سزن
ایلہ سونیوزیدی .

(رومانوف) لڑک بوفرزندکترنی منلق بر معمار .
اوندن صکرہ موسقوف ناجنی طاشیبیان چارلر ، برنجی
(نیقولا) ، ایکنجی ، اوچنجی (آنکسادر) لر ،
نہایت ایکنجی (نیقولا) ہب او فطرندن شاد ، ناشاد
حصہ منددولر . فقط نہ اولورسہ اولسون ، نہ چشید
حکمدارلرہ مالک بولونورسہ بولوسون ، حتی نہ قضالرہ
اوغراسہ اوغراسون روسیہ نصیبہستیسنی اوزماندن بری
عظمتلہ ، موقبتلہ تعقب ایلہدی ، یوکون حتی ہر نقطہ
نظر دن جہانک بیوک ، ہمہ پک بیوک بر دولت ومانی
اولدی . (رومانوف) لر اوچ یوز سنہذہبری بولہ بر
قدرتک مؤسی ، ناظمی اولقلہ حشرہ قدر اعلان فخر
وانہجاج ایلسلر بریدر .

۱۸۱۳

امپراطور (ویلہلم) بوہقتہ آلمان اردوستہ
خطاباً « اردومہ ، دیہ اصدار ایلدیکی مہم بریساننامہ بہ
شوسوزلرہ باشلاپور :

« پروسیاتک اجنی بووندیریدن قورتولمہ حاضرلاندینی
کونلرک شدیدی یوزنجی سنہ دورہسنہ کردک ، اعلان شادمانی
ایلہپورز . یدی سنہ منادیاتک مات اولانلرک زبرد بولادندہ
انکلہ مشدی ، ہر ذاتی ، حتی دشمنک خدمت عسکرہ سنہ
ادخال ایلنک کی بر ذک عطمانی بیلہ کورمشدی .
« فقط او عطیات ، بنا برین انحطاط ایلہ کین زمانلرک
بوجزای شدیدی روحری ، قلبری تصفیہ ایلہدی ، او وقت
وچدان ملی اولہ بر وضوح ایلہ تجلی ایلہدی کہ بر پروسیاتک شان
وشرف اولانجی پاشاہمہ چنی کورمدی .
« بزکرہ توانس نظمانی آکال اولویدی اوردو جوہر نظر .
یسی ہیچ بر زمان غائب ایتہدیکی اثبات ایلمک ، الی سنہ
اولی جهان مسلحہ فارشی فنا طوران اوجرم وجہد قدیمہ حالا
مالک اولدیننی میدانہ قویقی املیہ یاندی ، طوتوشدی .
« ایستہ اوزمان اوسبرسزقلہ تکلیبان مقالہ بالئل ، ذک
مقدمہ اسطناء کونلری بر لطف ربانی ایلہ کلدی

فی الحقیقہ ۱۸۱۳ پروسیا ایلیون بر سنہ نجات ، عین
زمانہ بر میدان اجلال اولدی ، او وقتدن بری بودولت

اقبالدن اقباله يوریدی ، نهایت (۱۸۷۱) ده اوج آمله
ایردی . . فقط اوتاریخیدن یدی سنه اول نه بیسوک
بر ورطیه اوشرامشدی ! نه مهلکه به دوشدی !

بیسوک (فرهدزیق) که خلقی آرتق او دورحرب
وجلاده بر خاتمه چکدرک سکونت سیاستله اداره ملکه
قالقیتمشدی ، روسیه ایبراطوریجیهله آندن آنه
اشاققر عقد ایله برك ، لهله نقض عهد ایدرک لهستانده
قوتخانه موفق اولمشدی ، فقط عسکرجه ، عسکر لکجه
سلطوت دولتی ایبری کوتورمه مشدی . اوقدرکه اؤقوجه
روسیا اردولری ابتدای انقلاب کیرده فرانسه نیک
اوکلیتی کوزل ، بالدیری چیلاق جیش بریشان اختلا
نه مغلوب اولدیلردی . . .

فی الواقع بو مغلوبیه لهستان هائله سنگ ده چوق
دخلی اولدی ، چونکه بیسوک (قاترین) بوفرستندن
استفاده ایله بوملک مقسومک قیسه سی ضبط ایتمک ،
بوتوق ایسته یوردی ، روسیا و آسترپاده اولجه اولدینی
کچی بویه مایه اشتراک ایلمک ایسته دکتری ایچون اساساً
اوجهته نصب نظر ، وقف امل ایستیلردی ، فرانسه
ایله بک صوری ، کرها اوشراشوروردی .

مع مایه (والی زمام) ملحصه لری شوبه بوبله
برز ظفر دیمکده . برظفرکه آوستریالیلرک ، هله

پروسیالیلرک شرف معروف عسکر بارخی رخنه دار ایله مشدی .
فقط فرانسولر ککنی آرتیرمشدی ، حتی برنخی محاربه ده
حاضر بولان اوقوجه (غوته) به : « تاریخ خالده بکی
دور باشلابور ، دیدیرمشدی .

فرانسه نیک بواقبال عسکرسی بر مدت دوام
ایله دی ، حتی آرتدی . رجال اختلاک بر سروری ،
مشهور (داستون) بوقدرت عسکر بی وجوده کتیرملک .
اومدانقه ملیه بی ابداع ایلمک ، وطنی مهالکدن قورنارمق .
ایچون قولاً ، فعلاً هر غیرتی ، هر فداکارانی ایران
ایلمش ، اومعروف اولدینی قدر مستکره ایلول قتالیله
حیات سیاسیستی لکاله مکدن چکنمه مشدی .

یشه او اختلاک یتشیدیردیکی دیگر برده هاء .
(بونابرت) ایسه فرانسز اردولری ابتدا ایستالیاده
شان وعظمتله طولاشدیردقدن صوکره غریب برسفر
خارقه آنکیز ایله سیت بندی بالذات نیل وادیلرینه ،
سوریه جورلرینه قدر ایصال ایلمشدی ، فقط چوق
کچمه دن بیه آوروپا به عودله قدرت قاهره سی آوستریا به
قازنی اولایتالیاده ، ده صوکره آلمانیا ده کوستر مشدی .
کتیدکجه ده سردارلقدن ایبراطورلنه ترغف ایدرک بتون .
فرانسینی آووجنک ایجه آلیورسکله اکتفا ایتمش .

اردو لرې شېرقه، جنوبه، شماله سوق ايدو کډن برجهانکېر اولوق داعيه سنه دوشدى ...
 ايشه يوساتقه ايله ايدى که ايتاليې ، بلجيتان ، هولانديان هان کاملا فتح ايله کډن سوکړه انگلتره ي استيلايه پردلو موفق اوله يا نجه ينه اوسترايه ، آلمانيايه دوغمشدى ... (۱۸۰۵) ده (غوسترليچ) ايله اوستر-يالپرى کاملا ازدکډن سوکړه (۱۸۰۶) ده (ايبه نا) ايله پروسيالپرى برشان ايله مش ، پروسيانک عادتا خوځان ، قانادې قيرمش ، استقلالانې بيله قسمآ لندن المشدى .

اوسره لږده او قوجه پروسيا قرانک ، هله او زوالى ، اولطف قرالچيه (لوېن) که هيچون بوسرتبه باعنتلا ايدن يو جهانکېره اوضرورى اقتدارى ، تبصصلى نه قدر حزيندو !
 (نابولتون) امپراطور برنجى (آلک اندر) ايله (تيلزيت) ده اقران کې ، آرقاداش کې صسيى کوروشپور ، لکن پروسيا قراليله قرالچيه سنه هيچ اهميت وورمه يور ، نه باياغى معامله ايديو ودى .

يونانوخشندن (۱۸۱۳) سنه سنه قدر پروسيالپرى پلک قاره کونز کچيريسورلر ، قراليزلرک يد اعلانه ازليبورلر ... حتى اردوجه ، اداوجه استقلالانې بيله

محافظه ايدمه يورلر ، (نابولتون) که تعين ايله دېکي مقدار محدوددن زياده عسکره ، بودجه مالک اوله ما-يورلر ... او دوردو بتون پروسيا نظارت آلتنه آندى .
 (اشانين) کې ملنک سلامتې دوشون بيوک پروسيالپرى ملکندن طيشارى چيقارلدى ... اوبله ايکن يشه او قوم ، ينه او حکومت آندن آانه نجه يرات عسکريه ايله ، تهذيبات علميه ايله اسباب نجاتى حاضر-لاپور ، يوم نچيايه حاضر لانيوردي . چوق کچمه دن اوسه وود کونلرده کلدى .

•••
 ۱۸۱۳ ، مدھش ، مويج برينه که (نابولتون) که ؛ اون دوت ، اون بش سنه منادى مظفريتله ، قوتوحات ايله وجوده کان او سلطنت مهيته نك بر رجعت ، بر ايکي نيم مغلوبيت ايله ناصل صارصليورديکنى عبرتله ، دهشتله کوستر ...

توکلى او حکمدار جهانکېر برکون حسب حال طرلزده بر اجنې سفيريت شوها تاقانه سوزلرى سوبله مومشدى :
 •••
 سوزک حکمدار لريکتر سلطنته ميران طرقيه ، حقوق ازايه حاکميه کډايلى ، محاربه لږده غالبده ، مغلوبده اولسه لى تاج و تختلرې ينه محافظه ايدلر ، حال بوکه بڼ بومسند مللايه تليجه نك قزيبه ، مظفرياعله ايردم ، بوسلطانى وقايه ، ادامه ايله بيلک

ایچون دانئا، دانئا غالب کلککه، اسلا، اسلا منلوب اولمغه
 مجبورم . شاید بركون کلپرده بر قضايه اوغرا، بوبله پالماز ،
 بو شفقري توالي ايندیره نهرام ويل بکا

نهامت اولبه اولدی . (موسستقوا) سفري غريب
 اولدینی قدر مدهش براسیلا ایدی . (قوتوزوف) ك -
 حرب خدعه در . او سلسله مده مده لریله ، (روستوبکین) ك
 او حریق بلا انگیزی ایله مهلك بر وضعیته منقلب
 اولبوریدی . بو آفت ساقمسیله اوسردار مهاجم صولوغه
 مهزماه (پارس) ده آنجه یالکیز روسیا دكل، ساقسونیه
 آوستریا کی موقت استتالردن صرف نظر اولونورسه
 بتون آلمانیایی علیه آقلاش بولدی . فی الواقع حان
 فرانسه ده یکیدن بر اردو جمع ایدرك سلطوت وشوکتی
 احترداد ایتك ایچون آلمانیاه دوندی ، دشمنلرینك
 اولکته چیتدی ، (درسد) ده ، دها صکره (لوجن) ده ،
 (بوجن) ده جانسبارانه عدولوبله چاریتدی ، قسماً بینه موقف
 اولدی ، هر حالده دهای عسکرسی بوسفرده کوستردی
 اما دشمن حدود افزون ایدی ، برسیل بلا کی کوندن
 کونه ، دقیقه دن دقیقه آرتیسوردی ، چونکه او آناز
 اضمحلال کوربه لیدن بری ، اجسا شیوه یقه مده
 اعدایی مهوت ، ایله بوردی . نتیجه بتون دولترک ،

انکلتوردن باشقه پروسیانك ، آوستریانك ، هب روسلره
 التحاقه واردی .

انکلیز ذاتاً روسیه ایله متفق ایدیله ، پروسیالیله
 ایسه دها موسستقوا رجعتی باشلاز باشلاماز جنرال
 (شارلمنهورست) ك عقد ایله دیک بر مقاوله عسکریه
 امتیلاً موسستقولرله برلشدیلدی . آوستریالیلرده (براغ)
 مؤخرتی بر وسیله ، بر دسیسه کی قوللانقدن صکره
 متفقردن طرفه کچدیله دی . (بوجن) عمار به سنده
 او سردار دلبرتی اولبه ملول ، عجزون کورنجه بر نخر
 قدیمک دیدیکی کی عیجاره (ناپولتون) او قیریق، دوکوک
 ابردسیله (لایپسیخ) ده بتون بو دول متفق مظهیه
 قارشی جقمغه مجبور اولشدی ، اولبه ایکن بیه قهر مانجه سنه
 طایاندی ، فقط حاقبت معیتده کی ساقسونیا عسکرلندن ده
 اهانت کورونجه ناچار هزیمته اوغرادی .

(ناپولتون) ك رقیبلردن اسوج قرالی (برنادوت) دن
 ماعدا مشهور فرانسر سرداری (مورو) ده متفقله
 معین اولق اوزده بو عمار به ده حاضر ایدی ، دانئا او
 داهیة حربك بولمایدینی طرفه هجوم ایدیکز ، دیسه
 دشمنله وصایانه بولنیور ، عداوت شخصییه ساقمسیله
 وطنك ، وطنداشلیرنك علیه بوروبوردی ، بوبله اولدینی
 ایچون ده ولو برمرمی به هدف اوله رق جورانه اولدیه ده

(ایهانا) مغلوبیتی بو خلتک یالکنز عسکر کجه اقباهه بادی ، یالکنز اردوسنک نواقصی ا کاله سبب اولادی، فقط منویاتجه تمایسته فکرآ، وجدانآ ، املا تهنیدینه خدمت ایتدی ، مینا کسلیدی.. اوزمان پروسیا اعاطمی ادراک ایله دیلردی که بو مغلوبیتک باعث اساساً صرفالسزلق ، مرفقنزک ، بو ساققه ایله ده ملتجه ، ملیتجه ، محبت ملیتجه نقصان ایدی. بوبله اولونجه ده اوزلر اردویه ، عسکره او اهتم خارق العاده امله برابر الکاواق کولره وارنجیه قدر مکتبلر آچدیلدی، او اجرا آتک نمره سفی ده جوق کچمه دن (۱۸۱۳) دن اعتباراً طویلامنه یاشلادیلر ، فقط بو اصلاحاتک آثار غراسنی اوتار یخندن یاریم عصر مکره متصل کوردیلر ، طوردیلر .. اوقدر دیه بیلیز که عیجا (ایهانا) هزرتی ، (ناپولئون) ک او قسوحانی (سه دان) ی ، آلمان ایبراطورلتنی حاضر لامادی ؟ . اوزمان او آجینی کورمه بییدیلر ، بوکون آلمانلر قومیت ، دولت اعتباریله بومرتبه والایه یوکسه له بیلیر میدی ؟

افراد ایچون اولدینی کبی اقوام ایچونده دوشمک اوقدر بیولر برفلاکت اوله ماز ، چونکه مثل معرفتزد: دوشمه بن برالهدر، حتی خارق العاده افراد واقوام استنای قطرت ساققه سیله دانما بوبله تهلککله معروضدیلدی .

ینه اخلافک جزئی برتکرینه مظهر اوله مادی. الیهولک برفرد ایچون ییله تاریخک اصلا عفو ایتدیکی جانیزدن بری ده مشروع ، غیر مشروع ، مقبول ، مدخول ، هر نه درلو اسبابه مینی اولورسه اولسون وطنه خیانتدر .

۱۸۱۳ فرانسه ایچون ، (ناپولئون) ایچون بوبله برسته اضمحلال اولدی. فقط پروسیایی ده اولدیلدی ، اعلا ایتدی . پروسیا عسکرلری متفقین اردولرینک یشدارلری اولدیلر . پروسیا سرداری (بلوخر) ایسه بتون اوقوت عظمایک بانه کچدی. (واترل) محاربه سی الک زیاده قازانان پروسیا عسکرلری، قسماً (وولانتون) ایسه قسماً ده (بلوخر) ایدی. فقط فرانسه طوبراغنه کیردکن صکره اورتلانی قاص قاص قاووران هب پروسیا بلر ، حتی (پارس) ک او مشهور طساق ظفریله (ایهانا) کورریستی برهوا اینک ایسته بن ینه (بلوخر) ایدی .

(۱۸۰۶) دن اعتباراً ایدی سنه سورن دورکتک پروسیا ایچون نه یولک بردس برینه کچدیکی (۱۸۱۳) کوسرتدی . ایبراطورلردن الک کوچک بر فردینه قدر بتون آلمانلر بوسنی نه سرته یاده کتیرسه لر روادر .

بر ممت ایچون الهمقدس وظیفه هیچ بر قضادن یلسایهوق،
ولور بر بری تمقیب ایتمده مصابدن یلمه کرفنار
اولسایهوق دائما ماده، معنی تکمله وقف آمال
ایده یلمکدر .

نقط هر ایکی طرف ایچون مصیبت، جهانده الیسیک
مصیبت اودر که بویه بر سقوطدن عبرت آلامق، متقیه
اولامق، او قضانانغوامضی آرامامق، آراش-دیرماتق،
بر سایهده ایسه نواقصی، مساوی بی ازاله، کلانی،
حجاسی تزئید ایتمکدر، خلاصه، بسیط بر افاده اییه،
دوشدکدن صکره قالمه ماتدر .

فرالترزده (۱۸۷۰) ده دوشدیلر، همده نه تا
دوشدیلردی، بوگون ناصل قالمغه باشلادیلر، حتی
قالقه-دیلر . چونکه (آژاس - لورن) ی استرداد
ایده مدیلر-سده اوزماندن بری تونس، مادان-تقاری،
مخضوس اخیراً فاسی اله کچیرمه دیلر می؟ اور ضایعاتی
یوسف قات قات تلافی ایلمدیلر می؟ .

تکرار ایدرز : دوشمکدن یلمغه، مایوس اولغه
پدل دوشدکدن صکره قالقه یلمکجه بالشعق، چالیشدینه ده
مونی اولقی قطره بیوک یارادیلانلرک خصصا تقصندنور،
کارلریدر، آثار معالی اصحابینن ایسه بر فردک بیه نه
اولورسه اولسون بادینی، تأثیرینی دفتر خالمن سلیمک،
چقارمق محالدر، حال بوکه متصل بویه میلونلرجه
افراددن مرکب اوله ییلیرسه بر قوم البته جاودانی بر حیاته
مظهدر، دوشسده، قالقه-سده بیه یاشار . او حالده

بايد قدرتي حالا فراخ فراخ يابار طور بر ، چونکه فکراً متريقدر ، متعاليدو ، بو قدرت فکريهسته خدمت ايتک ايچون معجز برلسان ، بليخ بر قلم کي ايکي مؤثر واسطيه مانکدر ، حکمني ، حکم وجسدان وعرفاتي بوروتک ايچون جهاندن بر و ايتيز ، اکثريا رهنارفته به کييدر ، ابر ، کيج ، دانما خصمه غلبه جالار .

بومزايلا قوتيله در که حيات سياسيته افراط ايله باشلامش ، اوافکار مفرطه ساقه سيله مسند حکومتدن ، اکثريدن ايتسدالري بک اوزاق قائلش ايکن کيتيجه تکريزدن همان هبيج برني ترک ايتي مکه برابر ياواش ياواش رجال دولت ميانه کچدی ، ناظر اولدی ، باش وکیل اولدی ، نهايت مجلس اعسانک بر قطب ممتازی کيادی ، بوکون او مجلسده اکثريک دادنا محوري ، ناظمی ديتکدر .

اوتوز ، فرق سنه اول او مفرط ، او اختلاطو (قاه مانسو) به بر هاتف بو قايقتی سويله يیدی ، بويله بر کشفيله جهاني کولدير بریدی ، حتی (پالما) دغده سنی متعاقباً مفریات کونا کونه هدف اوله رقی ميعوتلقدن بيله محروم دوشن او مشکوب ، او مغلوب (قاه مانسو) نیک بر کون بومر تبه به تمالي ايله چکتي ، بونفوذی قازانه چفتي کيمسه خاطره بيله کتيره مزدي .

قله مانسو

بر فرود که باشلی باشنه تاريخندن ، فراسه نیک تاريخ اختندن بر صفحه تشکيل ايلر . بويله منلق ، مشکل بر زمانده مجلس اعيسانده هيئت وکلایي دوران اساساً او ایدی ، دور دکن صوکرده روایت صحیح ايسه ، آل ، تم حساب به بردها ، دیدی . . في الحقیقه جمهوریت حاضر و تک تأسندن بری ساحة سياساتده ، بالخاصه شورای امتده بوجه بر موقع احراز اياکين (قله مانسو) دانما وکلایک مدهش ، مؤثر بر معقی ، مراقب ، هادی اولدی . بويله نيجه هيئتلی آلت اوستا يیدی ، اوقوس قوجه (نامنا) بي بيله دوشوردی ، حتی بر آرائق و آکل وکلا ، لقب غریبی آلدی .

فرق الی سندن بری کورده يیدی ، کچيره يیدی قللايان ، سياستک هر دولوکريک هرکلندن کيرن ، چيقان ، نشه سنی ده ، خاری ده ، ذوقی ده ، محنتی ده بول بوله طامان بو اختیار بوکون مجادلات تکريه وسایيه ده ينه ديمر کييدر ، کنجاره رحمت اوقوتير ، کال جيساننده

اون بش ، اون آئی سنه اولی ایدی ، بر کون احد رضا بك ، بر ایکی ارقاداش وین (پارس) ده (زوستیس) غزمنه کیندک ، (قله مالمو) نی زیارت ایندک ، تزکلیک ، آمال احرارانه مزه علاقه دار ایله مک اینسه دک . بومرد متین ده اوزمان صاح ، مقال آغارش ، لکن دینج بر پیر ایدی ، بزی دقتله دیکله دی ، فکرلی ییزی تقدیر ایله دی ، موفقیتمیز ایچون قالا ، قلماً لندن نه کلیرسه یاه جغنی سووله دی ، فی الواقع بالاخره فرصت دوشد کجه سووله کی نه بادی . اوزمان نه بیسوت ، نه ده اعیادن ایدی ، صیه ، سیاست صوک درجه دوشکون ایدی .

بو تاریخدن بر مدت صوکره بر کیجه السنه شرقیه مکتبی مدیری (شه فر) ک بر ضیافتده بو نیوردق . هبواندن انجمن دانش اعضاسندن (قوت ده قاستری) نامنده بر ذاته بالناسبه (قله مالمو) دن یک ستایشکارانه یخت ایله ده دی . آدجتمز سوزلرمدن عاذا منسوب اولدی ، و اجتی اولدیکنز ایچون فرانسوی ، فرانسزلیری یختی تقدیر ایله ده بو روسکنز ، (قله مالمو) بیتش بر ادمدی دیدی . هر حالده وقوعات بالاخره کورستردی که بوتقدیر سوزلک بنسده دکل ، فقط غضا طبعده اینش ، حصده ، غرض بفرده وطنداش لری بیله اجابه اولدی

قدر حقیقیته کورستردن . بو قاعده ازیله هر دیارده بویله دور .

اعتقادیمیزجه ، مجادلات سیاسیه بر مشق عبرت آریالاریمیز . آرمانه محتاج اولانلریمیز بویله (قله مالمو) کی کورمش ، کچوموش رجالک حیات عمومیمنی ابتدادن انشایه پیش نیعه آلمیدلر و آلبرلسه کورورلرکه سیاسیاتده ظفر حقیقی حق ییاندکاری ، حقیقت طلبیدقاری فکرتلری هر جهاد ااداکال صفتله مداومه ایله یسلر کدر ، بو جهادده نه شتمدن ، نه ضرردن ، نه زوالدن قورقما . یانلر کدر .

ایسته یوامتییه میندیر که حادثات حاضرمدن استفاده ایله بو صاحب سیاستک اومهیج حیاتی بوستورلرده عرض ایله مک اینسه دک . تاریخ زمانه تک بویله برصفحه منی تمانا ایله مک فاندمن خالی اولمسه کر کدر .

(قله مالمو) اساساً طیبدر ، اوچنجی (پارلوتون) ک اواخر سلطنته طوغری تحصیل طبیسینی بیزد کدن صکره بر مناسبتله آمریشایه کیندی ، انکلنرجه تبغات ایله مشغول اولدی ، فلسفه یه میل ایله دی ، متعاقباً وطنه دوندیکی وقت اقوانده ، حتی اتصالده انکلتره تک الک مشهور و فلاسفه سییه قرابت فکریه منی کورستردی ،

اولنامه برابر فکراً ، علماً ، لساناً ، قلماً قوتندن
 (غائباً) به وارنجیه قدر مرحوم ایتدیکنی زده‌دی ،
 • هر ایست‌میدیکنی هیئت وکلایی قایت دموریدی .
 (زول فری) نک دور اقبائنده خصم اکبری اولدی ،
 بتون سیاستی ، خصوصیه سیاست مستلکاتی ک
 انصاف‌نرجه‌سنه ، فقط کسکین ، فقط مدعش تنقیدره
 هدف قیددی ، نه زمان کرسی خطایته چقبسه عموماً
 حالت روحیه‌جه اوله برقی ، مؤزردم انتخاب ایله‌بوردی که
 مطابق بر مخاصم مهیننی ک جان آلبر بردن اورینور ؛
 مطابق بر هیئت وکلایی موقع اقتداردن دوشورینوریدی .
 (غائباً) به ، (زول فری) به هپ بونه یادی ،
 مصر و تونکن حادثه‌لرنی ، مسئله‌لرنی زهرناک برسلح
 کبی قوللادی ؛ هيجان عامه‌دن آمانه ، اعتراضه موافق
 برطرزده استفاده‌نی دایما رعنا بیادی ؛ نهایت ولو مفرط ،
 مخالف اولسه‌ده مجلس مبعوثنده بر قدرت عظمی
 کسادی ؛ بر آرائق ، (۱۸۸۸) ده آز قالدی ؛ رئیس
 اولیوریدی ، مستلک نامزدی (مه‌لین) ایله عین عدد
 آرائی (۱۸۰) قازاندی . آتیجی (مه‌لین) ده ایشلی
 اولدیننی ایچون اسوله اتباعاً ریاست اوکا تودیع ایددی . .
 بو اوج اقبالی کوردکدن صوکره (قله‌مانسو)
 حیات سیاسی‌جه بر سکتیه ، بر انحطاطه اوغراددی .

فکراً او درجه سرستی نی ، اوله شجاعتی بو یوزدن
 بولدی ، احتیالدر ، بالآخره مبعوث اولدیننی وقت
 مجلس مبعوثانده جریان ایدن مباحثه‌لرده ، مجادله‌لرده ،
 فرقه مناقشاتنده کورسردیکنی مهارت‌لری ده بو سایه‌ده
 ایدیندی .
 جمهوریتک ابتدای تأسیسنده فرانسه حکومتی بک
 • متدل ایدی ، حتی قرالنه بیله میل ایله‌بوردی .
 رئیس جمهور (نی بر) : « جمهوریت یا محفاظه کارانه
 اولور ، یا هیچ اولاز ، دیورودی ، اوله ایکن بیله یته
 مجلس عمومیده اکثریتی تشکیل ایدن قرال طرفدارلرینک
 خوشنه کیمدی ، دورلدی . (ماق ماهون) ایسه
 رمق قالدی ، جمهوریتی قرالسه تحویل ایلورودی .
 (قله‌مانسو) بو دودره بک قویو ، بک مفرط بر جمهوریت
 طرفداری ایدی .
 • (ماق ماهون) دن صکره (غزه‌وی) کلدی .
 (زول فری) لرنک ، (غائباً) لرنک ، حاصلی ، خالص
 جمهورچیلرنک دور ترقیبی باشلادی . معارفجه ،
 مکتبلرجه ، کافه شعبات اداره‌جه اجرا آت احرارانه
 یوز کورسردی . بیولیبولک تصورلر قوددن قناه چقیدی .
 (قله‌مانسو) یته مخالفتنده قالدی ، یته فرقه مفرطه‌لنک
 روحنی تشکیل ایددی ، مجلس مبعوثانده اکثریتی حائر

مطبوعه فائزانی ، افکار عمومی علی بنده یه لونه
 جویری ، نهایت ینه مستقلاً بر تحقیق جمدالك ،
 (عورور - سحر) عنوانیه اوصیره لوده ناسس ایله یین
 برغزتمنك باشنه كچدی . (درفوس) لك دعواى عدل
 وانتقامی ده دیلنه ، قلمنه طولادی ، عین قضیه ایچون
 برسته نهادیا هر کون بر مقاله ، فقط حکایه اولدی .
 قدر مؤثر بر مقاله یازدی ، حاقیت ینه یازلادی ، او کربور
 اعطاطلین سیرلیدی . قورئولدی . بوسفر مجلس اعیانه
 انتخاب اولسه رق کوردی ، حیات سیاسیسه بکیدن
 باشلادی .

بر یاندن بالذات سنأ ترقی ، بر یاندن ایسه عمومیته
 ترقیات فکریه اعتباریه (قله مانسو) مجلس اعیانه
 فکراً او درجه مغرط ، حکومته ، وکلالته او مرتبه
 اوزان کوروندهدی ، بالنکس کیتدیکه یاقلاشدی ، اوزمانه
 قدر بیقیمتله مالوف اولمشدی ، شمعی ده یاققاه مشغول
 اولق اقتضا ایتدیکنی آکلادی .
 (درفوس) ایسی عدل ایله فصل ایلدکن ،
 (والدق روسو) ، (قومب) هیئتاری چکلدکن
 صکره قرانسه حکومتی بر لطفله مشکل بر موقعه قالدی ،
 باشنه رجاله ، بر نوع رجال جدیدیه محتاج کوروندی ،

الجزاء من جنس العمل ، (پاناما) اختلاساتی مناسبتیه
 مدعش آنها ملره هدف اولدی . بومشاده مشغول ،
 بالآخره محکوم اولانلردن بر صرافك ، (قورنیلوس -
 هرچ) لك بو صاحب سیاسته صمیمی مناسبتاری میدانه
 چیتدی . اوزمانه قدر (قله مانسو) لك تحت ریاست
 نخر بره سنده انتشار ایدن ، (غامبتا) لوك ، (ژوز فری)
 لوك علیله رنده یازمادی بر اقایان (ژوستیس - عدالت)
 جریده مغرطه سته اعلان وسیله سیله (پاناما) یازمندن
 یوز بیگلرجه فراتق ویردیکی تحققی ایتدی ، حاصلی
 بو اسنادانه ظاهراً دوست کورونن محاسد لوكه یازدی
 اولونجه فرقه افراطیونك او رئیس معظمی سوسمکه ،
 دوشمکه باشلادی ، نهایت مبعوث بیله انتخاب اولمادی .
 فقط اوزمان (قله مانسو) باشنه بر قدرت قطریه ،
 باشنه بر مزیت خلیقه کورتردی . اوسقو طردن مایوس
 اولق بر طریفه طورسون ، غیرتی ، اجتهادی آرتیردی .
 کرسی خطابتیه بدل سریر مطبوعاتی ادراکنه ، عرفانه
 جولانگام قیلدی ، لك منتشر بر غیرته پی انتخاب
 ایلهدی ، اوکجه ادنی ، حکمی مقاله لردن باشلادی .
 هر بحثه ، هر حادثه په وائر یازدی ، محتم بر ثروت
 فکریه په ، نطقی کبی خارق العاده بر قلمه مالک دنگی
 ایلی ؟ مجلس مبعوثانده غائب ایتدیکنی باواش باواش

صورتها هجوم ایدمی ایسه او قدر مغلوب اولدی. (قله مانسو)
 سیاستناک بو مجادلات عمومیه منته ایستر مخالفتده، ایستر
 حکومتده اولسون بیوک بر مهارته مالکدر، خصمک
 دایما ضعیف بر لرینی بولور، بولونجه در حال یاقلار،
 اضمحلالی سولانه تأمین ایدر، زمان حکومتده بتون
 مهارت لرینه، بالخاصه (زورس) بوبله یاتایدی ؟
 ایسته بو سایهده نسیبه "اوزون مدت باش وکیل
 قالدی، غالباً حکومتدن مستلغه باشلادی، چونکه برکون
 دادنا کندی کندینی ده بوردی. اوبله بر مجلسده سوبله تیز
 برسوز سوبله دی، بالکزمبعو نلرک دکن، بتون فرانسوزلرک
 عزت نفسنه طوقوندی: (دلقاسه) نیک بر انتقادینه
 سرده بر جواب ویریرکن و قیسله (قاس) حاده سنده
 فرانسهنک آلمان یادن قورقیدینی ایما ایدر کچی اولدی،
 دوشدی .

فقط او زماندن بری مجلس اییلمده ناسبت کلدی،
 قوتونی، اهمیتی اوانه ایبوردی، اخیراً و تئیل نسی «
 مناقشه منده مستتی بر مسلك طوقندی . اکثریتله بتون
 قرانسه، بالخاصه مجلس میمونان بو اصلاحات اتخاییه
 شدتله طرفدار کورونورکن، اوبله اولدینتی ده فعللاً
 اثبات ایلرکن (قله مانسو) بو جریانه، بوسيله قارشى

ایسته اوشالرده تشکل ایدن رهیت وکلا (قله مانسو) نیک
 زرافتسه، منتقر قالدی، داخلیه نظارتی اوکا تقویض
 ایله دی .
 مخالفتده بیوک بر مهارت، بیوک بر قدرت کوسترن
 بومرد فطین حکومتده دخی دها ایلیک خطوهده ایاتی
 میدانه در حال قوبیدی، او درجهده که او هیئت دوشدکن
 سوکره هیئت جدیدی تشکیله بالذات مأمور اولدی، باش
 وکائی احراز ایله دی .
 باش وکیل اولونجه (قله مانسو) هر درلو غوامضیه
 کافه مزایای سیاسی سنی کوستردی، خاصه لریک انشدید
 مهاجر لرینه غالبانه، و قوزابه کوکس کردی، لک زیاده
 قارشینسده رئیس اشتراک یون (زورس) ی بولبوردی .
 (زورس) اوبله بر فسحت فکرمه مالکدر، اوبله اباع
 خطبار، اوبله بر خارقه درکه بی پروا :

مهر فیاض همایم عالم اندیشه تک
 کله شرفندن کچی هرینن اشتراک ایلم
 تفاسخرنی بحق ورد زبان ایله به بیایر، ایله من او
 باشقه.. چونکه افضل خرب شرفیلر کچی وکل، باشقه بر
 منقلقه، باشقه بر تهذیب ایله پرورده دورلر.
 حال بوبله ایکن (زورس) باش وکیل (قله مانسو) به
 هانکی حادثهده، هانکی مسئلهده اولورسه اولسون نه درجه

نده الك بسيط بر حريت اولور. بوبه اولديني ايچون ده
بو مشايه ابرمك ايسته. بيلر او ابتدائي نظر امعانه
آلدورلر .

كلكه قانقيدسي، هر طرفدن اعتراضلاره، حقي استخفافلره
هدف اولدي .

مجلس ميموتان او لايحه قانونيه بي قبول ايله دي ،
انكار عموميه بو طرفلر اتخاي، بو تمثيل افليقي آقيشلامغه
باشلادي . هر كس بو ايشي مان اولش ، يتيش عدا
ايله بوددي. ديركن اعيان آلدن آله بو قانون متصوره
قارشي رفع مخالفتنه باشلاديلر . . بو مخالفلر ك باشي ايسه
(قاهمانسو) ايدى . (قاهمانسو) كه بر مدندر بو
مستاهي ايشي، كوچ ايديندي ، مجلس اعياني اكرتيله
كندندن طرفه چورودي، هيت وكلاي ده وورمه كه موق
اولدي . حال بو كه او هيت (بريان) كي نظوق ، ماهر ،
مكمل بر ريشه مالك ، ريش جديد جهورلده باشامه
امينتي حائر ايدى .

بو فعاليلهده كوستر مزمى كه (قاهمانسو) بر خارقه
سياستدر، حيات سياسيمنه فوق العاده بر طرفلرده باشلادي .
اويله دوام ايله دي، او حياتي ينه خوارق ايچنده بئيرمك
اوزرهددر. بر مملكتده اصول مشروطيت، قاعده مشورت
احكامني تاميله اجرا ايله بيلمك ايچون بو كمبه رجال
ايستر. بو رجالي ايسه يتشديرن ينه او ترقيات فكردردر.
بو ترقيات، اورجال اولماقجه نه مشروطيت، نه مشورت،

اون بنسجی، اون آلتیجی (لونی) لری، او سستوپی،
 کورجکدی . رجال اوله مازدی که تاریخنک بو مشی
 ضروریاتی طور دیره بیلسون، اوسیلک بو یانانی تحریف
 ایله سون .

بو مطالعه تک اساساً بله برابر انگلیز مورخنه اتباعاً
 تسایم اولماز می که صحنه تاریخنه بعض رجالک، حتی بعض
 کتبه اشخاصک ظهوری، تجلیسی، نفوذی جریان ازللی
 وقایعی اساساً دیکشدر مرمه بیه یا تأخیر، یا تعجیل ایده
 بیلیر، هر حالده صورت باشقه بر قابله افراغ ایلر . بویله
 رجاله برود وحدت معظمه دیبه سیلیر، چونکه فیاض ازل
 اولنله، دیدکلیری کی، عالی واحده جمع ایله مش، اذ
 قدرنی کونستور مشدر .

ینسه او انگلیز مورخنه امتثالاً فرانسه انقلاب
 کیرنده بو دستورک اذ مؤثر مثالری کوریریز، بویله
 معظم وحدتله تصادف ایلر، فقط بز لاحق فرانسه
 باش و کینتک اخیراً نشر ایله دیک بر تألیف مناسبتیه بو
 صفحه ده اولنردن آنجیق برینی مدار مقال انخازیده چکنر،
 اوده (میرابو) دور (میرابو) که هیج شبه یوق، جهانه
 اذ بارلاق دیله مسمه بیه عبرت انگیز رجال تاریخنه دندر .
 تواقصدن، نالیدن هیج بری دکل، بالعکس . . . فقط
 کلامه، بخصوص کالات فکر بیه ده برانمودن جدر، وادی

وحدت معظمه

بر انگلیز مورخی، (کارایل) که قرون اخیر تک
 اذ بیوک متفکر لرنندور، باخصوص فرانسه انقلاب
 کیرینه دائر خجسته بر تألیف ایله تاریخن زاده فلسفه
 تاریخنه بر موقع ممتاز احراز ایلر، رجال تاریخنه تک
 مجرای وقایعی دیکشدر بر دکلرینه، بو ساقه ایله بر
 ملکتیک، بر ملتک نصیبه عیسینی باشقه برشکله صوت و قدرینه
 قاندر .

بو فلسفه حقائقه نه درجه توافق ایلر؟ قطعی بر
 صورتده تعیین ایله مضم، چونکه (وانکه) دن (تن)
 و (سورل) . قدر عصر اخیرک اذ بیوک مورخنلرینه
 کوره اکثریشه رجال حادثاتک با زیمه سیدر، تاریخنک
 خطه سیرلی ازلیدور، دوام ایله کیده عنعناتک حکمی،
 نایبری لایتیوردر .

مثلاً نه اولورسه اولسون، فرانسه ده بر انقلاب
 ظهوره کله چکدی، چونکه قرالتق اون دردنجی (لونی) بله
 دوره تکاملی بولدندن سوکره بر انخطاطه اوغرا بیه چکدی؛

مشروطیتند. اینک خطوه بی آنان اقوامك كوچك بيوك بالجاه افرادی نه حیات خصوصیه و سیاسیه بر درس عبرت ویره بیایر .

كرك خصوصانده، كرك عمومیانده اولسون، بر فرد ایچون بر نقطه نظر دن (میرابو) کی حرکت اینك قدر مصیبت اولماز ، بر نقطه نظر دیگر دنده (میرابو) قدر پایه بیلمك کی نعمت ، موفقیته تصور اولماز. زمان اولدی، (میرابو) قده لره بند ایدلی ، حقیقی بر مجرم عد او اندلی . فقط بو جزالره مستحق ایدی . ینه زمان اولدی . عین (میرابو) رجال اختلالك بر سروردی مرتبه سنه رفع ایدلی، بر نطقیه، حتی بر جمله سیاه، بر سوزیاه بتون بر مجلس ملی معظی هیجانه کتیردی. قوس قوجه بر قراللی سارصدی، لکن بوبله تکریم لره لایق ایدی ، چونکه او قدرت خطا بتدن صرف نظر ابتدای انقلاب دن اعتباراً هر فسلیه ، هر قولیه دهای سیاسی کورستریوردی .

دها اینك خطاسنی کورده ك اختصار ایدرکن اون آنتیجی (لونی) په :
 « ایشته بوبله برقرال تا دار آغجه قدر واریر »
 دیسهن او ایدی، فقط انقلاب کیرك خواستی ، حقایقی واضحاً تعیین ایدرکن عواقبی مصائب دن .

مهاککدن، میانت اینك ایسته یز ینه او ایدی . او دور ایچنده بو سفیدن دها زیاده ملکتنک خیرنی ، سلامتی سیاه کشف ایدمیلن اولادی. مع الاسف بو کشف بتدن فرانسه استفاده ایدمه دی . چونکه اولا (میرابو) یاشامادی . تا نیا یاشاهه بیله صوك نفسنه قدر سورن ذلت حیاتیله اعتقاد تامه دن دوشدیکی ایچون سوزنی ، حکمتی بورونه مزیدی. بورونه بیله ییدی، هیچ شبه یوق، او تاریخچه باشقه بر جریان ویریر ، احنالدر . قرالی ده قراللی ده اومهلك ورطه دن قورناریردی .

ایشته بو اسبابه منی بو منفخر رجال اختلال بر وحدت معظمه دور بر وحدت معظمه که بر مقاله ده بوبله مجرلا دکل ، فقط جلد جلد ارلرله اوله مفصلاً بیله قشع اولونغه دکر .

(میرابو) کتجککنی شدت ادوا کندن ، افراط احتیاساتندن ، مدمش ، متبیج طرزده کیچوردی ، سودی، غریبندره صورته چرکین اولدینی حاله سیرتنک شارق العاده لکندن سولدی، فقط به شاذ ، هب خطرناک بر وادینه سودی ، سولدی . سنا هتدن اسرافسه دوشدی، بورچدن بورچه کوردی . نهایت محبتی بولادی .

سیاست ایله اوغراشعق ایستهین برفرد ایچون بوبله
 بر حیات شباب آغیر بریوک، چونکه فنا بر لکه ایدی،
 فقط (میرابو) سیاست ایچون یارادیش ایدی. چونکه
 هنوز انقلاب ایدن انقلاب کیرک اودوجه بلنه برخطبی
 یوقدی، عمومیتله فکرآده اوله مترقی، موزون، معقول
 بر طرزده مترقی بروکی موجود دکلدی. بومزایه مینی
 او صاحب دهسا ضروری عجمه سیاسته آتیله-جمنی
 و آتیلهدی، آتیلهر آتیلسازده کرک قدرت خطابتیه،
 کرک وسنت فکرجه مجلس ملینک بر قطعی اولدی، اوله
 اولمقله برابر ضعف اساسینی، اوله سستی حس ایله یوردی.
 بالفرض مسلک سیاسته (مالزوب) کچی تزیه بر حیات ایله
 کیرمه دیکنه تأسف ایله یوردی.

فی الحقیقه معارضلری هر فرستده بو ذاقی، بو زلتی
 (میرابو) نیک یوزینه اوریبوروردی :
 زله العالم یضرب باللیل

ملا برکون مجلس ملیله او خطیب بلیغ بر مناقشه
 اتلاندده فرانسیزجه بر مثل معروف ایله مخالفلردن برخی،
 راهب (موری) بی استعمار طرزنده «برداثره ملونه» ده
 حبس ایله چکنی سوروله مشدی. لکن در حال اومعارضندن:
 «وای، دیمک بی قوجاقلاق ایسته یوروسک؟»
 جوابی آلدی.

انقلاب کیرک ازکانتندن اولدقدن، مجلس ملی کیره
 کیرکدن، حکومت قدیمه بی اوله صولتله بالطلالامه
 باشلاقدن صورکه بیله (میرابو) شایه سفالتدن، بلای
 اسرافدن حیاتی قورنارمندی. او ساقته ایله ده یته
 قواعد اخلاقیه آزه، چوق منافی حرکتلرده بولندی.
 ملا بریادن قرالنگ علیمده او مؤثر خطب لریله بیله برملر
 یاغدیوریرکن بریاندده آلدن آله قرالدن تخصیصات
 خفیه آوردی. بر مورخ منصفک دیدیکی کچی :

آوت، اصلا نکولرلی هیچ اوله بر مقصده فنا ایتمدی،
 بو بیوکلی کوسرتدی : او فکرله خدمت ایدرکن نفسنده
 خدمت ایتکه فالقیشمی، بو کوجکلدن منز اولادی. بو رجه
 کیرمک بر شیدندر، فقط او بوجی نظرله تأدیله ایلماک ده
 بیوک بر شیدندر. (میرابو) بو شایه لک هر ایکیندن ده
 مصون قلدی.

فی الحقیقه انقلاب کیرک او خطیب اعظمی سرای ایله
 چوق کچمه دن مناسبات خفیه کیریشدی، قراله،
 قرالچویه لسیجتلر وریوروردی، اک معقول، الطلوشری
 یولی کوسرتیبوردی. لکن بر اجرت، بر احسان مقابله
 وریوروردی، کوسرتیبوردی، خلاصه، کیزی کیزی اولفردن
 کچی یارملر آلبوردی.

اون آلتیجی (لونی) توقیف ایدلکدن، (توسلری)
 سرایشک اوراقی اله کچیرلدکدن، فقط (میرابو) ده

حفاظتی ، علویاتی ، سفیاتی ، بساحب نظر قدر کردن ، کشف ابدن اولیادی .

(میرابو) نك خطبه نژنده تمهید ایله دیگی دستورل تمقیب اولونیده دی ، اورویانك فرانسیه ، فرانسه نك اورویا به قاری حقیقی وضعیتی او صورتله تعیین ایله بیلهیدی ، فرانسوز سیاست خارچیه به اوخطاره ، او بلالره اوغرا یا به جقلردی ، اوله اولونجه ده داخله او رعته لره ، او اختلا جله طوتویا به جقلردی .

ارباب تدقیق بتون انقلاب کیرده بو نقطه نظر دن اوج دهس کوربرلر : اولرده دوره اولاده ، قرالقهده (میرابو) ، دوره نایسه ده ، جهورتده (دانتون) ، دوره نالدهده ، ایتراطورلقده (نابولئون) در . اودرجه هرج صرح ایچیده بیله سیاست خارجه و داخلیه جه فرانسوز نك الك حقیقی منافعی بلسد بر فکر ایله الك واضح بر طرزده کشف ایله بن ، وطنداشلسرته ایضاح ایله ، تقدیر ایتربرمه کمالایان ایشته بو اعظمدر .

انقلاب تمهادی ایله ایتر ، (میرابو) اول امرده قرالک ارتکاب ایتردی خطراتی تصحیح ایتمک ایسته دی ، رجال اختلاک طاشقیقلقیرنی ، شاشقیقلقیرنی ده منع ایله مک فالقیشیدی ، اوتیه بالضروره خفیا نصیحتلر

اوله کدن سوکوره بو حفاظتی بسبتون میدانه چیقدی . اوزمان بر آراتق جهان اختلاقی باشدن باشه تسخیر ایله او بله اختلاک صیته ده کاملاً خال کلدی .

بالآخره آرادن سنه ، دورلر کچدی ، تاریخ عدل واحتمسام ایله حکمتی وردی ده (میرابو) نك قدری او وقت تجیل ایلمک باشلادی ، چونکه حسانی سینانه غالب کلدی ، قدرت لساندن زیاده دهای فکریسی بتون اوسواری خصوصیه ستی ستر ایله دی ، حتی اولوندردی . (میرابو) شبانی ولوله ایله می کچرمش ، سفاهته می مبتلا اولمش ، بلس یوقدره ، چونکه کال عمر نده ملکنه ، ملتته هر حالده خدمت ایلمش ؛ فی محایا خلقه سوبه تر حفاظت سوبه مش ، عصر نك یوکسک ، بک یوکسک دوشونوربر فریددی اولدیغنی کوسترمش ، اودرجه ده ، عرض ایتردی کچی ، بو کالاتی اراز ایترکن بیله یه اوکوجا کلردن مصون قالمش اولسه ده انظار اختلاقه معنودر ، چونکه تاریخ بک دادلر : هر حتی احتفاتی ، هر حقیقی اظهار ایله ، حتی و حقیقت ایسه (میرابو) نك اساساً لهنده در .

فرانسه انقلاب کیرینك خارجه و داخله خطیاتی ،

تروت فكريه . افكار جديده اعتباريه الك مدقق مورختر بو اثرى آئىق بيوك (نابولتون) خاطر آتيله قابل قياس كوريبورلر .

في الحقيقه مثلا حتى حرب وصلحه دائر (ميرابو) نك يازدقئرى ، سويله دكارى اوزماندن برى تدوين ايدين قوانين اساسيه نك قواعد موضوعه اصليه سنى تشكيل ايلر . يالكينز اوقدرى ؟ كرك حريرت و مساعدا ت مذهبيه ايچون ، كرك قوه اجرائيه نك خصائص لازمه سى ايچون خلاصه ، كرك حكومتله قوه تسمريعه نك هابيت متقابلهرى ايچون ينه (ميرابو) نك بسط ايديكى ملاحظه لر حقوق اساسيه نك الك پارلاق دستورلريدلر .

بو آثارون استدلال اولونور كه بو حقيقى حكومت آدمى هر عاقبى كورمش ، آكلامش وايضاح ايتشدلر . « انسان بر ياندىن مجلس مليه كى خطبه لرى ، بر ياندىن سربيه او خلقى قزيرلرلى اوقودنجه اوله دوشونوبور كه بو صاحب دها هم بر خطيب مصلح اخلال ، هم ده بر مامور خلقى اولوق وظيفه مضاعفه و متفاده سنى نكسند . جمع ايده جكي برده افكارونه خدمت ايده بيليك ايچون نظارت ، باش و كالت كچي بر مستنده كچه بيلسه بدي روش و قايع تعديله اوغرايه بيليدى . »

ايسته اخلاف (ميرابو) ايچون بوكون بو حكم

وردى . برى به علنا آغبر سوزلر سويله بدي ، انقلابك ضرورتى نساييم ايله بوردى . اوچورك بنا عئاج تجمند ايدي ، تجسيد اولونغى ايدي ؛ فقط قراللق مقتضيات حقائق جديده ني بحق ادراك ايديجه . بقا بويله بيليدى ، اوله حكم ايديبوردى .

افكار انقلاب قومه دن قعله ني ديري چيتقار بيليدى ؛ او دوره اغتسافه حاجت يوقدى . اوله عملكت خراب ايده ملي ، اوقدر جانلر ياقلماسلى ، خانسانلر سونديرله ملي ايدي ، ايسته (ميرابو) حيرت انكيز بر نور بصيرتله يتون بوعواقفي كوردى ، كوستردى ، اوقدرله ده قلاندى ، اصلاح ايتك ، صلاح ايله تاليف ايده مك ايسته دي . ير آرائق مشهور (لافايت) ايله انجناد ايدر ك قرالى هر چه ياد آاد قورنارمنه چالادى . فقط (لافايت) ده شهرت واساته رنما بويله بيوك برسايستق ادراك ايتك ، ايديجه ده اوله بلسه بر صاحب سياسته انجناد ايده بيلمك مهربى ، جوهرى يوقدى ، اولتشدن بر نيجه حصوله كاردى .

(ميرابو) نك آتارى ، طفقوز جلدن متشكل لفقلىرى ، سكرتير جلدله وازان خاطر لرى ، برده او معروف مكنوبلريدلر . فقط اخوا ايله دكارى حقائق ، مساى ،

عادلاتی و ریویزور. جهاننده کال حقیقی هیچ بر فرد،
 بویه دهاته سیله میسر اولاز. آتیق تاریخ بویه خستای،
 و او قلیل اولسه دهه قیمة سینانه، نه قدر جوق اولورسه
 اولسون، غالب کورونجه بو افانسللی عفو و صفحنه
 مظهر ایلم.

بیوک بر مورخ

اون یدی، اون سکنتر سته اول یدی. دیرین
 بر اشتیاق صرفان ایله یه یارسه دونمدی. دیکله مک .
 اوقومق، او کزنک، نهایت یازمق یکانه ایلدی .
 (صوبون) دن مکتب حقوقه، مکتب حقوقدن علوم
 سیاسیه مکتبنه صباحاری، آقشاملری قوشدم،
 شورمدی. آزاده ایسه یا کلبه خرابه، یا بر کتبخانه یه
 چکپه ریک یه بو مبارک اقدامه مقاله لر یازدمدی . . .
 آخر برسی ایله، بعضاً مشاق ایچنده، هول ایله .
 هیجان ایله کچمش اولسه ده اوزمانلرک خیالی نیجه،
 دیدکری کبی، جهان دکر، چونکه :

کاله ارسده عزم شیبایه مشاقم
 حیانه شوبایرم نه در بو حال خریق؟

ایشته او انشالرده ایدی . علوم سیاسیه مکتبنده
 ایلک دفعه ارلهرق تاریخ سیاسی درسنه کیدنجه، اودرسی .
 ویرن اسناد معظلی دیکله نیجه عادتاً وجده کاندیدی .
 او تاریخ اوزمانه قدر اوقود قلمدن باشقه بر تاریخ،

یوروتدی . مرادینه دانما ایردی . فقط اول شایندین
 اختصاراً عمرینی ده بو آمال سیاسی به حرص ایله وقت
 ایله دی . باشقه بر اندیشیه ، حتی ینه او استادک
 دیدیکی کچی ، اوله تکه بیله وقت بوله مادی .
 بودرسده ، بو استاددن اودورک بشون صفحات
 تاریخیه سنی بویه جدی اولدینی قدر لطیف بر طرزده
 او کوندک . بو عرفان فکرم ایچون الک مؤثر بر غنما
 ایدی . یالکنز اوقدر دکل ، یک جاذبه دار ایدی .
 بی نیاتورلورن ، بتون حفظونات سائره فکریه دن
 زیاده بو درس جذب ایله بوددی . ناسل ایله مهسون ؟ ..
 اولدلاقق فقر بر لری دیکر کن زمان زمان عادتاً الک معروف
 رجان تاریخیه اله همیزم اولبودق ، بو رجانک یالکنز
 نه -- و بوله دکلرینی ، نه بختله کوبشده کلرینی الک حقیقی
 وثیقه لره استاداً ایشتمکه قالیوردق ، کیزلیدن کیزلی به
 نه یایدق لری ، نه دوشونده کلرینی ده آکلا یوردق ،
 او کره یوردق .

مثلاً (ویانه) مؤتمر کیرنده قیندن ، معنی ، هوپه
 سنلردن بری طانیده معنز (طاله یران) لوزک ، (مترسیخ)
 لوزک ، (هاردنبرغ) لوزک ، (قاستلیغ) لوزک وسائره بک
 مناقشه لری ، مباحثه لری نه دتله تعقب ایدی یوردق !
 یوهیئت عادتاً کوزنزک اوکنده ایدی . پروسیا مرختخی

او مورخ باشقه بر مورخ ، او استاد باشقه بر استاد
 ایدی .

درسمنز فرانسه انقلاب کیرندن ، (۱۷۸۹) دن
 اعتباراً اوروپا تک تاریخ سیاسی ایدی .. معلم انکلتزه دن
 اعتباراً اوروپا دولترینی جملاً غوامض سیاسیه اعتباریه
 تصویره باشلادی . او بلیغ ایدی . لظوق ، مهجانه
 لظوق ایدی . او مزیت بر طرف ، لکن الک درین حقائق
 تاریخیه بی نه درجه وضوح ایله مدلا "مهید ایله بوددی .
 یالکنز عملکتاری ، حکومتلری دکل اشخاصی ، رجالی
 بیسه نظرلرده تجسم ایسه بریر بوددی . مثلاً انکلتزه ده
 (پیت) دن بخت ایدرکن ، فقط وثیقه لره ، برهانلره
 بخت ایدرکن او حکومت آدینی کویا قیندن کوروشنر ،
 حقی روحاً ، فکراً ایدن اینه طساینشز ، کچی بزه
 آکلا تیوردی .. هم ده نکتله ره ، مضمونلره آکلا تیوردی ،

« اوروپای بیله بوددی ، فقط انکلتزه بی رعنا بیاوردی .
 بومعرفت ایسه موثق اولقی ایچون او کاکانی ایدی . . .
 دیوردی . بو دقیق سوز بیوک بر حکمتی عختوی
 ایدی . . چونکه (ویلام پیت) انکلتزینی ، بخصوص
 انکلتزه مجلس مبعوثاتی بحق طساینج سایه سنده اوله
 بر حکومت مشورتده سنلرجه حکمتی سوردی .
 فرانسه به ، (نابولئون) ه قارشی سیاست خصوصتی

(هاردينبرغ) بر مجتهد (طاله يران) . حدائقه نديكسكن
 التي ماصيه اوره ورق : « بويه اولديني سويلمه ده ده
 آكلاشيلبور . . . ديه باغيميربور . فقط او بر سياستدن ده :
 « سويله نيره ده ااي آكلاشيلبور . . . جواب ساكت
 ومسكتني آلبوردي .

ايشته بوتاريخي بزه بويه مستقي ، مونتوق بر طرزه
 تفهيم ايدن مورخ او مشهور (آلبر سورل) ايدى له
 او كرسي . معلاي تدريس اوتوز اوج سنه متاديا احراز
 ايله دكدن صوركه سكتز بيل اول وقت ايله دي . او
 صاحب فضلك اوغلي كچن كون معروف بر مجموعه موقوعه
 باسانك ناصل تاريخه ، مورخلكه هوس ايله ديكني ،
 اوتدريسانه نه صورته باشلايديني مفيد صورته بسط
 ايله بوردى . بزه بوصفحه تاريخه او وثيقه زه استناداً
 بو مورخ مختصرى قارلر بوزه بر درجه ده سا طائتمقي
 ايسترز .

ابتدای شبانده (سورل) مکتب اعدادی بی ،
 مکتب عالی بی بيشردكدن ، حقوقدن نهادنامه آلدقن
 صوركه خارجيه نظارتنه كيريبور ، اوقاق ، فقط ممتاز
 بر مأمور اولبور . آلمانیا و فرانسه عماره سنده ، پارس
 محاصره آلتنه آلدیني وقت (طور) شهرده نشكل

ایله این هیئت مخصوصه حكومتك خدمت كیتابنده بوليبور .
 نهایت یه عین خدمتله (ورسای) . كلكرك مذاكرات
 صاحبی قیندن تعقیب ایلبور ، فقط او زمان ادبیات
 ایله مشغول ایسه ده ، بیزك برحکایه یازمقاله اوغراشوبور ،
 بعض مجموعه لرده مقاله نشر ایله بورسده هنوز معروف
 دكل ، حتی حالندن ، حیانتدن بیله خشنود دكل ؟

چونق اكن مکتبه « بی بر خارقه عد ایلبورلر ، بر
 نمونه کی کوستربورلردی . چونکه بیستون جاهل کلام ،
 تیلده دکلام ، برده فطرة ائی بر شا کردم . مکتبی ، مکتبه
 بکتر برلری سومه سه ده ، حتی سومه دیکم ایچون اسوله ،
 نظامه بکترایت ایدوم ، چونکه بویشدن ، هر دولو مؤآخذدن
 زیادسیله توق ایلردم . فقط او قیدلر ، او مبصرلر روحی
 صیاددی . »

خارجیه نظارتنده اکن (سورل بر کون (۱۸۶۶)
 عماره سنه دائر اوزون بر بند قلمه آلیر ، هر ناصلسه
 (روده ده موند) مدبرینك انه كچن ، نظر تقدیرینه
 اصابت ایدن بو مقاله او مجموعه مهمه به درج اولونور .
 (سورل) بو مسئله به دائر بر مکتوبنده پذیرته شو
 سطرلری یازار :

« نظارتمه بی طائسلر هب تبریک ایلدیلر ، خارجیه
 مبرداری کی طوعریدین طوعری به آسردی ، فقط هنوز غله هیج
 کوروشه ، مندی ، بکا تقریباً شو سوزلری سولهدی ؛
 مقاله کتری تبریک ایدوم ، يك دقتله اوقردم . مستانك

الک حقیري . الک مکمل بر طرزده فسیلایخی محمودیو ، ذاتاً (دوردده دودونه) مدیری کئی الک صلاحیتدار برآمدک تقدیری نژادیکو، کالیدور . پدر عزیزم، سکا بو یجی یازیوروم، قوری قوری به او کو نیک ایچون دکل ، فقط بکا داتا ایستیکم کئی چالیشمه مساعده ایستدی . ایسته ونتمی اضاعه ایتمدی سکا کوسترمک ایچون بوبله اله نرست یکدی . بنیام .

(صول) برمدت بوبله ادبیات ایله ، محرومکله آندین آله مشغول اولدوقدن مأموریتده قالیر ، فقط ایستهمه به بار کدن ، قورتولغه فرصت آرایه رقدن قالیر ، اومسکدن استعفا ایدرک امانجه ، کولکجه چالیشه ییتمک چاره لری آزار . چونکه امور مأموره سنده فصالت فکرمه سنه دیله دیک کئی وسعت ورره مریوردی ، طوغریدن طوغری به ساحه سیاسته آتئی ، مبعوث اولئی ، اوله نیز ایتمک ده فطرتنه ، استعدادینه مطابق بولسا یوردی . ادبیاتی او اشتغالله ینه ترجیح ایدیوردی .

پک یقیندن تعقیب ، تدقیق ایله دیک ایچون ۱۸۷۰ حرب ایله وارنجیه به قدر بشون او حادثات سیاسی (صول) ک شویر افکارینه پک چوق خدمت ایتمدی . او صاحب تدقیق کوریدیوردی که نامه ، اکثریت نامه مسائل خارجه ایله درجه کفایه ده مشغول اولایورلوردی . بو مسئله لری کافه غوامضیه ادراک ایتمه یورلوردی . حال بو که بر قومک بحق تهذیبی او اشتغال ایله بوادراکی ایتمکله متوققدور .

فی الحقیقه او ائنده فرانسولرک باشنه کلن فلاکتلر نا (مکسیقا) سفرندن، حتی ایستالیا وحدندن اعتباراً آلمانیا محاربه سنه قدر کرک خلق ، کرک حکومت اعتبارله معقول برسیست خارجه یه . مظهر اوله مادقاری ایچون ایدی . اوله بر سیاستی ادراک خلقده اکثریتله استعداد یوقدی ، حکومت ایسه اساساً خلقک محصولی اوله اولنسه بیله مربوطی ایدی .

بوبله بر یاندن ذهناً بویوک دوشونجه لره مشغول ، بر یاندن ایسه مأموریت حکومت کئی جداً طار ، مزعج بر مسکدن مشتکی ، منادی اولدییی بر ضرره ایدی که (صول) فیلسوف شویر (تن) ه تقدیم اولوندی ، اولنگه دوشمکه ، قالمغه باشلادی .

(تن) قرون اخیرده ترقیات فکریه به الک زیاده خدمت ایدن اغظمدندور ، فیلسوفدر . مورخدر ، متقدرد ، حاصلی بر نحریر معظمدور ، فی الحقیقه یازدقلرنده دانسا اصابت ایتمز ، بالخاصه مثلا انقلاب کیره ، کرک (نابولئون) ه وارنجیه به قدر وصال اشتغاله داتر کما که نرندمه افراطدن تفریطه صابار ، دستورلری ایسات ایچون فکری طر فکیرکله صابار ، اوله اولقله برابر معنی ده ، لفظاً مستقی بر محروم ، بریوک متفکر ، فوق العاده بر فیلسوف اولدییی ایچون اثرلری مبارضارینه بیله فیاضانه اوقوتور ،

چونکه هانگی میخنده اولورسه اولسون ، مطلق برده نارفه یه کیدر . . .
 مثلا (صورل) تاریخده ، فرانسه انقلاب کیریمی
 بیون او رجال اختلالی محاکمه اوندن کلی آیرلیمی
 حالده ینه فلسفه، دستور اعتباریه (نه) که پیروی عنده
 اولوبور .

()
 (۱۸۷۰) اشمخانلندن سوکره (نه) کی
 بوئی کی بعض افاضل او یاره لری تداوی اتمک،
 استقبالی حاضر لامق ایچون بر علوم سیاسی مکتبی
 تاسیس اتمک، افکار شبانی جدی بر طرزده تهذیب
 ایچون چالیشمه عزم ایدر ، بو مدرسهده تاریخ
 سیاسی خواهجه کی ایچونده اوتالرده کی حالت روحیه سی،
 ماهیت فکریه سی یوقایدن بری عرض ایله دیکیز
 «آبر صورل» . مراجعت ایدر ، (صورل) که
 او بوزخ مأموریتدن قورتولوق ، امل عرفانه ، فکر
 اعلاسنه مطابق بر مسلك ایدنک ایچون دهها مکمل بر
 فرصت اله کیره مزدی .

« اوکده بر باب خروج آجیلوردی . بر محیط بر چاعت،
 بر هیئت، حاصلی، هب آرادقلم، هیچ بویله عمومه خطا با سوز
 سولهده دی، یا موقی اوله مایه بدم! مع مانیه بوهله اولاده قرلری
 خیردم، بو فرصتی الدن فاجیر مانق کرگدی، سر ادیه ایزمه یه بدم

باشته بر سلاکه کیره چکدم، او کوچک موقیتلردن یقدهدی .
 حزم، پت قدم، بک قطعی، اولدیمی ایچون آرتق اوله آس ایش
 فنور ایش، بیله بوردم . . .

ایشته بو سطرلرده بالذات آکلاندیمی وجه ایله
 (صورل) او خدمت تدریسی قبول ایلدی . استغفانی
 آتی به برقهرق نظارتدن بر مدت ایچون آنجق بر چوق
 کشمکشدن سوکره مآذونیت آلهیلدی .

کتابک تاریخ کشادی یاقلاشمشدی . بیوک بر مورخ
 بیوک بر اسناد اولوق استعدادی حائز اولدیمی او عزم
 وغیرت صاحبی ، فقط هنوز متردد کنج چوق
 کیمه دن آکلار ، ذنا دهها ایلک خطلوهده موقی اولور :
 « ۱۸۷۴ کانون نایسته واردقدی . بعض قیدلم، طریقه
 مطالعه لرم واردی . فقط آیک آلتیسته ایلک . هنوز هیچ
 حاضر دکلم . ایلک درس آنک اون بنشده ایدی . هر مسک
 جهاد عطشی او ایدی . یا موقی اوله بدم، یا او یجی قرانه ایدم!
 نه بخرم، نه متحصرا تم کافی دکلمی، نهه بکا یول کوسترن،
 نصیحت ویرن اولمشدی .

« اوزمان اعتدال دمی ناصل حافظه ایدمه بیلده، حالا دوشونجه
 چینه بدم . چونکه مسلك مأموریتده که اوقاق مراجعتلردن
 ایشلردن لاشه دوشونک، ادرسی تقریرلردن، متکلاندن سینگتی
 منادیمدی . استقبالی، حیرتی، اوقیعات معززه بی دوشون بوردم،
 دوشونده کیمده چالیشوردم ، موقی اوله جنسی نفسه صورمادن
 چالیشوردم . موقی اوله مایه بدم باشته بر مسلك آرامنه عزم
 ایتدیمدی . بواندیمه لرقافی دکل ایش کی مکتبک انتخاضده ایلک
 درسه باشلانانده بر ایدم .

ایشته، بوبله بالذات ایضاح ایله‌یک بو فکر نجیب
 (صورل) ک تدریساتنه طلبه‌ اجنبیه ایچون بشفقه بر
 انشراح و بریپوردی، چونکه او مووخ، معزز فرانسه
 تاریخچدن بحث ایدرکن بیسه اجنبیره تاریخ میلیتری،
 میکتلری خاطر لاتیق، سودیرمک یوللری بیلیور،
 بولپوردی. او درجه صاف، صمیمی، اوله اولدیی.
 ایچون ده سحر انگیز اییدی. بوبله ثلث عصره وارن
 تدریساتی توسیع ایله، قضا محنتم، اوقدر محنتم که
 بو عصر ایچنده نادر الامثال بر تألیف — فرانسه انقلاب
 کیری واورویا — شکله سوقدی، بیوک بر مووخ اولدی.
 ذاتا تاریخنه دائر باشقه اثرلری ده یازدی، عصر بحق
 ال کابنده متفکرلرندن عد اولوندی.
 فرانسه‌نک یوزری آغازتان، اقبالی تامین ایدن،
 بخصوص او اضمحلال سابقی اونوتدیران ایشته اساساً
 بو افاضلده، بولافاضل که اوتوز، قرق سنه‌تیری حجره
 اجتهادلریسه، مکتب‌ریزه، کتبخانه‌لریه قانبدیلر، هیچ
 کورانی ایتدیلر. فقط چایدیلر، یازدیلر، چالده چالده
 اثرلر یازدیلر، اوله اثرلر که جهان تفکری جوش خروشه
 کیردی، طلمه غلایدن اولدی.

فرانسزلی او درجه شواب انقراضدن قوروتاران،
 اجتهام لاحقته مظهر ایله بو آثار، بو مساعیرده

« بر حقیق، بر صاف موقیته مظهر اولم. بر ما کتبه‌ک
 آرز، چوق مذهب بر آتی اولتدن قوروتولم. باشلی باشه بر
 انسان اولمه باشلام. (نن) او چ درسدن سوکره بکا دیدی که:
 «سز سلک‌کری بولدیگز، مه‌بار اولمشکیز». خلاصه، هر فرزند
 بیوک تشوطلر کوردم. قصده هنوز واصل اولماده‌دی. فقط
 واصل اولتی بولده ایلم. »

(صورل) دور اخیرده فرانسه‌ده پیشن رجال
 سیاه‌دن بر چوغنک استاد معرفتی اولدی. او تعریفه
 میفماز تدریسات ضرای نارنجیه‌سیبه فرانسه‌لنه بیوک
 خدمت‌لر ایشدی، فقط علوم سیاهیه مکتبی هر ملنک
 کنج‌لریسه آجیق اولدیی ایچون او نعمتدن یانکنز
 فرانسزلی دکل، اجنبیلرده مستفیض اولدیلر، هم‌ده یک
 زیاده مستفیض اولدیلر:

مکتبهه هیچ بر اجنبیون دلگیر ایلمه‌دم، هر ملکتدن یک
 چوق دوست قازانم. چونکه دائماً شوبله دوشسونده و بو
 دائما رهبرم اولدی. ملکتی اجزاس ایله سوم، هر ملکتدن
 زیاده سوم، فقط سزده سز کتبی اوله‌جه سوکیز، اوله
 سوملیکیز، او جیتی ده آکلارم، تسلیم ایلم.

« ایله بو فکر که بنده خار به دن سکره پیدا اولدی و بی
 انفاظ‌تیدی، تاریخ‌نک بر صفحه‌ منصفه‌سنی، بر وجه‌ انسا‌ن‌نیت‌ورزان‌سنی
 تشکیل ایله، حکمت حکومتی تعدیبل ایله، بوموشاتیر، بر اقدرد،
 فقط اساساً حقیقیدر. حسیات مزیددن محرومیتک طیان طبایه
 شدیدر. ملت حسنه حرمت متقابل‌ایله، هر قومک وطن ایچون
 یسه‌دیگی محبت ایله‌دوکه اقوام بر برینک وطن‌پوردلری آکلانده،
 آکلانده‌جهده تقدیر ایله‌که باشلار... »

یوملکت بویه قطبره مالک اوتایجه ، بویه منبامدن
 فیض آلسایجه طاش چاتلاسه بوکسه مزه . بر ملتی اعلا
 ایدن ، هر دلو هر یئندن ، یأسدن صیانت ایله بن تهذیب
 فکریدره تهذیب فکری که روح تزقیدره اساس تجلیدره
 آتیق بو (صورل) کی استادلرک انعام دهاسیله
 حصوله کایر .

اوله تهذیب نائل اوله میان ، بویه دهات یئندیره مهین
 اقوامک عاقبتی فلاکتدر . چونکه جهان تمدنه موقعی
 یوقدر ، بساط مدنیندن نصیبه هسیسی هیچدره . قیاض
 ازل فلاحتی دیله دیک بر قومی ابتدای امرده بویه اعظم
 متفکرینه مظهر قیلاز . او سایه ده ارشاد ایدر ،
 اوقوم ایچون تجلیات سائره او ارشاداندن سوکره کایر .

حضرت فایح

اخیراً زندیکدن بر آرقادانم بکا شو سطراری
 یازیوردی .

« انسانه استانبولری خاطر لانان بو شهر شریک اختوا
 ایلدیکی بدایع نیمه دن بی که زیاده دوشوندرن نه اولدی ؟
 یایریمسک ؟ حضرت فاتحک او تصور یلیدی ، آه ، بو خاقان
 محتملک پیش حاستنده شدی دیز چو کک ، خاطره شهابتی
 تجیل ایلدی ، اوزمان الک کوچک بر فردندن شهر یاریسه
 عثاییلر نه ایش . نه ایش کوروزوش ؟ حوزن حوزن تفکر
 اچک دمنده بز . . .

فاتحک یالکز حاستنی ، شهابتی دکل ، فقط قدرت
 فکریهستی ، او صرفان باندینی ده تکرم کر کدر . او
 عصرک حکمدارلرندن ، حتی ضریده بیله ، هیچ بری
 یوقدر که علماده بو مرتبه کاله اوقا ایلمش اولسون ،
 او قوجه پادشاه دیدکاری کی :

شرق و ضربک واقف افکاری بر عثاییلدر .

بو نقطه نظر دنده سلاطینمزک سرفرازیدر ، عربی

وفارسی کی السنه شریقه دن ماعدا بر قاج غرب لسانلرینه

آگاه ، بوسایه ده ایسه شریقه امتالی کورله دکل بر درجه ده

پادشاهین قدر تدقیقه، تنقیده سلاطین سزین هیچ بری معروض
 اوانامتد، فقط وثاقه استاد اجین او قوری انترال
 بر طرف ای دیلیرسه، علی الخصوص (قریتربول) کی ال
 منصف روم مورخلریک یازدقلرینه باقیبوسه حضرت فاتحه
 بز هر خصوصه منتخر اوله بیایرز.

غریبدر، بوشهریار شهرک کالات حقیقه سی میدان
 چیتران بزین زیاده اجیلردر، بالفرض سوک دوره به
 ککنجه قدر مورخلریز استانبول قنچی قوری قوری به
 اطرا ایتکدن، حقائقه ناملام بر ضرزده کویا شاعرانه
 نقل ایلمکدن، بو قنایده ایسه هیچ بر زمان هیچ بر
 وثیقه کوسترمه مکدن باشقه نه یایدیلر؟ لکن غریبایلر
 اونیچ بلنماک نه بلند مساعی ایله، اجتهاد لرله اله ایلدیلرکی
 باخصوص بو ائنده اوقانج محتشمک خلقاً وعلماً نه مرتبه
 قدرت کوستریکیکی اثبات ایلدیلر.

مثلا حضرت فاتحک طوبلری او دوره بر خارقه،
 ترقیان علمیه دن بر نمونه ایدی، فقط او خارقه، بو
 نمونه باطراسه او خانان معظمک علمیه، جهدیله وجوده
 کلیدردی. خصوصات سائرده اولدینکی کی بو جهتهجه
 ترمیتانک ناظمی، روحی ایدی.

حریت فکریه به مالک ایدی، بو مزایایسی استانبولی فتح
 ایتدیکی زمان هر دولو حرکاتیه، اجرا آتیه کوستردی.
 آثار معمارینه، لشکر جهادینه: «غنائم سزک اولسون،
 مانی نمدره دیهر کنن صیانت ایلهدی، بطریق (غنادیوس)
 ایله بک احرازانه مباحثات دینیبه کیریشدی، حتی حریت
 فکریه به بو ابتلاسی اودرجه ایلری کونوردی کهبالا خزه
 (آینه) به قدرت رخص قنوحاتی سوردیکی وقت
 (پارته نون) مبدینک اوکنده، او عظمت صنعته، او
 قدرت بدایمه برهنه سر حریت قالدی.

ذاتاً ایتالیا رسامی (ژانتیل بلینی) به شمدی
 (وندیک) ده حرمتله تامنا ایله کلن تصویر معروضی
 یایدیر مستندنده آکلاشما یورمی که او دوره کوره فکر
 سربست ایدی، بو جهتهجه ملوک سائرده اسلامه
 بکنزومه یوردی؛ اوت، بعض اعتیادات مدخوله نترقدن
 بستیون مجرد ایده، مشدی، مثلا ییلدیرم کی اوده
 برادرینه، حتی عمده کی بر برادرینه خونریزانه معامله
 ایتشدی.

لکل جواد کبوه

فقط اویله اولقله برابر نترقدده، غریبکده ال
 زیاده کالاتی ظننده جمع ایلمش بر حکمدار ایدی.
 استانبولک فاتحی اولدینکی ایچون جهان غریبه بو

اخيراً بر قونك مورخى فتح قسطنطينيهي تعريش ايدر كن شو مطالعهي درميان ايله يوردى:

« وتمه تويولرك ، مورخترك قوليمه بو سرلرده حضرت فاتحك بدل ايله يوي فصايت خارق العادهي خياله صغديريش محالدر . ملكة بلاد عد اولنان استابوتى هرچه باد آياد شيف ايتك انديشه بكاه سيله ي آرام اولمهي ايچون پادشاه اطرافته آلمهي مهندسلره كچه ، كوندوز چاليشير . اولري سرعت وسلامت مطالبه حيرتله دوشوريردي . نظر اقباهي ايله هر دوتو دقاتي درحال احاطه ايلردى ، بسنا عسكر لرته مابورلر يلديريردي ، بضا ده يكي دو كيرد يكي طولبري موخ تجريره قوليردي . »

حقيقت ، حضرت فاتح چنما متفنن ايدى . اساساً او موفقيت غرايه حاستدن زياده ، حاسته برابر فني ايله ايردى . (اوربان) نامنده بر عجمار يا اولاخ مهندسى طوب دو كيكده خارق العاده بر مهارته مالك ايدى ، ايتدادن روم ايمراطورى (قونستانان) كيدى ، ياي تحنك مدافه سنى تا مين ايچون عرض خدمت ايلدى . فقط او ايمراطور بو خدمتى تقدير ايله ممدى ، (اوربان) ده منفعل اولدى . كزليجه كلدى . پادشاهمه مر اجعت ايلدى .

مورخ روم (دونا) نك يازد قورينه نظراً حضرت فاتح بو مر اجعتدن يك منبسط اولدى . او مهندسى تخط بلره ، احسانلره غرق ايلدى . فوق العاده بر معاش

ايله يكام قيلدى . چونكه او تصورات عظما سنه بويه قيمتدار بر معين بولديته يك ممنون اوليوردي . اوزون اوزادي يه مذا كره لردن مسو كره مهارت صنعتي تجريره ايچون (اوربان) دن شو مطالبه بولوندى : شمدى يه قدر امثالي كوروله ملك بر چايده بر طوب اعمال ايتك . . او عجمار مهندس ده مقابله اوبه بيوك طولبرلر دو كه بيله جكني بيان ايتدى كه بونلرك طاشدن ، فقط خارق العاد عظيم كولا لرى استابولك سور قديم لرني خاك ايله يكسان ايله جكدى ، « ولو او سورلر (بابل) ككي قدر محكم بر طر زده انشا ايليش اولسه ده . . . » مع مفايه انداخته متعلق بعض دقاتي قيه يه آگاه اولمادي يني اعتراف ايلدى . فقط حضرت فاتح او مسئله لرى اطلاع ذاتيسيله فصل ايله يه جكني سويلا دى وبلا آخره اوبه ده يايدي .

ايشته اوتق مين بويه سيجل امكلره حاضر لاندى . استابول بوجدى حاضر لقلردن سو كره محاصره اولوندى . بو واقعه يي بر مورخ غرب بو نقطه نظر دن شوبله بسط ايلر :

« بو محاصره كه اجتهلدر ، تاريخك ال معروف بر عامر سيدر . (۵ نيسان ۱۴۵۳) ده باشلا دى . اللى دوت كورن دوام ايلدى . چونكه سو كره مجوم ۲۹ مائيهه وقوعه كلدى . بو مقاله ده حضرت فاتحك او درجه موفقينه استمال ايله ديكى . »

بینه او دور ایچنده بالآخره بالافسه ترفع ایدن بر قاردينال اورویانی شوبله قصور ايله بور :

« خرسیتائی عالی ققامت بر وجوده بکوز ، بر جمهوریتدکره نه قانونه ، نهده حکامه مالکدر . با واپه اطور مراتب عطایات بخش ایشدیکی شمشهله صاحبدرل ، فقط حقیقته کوز قانادیریمی خیانتلی آتدیریزل ، اجرای حکم ایدمه بیلک استنادانده دکادرل . ذاتا کیسهده اولزه اطاعت ایتک ایسته میور . هر مملکت بر برله اصلا متحد اولایل ، حتی بریزدن نفرت ایدن بودوجه مشرق ، متعدد قولری ، حکومتلری بر سنجافک آنته طوبله بیلک ایچون نه فصاحت لایزمدر ! »

ایشته ترکر استانبولی قسجه حاضر لایرکن اورویا بودوجه نفره ایچنده ایدی . حضرت فاتح بیوک بر صاحب سیاست ایدی . بر حالدن استفاده ایتکی رعنا بیلدی . اورویا بویله ایدی . فقط رومنلر دها بریشان ایدیلر . و هنلرینسک مروض اولدینی تهلکدن ، عثمانلیردن زیاده احتیاس ذاتیلریله ، نفاق داخلریله مشغول ایدیلر . « ضیای مخلوق ، ضیای غیر مخلوق » دیسه بر مناقشه دینه اورنایه چیشارمشلوردی . وار حوصلریله اوکا ونف اجتهاد ایلدیور ، بوساشه ايله مدافعه وطن کچی بیسوک بر اندیشه ایحال ایدیلور . بدلاجسهنه بر برینک باشی بیورلوردی . . .

واهب الادزک بر قومک زوانی مراد ایدرسه

طوبلردن بیث ایتک ایسترم . ضایلیرک استانبولی فتح ایتلی بر حادثه خلقی مادهدر . بیسون مورخلر منتقدکره بوحادثه حیرت انگیزده الک زیاده نظر دفته چاربان جهت محاصرک قولاندیلری او خلقی ماده طوبلر و بو طوبلرک تولید ایلدیکی بیته او درجه خلقی ماده نیجه لورد . «

فی الحقیقه او دورده عثمانلیر بالکتر بسانجه دکر . قسجه ، مهارتجهده جهانک البرنجی عسکرلرندن معدود ایدیلر ، حضرت فاتح شجاعته علمی ، عرفانی رهبر ایدیش بر سردار خارقه بر داز ایدی . استانبولی اساسا بوسایهده ضبط ایلدی . تاریخ عالمه ایتک دفعه اوله رقی طوبیلجانی اردویه سوقدی . دیسایک اوزمانه کوره بلکه الک مشهور ، الک محکم بر شهرتی طوبلریله محاصره ایلدی . بینه اولهجه فتح ایتدی . او شهریار بو قدرت علمیله په مالک اولمایله ایدی .

کترین بیون اومستحضراتی ، اولسایب شوکت وموفقیتی الله ایدمزدی . اوله اولونجهده او جلادت معروفهسه رعنا بو فتح محتممه ایزمزدی .

حقیقه وحدت مملظه تاقی ایدیلان دهات بعضاً همنه عالمه جریان وقایع تخریقه مقتدردرلر ، چونکه بالقرض استانبول فاتح طرفدن بویله بر جد اذغافروز ايله فتح اولمایله ایدی . بالآخره انزه قولای قولای کیرمیدی ؟ متکو کدر . . .

ارکانند ، اعیانند بویلهجه اذغانی سلب ایلر .
 بو اذغناشنه مینی ایتراطور (قوستانان) استانبولی
 مدافعهده یالکز قالدیدی . مع مایه صوگ بر مزیت
 کوسترمش ، بو امر دشواره ایجه موفق اولشدی .
 بر آراتق ترککراه بر مصالجه بیه نائل اولوردی .
 چونکه محاصره اوزایجه صدر اعظم خلیل پاشا حضرت
 فاتحه صلحی توصیه ایله یوردی . فقط زانایونس محمد
 پاشا روملری یقیندن ، روحاً طاییدینی ایچون بوتوصیه
 جرح ایدرک پادشاهی شو سوزله ایقناظ ایتدی :

روملری ؟ اسلا بربرایله اقلانی ایده مزلر . اولرک
 اودورنده بر افغناش نام حکمرمادر . هرکس امر ویرمک
 ادعاسنده در کیسه اطاعت ایتک ایسته مزلر . جلسریه کیریکنر .
 آرازنده نه اولور ، نه یقینور ؟ کوریکنر . اوزون اوزادی
 مطالعه ، عاکلر ، برچوق سوژ ، فقط هیچ بر نتیجه یوق .
 رکون اول مقبول کوردکیری برکون سوکره منقول بولورلر .
 شاید برچوق مذاکره لردن سوکره بر نقطه ده ایجاد ایدر .
 تصادفاً بر ایشه قرار ویربرلرله او ایچی قوه دن فله چش اوق
 ایچون اودرجه بطاشه حرکت ایدرلرکه بر نتیجه نادرآ ابرلر .
 بو تاخرات که قوت فرصته بادی اولور ، دائمی صورته
 بر بردن عتیز اولدولردن ، یکدیگریک برینه کیمک ، مشترک
 تحت قراره آلیش بر حرکت فوایدینی آیری آیری شخصلری
 حصر ایله مک ایسته دکردن متزلدر . شوکتآب ، نه او
 اردودن ، نه ده او دونان قورقاکنر . اولر قوری خیالتردن
 جبارندر ، سزه خشیت ویر مزلر . اوله اولاشه بیه ندن احتراز

ایده کیمک ؟ بر زنده اهدن باشه کیمه دن قورقورکورداری ؟
 بدیکترده جمیع قورمه چانه کیم مقاومت ایده بیلر ؟ شوکتآب ؛
 مزوس اولایکیز ، محاصره ده دام ایدیکر ، امر ویریکر ،
 طویلریکنر استسکاکلری متصل دوکسون . نتیجه طار
 محققور . . .

بو مناظره دن ایکی اوج سوکره ایدی عساکر
 غنایه استانبوله نصرته کیری ویرلردی . حال ایچون
 باعث آتیه اولور امیدیه بو صفحه تاریخی ، اوسرور
 سلاطینمیزی ، او ایجاد عظامتیزی حقیقت ماهیتاری
 ایله قارلریمزه خاطر لایمق ایسه دک . . .

الله کچھتر بر فرست آیدی، چونکہ بریاندن محمد علیٰ بنک موفقیتمہ سد چکامک، بریاندن ایسہ دولت عثمانیہ بی تحت وصایتہ آئی اچھون بر وسیلہ دیکدی .

مصر والیسی شویہ بولہ بر محمد ایدی، کرک امی اولقلہ برابر او دھای فطریستک سوقیہ، کرک (نابولئون) ک سفر معروفتدن ایدیندیکی میوات فکری و معنوی ایلہ مصری اعمار، احیا ایلہ بوردی، شاید نمالک عثمانیہ بی دہ باشندن باشہ استیلا ایدرک بویہ پایمہ قالدیشہ ایدی روسیہ اچھون فنا رکلیدی؟ حال بوکہ دولتری و مسابیت آلتہ آلیجہ موسوقلر ایستہ دکتری کی ضعیفلاتیرلہ صورکرده بر وقت مساعدده ضبط ایدیر بر بردی .

محمد نائیک روسیہ دن بو استمدادی سیاست بیوک بر خطا ایدی، فقط پادشاہ ابتدای امرده هرچه باد آباد شخصتی، تاج و تختی قورنارمق ایستہ بوردی، ابراہیم پاشا کوناهیہ قدر ایلرلہ مشدی. روسلر، دونانمالرینی طولہ باشجہ پیشکاکتہ کوندرو بیدیلر. اسکدارہ کالی عسکر چقارمایدیلر شہہ یوق، اودہ استانبولہ کیرد، یاہچئی یابردی .

کوجک بر مصر اردوسنک قوص فوجہ بر عثمانی اردوسنہ قارشی بوخارق العادہ موفقیتری مادی و معنوی بر جوق سیلرہ مینی ایدی. اولا یکچیری هانسیلہ برابر

محمد علی

کچلرده قارہ طاغ، اشقودرہ، آوستریا خاندانلری، نرہ محمد علی بی خاطر لائمشدی. فی الحقیقہ تمش اکی، تمش اوج سنہ اول ایدی، محمد علی طبق شمدی قرال (نیقولا) ناک یابدینی کی. لکن دھما پارلاق، دھما بیوک بر مقیاسدہ، انکلاترہ بی، فرانسہ بی، روسیہ بی، حتی بتون اوروپایی بر بریہ طوئوشدیر مشدی، آرز قالدی بر حرب عمومی بہ بادی اولیوردی .

مصر والیسی متبوع مفضحنی اسباب متددہ بہ مینی فنا حالدہ مغلوب ایتشدی، شامی، عکالی، اله کچیرد کدن صورکہ حصن، بیلان - تموز ۱۸۳۲ - مظفر شلمرینی متعاقب ابراہیم پاشا آناتولینک کوبکنہ طوغری ایلرلہ شہ، قویہ دہ رشید محمد پاشا یادہ قطعی بر صورتدہ غالب کانجہ استانبولی تہدیدہ باشلامشدی. محمد ثانی تلاشندن نہ یاہچئی بیلمدہ دی، دول معظلمہ بہ آری آری مراجعت ایدی، فقط یالکز روسیہ دن امداد کوردی .

(بترسبورخ) حکومتی اچھون بو مراجعت بردہا

تفزون زودیه فرانسه قطعی برسیاست تعقیب ایدمه یوردی، روسیه بی دهه، انگلتره بی دهه طارلقمندن مساویا قورقور یوردی. اوسترا ایسه اختلالدن نخبانی ایددیکی ایچون موسقولره محتاج ایدی، لکن شرقک بوریه اولسنی ده ایسته، یوردی، هله ناثرة اختلال اووویاده آتدن آله تانبی کومستریکه باشلارکن دول معظمه تک بکدیگریه قارشى، بو نفاقنى هیچ خوش کورمه یوردی، حاصلی، اتفاق مقدسی بکیدن قورمه چالایوردی، آرایه کوردی. استانبولی ده، محمد علی بی ده افتخار ایددی، مصالحه یه موفق اولدی.

مصر والیسی ایسته دکلیریه کاملاً نائل اولیوردی. یتون سوریه ایله برابر آله بی ده آلیوردی. حقیقته یادشاهدن ده قوی ایدی، آاطولی به ده ایستدیکی زمان اردوسیه قولایجه کیره ییلهردی.

بو مصالحه دن انگلتره، هله فرانسه نمون ایدیلر، فرانسز ایچون وارسه محمد علی، یوقسه محمد علی ایدی. چونکه محمد علی مصرده باشدن باشه فرانسز سیاستی ترویج ایلدیور، فرانسه تقوینه تقویت وبرییوردی. روسیه بیاه او صوری حایه یه رغماً دولت عثمانی یو درکه ضمه دوشمش کورمکدن خشنود اولیور، باشقه باشقه امیدلره قایل یوردی.

یونانستان عصیانچی تعقیب ایدن موسقولر سفری اردومزی اساسندن سارممشدی. بسبتون قوتدن، اهمیتدن دوشورمشدی. تانباً سلطان محمود ثانی بیون اوهر بتلریه، او موققیسز لکلریه، باخصوص او دلیرانه بر فکر تجددیه تکرارک بیله توجهندن دوشمشدی، فقط محمد علی پاشا، ابراهیم پاشا او توجه مظهر ایدیلر، ایسته اساساً بو ایکی بیوک سائقه ایله درکه مصر والیسی او مظفر پشاره اولیه قولای قولای ایرمشدی. ابراهیم پاشا بیون کچدیکی یرلده سلطنت و خلافت عثمانیه تک بر خادم حقیقی اولدیغی اعلان ایلدیور. حتی یادشاهه دکل، فقط پادشاهی اغفال ایدن مقربینه قارشى یوردی بکلی سوبله یوردی.

بو سوزلر تمیر معروضله کوز بویامق، یافرنکلرک دیدکلری کبی طواهری قورناروق ایچوندی.

موسقولرک استانبوله عسکر و دواتما صوقلری، دولت عثمانی طووض بدن طوغری به حایه آتته آلملری انگلترلی و فرانسزلی قوشقولا ندیوردی، (لونده). حکومتی روسیه تک عاینه اوله رق مسئله مداخله ایتمک محمود ثانی بی ده، محمد علی بی ده روسلردن قورناروق خطر فدازی ایدی، فقط قرال (لوقی قلب) ک او حصدن

مجبوریتده دكل ايدك. وضعیتن شرب ایدی. روسلر بزه معاوت ایده جکدی، بز اولنره ایدمه جکدك، بالکنز بوتازلری روسیه نك دشمنلرینه قالمقسه بتون مکلذتمیزی ایفایتمش اوله جقدق .

سکر سنه ایچون عقد اولسان بو اتفاق خونی (لوندره) و (بارس) حکومتلری بك چوق کچمه دن دويدیلر، طبیی تلاش دوشورلک استانبولدن (پترسبورغ) دن ایضاحات ایسه، دیلر سه آله مایدیلر، آله مایجه ده دوناغالی بی آله لر دکنزینه کوندردیلر .

بر قایج آتی متانیا بو ایکی دولتشک روسیه ایله بر حربه طوتوشمق مهلكه سنه اوروپا معروض قالدی . .

فقط آوستریا ایسه مداخله ایتدی، چونکه یوقاریده عرض ایتدیکنز اسبابه مینی بویه بر اختلافه معارض ایدی . او مهاهده دن دوحال استفاده ایتیه چکنه دائر روسیه دن وعد آلدی . طرف دیکری بو سایده تسکین ایدرک صاخی تاملین ایلدی .

•••

محمد خان تانی محمد علی به قارشو بو هزیمتی هضم ایدمه سیلر بر پادشاه دکلدی، اوله اولدینقی ده چوق کچمه دن اثبات ایلدی، بتون سوریه بی مصر والینک علییه تحریک ایتکلله اکتفا ایلمه دی، اردوسنی متصل

بو مصالحنی متانیا ابراهیم پاشا اردوسیه مصر منطقه سنه، یعنی سوریه، آفته به چکلدیکی ایچون آرتق استانبولده روس دوناغاسنه، روس عسکرینه طبیی احتیاج قالدی؛ (پترسبورغ) حکومتی ده اولنری جکدی، فقط کیزلیجه بزمه (ختکاراسکلسی) معاهده بی عقد ایلدکن صوکره جکدی .

بو معاهده سیاست روسیه ایچون بونک بر خضر، دولت غنایه ایچون ده اورجه بر خضر ایدی، اوقدرکه اکثریتاه واقع اولدینقی اوزره عین زمانده روس سیاستنک عظمتی، قدرتی، سیاستنک ایسه مسکنتی، ضعفی کوسستریورودی . روسیه ایله بو اتفاق بتون دوتلره قارشو تدافعی ایدی، کرک خارجی و کرک داخلی هر بر تهلمک نك ظهورنده بریز دیکریتزک امدادینه شتاب ایدمه جکدك.

دولتیزک طیشاریدن، ایچیردن لایققلع معروض اولدینقی مهلك بر کره کوز اوکنه کتیرلسون؛ ایستیکلی وقت جزئی تحریکات ایله بر شورش ایقاع ایدرک بر موجب معاهده اردولری بی ملکزه صوقتی (پترسبورغ) حکومتی ایچون نه قدر قولای ایدی، دوحال آ کلاشیلر؛ حال بوکه بر ماده خقیبه کوره بز اردومیزی و عسکر تیزی، دوناغامیزی اوله بر احتیاج وقیغنده روسیه به کوندرمک

مخاربه به حاضر لادی ، دیگر جهندن محمد علی پاشاده سکوت ایتمه بوردی ، او حکم سوردیکی برلرک وراثتی اینسته بوردی ، آلهما بجهنده پادشاهک علیه آنتی بوسکوریوردی .

دولار بو حالدن تلاشه دوشدیار ، فقط محمد علی بی طور برده سلطان محمودی طومق جمال ایدی ، حافظ پاشانک تحت اسرنده عثمانلی اردونک پشدارتری فراتی کجیدیلر ، سوریه کیدیلر . پادشاه مصر والبستی خان وطن و طاصی اعلان ایلهدی .

مخاربه باشلار باشلاماز دول معظمه نك الك اوکجه دوشوندکوری استانیوریه مداخله اولدی . (خسکاراسکلهسی) معاهدهسی دها سرعی الاجرا ایدی . روسیه او معاهده نك احکامی مع المنویه انفاذ ایندیرمک فکرنده ایدی ، لکن دیگر دوللر ، بخصوص انکاره بو فکره مخالف ایدیلر . (پارلستون) قوشقولانیدی ، بر آراتق فرالیسه قارشی انضامی اونوتورق روسیه نك تشبیه نك انکاره ایله متصداً مانع اولنی فرانسوزره تکلیف ایلهدی . هر ایکی حکومتده دونانمالری چناق قلعه بوغازیسه کونده جکلردی ، شاید روس دونانماری استانیوک ارکنه کلیرسه اولرده بوغازی کچه جکلردی .

فرانسه ایچون بویه فرصت بر دها اله کچمزدی ،

فرانسوزر بوسایهده انکلزله ائتلاف صمیمیلری تجسید ایتش اوله جکلردی ، براندن خصم اکبرلی روسیه بی رجته مجبور ایله جکلردی ، بر باندن ایسه انکلزدهن محمد علی ایچون هیچ شبهه یوق ، مساعده کارانه شرائط استحصالی ایله بجه جکلردی ، چونکه اوزمان (پارلستون) بو مساعده تراضی ایدی .

فقط (نونی فیلیپ) هرچه باد آباد مخاربه دن تونی ایتک ایسته بوردی . (لوندره) دین زیاده (ویانه) بی دیکلهدی ، او فرصتی الدن قاپیردی .

او وقتده (پارلستون) روسیه دن طرفه یاقلاشدی . موسقوفلر ، مینقظ طاواراندرلر ، معاهده واقعه دن استفادیه قانقیشمایدیلر ، او ایشده دول معظمه ایله متفقاً حرکت ایتکله فرار ویردیلر .

بین الدول بوسلدا کره لر جریان ایدرکن میدان حریدن مدعش خبرلر کلدی . ابراهیم پاشا ترک اردوسنی (ترب) ده ینه بوزدی ، ناسل بوزدی ؟ (مولنکه) او معروف مکتوبلرنده بو وقایع الهیهی آچی برطرزده حکایه ایلر .

بو اضمه حالدن آتی کون سوکره ، فقط هنوز او خبر فجیبی آلسان محمود ثانی وفات ایلهدی ، عبدالجید خان دها اوزنیش یاشنده ایکن پادشاه اولدی .

تعميق ايله بوردى . اوسترا پروسياده اوسيايه اتباع ايله بوردى .

روسه ايسه محمد علي نك استنبوله كيرمسندن، سلطنت خنمايه به وضع يد ايتمسندن قورقدينى ايجون اونلره اشترانك ايديبوردى ، فقط مصر واليسنه جاندى طرفدار اولدغى ايجون فرانسه نك بو حركتى آكلاشلماز بر معما ايدى . بر معما كه آتجق شو مسورتله تفسير اولونه سايدى :

فرانسولر محمد على نى نامغلوب صايبوردى . نه اولورسه اولسون ، مصرده حق وراثتى الله ايدمه چكسه ، ديكس استه دكلر نى ده آله چنه قانع ايدلر . او قانعك سوقيه ايشه اهميت و برمه ديلر ، دولتره مخالف كورونه مك ايجون او تقريرى امضالاديلر .

(لوى فيليب) حزم و شدت صاحى بر حكمدار دكلرى ، مدت سلطنتده داغما بوبله مشكوك بر سياست تعميق ايدى ، نهايت اساساده بو ساقه ايله نجتى اللن قاچيردى .

بو حالده محمد على نى نامغلوب صائق ، باخصرص اولونه استناداً برخط حركت طومنى ، انكلتره ايله دورين بر اختلافه طوتوشمق فرانسه حكومتى ايجون بيوك بر خطاى سياسى ايدى ، بر خطاى سياسى كه انكايترلر

(تريب) فلاكتى قايتان باشلك اهاتى تعميق ايله مشدى . احمد باشا خسر و باشايه عداوتندن دوناتامزى محمد على به تسليم ايله مشدى . فرانسولر بو معامله يه بيكانه دكل ايدلر . بوقمه لر دن سوكره باب على بوسلبنى شاشيردى . محمد على باشايه مصرى وراثته و برمه كه قائل اولدى ، فقط باشا دها زيايه به كوز ديكمشدى ، او بر برلرى ده ايسته بوردى و آله چدى ده ...

ايسته اوسوره لرده ايدى كه اوسترا باش و كلى (مه ترينخ) بر چاره به مراجعت ايله دى ، درسدانده كى سفيرلرک وساطتيله دول خسه معظله ناهمه حكومت عثمانيه يه شو تقريرى تبليغ ايتدوردى :

« زرده واسع الامضا سفرا دولت متابع لر دن آله قزى نهايه استناداً باب على به اخبار ايدرلر كه دول خسه معظله مسئله شريفه به دائر آزارنده ، بر ائتلاف عقد ايله كلرى ايجون اونلر ك مارتى اولقونى حردولو مذاكرات قطيه دن اجتناب ايتك و دوللر ك نتيجه مقرراتى بكارك ، حكومت عثمانيه نى دعونه ماموردلر .

بو تقرير تاريخ مسئله شريفه مشهور دور . چونكه دوللر ك دول معظله جه بر نوع تحت وسايته آلميدلر . انكلتره نك ، اوسترايا نك ، پروسيانك ، حتى روسيه نك بو تقريرى امضالاملرى آكلاشيردى ، انكلتره باب على نى صايتانك و شرفده ، حال حاضرى ادامه ايله مك سياستى

ایچونزده موقیت، عظمت باهادی اولدی، قرالتیزی
 مهنی ضعیفلاندی، مصر والیسفیده زدهلهدی - مثل
 مبروفک بریدر - دیباطله برنجبه کیدرکن اودهکی
 یولغوردن ایندی .

محمد علی و مصر مناسبتیه (بلزشتون) ، (نیر) ،
 (کیزدی) ، (فرالسه) و (انکلتره) بریققی انکی سنه
 متباراً بربریه چاریشدیلر ، سلاح سلاحه کلهمدیلر ،
 (لونی فلیپ) مانع اولدی ، (اوستریا) ینه مصلحتانه
 آرایه کیردی . . فقط ناسل چاریشدیلر، باخصوص نه
 نتیجه ایردیبار ، اوزون بر مدت اووویایی بر حرب
 عمومی به مبروش براتان بو غاله نه صورتله خاتمیه
 بولدی ؟ او صفحه تاریخی ده ایکنجی بر مقالهده عرض
 ایدهجکیز .

ینه محمد علی

انکلتره نك خصوصیه سیاست خارجه سنده بر قدرت
 واردرکه اوده اساساً معین براملدن، اوامله مستند بر فکر
 تعقیدن منبعتدر . انکلیززده حکومت دیکشیر ، رجال
 حکومت دیکشیر ، فقط بوخاصیه به ، بوخاصیته مهنی او
 سیاست دیکشیر .

ایشته (لوندره) حکومتی اوبله سنه لرحه بیوک
 (نابولتون) ی بوبله بر مقصود سیاسی به مهنی مخالفتیه
 مختصمه سیله ، عداوتیه تعقیب ایلهدی . صارسدی ء -
 زدهلهدی ، دوشوردی .

(نابولتون) انقلاب کیرک آمال استیلاسی تمیل
 ایدرکن فرانسینی حدود معروفه سنیدن ، حدمعلومندن
 خارجه فیزلاندی ، بلجیقایه بتون (اسقو) وادیسنه ال
 اوزاندی .

(نابولتون) مصری استیلایه قدر واردی ،
 هندستانی ، هند یوانی یه ضبطنه کیرمک ایستهدی .
 بوبله اولدینیی ایچون انکلتره ، انکلیزر اولوردی ،
 کوماکلرینه وارنجیه قدر بتون ماملکلرینی صائارلردم .

بینه (نابولئون) ی اورژان قالدیرمق ایچون فرانسه‌یه
اعلان حرب ایدرلدی ، اویاده پایدیلر . او سراده
ایسته‌دکاری کچی ایزه‌دن بر دولو راحت ایتدیلر .
(نابولئون) ، او هاله پتدی ، سوئدی ، فقط
فرانسه‌ده اوفکر ، او فکر استیلا ، او (نابولئون)
آمالی بینه آز چوق قالدی . علی‌الخصوص (لونی فلیب)
زماننده ، (۱۸۳۰) اختلااندن سوکره دولج بولغه
باشلادی . اوزمان‌بینه‌فرانسز فرانسه‌حدودینی (دن)
نهرینه‌قدر کتورمک ؛ بینه (اسقو) وادینی‌الکچیرمک
ایسته‌بورلر ، انگلیزلی اغضاب ایدروردی . فضله
اوله‌رق محمد علی ایله صمیمی ، تجاری ، سیاسی مناسبه
کیدیلدی . مصره‌بینه بر نوع کوز دیکروردی .
(لوندزه) حکومتی بر معناد او سیاست اساسیه‌سی
بر فکر تمدی ایله تمقیب ایدرکدن فرانسه‌نی بر سفرده
او حوصلردن ، او املاردن منع اینک ایچرن بر وسبیه
آزایوردی .

بو ایشلرده فرانسه‌یه باش وکیل ، مورخ مشهور
(فی بر) ، یعنی (نابولئون) داستانتیک ال بلیغ بر
ناشدی ، او امل معظمک حریرس بر مثلی اولدی .
انگلزده‌نکچی ایسه بیوک (بنت) له بر خیرالخانق ؛ فرانسه‌ز
لغاک اوقطه نظرندن ازلی بر خصمی ؛ فقط سیاساتیک‌ده

جهان آشا بر استادی آدیله ، صانیله (پارلسرستون)
ایدی .
طبیعی دگیلدیرکه بو مصر مسئله‌سنی ، بو محمد علی
خاتنه‌سنی ایکی طرفده آری امله ، سیاسته‌کوره
تدویر ایله‌مک ایسته‌جه‌کدی .
فی‌الحقیقه فرانسه و (فی بر) مصر والیسنک
موقتی صوکه درجه تحکیم ایله‌مک ، بتون او مطالبی
باب عالی‌یه اسعاف ایتدیرمک ، او سایه‌ده فرانسه‌ز
تخوژینه ، فرانسه‌ز سیاسته او اقلیملرده وسعت ویرمک
عزیمنده ایدی .
انگلزده و (پارلستون) ایسه بالعکس بو وسیله‌دن
استفاده ایله محمد علینک تمکن مرتبه قولنی ، قسادی
قیرومق ، مصری دولت عنایه‌یه کاکان مربوط براقه‌وق
فرانسه‌دن اوزاقلشدیرمق ، حاصلی فرانسه‌ز لغاک او آمال
عظمته حائل اولتی دیله‌بوددی .

(فی بر) ایله (پارلستون) له، انگلزده‌ایله فرانسه‌نک
آزالینده مصر و محمد علی مناسبتیه بو جدان سیاسی
بوتله‌جه باشلادی ، رنکدن ونکه کردی ، آز قالدی
حریره منجر اولیوردی ، لکن نهایت سیاسته فصل
اولندی ، محمد علینک هر بیتله ، فرانسه‌نک رجعتیه
خنامه ایردی ، (فی بر) چکارکدنصکره خنامه ایردی .

هداخواه به قالیچما به جقدی . لکن فرانسه بی سوم بودی .
انکلز لزلله بوبله منافرت به کیریشمش کورمکدن ذوق
آیوردی .

ذاتا او وقت بالکزمصرده دکل ، ایساناده و جزایر ده
کرتک نفوذیسی ، کرتک ضدیت منافع مناسبتله انکلز لزلله
فرانسزلرتک آزار زنده باشقه اختلاف ، باشقه کشمکش ده
موجود اییدی .

بو اختلافک بر حربه منجر اولمندن قورقدقلری
ایچون بروسیا و آوستریا دولتری وساطت ایلدیلر ، حمدر
علی به وراثله مصری ، قید حیات شرطیله ده مسوری بی
وردیرده دکل او نزاعی اوراندن قالدیرمق ایسته دیلر ،
دها صوکره (بالرسنون) بالذات فرانسه به ینه محمد علی
ایچون وراثله مصری ، قید حیات شرطیله عکا باشانغی
تکلیف ایله دی . لکن (نیر) بو تکلیفاته بر جواب
قطعی ویرمیر ، ایسی لیت لسللی به اوغراتیوردی .
چونکه بو دعوائی فرانسه ایچون عظمتله فصل ایثک
ماننده ایدی ، برمدت اول (نابولتون) ک بقیه عظمتی
دیده بلرله (سنت لاین) آلمه سندن کیریش ، (پارس) ده
یرس قد شخصوصه دقن اولونمشدی . بومناسبتله فرانسزلر ده
بتون او مناقب شان و ظفرتک خاطر لری اویشدی ،
لاو فتوحات املمری بکیدن یکی به پیدا اولمشدی .

(بالرسنون) ایچون بیوتک بر ظفر ، بر موقیت برینه
جقدی .

(بالرسنون) اساساً محمد علی بی ، او مظفر بلرله

رغماً هیچ ایثک ایسته بوددی ، فقط بو درجه ایلری
کیده به جکتی بیلدیکی ایچون بالکزمصر والیکله
براقفه قراروردی . بوفکره مینی (۱۸۳۹) آغستوسنده
دولتله تکلیف ایله دی : شاید بوشرائقی قول ایترسه
مصر والیسنتک عهینده منفقاً قوه جبریه استعمال
ایدیله جقدی .

آوستریا ، روسیه ، روسیه بوهله مینه موافقت ایله دیلر ،
فقط فرانسه اعتراض اییدی ، اعتراض ایثکدن باشقه
محمد علیتک نامه بتون او معنالی بسط ایلدی . یعنی
مصر دن باشقه مسوری بی ، عکائی ، اطنه بی هیایسته دی .
او وقت (لوندله) حکومتی آتش کسیددی .
مطبوعات ده طبیی ایسه قاریشدی ، فرانسه ایله انکلز
تک آزار زنده بر مناقشه در باشلادی .

روسیه دولتی بو احوال دن یک بتون اولمشدی ،
فی الحقیقه (خنکار اسکله سی) معاهده سندن استفاده
ایتمه مکه قراد ویرمشدی ؛ انکلز . دولتی او جهت دن
مستریخ قلمشدی . آرتق استانبولده بالکزمصر باشنه بر

بویله براتفاقه روسیه چوقدن حاضر ایدی، آوستریا و پروسیا ده موافقت ایدرلردی، چونکه هب بردن فرانسزلرک او کونا کون تهجزلرندن، او استیلا جویله املرندن بئزار ایدیلر. درسمعادتمدکی فرانسه سفیری (پارستون) ک بو نیتی اوزاقدن اوزاشه کشف ایلدی. بو کشفی (تی بر)، (کیزو) یهده بیلدوردی. فقط اولر بو اتفاقه احتمال ویرمه دیلر، (کیزو) اوستریا ایله انکلترونک بویله بر مقارله عقد ایله بیللملری محسال کوریدوردی، (تی بر) ایله استانبولدن، اسکندریه دن صبرسزقله قلعی خجبرل بکلهور، ایشی بر آن اول بیره جگنی امید ایلدوردی.

(پارستون) باقدی که خسرو پاشا آرتق صدراعظم دکادی، محمد علی پاشا برکوندن برکونه باب عالی ایله اوزلاشیریلدی، استعجال ایلدی. (۴ توموز ۱۸۴۰) ده اولجه حاضرلادینی مقاوله نك مسوده سی دولتره تبلیغ ایلدی، اولر ایشدای امرده بو آرزویه موافقت کورتمه دیلر، فرانسه ایچون برتحقیری متضمن اولدینی جهتله بویله بر حرکتک محساربه به منجر اوله جفتی درمیان ایلدیلر.

لکن (پارستون) اصرار ایلدی. (لوی فیلیپ) ک نه اولورسه اولسون محساربردن توتق ایله جگنی.

بو حالت روحیه نكده تأیری اولوردی، (تی بر) باشقه سوادالرده، باشقه هولزده ایدی.

استانبولده خسرو پاشا، محمدعلینک الک بیروک دشمنی صدارندن انفصال ایشدی، مصر والیسی بو وضیعتدن استفاده ایله دعواسنی طوغری بدن طوغری به متبوع منضمیله فصل ایلك اندیشه منه دوشدی.

(تی بر) درسماده بر مأمور مخصوص کوندردی، باب عالی ایله آتدن آله مذاکره به کیریشدی، اواسه کوره بو مسئله نی کوزلیجه بیزتمک، بیزرکدن صسوکره نتیجه نی کال موقیفته انکلتزیه و دیگر دولتره بیلدیرمک امیدینی بسله بوردی.

فقط نه قدر خنی اولورسه اولسون، آوستریا وانکلتزیه دولتلری بو مذاکراتی چوقدن خبر آلمشلردی، (پارستون) بریاندن درسمادتمدکی انکلتزیه سفیرینک وساطتیه اوایشه مانع اولوردی، بریاندن ده آدوج آدوج آلتونلرود که کورسوریه نی محمدعلینک علیه قادر بریدوردی، حقیقتمه (تی بر) بر اویون اویامق ایسته یین او ایدی، چونکه صسورتا (پارس) حکومتیه اوله بر غضابره ده دوام ایتمکله برابر بو مسئله نی فرانسه نك خبردار اولقسزین علیه ده دولترله اتفاق ایله رک بیزتمکله چالیشیوردی.

سویلهدی، شویله یایدی، بویله یایدی . نهایت اون بش
تؤزده دوت دولت سفیرلری متفقاً او مقارله نامهن
اعضالادیلر .

برنجی مادهیه کوره دولتر متفقاً پادشاهک دعوتنه
اجابته ممالک عثمانیهک استقلالی وتمامیتی تحت تأمینه
آلغه وبوسیه مینی شاید تکلیفات واقعهیه قبول ایله مزسه
محمد علی پاشانک علینده قوه جبریه استعمال ایتکه ،
دیگر جهتمدن استانبول وکیولی بوغازلری . مشترکاً
محافظه ایلهک قرار ویریسورلردی ؛ ایکنجی مادهیه
نظرآده پادشاه مصر والسنه صولتکلیفی بیلدیره جکدی ،
بالکتر وراثته مصری وقید حیات ایلده عکا پاشانلی
براقه جقدی، کریدی، حجازی، شالی سوریهیی، آطینی
هپ استرداد ایلده جکدی .

نهایت اوچنجی ماده ایلده محمدعلی پاشایه ارن کون
بر مهلت ویریلیوردی ، شاید بو مدت نظر قنده پاشا او
تکلیفه موافقت ایتزه آرتق عکائییه نائب ایدیوردی ،
اون کون دهاغنادنده اصرار ایلده چک اولورسه مصر دن ده
مخروم قاله جقدی . آریجه بر ماده مخصوصهده حکومتلرجه
هنوز تصدیق ایلهدن خلاف معناد بو مقارله لک مرعی .
الاجرا طوتوله جفتی بیان ایدیوردی .

بو معاهدهک فرانسهیی مصطبه دولدن عادتاً
چقاریلدیوردی ، فضلا اولهوق فرانسلرک تجملیری ،
مختلری محمد علی ییده بر باد ایلدیوردی ، ۱۵ تؤزده
لوندرده امضالانمشدی، ۱۷ تؤزده حالا فرانسه سفیری
(کیزو) نک جمهوری ایدی ، عاقبت بوخبری (بالرستون)
او کا بالذات بیرمک کلفتی اختیار ایلدی .

(کیزو) اینی آکلایخه طیبی قناحاده بوزولدی ،
فقط بوزولدیینی هیچ سزدرمه دی، صوغوق طاوراندی ،
هر حاندر (بالرستون) ک غرورینه نشاطه پان یوقدی .
ایلک اینی او ماده مخصوصهیه امتتالاً مقارله نک درحال
موقع اجرایه وضعی (نابولی) سولرنده طولاشان انکلتر
آبرالی (ستورفور) . تبلیغ ایتک اولمشدی . بو جهت
(کیزو) دن صاقل طوتولدی .

بو معاهده نک انتقادی (پارس) ده شایع اولور
اولاز ، بر قیامتد قویدی . (تی بر) آلداتنی ایسترن
آلداندینی آکلادی، فرانسه نک ده استحقاره، استحقاقه
اوغرادینی کوردی ، متأسر اولدی ، فقط او قرارک
درحال موقع اجرایه وضع اولونه جفتی بیلمه یوردی ،
بر مدت اوزایه جفته ذاهب اولیوردی ، ذاتاً عموم
فرانسزلر کی اوده محمد علی بی اویله قولای قولای ،
حتی هیچ مغلوب اولماز صانیوردی ، ینه صانیوردی که

هرکس اتفاق مقدسک ، (۱۸۱۵) معاهده لیرینک
 علینده آتش بوسکوریوردی ، (نابولئون) که هنرتاری ،
 فلاکتوری اونوداشدی ، صرف ظفرلری ، غلبه لری
 خاطر لایبوردی .

باچقا قرالی (له توپولد) که هم (لوتی فیلیپ) که
 دامادی ، هم ده انکاتره قرالیچسینک دایسیدی ، اینکی
 دولتک آرالزنده وساطتله بو مسئله نی فصل ایتمک
 ایستدی ، فقط موفق اولامادی ، چونکه (پلرستون)
 بردرلو یوله یاتمیوردی ، (۳۱ اغستوس) ده برخطره
 ایله (۱۵) تومز مقاوله سنک حرفیاً موقع اجرایه وضع
 اولونجه نی قرانسیه تبلیغ ایله دی .

بو خطره نی آنجسه (تی بر) کوبله بیدی ،
 هرچه باد آباد محسار به حاضر لایبوردی ، اسکندریه به
 واستانبوله بر مأمور مخصوص کوندردک محمد علی بی
 ورانته مصری ، قید حیات ایله ده سوریه نی قبول ایله
 اکفایه دعوت ایله یوردی ، باب عالی به ده بو شرائطه
 موافق توصیه ایله یوردی ، لکن بو طریق مانعاته
 ده ایلو کیممه که حزم ایله شدی ، انکاتره بو
 شرطلرده راضی اولمازسه اوکا کوره حرب ضروری
 ایلی .

دیگر دولتلر ، حتی (لوندنه) حکومتک سائر

بوسایه ده کسکس سنه آتیه بهاریه قدر اوزایه چقدی ،
 اوزمان ایسه فرانسه بویکی اتفاق دوله قارشى بوریه بیلمک
 قدرتی اکتساب ایله جکدی .

قرال (لوتی نیلیب) ده ظاهراً باغیر یور ، چاغیر یور ،
 دولتلرک بو مهاله سنه قارشى اضمالی اعلان ایله یوردی
 اما حقیقته محاربه خصوصنده او کوچک باش وکیلی ایله
 همفکر دکلدی ، همفکر اولمادینی ویانه ده کی سغیرینه
 محرمانه بر صورتده یازدینی شو سطر لره ایسات
 ایله یوردی .

« سزک بالخاصه معلوماتکنر اولسون دییه سوبله یوروم . این
 بیکنز که او کوچک نظریه قابله رقی بولیده اوله پک ایلمی
 کیتک فکرنده دکلم .
 اساساً او حرب ایسته یور ، بن حرب ایسته یورم ، شاید
 لنده باشه برچاره فالمازسه بنون اووویا ایله یوزوشمنده ایسه
 اوندن آیراقی ترجیح ایوم . »

(تی بر) فکراً ، معنی بیوک لکن جساماً ، چنه چه
 کوچیچک بر آدمدی .

بو فکرده اولتقه برابر قرال صورتده عمومه قارشى
 حرب طرفدارى کورونیوردی ، چونکه فرانسه
 باشدن باشه تهویج ایچنده ایلی ، تیاتر و لرنده (مارسه بز) ،
 اومشهور وطن شرقیسی لایقطع ملین انداز اولیوردی ،

پارستون) كه او نجاووزات معروضه منه قارشى تحملى
توكندى ، اوده حربه حاضر لائمه باشلادى .

اوزمان اوسترا بيوك بر عزم ايله ايشه قارشى ،
چونكه (مەنزىخ) ايتالياده و آلمانسياده غلبان افكار
واختلايان قوردقدينى ايچون عماريه نك عاينده ايدى ،
پروسسيانى ده فكرينه طرفدار بولدى ، اوندن سوكره
روسسيانك غشالفتنى ديكلمدى ، (پارستون) يده
صيقشديردى ، مستهين صلاحاً تسويه ايدم بيلمك ايچون
بر طريق تسويه آرادي .

او طريقده باب عالي نى تصديق ايدرك محمد على به
مصر باشالغنى حق وراثته وبردبرمك ، فرانسى يده
بوقدر بر ترضيه ايله ا كنگايه راضى قيلمق ايدى ،
اوپاده اولدى .

فى الحقيقه اوپله اولونجه، قديردها بر جوق هيچانار
وقوعه نلدى . انكلترنك آلتدن آتله تشونقنى ايله
پادشاه محمد على به صاغ ايله وبردبكنى صول ايله كرى
آليوردى ، مصر ك كافتاهورينه مداخله ايتك ايسته يوردى .
ينه (مەنزىخ) ك توسطيله ، دلالتيله او مشكلانكده
او كى آلتدى .

نهايت بر جوق كشمكشدن سوكره (لوندهره) ده
ايكى مقاله صورتى تنظيم ايدلدى ، مصر مسئلهسه

اركانى ايشك بوسورت تسويه سه طرفدار كوردورلردى .
(پارستون) فكر قديمده مصر ايدى ، لكن بك
يالكتىر قالدغنى ايچون آرتق اصرار ايدميه چكدى .

اوانتاده شرفدن كلن خبىرلر انكلتره خارجه ناظرينك
امدادينه يتيشدى ، سوزلرينه حق قازانديردى . فى الواقع
بو خبىرله نظراً بتون سوريه سواحلى ، حقى عكا بيله
انكلتره و اوستراياد ناناغنه تسايام اولشالردى ، اوحواليده
تتميد حاكيت آرتق محمد على ايچون محالشمشدى .
(پارستون) بوسفر فرانسىزلك او محمدنى بسبتون
ازمك ، مصر دن بيله محروم قيلمق ايسته دى .

(نير) برمدت اول قرال ايله اواختلاف افكاره
مبنى استعفا ايتشدى ، چونكه انكلتر آميرالى (نايه)
بيرونى (۱۱ ايلول) ده طويه طومشدى . ابراهيم پاشايه
تخليه قبلدبرمشدى ، او ج كون سوكره درسعادنده كى
انكلتره سفيري باب عالي به محمد علي نك مصر واليكلىكده
سقوطنى اعلان ايتدبرمشدى .

ايش بودرجه به وارد قمن سوكره (نير) ايله ك
پارده عماريه به كويشيه بيلمك ايچون تداركاته باشلادى ،
فقط عرض ايتديكمز كى (لوى فيليب) ي بو فكره
مخالف كوردنجه بر وسيله بولهوق چكلمدى .

فقط يكي هيئت وكلاده اواعتد البرورلكيله برابر

تاریخک بتون بو صفحاتی عبرتله تاماشا اولولسون،
 دوردنم دویسه بر خط اساسی کوروزومی که بتون او
 وقایعی بربرینه ربط ایلم، عاذا یکدیگرینسک ششمی،
 ملزومی کی کوستری، اینته تسمات تاریخدهن ده الیونک
 استفاده بوخطوط اساسیه یی کشف وادواک ایلیه یلمکدر.
 اوزمان انسان عمومینه فکراً، باطخاصه افکار سیاسیجه
 باشیقه بر قدرت اکتساب ایلم، اخیراً تمدت ایلم
 (اشقودره) کشمکیدر که بر مشابیت طولانیسه بزه
 بو مصر و محمد علی مسئلهنی خاطرلاندی، بوله اوزون
 اوزانی به یازدی. چونکه بو وقعه دولترک مسائل
 شریقه کی طرز سیاستلرنی کافه لدنیابه کوستریکی
 ایچون عبرتزه، استفاضه مزه بادی اوله ییلر .
 فضله اوله رقی ده بتون اواعظم سیاسیونک دوشوندکری،
 سوله دکری، پادقاری، میزان امعاندن کچه جک اولورسه
 شیهه یوق، بصیرتمزی آچار، هیچ اولمازه قایمقدن مع
 ایلم. اووقت باری بزه تعلق ایلم وقایع عالم حفاقتنه
 دها قولایانله آکه اولوروز .

مثلاً بو مصر و محمد علی مناقشه سنده انسان
 انکلازمنک، (پارستون) نک شطارت و قدرت سیاسیسه
 حیران اولمازی ؟ حالبوکه فرانسه ایله (قیبر)
 کیکیری اوکا نسبه ضعیف بولمازی ؟ ذاتاً

و محمد علی به تعلق ایلم برنجی مقاله به معاهده سابقه تک
 بر نوع تجریدی دیمک اولایینی ایچون یالکز دورت
 دولت وضع امضا ایله ییلر، بوغازلی مسئله سنه دائر
 مقررات دولتی اختوا ایلم ایکنجی مقاله یی ایسه ینه
 اودورت دولته برابر فرانسه ده امضالادی .

فرانکریک دیدکری کی، نظاهر قورتلادی،
 فرانکریکده عزت نفسی اوقشاندش، مصطبه دول
 معظه ده کی موقعلری اعاده ایلمش اولدی. اودغندغر،
 اوقیامتله یندی، ایشته اوکیجه صباحه ایردی :

فقطا و بخران مدیدن (لونی فیلیب) ده، (قیبر) ده،
 فرانسه ده هب زده نشن چیقدیلمر . (لونی فیلیب) ک
 یدی سکر سنه صوکره ستوطنی حاضر لایان اسبابک

بری ده بو مصر مسئله سیدر . (قیبر) ایسه بالآخره
 اوچنچی (نابولئون) ک اواخر سلطنتنده (۱۸۲۴) دن
 (۱۸۷۰) قدر کوستریکی، قدرت سیاسی تک بر جزئی
 بیله (۱۸۴۰ و ۴۱) حادترنده اراز ایده مدی، هله
 فرانسه اوزمان انکلازمن دن، (پارستون) دن آلدی
 دوردن استفاده ایده مدی کی ایچوندر که او (نابولئون)
 سوردالردن وات کچه مدی، اوساقه ایله ایکنجی
 ایچراطولونلی ایجاد ایله دی، ایتالیادن مکسیقیایه قدر
 صاغه، صوله صالدردی، نهایت (سه دان) .
 پروارلاندی .

تجربه‌ده بويه اولديغى كوسترېم بوري ؟
 اوزماندن بى فى الحقيقه اورواجه احوال دكشدى .
 بروسيا قوس قوچه بر آلتايا اوليورنجه ، ايتاليده بر
 دولت معظمه اولورق آراه كبرنجه ، بون او عجاربه لردن ،
 او مجادللردن سوكره فرانسه اولا روسيه به اتحاق
 ايتدى ، بالاخره انگلتره به باقلاشدى ، بريادن اتحاق
 منك ، بر يادن اتسلاف منك وجوده كاهى . لكن
 فرانسزلك ، انگلنزلك ، موسقوفلك ، حاصل
 هر دولتك طرز تعقيب سياستلرى يته اولهدر ، اساساً
 تغير ايتز .

ايشه تاريخلك ده اك صريح قاعده لرى بونكته لردر ،
 تيممات تاريخلك اك جدى قائده لرى ده اولرى ادراك
 اهدر . بو صفحالى بويه بى درېي صرض ايتكدن
 مقصود بجزده قارلوتيزه او قواعدى ايضاح ، بوقواندى
 تاين ايديه يلمك اميددر .

خاتمه

وقبله بر مقاله مده شو مطالعدي بسط ايله مدي:

« انكار اولونه نماز حقاقتدردر كه بوكون سياست برطلمدن
 بر ندر . ناسل طبيب اولاق ايجون ، بروكول دماوى اولاق ايجون
 طب ، حقوق اركونك لازيمه سياسوندن اوله بيلمك ايجون ده
 علوم سياسيه به اولسته وقوف كر كدر .

« تحصيلش ، حق منظم بر تحصيلش : عرفانسز ، متينيت .
 عرفانسز المبانك ، وكلاى دعاويك طبابتده ، مصالح عدليه ده
 قائمه بريته ضرورى اولديغى مسلماندن دكيدر ؟ عين دوگده .
 رجال سياسيه لك ده امور دولتمه منتمدن زاده مضرتلرى
 عتقدن ، حق او قدر عتق ، مزيج ، مؤزدر كه او برلريك
 جورى بر شخصه ، يا بزواج اشخاصه در ، جزيدر ، محدوددن ؛
 حال بوكه بر كيرلك ظلمى ، اكثر يا قذله ظلمى عموميتله بر جهيتده ،
 بر هيك انجايه در ، كيدر ، محدوددر . »

بو حقيقي بز عصر لردن بى دولت اعتبار به نفعسزده
 تجربه ايتدك ، ايدىوز و ايديه چكنر .. چونكه هان
 عموميتله سياسياتى بو صورت چديه تلقى ايديه بيلمكدن
 دئما محروم قالدق ، قاليوزر و بو كيدشله يته قاله چشز .
 بو ملكتى مطلقيتدن مشروطيته مسعود بر طرزده .

مردور کورلسون - کوروكه كينه يز ، شمدي به قدر
 پايديمز كي يا تا يز .
 بز، عتائيلر قابل دكل، خارج وداخه قارشى وارلميزى
 مدافعه ايدمه يز ، متصل مصابدين مصابه اوغرا ارز .

مرفت سياسته ممكن مرتبه وقوف ايچون محتاج
 اولديغيمز علومك ، معلوماتك اقدمى تاريخدر ، تدبكات
 تاريخيه دز .

لكن تاريخى، بخصوص تاريخمى، تاريخ عتائىي
 ادرا كدن ادرا كه ، احاطه دن احاطيه ، حتى تيدمن
 تبعه فرق واردر . بر اعتياد قديمه زه اتباعاً بو سعيه ،
 بو اجتهاده بر شرق اصوليه، شرق قناسيه قوبوله ييليرز،
 دور اخيرك بعض كزيمه قطر تلى قاله آلتمازسه بو آتبه
 قدر على الاكثر مورخيلر يزك ، حتى تاريخله ادغرا -
 شانلر يزك پايدقلىرى پاياز .

بو اصولك ، بوبله بر تاريخك معرفت سياسته هيچ
 بر خدمتى اولماز ، بالعكس مضرت اولور، چونكه اساس
 حقيقت تاريخيه توائق ايتز .
 شرقايلره ، بزه كوره تاريخ صرف عندياه، طنونه،
 توتلره ، قبل وقاتلره مستدور ، حسابات واحترافات

كچيره ييلمك ايچون خلقجه ، هاله حكومتجه معرفت
 سياسته واقف اوللى ايدك ، او زمان درت سنه دن برى
 ارتكاب ايله دكيمز خطى ساييلرك چوندن تونى
 ايدمه ييلردك .

مثلا ايتداى امرده اورو پاچه دولت اعتباريه
 وضيمنز ندر ؟ ييلردك ، ييلردكه كوچك ، بيوك
 يتون دولتلره مناسبتمزده سياسته ايتون باشقه برخط
 حركت تعقيب ايلردك، اوزمان كريدمستله سندن، طرابلس
 خرب هاله سندن ، بالقان فلاكتندن قورتوله ييلردك ،
 هيچ اولمازسه بو مرتبه ده مضرت اولماز دق ، چونكه
 او غوااله قارشى ايل و آخر كرك اهاليجه ، كرك دولتجه
 تدبيرلر يز ، مدافعه لر يز باشقه اولوردى .

اخيراً (اقدام) ده بالقان افاقك تاريخجه سنى
 (تائيس) دن ترجمه ايدرك يى دري نشر ايله دك ، او
 سرنوشت الجيك هر فصلده بو مدعا مزك اك حزين
 دليللر يى كوره ييليرز، طبيى بر نظر ؤ اعانه مالك ايسه ك
 كوره ييليرز .

بو حقايقه آگاه اولاق ايچون عرفان سياسته ،
 عرض ايتيدكيمز كچي ، احلاميزى آتيرملى يز ، اوله
 اولورسه ملكه زك خارج وداختلدىن زمان زمان ظهور
 ايدن يانم لره - تعمير عايمانه ايسه ده موقه بك مطابقدر،

کونا کونه کوره رنکدن رنکه کیرم . مورخلو تیز ، حتی بهضاً جمله من بر فرانسه ، بر انگلتره ، بر آلمایا ، بر ایٹالیا ، بر روسیه تصور ایلز که او تصویر تیز حقیقتده بو دولترک هیچ برینه بکتره من .

مثلا بو (صفحه تاریخ) لریزده مناسب دوشدکجه عرض ایله دک ، روسیه بی ، روسیه تاریخی ، نه ناقص تبع ایدیورنه ، یا کدیش آکلا بوردق . بو ادراک سائقه-یاده او دولته قارشئ ، خلق و حکومت ، نه غلط بر سیاسته صایورردق ، ماشیده بویه لیبوردق ، شبه یوق که حاله یته بویه یابوز ، استقبالده بیله بویه یاجتیز . چونکه تاریخچه ، تدقیقات و تبصرات تاریخچه او کوره نکلر تزدن قورنوله مادیق ، قورنوله جفتهده بکتره مه یوروز .

یته مثلا طرابلس ضرب هائله سنک ظهورنده و اوندن صوکره ، عامه بر طرفه طور سسون کرک مطلوبه عا تمزک ، کرک بر جوق رجا نرک ایٹالیا دولته ، ایٹالیان ملتیه داتر فکر و مطالعه لر بی کوریور ، مهوت اولیورددق . چونکه بو دولت و ملتک متقدم ، متأخر ، تاریخچندن بو درجه غفلت خیاله صیغمازدی . ایٹالیانلر نه ایدلر؟ نه اولدیلر؟ نه اوله بیلیرلر؟ هیچ برینز ادراک ایده مه یوردق . فقط ایٹالیا تاریخچندن ساده بر صفحه به آگاه اولسه یدیق ،

بالقرض آتو زمان ایچنده چوق ایش کورمش اولوق اغتیارله (بیسابق) . بیله قدرت سیاسیچه طالش جباران او قوجه (قاور) ک حیا ئی جدا تبع ایش بولونسه یدیق ، بویه یاغازدق ، یوق ، بز حقائق تاریخ طالبن بو درجه فاضل .

لکن تاریخچزده بیله عین خطیاشانه حالامی حالا دوشوز ؟ پادشاهلر تیزه ، علی الاطلاق رجال دولتره حقائقه دکل ، خیالاته کوره بر و وجود ، هویت و بربریزه ، منقبیلر ، فقره لر ، فکر لر عطف ایلر .

مثلا سلیم اوله خریطه عالمه بر نظر تلفله باقدقدن صوکره — فقط کیمک نالیف ، یا ترتیب ایٹدیکی ، هانکی خریطه به ، هانکی خریطه عالمه ، او جهتساری دوشونمیز بیله — :

دنیا بر پادشاهه کفایت ایده چک قدر واسع دکل ایش ! . دیدیر تیزه ، دیدیر ندکدن ماعدا هیچ بر ونیقسه به استناد ایچمین ، ذاتا جریان و قایمه ده اصلا توانق ایله مین یو قول . عندی تیزه کوره بحیفه صحیفه محاکات تاریخیه یوروتیزه .

یته عین پادشاهک لسانندن :

شیرلی بیخه قهرمدن اولورکن لرزان

بی بر کوزلری آهوه زبون ایستی فلک

اكثریت كلئسه ايله بويلاه در ، بويلاه اولدوغنه حكيم ائمك .
 ايجون موجوديتدن آيده بيلده برئشر ايله ديكي بر رساله .
 ايله انجق خيردار اوله يي-لدنكمز تاريخ عثمانى انجمنك
 حالى ، ماهيتى ، مقصودى بر شاهد عادلر .

هر درلو مصارفى خزينه دولندن تسويه اولونان بو .
 قوص قوجه انجمنك او كوچجك برات مساعيسنه .
 شوبله دقناه بر نظر بيورلسون ، باشدن باشه بر ابتدائيلك .
 ازى كوريلير ، اسف اولونور . چونكه ديمك هنوز .
 ترقيات زمايه موافق بر مقاله تاريخيه قلمه آله بيلمك .
 اقدامارنده دكلر .

انجمن تاريخ عثمانى به نسبتله چقان اورقاج صحيفه لك .
 مجموعه برانكى استنادن صرف نظر ايدليرسه شمدي به .
 قدر بريند كورولمدي كه نه ترتيب ، نه اصول ، نه اسلوب ،
 حتى ندمه مفهوم ، محسا كه اعتباريله حقيقه آثار .
 تاريخيه دندر ، ديله بيلسون .

مثلا او مجموعه لك برقاج نسختمنده علمداره دائر
 متصل بر مقاله كوردك ، فقط اويله علمدارك تاريخى .
 يازمق ايسته ين بر مؤلف ، حتى مورخ بيله اولساره اول
 اسره او حياتى تصديق ايلر ، حيات خصوصيه ، حيات
 عموميه ، سن شباب ، سن كال ، سن شيخوخه كي . بو
 تصديق باشقه درلوده اوله بيلير ، اولار روسجفه قدر ،

غرامياتى ديديريرز ، او شهريارك اخلاقى بيله
 او كا كوره تعين ائمكه قالكشيرده ، يو كه نئلك ايسترك
 دادنا آلياثيرز ، چونكه بويلاه كوچكلكلر البته بيوكلره
 اصلا ياقيشماز .

بعضاً بو اختراعاتده دها ايلري كيدرز . بته مساج
 اوله بتون روم ايلينك خريستيا لورنى اهدتايه مجبور قيلمق
 تصويرى بر لحظه بيله تيرز ، زنيلايى على افندي بيده .
 بر فتوا ايله بو تصوره ممانت ايستيريرز ، آرتق بو حاديه يي .
 نتيجه اعتباريله اوزون اوزادى به حاده تدقيق و تنقيددن
 كيجيرير ، طوريرز .

ايچمزدن بر صاحب نظر قارشيمزه چيتمده : نه
 سلام اول اويله بر تصور بيله دي ، نده زنيلايى على
 افندي او تصورك اجراسنه فتوا بيله ممانت ايله دي ،
 بومدعياننى تاريخ ديبه هاكي دلايله ، هاكي وناقده استنادآ
 سرود ايله بويرسكلر ؟ .

ديسه ، - ديمز يا ، چونكه بويلاه ضنيه ل ، صنعتلر
 هب خوشمزه كيدر - حاصلى ديبه ، ديبه جك اولسه
 جوابدن طيبى عاجز قايرز .

ايسته مع الاسف بزده تاريخ ، تبعات تاريخيه قديمدن
 برى بويلاه ايدى ، تكثير امشابه حاجت يوق ، آثار
 تاريخيه من ميدانده در . فقط بو دور مترقيده بيله بر

تجربه ، بر حکمت میانه قویق ، تاریخ ادبیاتی مزاج
 ایلمک لازمدور ، تا که اثر هیت عمومیه سیله مؤلفک
 شخصیتین ، طرز ادراکین ، قابلیت احاطه سندن
 بر روح ، برنک احتوا ایله سون .
 البته انجمن بو اصول ایله ، بواسطه امتدانا یازیش
 تاریختری تدقیق و تبعه : برکه سیاسة بر مهارت ایدیلر .
 مع الاسف و مستبده آثار تاریخیه منزه تصادف ایده میزه
 طایک زور لقله ایدرز .

غریبیل تاریخ یازارکن بو دستوره امتثال ایدرلر ،
 مأخذ همه موثق مأخذ ، دلیل کوستره مدن هیچ بر
 وقعه استناد ایدرلر ، هر حایه ، هر ملاحظه ایچون
 متصل مستندات ذکر ایدرلر ، اما او مأخذلر اومستندات
 مؤلفک آرزوسنه ، امله موافق کلز ایش ، بأس یوق ،
 حقیقت هیچ بر زمان ، حتی نه قدر مقدس اولورسه
 اولسون ، حسابات شخصیه قربان ایدلر .

باینکن غریک بیوک بر استادی بو مبحثده نه دیزلر
 بسط مطالعه ایله یوز :

و قطعی بر صورتده ، بلائید شو دستوره اتباع ایلمک
 طایک حقیقتین باشده . موضوعی اوله مان . حقیقت ، صرف
 حقیقت ایله یازانده ایتر ایلی ، ایتر فاه ایتر شاه ، ایتر نشاد
 تیجه لره ، بیچ ایله یه نه صرف لوجیه تیجه لره .

ثانیاً روس جقندن استانبوله کلنجیه قدر ، ثانیاً استانبولدن
 عاقبت قدر کچی ، بو شقارندن برینک اختیاری مورخک
 طرز اجتهادیه باغلیدر ، اله کیچوردکی و ناقصه کوردور .
 بو تصنیفه نظراً فصائل ، هر فصل ایچون بایلر ، هر بابک
 ابتدا سنده عادتاً هر صحیفه ، هر وقعه ، هر محاکمه ،
 مستنداً مندرجات اولور .

حالا غریبه کوچک ، بیوک بشون مورخلرک الک بیوک
 صراقلرندن بری ده بو تصنیفدر ، زمانزده تاریخ یازان
 یوقدر که تصنیفه وقت ایله مسون ، اوبله برنجیمک ایدسون ،
 چونکه بو تصنیفه رعایت ایده میسک فکری ، مطالعاتی
 صحیح کچی ده قارما قاریشقدر ، تألیفی ناقصدور .

درجه نایزه آثار تاریخیه هر مدعا لک هر مطالعه لک ،
 هر فکرک بر وثیقه استادی اولق کرکدر ، علمدار
 شوبله یاندی ، بوبله دوشوندی ، بو فکرده بولوندی ،
 دیدکن صوکره او بیاناتی تأیید ایدر و ناتیق ذکر ایلمک
 لازمدور . بو وثیقه لره طبیعی مختلف شکلده دور :

یام کاتب خصوصیه دن ، یا خیرات و عیال رسیده دن ،
 یا معاصر لک شهادت لردن ، یا تأییدن ، یا وقایع مرفوقه دن ،
 حاصلی الک موثوق مأخذلردن شکل ایلمک .

اوچنجه مرتبه ایسه او تمهیدان صوکره بر

و وطن، دين، حق، اتلاق کي اسبابک لپا آتيله کړک تنبع ايله دیکي واقعده، کړک او وقعه لرون استخراچ قېلديني نتايجده الک خفيف بر تحريفه، الک جزئي بر انگاي حقيقته مساع ورن مساحه علومده بر موقع احراز اشک لپا قاتنه مالک اوله مژ، چونکه اوجيظه قبول اولتيق ايچون مهارتدن زياده استقامت برشرطلدو. « (۱)

(علم) لک برينه (تاريخ) کلهسي قويسکمز، دستور ينه او دستوردر.

آنچق او موردخلدي بومرتبه والاده کورنلر تاريخي بحق يازه سايرلر، معرفت سياستده صرف بو طرزده يازلمش تاريخلرک مطالبه مستندن استنباط اولونور.

زمانک بر مورخ مشهوري يشه عين زمينهده شسو فکري درميان ايله يور:

« حقيقت بر در، تلويح ايسه آنچق حقيقت ايچون در، شايد بر وقعه دن، بر فکرون، يا بر الهامدن بر جزئي اولسون مسالامنه فالفه پيرسهم، شايد حقيقي بکا کوزونديکي کي کتسه چابلامازسم آرتق کندی نظر مده بيله هادي بر ذمه دن، باثلي بر مداحدن فرم يوقدر، مداح ايله ذمه دنک، بری ديگر دنن آشاغيدو. « [۷]

بو طرز نجيب علموده ثاني ايدلنجه در که عراض ايتديکمز کي، استفاضه واستفاده ناريجدن ممکن اولور.

[۱] غاستون پاریس - روهوده دودوموند.

[۷] فرده دريق ماسون - روهوده دودوموند.

(بلکه اقدام) ده مطالعه ايتديکجه قارنلر تکلف نظر الصافنه چارچشمدر، بز بو کتابده جمع ايله دیکمز (بر صفحه تاريخ) لرده بودستورلره، بو قاعده لره ممکن مرتبه رجايت ايله دک.

غزته ستورلری مساعدا اولماديغي ايچون تصديفانه آنچق معنی، فکر اعتباريله دقت ايتديک، مندوجاني هر

بندک ابتداساننده کومستر مه دک، لکن بر وثيقه استناد ايتدن هيچ بر مطالعه درميان، هيچ بر وقعه ذکر ايله مه دک. وناقضتک، مستند ايتديک ماخذلر دنده ممکن اوله ييلنلری سوييله دک، محاکماتزده، او محاکم کولردن استخراچ ايله دیکمز نتيجه لرده ايسه حقيقتدن، صميميتدن اصلا آيرلادق، بيلديکمز دن، دوشونديکمز دن بر ذره اولسون، کيزله مه دک، له مزده، علم مزده نه بولديسه ميدانه چيقاردق.

هيچ شبيه يوق، بو استخراچ ايتديک کليمي پک چوقلر يترجه خوشه کيتمز، چونکه حقائق جهاندن و قوقسز لغمزه، دوتجه ده ملتجه ده هنوز چوجقانه مزه دلالت ايلر.

بز اوبله کوچک ايتديشه لره اصلا اهميت و برمه دک، اعتقاد يترجه اشخاص ايچون اولديغي کي اقوام ايچون ده

« النجاه في الصديق » دستور ميثقه اتباع ايمك الك كوزل
مسلكدر .

تاريخك، تاريخمترك حقائق ستر وتغير ايهمكن
نه فائده من اوله بيلير؟ . هيچ؟ لكن برچوق ضرورلير
محققدر . ابتدای امرده فن جليل تاريخدن جدي بر
نصيمز اولماز، او نصيمز لكاهده سياسياتدن حقيقي بر
نخبه ايدينه مير .

اسباب ساترني ايراده احتياج واري؟ بالكتر بو
سبب كافي دكيدر كه تاريخده اولسون الك مزعج ، الك
تاشاد ، بر حقيقت الك مفرح ، الك شاد باطلره مرجحدره
او ليله خيالرك صبح كاذلري مطلق ايم اولور . (بر
صفحه تاريخ) بزده بو اعتقادلري تميمه بر نبيده
اولسون خدمت ايديه بيليرسه مقصود مير . ايرمش اولورزه .

مندرجات

مقدمه	۳
بر باشقه اجتاج سفرا	۹
احمد مدحت اقدی	۱۹
پلونه	۳۱
بر این مؤتمر کیومنه دار	۴۱
رومانوفلر	۵۳
۱۸۱۳	۶۳
قاه مالمسو	۷۴
بر وحدت معظمه	۸۶
بیوک بر مورخ	۹۷
حضرت فاتح	۱۰۹
محمد علی	۱۱۸
ینه محمد علی	۱۲۹
خاتمه	۱۴۵

پارس مصباحبەلەرى

على كان بلك اون سىكز سەنە اولى (پارس) دن
(اقدام) . بى درىيى منتظماً يازمىش اولدىنى مختالف
بىندىردىن متشكىل بر نوع كىيائىدركە قىمت مختصوصە سەنە
مىنى مؤلفك نظر تەصحىحىندىن كىچىككىن سوكرە برچوق
ايضاحاتى حاوى بر مقدمە ايەلە يىكىدىن مطبە مەزجە طبع
اولئەرق جەلد نىشر ايدىك اوزرەدر .

پارس مصباحبەلەرى وقىسەهە بك زىادە رغبت عامەهە
مظھر اولمشدى ، تاريخ توقييات فەكرىهە مىنى تەقىب
ايدىنارچە بوكوندە مطالعە اولونمە دكر ، فى الحقيقە
اوزماندىن برى يەنە (پارس) دن غزەلەرتزە چوق يازى
يازانلر اولمش ، فقط نوعى محرويك شەخصنە منحصر
اولدىنى ايچون بو مصباحبەلەرى اويازىلر اونوتدۇر مەلمەتدۇر .
ذاتاً على كال بك كى ، احاطە ايەلە اولە دور سابىك
مشكلات معروفە سەنە رغماً سەلورچە دوام ايەلە اصرار ايەلە
ھىچ بر محرويتز بو خدمت تىجرىرىيى بو مرتبەدە ايفا
ايدە مەمشدۇر .

بەر جەلدك قىيائى بش غەروشەدر .

بر صىفحە حىيات

حكاىە طرزىندە قلمە آئىش ادنى ، اجتماعى ، سياسى
بىندىردىن متشكىل بر كىيائىدركە يەنە على كال بلك تاليفىدۇر ،
مطبە مەزجە دردست طبەدر . حقيقەتە بك ياقلاشان بو
تقىر تىخىلەلرلك (كەلەلور غرضىت وطن ...) كى بعضىلەرى
اخىراً (اقدام) دە نىشر ايدىلدى ، بك زىادە وغىتلەر
مظھر اولدى .

بر صىفحە تاريخ كى ، بر صىفحە شىباب كى ، بر صىفحە
حىيات ، حجماً بيوك ، طبياً نفيس اولدىنى حالە قىيائىتجە
بىش غەروشەدر .

محل توزىيى مطبە اقدام ايسەدە بو اتلر باشلىچە
كىيائىتدە بولونور .

ÖZGEÇMİŞ

Emine Neşe Demirdeler, 12.03.1986'da Mersin'de doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Mersin'de tamamladı. 2010 yılında Yeditepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun oldu. 2011 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başladı. 2011'den bu yana Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır.